

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Nureddin Zaza

Bir Kürt Olarak
Yaşamım

MEZOPOTAMYA

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Nureddin Zaza

Bir Kürt Olarak
YAŞAMIM

Fransızcadan çeviren
Aytekin Karaçoban

MEZOPOTAMYA
Publishing

Orijinal adı:
Noureddine Zaza
Ma vie de Kurde
Birinci baskı: Pierre-Marcel Favre, Publi SA, Lousanne, 1982
İkinci baskı: Labor et Fides, Genève, 1993

Memoary ♦ Bîranîn ♦ Anı
No: 1

© Mezopotamya Publishing
Printed in Sweden
by Falu BOK-produktion
Mart 1994
ISBN 91-971307-4-5

Mezopotamya Publishing, Box 4036, S-141 04 Huddinge ♦ Sweden
TELEFON +46-8-774 73 54 ♦ TELEFAX +46-8-711 08 36

İÇİNDEKİLER

Yayınevinin önsözü	5
Nureddin Zaza Üzerine	7
Türkiye Kürdistanı: Meleklikten canavarlığa ...	11
Suriye: Halep, Şam ve Cezîre	85
Irak ve Lübnan	147
İsviçre	181
Suriye	191
Suriye	243
Lübnan	267
Suriye	293
Türkiye	311
Notlar	335
Sözlükçe	355
Nureddin Zaza Bibliyografyası	357
Fotoğraflar	363

Yayınevinin Önsözü

Nureddin Zaza'nın Maden'de başlayıp Lozan'da noktalanan *Kürt yaşamı*, Kürt halkının yıllardır yaşadığı trajedinin de bir tutanağıdır. Tarihsiz kılınmaya çalışılan Kürt genç kuşakları için ise bir tarih özetidir.

Kürtlerin anayurdunda tarihin, nasıl oluyor da bu denli yaman bir inatla tekrerrür etmekte olduğunu tüm kitap boyunca düşünmeden edemiyor insan.

Yazarın bir kitap oylumunda olmamakla birlikte, anılarını kimi kez Kürtçe yazdığını da biliyoruz. Ne var ki ilk kez Fransızca ve belli ki yabancı okuyucuya yönelik olarak kaleme aldığı, 1982 yılında yayımlanan bu kitabın çevirisi için şimdiye dek gecikilmiş olduğunu da vurgulamamız gerekiyor.

Kitabın Fransızcadan Türkçeye çevirisini, aynı zamanda *Kurdish Publishing Center*'in Fransa temsilciliğini de yapmakta olan Aytekin Karaçoban gerçekleştirdi. Diyarbakır Eğitim Fakültesi Fransızca Bölümü'nde eğitimini tamamladıktan sonra aynı bölümde iki yıl araştırma görevlisi olarak çalışan Karaçoban, ardından Fransa'da Rouen Üniversitesi'nde yüksek lisansını yapmış, *Fransız Direniş Şiiri* üzerine bir bitirme çalışması hazırlamıştır. *Ben Gülün Kardeşiyim* adlı bir şiir kitabı da yayımlanmış olan Karaçoban, Joyce Blau'nun geçen yıl yayınlarımız arasında çıkan *Kürtler ve Kürdistan - Eleştirel Bir Bibliyografya 1977-1990* adlı kitabını da çevirmişti.

Mehemed Malmîsanij ise yer ve kişi adlarının Kürtçe yazıma uyarlanması ve genel olarak çevirinin gözden geçirilmesinde bize yardımcı oldu. Sayın Malmîsanij’a, gösterdiği titizlik ve katkılarından ötürü teşekkür ediyoruz.

Gilberte Zaza-Favre’nin, gerek telif hakları ile ilgili başvuru-
rumuza, gerekse Nureddin Zaza’nın orijinal fotoğraflarını yayınevimize vermekle kitabın Türkçeye kazandırılmasına ilişkin gösterdiği çabayı da özellikle anmamız gerekiyor. Aramızda olsaydı Nureddin’in buna ne denli sevineceğini anarak onunla aynı hüznü, kitabı başka bir dilde yayınlamanın sevincine katarak paylaştık.

Stockholm Üniversitesi Göçmen Araştırmaları Merkezi’nde araştırma görevlisi olarak çalışan ve Nureddin Zaza’yı yakından tanıyan Umer Şêxmûs’un, yayınevimizin isteğı üzerine Nureddin Zaza ile ilgili olarak kaleme aldığı yazıyı da Türkçe basımına ekliyoruz. Sayın Şêxmûs’a katkısından ötürü teşekkür ediyoruz.

Mehemed Malmîsanij, Hemreş Reşo ve Umer Şêxmûs tarafından dagözden geçirilerek Nedim Dağdeviren tarafından hazırlanıp kitaba eklenen Nureddin Zaza bibliyografyası ise bu konudaki ilk çalışmadır. Okuyucuya yararlı olacağı kanısındayız.

Yazarın kitabına ek olarak yayınladığı iki yazıyı ise yapıtın Türkçe çevirisine almadık. Özellikle yabancı okur gözönüne alınarak hazırlanmış *Kürtler ve Kürdistan* ve *Kürt Edebiyatı* başlıklı bu iki yazı, Fransızca okuruna genel bilgiler vermek amacıyla ve oldukça kısa bir biçimde kaleme alınmışlardı.

Yayınevimiz, Zaza’nın anılarını Türkçeye kazandırmakla önemli bir görevi yerine getirdiğı kanısındadır.

Dr. Nureddin Zaza Üzerine

Yaşamımda, Dr. Nureddin Zaza gibi saf, temiz, iyi yürekli ve centilmen pek az insan tanıdım. Evimizde adı çok sık geçerci. Kulağımda onun adıyla büyüdüm. Dr. Nureddin Zaza'nın Lozan'da doldurup babam Mihemed Elî Şêxmûs Şwêş'e gönderdiği bir plak vardı evimizde. Qedrîcan'ın, Barzani üzerine yazdığı bir şiiri gür ve etkili sesiyle okumuştı. Sesi daha da kulaklarımdadır.

Kuzey Kürdistan'daki Şeyh Sait ve Ağrı ayaklanmalarından sonra bu parçadaki birçok devrimci ve yurtsever Suriye Kürdistanı'na geçtiler. Bunlardan, *Qedrîcan*, *Memdûh Selîm*, *Osman Sebrî*, *Mele Hesênê Hîşyar*, *Dr. Ahmed Nafîz* ve kardeşi *Nureddin Yûsif (Zaza)*'in da aralarında bulunduğu bir kesim, tanınmış bir Kürt kenti olan Amûdê'ye yerleştiler.

Nureddin Zaza ile babamın dostlukları, 1938 yılında, Kürt Gençlik Kulübü'nün (**Klûba Ciwanên Kurd**) kurulmasıyla daha bir gelişti. Başkanlığını babamın yaptığı kulübün etkin üyeleri arasında, *Cîgerxwîn*, *Qedrîcan*, *Osman Sebrî*, *Dr. Ahmed Nafîz*, *Yûsif Hîrsan*, *Brahîmê Hajî Îsa*, *Ezîzê Darê* ve *Nureddin Zaza* bulunmaktaydı. *Cîgerxwîn*, militan şiirlerinin büyük çoğunluğunu o dönemde, dernek üyesi gençler için yazmıştır.

Dr. Nureddin Zaza her zaman Kürtler ve Kürdistan için mücadele etmiştir. 1948 yılında Beyrut'ta ilk kez, Lübnan Üniversitesi'nde okuyan Kürdistan'ın tüm parçalarından

arkadaşlarıyla birlikte *Kürt Öğrencileri Derneği'ni (Komela Xwendavanên Kurd)* kurmuş ve 1956 yılında ise kendisinin önerisi üzerine, yine Kürdistan'ın tüm parçalarından 17 arkadaşıyla, Batı Almanya'nın Wiesbaden kentinde kurulan *Avrupa Kürt Öğrencileri Derneği'nin* ilk başkanlığını yapmıştır.

Dr. Nureddin Zaza, Lozan'da eğitim bilimleri doktorasını tamamladıktan sonra, 1956 yılının sonlarında, Suriye'ye döndü. İlk gün babamın yanında gördüm onu. Yumuşak, güzel yüzlü bir insandı. O zaman 14 yaşındaydım. Bana iki soru sorduğunu çok iyi anımsıyorum. İlk sorusu, büyüyünce ne olmak istediğimdi. Bir de, Kürtçe okuma-yazma bilip bilmediğimi merak etmişti. İlk soruya, "*Büyüyünce komiser olmak istiyorum*", diye karşılık vermiştim. İkincisini ise "*Evet, Kürtçe kütub eylemesini biliyorum*", diye yanıtlamıştım. Katıla katıla gülmüştü... Son yıllarına dek beni her gördüğünde, "*Kürtçe kütub eylemesini bilen komiser Omar geliyor...*", diye şakalaşırdı hep. *Kütub eylemek*, yazmak anlamına gelen arapça bir fiildir...

1957 yılında kurulan Suriye Kürdistanı Demokrat Partisi'nin (KDPS) ilk başkanı olan Dr. Nureddin Zaza, Şam Üniversitesi'nde de iki yıl öğrenim üyeliği yaptı. 1958'de KDPS üyesi olduktan ve özellikle de 1959'da, parti kadrolarının büyük çoğunluğunun tutuklandığı dönemde, hapiste, onu daha yakından tanıma fırsatı buldum. Enerjik ve çalışkan bir önderdi. Parti bildiri ve yazılarının Kürtçe olması için büyük çaba gösterirdi. Bizlere, örgütlenme ve felsefe konularında bilimsel dersler veriyordu. Sekterlik ve iç çekişmelerden hiçbir zaman hoşlanmadı ve partinin, tüm Kürtlerin ortak bir mücadele aracı olması için çalıştı. Çatışmalardan rahatsız olur ve uzak dururdu. Saygın ve yetenekli bir insandı. Bu

nedenle Suriye'deki birçok Arap parti lideri onun yanında yer almıştır.

Dr. Nureddin, mücadelesi sırasında, Suriye, Lübnan, Ürdün ve Irak zindanlarında da kaldı. KDPS içindeki çekişmelerden ve Suriye'de Baas'ın işbaşına gelmesinden sonra Lübnan'a kaçtı ve Kürdistan için mücadelesini orada sürdürmeye başladı. Altmışlı yıllarda birçok yabancı gazeteci, onun aracılığıyla Kuzey Kurdistan'a gitti. Daha sonraları tanıdığım bu gazetecilerden kimileri, Dr. Nureddin Zaza'nın bilgi ve kişiliğinden övgüyle söz etmekteydiler.

Dr. Nureddin Zaza'nın trajedisi, şu anda büyük çoğunluğu yurt dışında bulunan Kürt aydınlarının trajedisine benzetilmektedir: O, İsviçre gibi gelişmiş bir ülkede tolerant ve demokrat bir siyasal kültürün içinde yaşamış ve bunu kendi yaşamında da uygulamayı amaçlamıştı. Oysa, tüm Ortadoğu ülkelerindeki Kürt siyasal örgütlenmelerinin önder kadroları, marksist-leninist, anti-demokrat, katı ve totaliter bir ortamda yetişmiş bulunmaktaydılar. Bilinç perspektifleri birbirinden oldukça farklıydı. Biri çok geniş, ötekiler ise alabildiğine sığdı. O tüm dünyayı görürken, ötekiler yalnızca kendi çevrelerini görebiliyorlardı. O tüm halkın çıkarlarını önde tutarken, öteki kesim sekte bir tutumla yalnızca partisnin ya da kendi takımının çıkarlarını gözetiyordu. Bundan ötürü hareket, büyük zorluklar ve sorunlarla karşılaştı ve mücadele safalarında hastalıklar başgösterdi. Bu sorunlar günümüzde de Kürt halkının mücadelesi içinde karşımıza çıkmakta ve çaresinin bulunması gerekmektedir. Dr. Nureddin tüm öteki insanlar gibi bu çekişmelerin içinde taraf olmaktansa yurt dışına çıkmayı yeğlemiştir.

Tüm acı ve sorunlarına karşın Dr. Nureddin, yaşamının

son gününe dek, Kürt dili ve kültürünün gelişmesi ile Kürt halkının ve Kürdistan'ın kurtuluşu için çalışmıştır.

İnanıyorum ki Dr. Nureddin Zaza'nın adı ve çağrısı, Kürdistan tarihine altın harflerle yazılacak ve her zaman vefakâr mücadeleci insanların gönlünde yer alacaktır.

Umer Şêxmûs*

Ekim 1994, Stockholm

* Stockholm Üniversitesi Göçmen Araştırmaları Merkezi'nde araştırma görevlisi olarak çalışan Umer Şêxmûs, İsveç Dışişleri Bakanlığı tarafından yayınlanan *Özyönetim İçin Kürtlerin Mücadelesi*, (1991) adlı bir araştırmanın da yazarıdır.

BÖLÜM I

TÜRKİYE KÜRDİSTANI

Meleklikten canavarlığa

- ▶ DOĞUM VE ON YAŞINA KADARKİ ÇOCUKLUK
- ▶ BİR KÜRT AİLESİNİN GÜNLÜK YAŞANTISI
- ▶ YERYÜZÜNDEKİ AİLE CENNETİ
- ▶ TÜRKİYE'DEKİ KÜRT HALKININ GÖRENEKLERİ
- ▶ OSMANLI İMPARATORLUĞU
- ▶ VE MUSTAFA KEMAL DÖNEMİNDE TÜRKİYE KÜRTLERİ
- ▶ BASKILAR VE YILDIRMALAR

Dicle'nin kaynağında, geniş ve derin bir vadinin ikiye böldüğü, bakır kokan bir kasabada doğdum: Osmanlı döneminde, Türkiye Kürdistanı'nın Maden kasabasında. Madenlerden çıkan gazlar yüzünden havanın sürekli ağır olduğunu anımsıyorum. Bakır dışında kurşun, krom ve altın gibi değişik madenler, Dicle'ye dökülen dereleri yeşile, sarıya ya da turkuvaz rengine boyarlardı. Maden, yüksekliği bin metreyi aşan Güneydoğu Toroslar'a tünemiş gerçek bir kutup kışı yaşırdı. Kasım ayının ortasından itibaren, insanın soluğunu kesen bir rüzgârla birlikte bastıran soğuk hava, çeşmeleri, dereleri ve ırmakları dondururdu. Aralık ve ocak aylarında geniş, bembeyaz bir yatak, kentin ve çevredeki dağların üzerine döşenirdi. Karın dinmesiyle birlikte bir karayel dorukları siler süpürür, karları evire çevire koyaklara, ağaçların

çukurlarına doldurur ve evlerin duvarları pencerelere, pancurlara kadar karla kaplanırdı. «Yüksekteki ülkenin deli şubatı» diye adlandırılan şubat ayında, soğuklar iki-üç kat artardı. Sıcaklık sıfırın altında 30'a, hatta 40'a iniverirdi. Sibiryâ rüzgârının, Kafkasya üzerinden önüne katıp getirdiği tipi, günler boyu aralıksız sürerdi.

Çok güçlkle geçirdiğimiz bir şubat ayını anımsıyorum. O kış, o kadar çok kar yağdı ki, birçok ev tümüyle karlar altında kaldı. Yukarı kasabadaki bir tepenin üzerinde, bir dut ağacının dibinde bulunan evimizden konukevimize gitmek için bir kar tünelinden geçmek zorunda kalmıştık. Babam konuklarıyla ilişki sağlayabilmek için bu tüneli açtırmıştı.

O kış, soğukluğu ve uzunluğuyla olağanüstüydü. Kürdistan o yıl sürülerinin yarısını yitirdi. Kimi bölgelerdeki sığırlar o denli aç kalmışlardı ki, kendi pisliklerini yemişlerdi.

İşte ben «*welatê jorîn*»in (yüksek ülke) «deli bir şubat» gecesinde doğmuşum. Doğum sancıları, yıllardan beri kalp rahatsızlıkları olan anamı gece saat bire doğru tutmuş. Sancılarıyla birlikte kalp rahatsızlığı da artmaya başlamış.

O dönemde yirmi bin kişilik nüfusu olan Maden'de henüz diplomalı doktor yokmuş. Daha sonra İstanbul'da uzmanlaşan ağabeyim, tıp doktorasını yapan ilk Madenli olacaktır.

Bununla birlikte kasabamız kırık-çıkıkçıları ve ebeleriyle ünlüydü. Bunlardan en ünlüsü, on sekizinci yüzyılın sonuna doğru gelip Maden'e yerleşen çok önemli ve büyük bir Rum aileden gelme, bir Kürt adıyla çağrılan Nar Hatun'du. Dört erkek kardeşimle, kızkardeşlerimin doğumunu yaptıran, artık çok yaşlı ve elleri titreyen Nar Hatun, benim için de gelmeyi kabul etmiş. Ne var ki, o korkunç tipide ve beş metre

yükseklikteki karda evimize ulaşması hiç de kolay olmamış.

O dönemde Maden’de ne kayak, ne de Kürdistan’ın doğusunda yaygın bir biçimde kullanılan kar raketleri¹ varmış.

Zaman daralıyormuş. Sonuçta ebemiz, en güçlü hizmetçimiz Kosma’nın sırtında taşınıp getirilmiş. Bir buçuk metre eninde, dokuz metre boyunda bir keçe halı, kar üstünde Nar Hatun’un önüne seriliyormuş. Nar Hatun öteki uca varır varmaz adamlar halıyı toplayıp biraz öteye seriyorlarmış. Çok titizlik gerektiren bu işlem, üstelik karanlıkta, sabahın saat ikisinde ve tipi olanca şiddetiyle sürerken yapılmıyordu.

Bir saatte üç yüz metreyi aşmışlar ve Nar Hatun saat üçte bitkin ve donmuş bir biçimde evimize ulaşmış. Evdekilerin hepsi (hizmetçiler, komşu kadınlar, halalar, teyzeler, hala ve teyze kızları) onu **kursi**’ye yerleştirip ısıtmaya koşturmuşlar.

Dünyaya geldiğimde saat sabahın beşiymiş. Kimse gidip haberi vermek üzere babamı uyandırmaya cesaret edememiş. Ancak anamın sağlık durumunu sormaya geldiğinde doğumumdan haberi olmuş. Anam yanında mışıl mışıl uyuyan sarışın şişman bir bebeği göstermek üzere yorganın ucunu kaldırmış. Babam bir parmağıyla yüzümü okşamış, anamın alnından öpmüş ve aceleyle konuk evine gitmiş. Akşamleyin yüzüğe bağlı bir altın takmış. Hepsi bu. Kardeşlerimin doğumunda yedi gece yedi gündüz eğlenilirmiş... Babam çalgıcılar, oyuncular getirtirmiş. Atlı gösteriler düzenler, binlerce insana yemekler verirmiş. Ama bütün bunlar Birinci Dünya Savaşı’ndan önce, genellikle ailemiz bolluk ve mutluluk içinde yüzdüğü dönemlerdeymiş. Oysa ben dört yıllık yıkıcı savaşların ertesinde doğmuştum. Osmanlı İmparatorluğu² parçalanmıştı ve Kürdistan’ın geleceği belirsizdi. Versailles Antlaşması’nda Şerif Paşa yönetimindeki Kürt delegeleri

galip güçlere bağımsız bir Kürt devletinin kurulmasını kabul ettirmeye çalışıyorlardı. Mustafa Kemal'e gelince, Ege Bölgesi'ni Yunanlılardan kurtarmayı ve Türkiye'nin bir bölümünü işgal eden İngilizlerle Fransız ve İtalyanları ülkeden kovmayı amaçlıyordu. İtalyanlar Türkiye'de güney ve güneydoğunun bir bölümünü, Fransızlar Adana, Maraş, Antep ve Urfa bölgelerini zaptetmişlerdi. Suriye'ye sığınmış olan Ermenilerin etkilediği Fransızlar doğuda, Kürtlerin büyük çoğunlukta bulunduğu bu bölgelerde -Batı'da, Adana'da Türkler çoğunlukta- bir Ermeni devleti kurmayı düşünüyorlardı.

Mustafa Kemal'in siyaseti Kürtleri olduğu kadar, Kuzey Kürdistan'da tehdit altında bulunan Ermenileri de kaygılandırıyordu. Bundan ötürü, kimi milliyetçi Kürtler bağımsız bir Kürdistan ve Ermenistan yaratmak üzere Ermeni örgütleriyle anlaşmaya varacaklarını göstermişlerdi. Her iki tarafın temsilcileri, Osmanlı İmparatorluğu içinde yer alan halkların yazgılarının belirlendiği Sevr Antlaşması'nda isteklerini öne sürmek üzere de anlaşmışlardı.

Oysa, Kürt ulusal hareketi³ henüz zayıftı. Kurnaz bir yeteneğe de sahip olan askeri deha Mustafa Kemal, genel durumdan, Kürtlerin güvensizliğinden ve umutlarından elde edeceği yararları hemen sezinledi. Halifeliği tehdit eden büyük tehlikeyi karartarak Paris'te gerçekleştirilen Kürt-Ermeni anlaşmasını onlara bir ihanet olarak gösterdi ve yabancı işgalinden kurtarılmış yeni bir Türkiye'de özerk bir Kürdistan kurulacağı düşüncesini ileri sürdü. Bunun için İngilizlerin yardım edeceğini düşünüyordu.

Bunda öyle inandırıcı oldu ki, ilk gönüllü askeri birlikleri, Ermenilerin elde etmek için can attıkları Erzurum, Kars ve

Bitlis Kürtlerinden oluştu. Kürt milliyetçilerine karşı çıkardığı, Kürt sorununa uluslararası bir çözüm bulmaya çalışan ve bunun için İngiliz desteğine güvenen altmış kadar önderi çevresinde topladı. Bir Kürt devletinin kurulması tasarısı, daha önceden, petrol bakımından zengin olan Irak Kürdistanı'nı işgal edip Fransa'yla Ortadoğu'nun paylaşımı için anlaşmayarak Araplarakimi vaatlerde bulunan İngiltere'nin de işine geliyordu.

Aslında petrol ve Ortadoğu stratejisi, genel olarak, yalnızca İngiltere'yi ilgilendirmiyordu. Rusya bolşevik devrimini gerçekleştirmişti ve Mustafa Kemal hareketini tüm gücüyle destekliyordu. Dünyanın bu kesiminde Sovyet etkisinin yayılma olasılığı, İngiltere'nin (ayrıca ne Fransa'nın ne de ABD'nin) işine gelmiyordu. Bundan ötürü de, "halkların kendi kaderlerini kendilerinin belirlemesi ilkesi"ni destekliyordu.

İşte Kürtlerin kafasındaki büyük soru işareti buydu.

Doğduğum yıllarda Kürdistan gerçekten içler acısı bir durumdaydı. Osmanlılarla Rusların korkunç savaş alanı olan kuzey bölgeleri yakılıp yıkılmıştı. Halk ülkenin güney ve güneydoğusuna göç etmek zorunda kalmıştı. Kürdistan'ın geri kalan bölümüne gelince, tam bir bitkinlik içinde ayakta kalmaya çalışıyordu. Maden'de bakır fabrikalarının bacaları artık tütmez olmuştu. Halkın büyük bir bölümü işsiz kalmıştı. Komşu kasabaların işsizleri ise ya gelip ailelerine sığınıyorlar ya da bir iş bulmak üzere başka yerlere gidiyorlardı. Yoksulların sayısı git gide artıyordu. Bu insanlar gururlu olduklarından ötürü, yoksulluklarını dışa vurmuyorlardı. Geleneğe göre zenginlerin, bunların arasında en yoksul olanları, özellikle hastalarla sakatları, dul ve yetimleri saptayarak, kimseye belli

etmeden yardım etmeleri gerekiyordu.

Çevrede, Weli olarak adlandırılan babam, geceleri, düşkün ailelerin kapıları önüne un torbaları bıraktırıyordu. Bu tutumunu 1933 yılında ölümüne kadar sürdürdü. O yıl, Türk yöneticilerin, ülkedeki maden zenginliklerini devletleştirerek, Maden’de bakır çıkarmak ve eritimi yeniden işlerliğe sokmak üzere teknisyenlere başvurdukları yıldır.

Babam daha çok mağrur ve suskun ama çok insancıl ve cömert bir adamdı. Hayvanlara bile insanlar kadar saygı duyardı. Onu kaç kez bir karıncayı incitmemek için ayağını kaldırırken görmüşümdür! O zamanki eğitime aç toprak burjuvazisi, İstanbul ve Avrupa’dan gelen her şeye kucağını açarken, babam bunlardan hiç etkilenmiyor ve eleştiri ruhunu koruyordu. Klasik, Fars ve biraz da dinsel edebiyata tutkun olduğundan ötürü, bizleri katı bir biçimde öğrenim yapmaya yöreklendirdi. Ne var ki bu tutumu, uygarlığın kimi yanlarına karşı güvensizliğini engellemiyordu. Bir kaza geçirdikten sonra:

– Araba şeytan icadıdır, deyip çıktı bir gün.

Bu olaydan sonra onun bir daha arabaya ayak attığını görmedik...

Evin ikinci katındaki babamın kaldığı oda gerçek bir kutsal yerdi. O yokken içeri girmeye hakkımız yoktu.

Bir gün, üç ya da dört yaşında olmalıydım, bu yasağı çiğneyerek odasına girdim ve büyük bir sandıkta bulunan, daha önceden görmüş olduğum bir hançeri aşardım. Hiç kuşkusuz, babam hançerin ortadan kaybolduğunu farketmişti ama bundan hiç söz etmedi, çünkü kavgadan tiksiniyordu ve çocuklarıyla çok az konuşurdu... Bizimle aynı masada pek sık yemezdi. Yediği zaman da sessizce ve çabucak, bize hiç

bakmadan... Sonra konukevine, bir eksiğin olup olmadığını kollamaya giderdi. Ailemizde konuk, kutsal bir kişilikti. Maden’de henüz otel bulunmadığından, yolcular, konuk ağırlamaya gönüllü ve bir konukevi olan kişilerde barınırlardı.

Bizimki, evimizin birkaç yüz metre ötesinde bulunuyordu. Baş köşede, üstü halılarla döşenmiş bir sedir vardı. Babamın yeri, sedirin en sağ ucundaydı; orada saatlerce respini çekerek, konukları dinleyerek ya da onlarla konuşarak otururdu. Yerde döşekler seriliydi ve konuklar ayakkabılarını kapının girişinde çıkardıktan sonra yaş ve toplumsal önemlerine göre onun yanında yerlerini alırlardı. Çocuklar ve hizmetçiler her zaman yerdeki döşeklere otururlardı. Ne var ki, hizmetçilerin dinlenmeye pek zamanları olmazdı. Babam ve konukları siyaset ya da felsefe üzerine tartışırken onlar çay, kahve ya da yiyecek getirmek üzere çoğunlukla ayakta kalırlardı. Bu sırada kadınlar mutfakta harıl harıl çalışırlardı. Kimi konukların (atları ve hizmetçileriyle birlikte gelirlerdi) “akın” ı karşısında evdeki kadınlar yetmezdi. O zaman dayı, amca kızlarından, komşu kadınlardan yardım istenirdi.

Bana gelince, konukevine seyrek giderdim. Bir keresinde anlatılan üç Kürdün öyküsünü anımsıyorum: Mısır’dan geliyorlarmış, oraya pamuk ekmeye gitmişler. Sanki başka bir gezegenden gelmiş gibiydiler... Babamın onlara Mısır’daki yaşam, kralın siyaseti, halkın yaşamı üzerine sorular sorduğunu da anımsıyorum.

Kızkardeşlerim ikinci kattaki bir odada kalırlarken ben anamın odasında kalıyordum. Anam iri kara gözleri ve bakımlı saçlarıyla son derece güzeldi. Çocuklarına, özellikle çok sevdiği bana, ailenin en küçüğüne karşı çok katı ve kesin kurallıydı.

Her gece o uyurken kalkar, başörtüsünü başından alır ve tortop yapıp küçücük ellerimin olanca gücüyle, sabaha kadar bağırma basardım. Annem uyandığında, örtüsünü alabilmek için gerçekten tüm gücünü kullanmak zorunda kalırdı. Bir gün kızkardeşlerimden birine:

– Bu çocuk beni çok fazla seviyor. Göreceksin, hasretinden ölecek, der.

Anamın odasının yanında, kokusunu sevdiğim bir oda vardı. Orada konuklar için ayrılan döşek ve yorganlar dışında elmalar ve narlar da bulunurdu!

Amcalarım, halalarım ve bir de ailemin kırımdan kurtardığı küçük Ermeni kız Caco, üçüncü katta kalıyorlardı. Hizmetçilere gelince, konukevinin bir odasında yatıp kalkarlardı.

Kışın, hava çok soğukken ve her odaya kurulan odun sobalarının sıcaklığı bizi ısıtmaya yetmediğinde, *kursi*'nin içinde büzüşüp kalırdık; pek sevmezdim, bana göre boğucu bir sıcaklık olurdu. Ben kışlarımızı yeğlerdim. Ne yaman olurdu!

Kar üç-dört metreyi bulunca, kayak yapamazdık. Ne var ki, bir yolunu bulur, elde ettiğimiz kocaman bakır levhaların üstüne oturup kayardık. Kocaman tahta küreklerle kar küremeye de bayılırdım.

Kış ne denli sevsem de, Newroz'u; küçüğü, büyüğü, yaşlısı, hastasıyla herkesin yeni yılı kutlamak üzere kırlara gittiği o günü, sevinç çılgınlıklarıyla karşılardım.

Kimi kez kışın on beş marta kadar uzadığı olurdu ama yirmi bir martta mutlaka bir kesinti olurdu. Güneş ortaya çıkar, kar erimeye başlardı. Bitmek bilmez bir kıştan sonra Newroz, yeniden kırlara gitmek, kış boyunca ayrı kaldığımız atları ve eşekleri yeniden bulmak için bir fırsattı... Yalnızca

haziran ayında yayladaki evimize gitmek üzere kasabadan ayrılırdık. Taşınmamız günlerce sürerdi ve zavallı katırlarımız tam bir sınavdan geçerlerdi. Yılın bu döneminde, daha önce yarıcılarımızın evinde kalan köpeklerimiz de bize katılırlar, ekim ayının yarısına kadar bize eşlik ederlerdi. Bunlar korkunç ve gururlu Kürt köpekleriydi:

– Bunları, diyordu babam, on polise değişmem...

Gurgin, o olağanüstü dişi bekçi köpeği daha da gözümün önünde. Her gece, tek başına evin çevresinde yedi tur atar, yaklaşacak olanlara gözdağı verirdi. Ünü yaygındı. Hiçbir yabancı evimizin çevresine yanaşmaya cesaret edemezdi. Gurgin dağda gezmeyi de severdi ve bir gün yaban domuzları tarafından parçalandı.

Polat’a gelince, o da iyi bir bekçi köpeği idi. Sonra gitgide aylaklaştı. Yazlığı korumaktansa, Maden’de başıboş dolaşmayı yeğledi. Gece yarısı bizim olduğumuz yere gelmeye alıştı. Bir gün öğleyin geldi, başı yere eğikti, toprağı eşeledi ve olduğu yere yığıldı. Ağzından çıkan yeşil köpükleri görünce:

– Zehirlemişler bunu, dedi anam.

Polat’ımız ölmüştü. Gurgin’in ardından ağladığımız kadar onun da ardından ağladık ve çok ağır olduğu için ayaklarından bağlayıp birkaç yüz metre ötedeki ırmağın kıyısına götürüp gömdük.

O korkunç Gura’yı da anımsıyorum. Bir gün yabani bir kediyi gördüğü gibi saldırdı. Onu ağaçtan ağaca, on gün boyunca akşamlara kadar izledi. Sonunda kedi bitkin bir halde ağaçtan inince Gura üstüne atılıp parçalandı.

Kedilerimiz -uzun tüylü Van kedileri- arasında bekçilik yapan olağanüstü bir tanesi vardı. Komşularımıza kapılarının önüne kadar eşlik eder, hemen yazlığımıza dönerdi.

O da uzun yaşamadı. Bir yaz günü, öğleden sonra bahçeden ağzında sarı bir yılanla geldiğini gördük:

– Bırak onu, zehirleyecek seni, diye bağırдық.

Yılanı yuttuktan sonra eniklerini emzirmeye gitti. Birkaç saat sonra kendisi ve enikleri de son nefeslerini verdiler.

Yayladaki yaşamımızda yalnızca böyle üzücü olaylar yoktu. Benim için bu yaşam dağda gezintiydi, keklik avıydı, ırmağın oluşturduğu su birikintilerinde yıkanmaktı, özgürlüktü...

Bu yeryüzü cennetini dedelerimize borçluyduk. Bir yüzyıl önce dedemizin dedesi, Şadinan aşireti reisinin oğlu Maden'i yönetmek üzere görevlendirilmişti. Yalnızca beylere ya da derin bilgili insanlara verilen efendi ünvanını almış ve kasabanın yöneticisi olmuştu. Geldiğinde Maden'i tam bir yıkıntı içinde bulmuştu. Antik çağda, Hitit, Asur, Med, Pers, Selçuk ve diğer imparatorluklar döneminde öylesine refah içinde olan bu kent üç bin kişilik küçük bir kasabadan başka bir şey değildi artık. Çözülecek en acil sorun, yüzyıllar boyunca işletilmeyen bakır madenlerini işlerliğe sokmaktı. Dedemiz Maden çevresinden ve Kürdistan'ın öteki uzak kentlerinden işçiler ve uzmanlar aramış ama boşuna... Beyliklerin, katı direnişlerle karşıladıkları Moğol ve Türk istilaları, Bizanslıların ve ardından Osmanlıların Kürdistan'a yönelik işgalci seferleri, ülkenin yıkımına, nüfusunun azalmasına ve gerilemesine neden olmuştu.

O sırada dedemizin dedesi, M.Ö. 13. yüzyılda kurulan Trabzon'dan Sinop kolonisi kökenli, bakır işinde uzman, varlıklı Rum ailelerin, bu zengin yatakları işletmek üzere göçetmeye hazır olduklarını öğrenir. Göçmenler arasında, bakır uzmanları dışında, mimarlar ve inşaatçılar, yol ve köprü işçileri, terziler ve ayakkabıcılar da bulunmaktaymış. Hemen

Maden'in klasik biçiminde (düz damlı, çıkıntılı bir alınlıkla), iki ya da üç katlı, yeşilimsi mermer döşeli sağlam taş evler inşa etmişler kendilerine. İbrahim Efendi resmi binalar, okullar, yollar ve köprüler inşa ettirmek için kitleler halinde komşu kasabalardan gelen Kürtlerin bilgilerinden ve ustalıklarından yararlanmış.

1792 yılında bakır, devlete ödenen vergi karşılığında, özel kuruluşlar tarafından çıkarılır, eritilir ve satılmış. Birkaç yıl içinde Maden binlerce ton saf bakır satmış ve büyüdükçe de büyümüş. Yüksek bir ekonomik ve kültürel yaşama kavuşan nüfusu, kısa zamanda kırk bini bulmuş. Şairleri, düşünürleri, müzisyenleri ve terzileriyle Maden ünlü bir kentmiş. Hamamlarının temizliği, eskiden kıraç olan çevre dağları saran üzüm bağları ve meyve bahçeleri turistleri ve yolcuları cezbediyormuş.

Ama dedemin dedesinin parlak başarısı kimilerini kıskandırır; hemen Babıâli'yi uyarırlar. 1830 yılında İbrahim Efendi'den İstanbul'a gitmesi istenir. Halk arasında çok sevildiği için o zaman görevinden ayrılmayı reddeder. Yetkililer ona karşı bir ferman ilan ederler, mal varlıklarına el koyarlar ve ailesini tehdit ederler. Toplarla donanmış on bin kişilik bir ordu Maden'i çevirir.

Dedemiz, inşa ettiklerinin yıkılmasını engellemek için Maden'i terkeder ve Sultan Mahmut'un askerlerini oyuna getirmeyi başarır. Derviş kılığına girer ve Yemen'e gider, orada yalnız ve tanınmadan ölür.

Yaratıları terkedilmemiştir. Maden'de kalan karısı, onun gidişinden iki ay sonra bir çocuk doğurur. Adı Mustafa'dır. Onu da dedesi büyütecektir. Yüreklivezeki Mustafa, İbrahim Efendi tarafından başlatılan işi ele alır, zengin olur ve yavaşı

yavaş babasının mallarını yeniden satın alır. Neredeyse bir efsane kahramanı gibi olur. Doğuştan yaratıcı biridir ve üstelik bakır eritmek üzere yeni bir yöntem de bulur. Dev gibi fesinin içinde iki kafası olduğu söylenir...

Dedem İbrahim'e (Mustafa'nın oğlu) gelince, o da Maden'in valisi olur, tam bir efendidir. Yalnızca Fransa'dan getirttiği kravatlar ve kol düğmeleri takar ve babama özel öğretmen tutar.

Dedem iyi bir yönetici olmakla yetinmez, silah sanatındaki bilgisini de geliştirir ve binicilik alanında iyi bir ün yapar.

Maden'deki Kürt, Rum, Ermeni ve Türk topluluklarını uyum ve huzur içinde yaşatmayı başarır. Ne yazık ki, Birinci Dünya Savaşı'nın patlamasıyla, İstanbul'da iktidarda bulunan Jöntürkler'in Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkmaya kararlı güçlerle işbirliği siyaseti Maden'deki uyumlu birliği parçalamıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nın arefesinde Ermeni örgütleri savaşı kazanması için Rusya'ya yardıma karar vermişlerdi, bu da Almanları çok kızdırmıştı. Jöntürkler'in güçlü desteğiyle, Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşayan Ermenileri yok etmeyi amaçlayan bir plan yaparlar. Bu plan 1915 yılından 1918 yılına kadar gerçekleştirilir. İstanbul'daki yöneticiler bütün bir halkın kırımını hedefleyen, şeytanca birçok yöneme başvururlar. Bu siyasete karşı hoşnutsuzluğunu gösteren her Osmanlı hain olarak değerlendirilip en yüksek cezalara çarptırılabilirdi. Birçok Kürt, bu tür tehditlere karşı servetlerini verirler; kentlerindeki, bölgelerindeki ve aşiretlerindeki Ermenileri korumak için yaşamlarını bile verenler olur. Maden'de yaşayanlar da aynı tutumu sergilerler. Yöneticilerin emir vererek gönderdikleri askerlerin, jandarmaların ve

katillerin zulmünden, kentlerindeki Ermenileri esirgerler.

Kürtler, 1919 yılında, Suriye'ye sığınmaları için Ermenilere yardım ederler. Aynı dönemde ailem, yetim Ermeni kızı küçük Caco'yu (gerçek adı Macide) yanlarına alırlar.

Ermeniler Maden'den ayrıldıklarında mahalleleri bir yıkıntıdan başka bir şey değildir. Rumlara gelince, Kemalist Türkiye'yle Yunanistan, Bulgaristan, Romanya ve Yugoslavya arasında azınlıkların değişimini öngören Lozan Antlaşması'nın sonuçlanmasına kadar Maden'de kalırlar. Bu düzenlemenin ardından Rumlar o güzelim evlerini, tarlalarını, Maden'in yakınındaki meyve bahçelerini ve Kürt arkadaşlarını terketmek zorunda kalırlar. Yunanistan'a, Amerika'ya da başka ülkelere göç ederler. Seyisimiz Kosma da gitmek zorunda kaldı. Bütün aile (özellikle biz, çocuklar) onu çok sever, atlarla ilgili hünerine hayran kalırdık. Maden'deki öteki Rumlar gibi onun da yurtdışı edileceğini öğrenince pek üzüldük. O bizden daha üzgündü ve tanımadığı ülkeye, Yunanistan'a hiç gitmek istemiyordu.

– Kosma, bizimle kal Kosma! Git dağda saklan, seni unuttutları zaman yeni kimlik kartı çıkartırız. Bizimle kal Kosma!

Maden'deki Rumların yola çıkış günü Kürt kılığına giren Kosma gidip yazı geçirdiğimiz evin üst kısmındaki ağaçlıkta saklandı. Ama Türk jandarmaları onu bulmakta gecikmediler ve Rum kervanına katılmasını emrettiler.

Biz ağlayarak Kosma'yı bize bırakmalarını istedik jandarmalardan. Bağırdık:

– O bizimle kalmak istiyor. Neden gitmeye zorluyorsunuz? Bırakın onu!

Yalvarmalarımızı dinlemediler ve Kosma hıçkırıklar içinde,

istemeye istemeye kervana katılmak zorunda kaldı. Daha sonra ondan sözedildiğini hiç duymadık. O günden sonra evimize bir hüznün çöktü...

İlkyaz boyunca Maden'in çevresi tam bir cennet gibiydi. Dedemizin dedesi bize üç büyük yer bırakmıştı. Bunlardan Dicle'nin her iki yanında yer alan ikisi, ırmak yatağına kadar inerdi ve araları oldukça uzaktı. Irmağın sağ yakasında yer alan, kasabaya en yakın olanın adı "Değirmenli Bahçe"ydi, çünkü dedemizin dedesi oraya bir su değirmeni yaptırmıştı. "Değirmenli Bahçe" dağlık bir bölgeye göre ucu bucağı görünmeyecek kadar büyüktü: Uzunluğu iki kilometre, genişliği ise iki yüz metreden fazlaydı. Bir hark bol bol suladığı bahçeyi üzüm bağından ayırırdı. Bahçede her türden bir yığın sebze, meyve ve süs ağaçlarıyla, inşaatta kullanılan ağaçlar bulunurdu. Kürdistan'da akkavaklar⁴ köylüler için olduğu kadar toprak sahipleri ve toptancılar için de verimli bir kaynak oluştururdu. Yazın kesilen ve kabukları soyulan bu kavakların bir sonraki yılın ilkyazında, suların kabarmasıyla, Dicle yoluyla Bağdat'a kadar taşındığını anımsıyorum. Nisan ve mayıs ayları boyunca ırmağın çamurlu suları tomruklarla örtülürdü. Kimi kez, nehrin çok dar kıvrımlarında kavaklar öyle sıkıştırlardı ki, kayalıklara takılıp kalırlar ve büyük bir "tıkanıklık"a neden olurlardı. O zaman bu taşıma işinde uzman kimi işçiler ortaya çıkar ve ellerindeki uzun sıırıklarla sudaki tomrukları, takıldıkları kayalardan kurtarmak için koşuştururlardı. Çalışırken öyle tuhaf bağırırlardı ki, ilk kez duyduğumuzda korkudan donakalırdık. Suların taşkınlığında, kayalara takılan tomrukların su yüzünde salınmalarını saatlerce seyrederdik...

Aslında "Değirmenli Bahçe" değirmenci ve bahçıvan

olarak çalışan bir adama beş yıllığına kiralanmıştı.

Saçı-sakalı ve omuzları sürekli unla kaplı, kısa boylu, hep eli işte olan babayla, az konuşan, babayiğit, sürekli odun kesen, meyve toplayan ya da onları Maden pazarında satan üç oğlu daha da gözlerimin önündeler.

“Değirmenli Bahçe” özellikle ak dutlarıyla⁵ ünlüydü.

Dicle’nin kıyısında ve biraz daha yukarıda bulunan bahçeye gelince, adı “Fıskiyeli Bahçe”ydi. Bahçenin sulanması için kullanılan suyun indiği dağ öyle sarptı ki, büyüklerimiz kaynağı on kola bölmeyi başarmışlardı ve sular bir metreden daha yükseğe fışkırmaktaydı. Kocaman bir mermer havuzu süslüyen bu fıskiye, insanı rahatlatan bir serinlik verirdi. Maden’in anayolu bu bahçenin üstünden geçerdı. Yazın yoldan geçen yayalar ya da atlılar, fıskiyeyi çeviren çınarların gölgesinde terlerini silip dinlenmek üzere, anayolu bahçeye bağlayan keçiyoluna saparlardı.

Bu bahçe iki yüz metre boyunca iki sıra halinde sıralanan incir ağaçlarıyla ünlüydü. Testi biçimindeki kara incirlerin tadına doyumazdı. Bu bahçe de kiraya verilmişti ama çok özel koşullarla... Kiracı yıllık belirli kiradan başka, her akşam (özellikle çok sayıda konuk ağırladığımız günler) bir miktar meyve getirirdi.

Üstelik, biz çocuklar bu bahçeye dilediğimiz zaman girer, istediğimiz kadar meyve toplardık; ne var ki bu ayrıcalık “Değirmenli Bahçe” için geçerli değildi.

Son olarak, üçüncü bahçe ailemin yazlık yeriydi. “Fıskiyeli Bahçe”nin birkaç yüz metre kuzeydoğusunda yer alan bu bahçe ise Maden’in anayoluna ve bizimkiyle Dicle arasına sıkışmış öteki komşu bahçelere bakıyordu. Yazlarımızı geçirdiğimiz bu bahçede iki büyük havuz vardı. Sulama için

ikiye ayrılanı, yeşillikler ve güllerle çevriliydi. Bahçenin adı “Havuzu Çiçekli Bahçe”ydi; kimi yerleri kayalıktı. Yukarı kesimde bulunan dik kaya kütlelerini uzaktan dev heykellere benzetirdik.

İki yaşlı çınar dışında ağaçlar, öteki bahçedekilere göre daha gençtiler. Buradaki ağaçlar kışların çok soğuk oluşu gözönünde bulundurularak dikilmişti. İki yaşlı çınar, evimizin, havuzun ve avlunun üstünü örtüyordu. Yataklarımız bu dev ağaçların yaprakları altına kurulmuştu. Bölgenin kuru havası yüzünden dışarıda yatabiliyorduk. Biz çocuklar için büyük bir tahta yatak yapılmıştı ama öyle yüksekti ki, üstüne merdivenle çıkardık. Yatağa yan yana beş döşek rahatlıkla serilebilirdi. Eylül ayında yağmurlar başlayınca, bu yatağın üzerine kocaman bir çadır gerilirdi. Çocukluğumda çadırın üstüne damlayan büyük yağmur damlaları öylesine hoşuma giderdi ki...

Yüz metre kadar aşağıda ise konukevi bulunurdu. O da dağa yaslanmıştı ve geniş bir damı vardı. Babam, komşu yazlıklardan gelen konuklarıyla akşamı damda geçirirdi. Geceleyin oraya konuk yatakları koyardık. Bazen de yere yalnızca döşek sererdik. Güneşi sevmeyen konuklar sabahleyin kalkıp içeri gitmek zorunda kalırlardı, çünkü evi çeviren ağaçlar damı gölgelendirecek kadar yüksek değildi.

Konukların hayvanlarına gelince, -genellikle kısıraktılar- sap ya da yoncayla karıştırılmış arpalarını yedikten sonra dutların altında dinlenirlerdi.

Konuklarımızın kasabaya yaya gitmek için binek hayvanlarını bahçede bıraktıkları günler benim için bayram sayılırdı. Amca ve dayı oğullarını bulamayınca komşu bahçedeki arkadaşlarımı çağırır, güzel ve canlı kısıraklarla bir gezinti

yapmayı önerirdim. Dicle'den su içirmek bahanesiyle hayvanları alır, çılgınca yarış yapacak bir yer bulurduk; kimi kez bu, hayvanlar bitkin düşene kadar sürerdi. Ardından da sahipleri, yaptığımız bu kaçamaktan kuşkulanmasınlar diye hayvanları ırmakta yıkamaya koştururduk; onları bir güzel kurutur ve ter izleri kalmasın diye kaşağılardık.

Develerle oynamayı da severdik. Diyarbakır'a yakın, on bin hektardan fazla toprağımızın bulunduğu geniş bir ovoidan, Gewran'dan⁶ sonbaharda gelirlerdi. Böylece, yarıcılarımız her yıl, ekinler biçildikten sonra develere yükledikleri ürünlerini satmak üzere Maden'e gelirlerdi. Köylüler yüklerini boşalttıktan sonra develeri bize getirir, konukların binek hayvanları için ayrılan yere bağlarlardı. Önceleri yaklaşmaya korkardık ama sonradan uysal ve saldırgan olmadıklarını öğrenince çekingenliğimiz gitti. Devecilerin söylediklerini ve bağırıtlarını yansıtılarak onlara diz çöktürmeyi başardık. Diz çöker çökmez de sırtlarına çıkar, ayağa kalkmaları için zorlardık. Ön ayakları üstünde aniden kalkmadan önce, arka ayaklarını sert bir biçimde kaldırırken kışkırtıcı yavaşça indirirlerdi. Eğim öyle fazlaydı ki, devenin kışkırtıcıdan yere yuvarlanırdık. Korku, cesaret ve sevinçle karışık duygularla, bu işi birkaç kez yinelerdik. ..

Bir gün, azgınlaşan develerden biri, kolumu ısırmağa kalkıştı. Bereket, gömleğimden bir parça koparmakla kaldı. Bu ise onu rahat bırakmam için iyi bir ders oldu bana.

Başka ilgi alanlarım da vardı. Bunlardan biri, dünyayla ilişkimizin kesildiği, zorlu kış ayları için gerekli yiyeceklerimiz bulunduğuydu kilerdi. Ne olağanüstü güzel yerdio orası! İrili ufaklı küpler düzenli bir biçimde sıralanmıştı. Yeşile boyanmış, içinde kesme, *doşav*, bal, turşu, tuzlanmış biber ve

salamura yapılmış beyaz peynir bulunan küpler porselen gibiydi. Pembe renkli küplerimize gelince, içlerinde ağzımızı sulandıran *pıstıl*, *benis* ve diğer Kürt yiyecekleri vardı.

Küpler duvar boyunca sıralanan, bir buçuk metre yükseklikteki geniş tahta raflara yerleştirilmişti. Bir yiyecek almak isterseniz küçük bir merdiven kullanmanız gerekiyordu. Çerçevenin kenarına varınca, göz dikilen küpün tahta kapağını kaldırıp içine elimizi daldırırdık. İçindekiler azaldıkça elimizi daha derine daldırmamız gerekiyordu. Büyükler kolayca dibe erişiyorlardı; çocuklar için ise bu pek kolay olmuyordu.

Bir gün başardım bunu ama olan bana oldu. Bir kış günü, kilerin kapısını açık bulunca Caco'nun izni olmadan içeri daldım; içinde sevdiğim *pıstıl* bulunan küpün önüne bir merdiven kurup yukarı çıktım; önce bir elimi, sonra ikisini birden daldırayım derken küpün dibini boyladım. Boğulduğumu duyumsayarak bağırmaya başladım:

– İmdat, imdat!

Gitgide havasız kalıyordum. Soluğum daralıyordu. Bir küpün içinde mi ölecektim? Kimse imdadıma gelmiyordu. Sonunda, son bir çabayla bir kez daha haykırmaya başladım:

– Caco, Cacao!

Son çırpınışımdan sonra, birinin bacaklarımdan çektiğini duyumsadım. Caco derinden gelen sesi duymuştu. Kendi kendine:

– Kesinlikle, biri karda kayboldu, demiş.

Emin olmak için dışarı çıkmış. Küpten çıkan bacaklarımı görünce şaşkına dönmüş. Tam o sırada soluğum kesilmekteydi. Hemen beni bahçeye çıkarıp hava aldırdı ve hüngür hüngür ağladı...

Kilerin yanındaki mutfak da çekiciydi. Bir duvarı boydan

boya kitaplık biçiminde dolapla kaplıydı. Orada, kaplar içinde binlerce kilo unumuzu saklardık. Sıcaklık odalara dağıldığından ve yüksek şömine bizi ısıtmaya yetmediği için kalabalık değilsek, yemeğimizi üst kattaki oturma odasında ya da salonda yerdik. Sık sık tam yemeğe hazırlanırken, birden çocukların tabaklarının kaldırıldığı olurdu.

– Konuklar geldi...

O zaman, daha basit yemekler yemek üzere, daha önce bizim için pişirilen eti ve yemekleri terketmet zorunda kalırdık.

Ayrıca, eti hiç mi hiç sevmiyordum. “Oğlak olayı”ndan sonra neredeyse yalnızca meyvelerle beslenir olmuştum.

Bir yaz günü önemli bir konuğumuz, on altı adam eşliğinde yazlığımıza çıkageldi. Anam kendi kendine:

– Ne ikram edelim onlara? diye sordu.

Yiyeceklerimiz yetersizdi. Birden bire, babamın bana hediye ettiği oğlağı anımsadı. Beni kandırıp oğlaktan uzaklaştırmayı başardılar.

– Haydi bırak onu, dedi katırcı Cemal, bırak onu, gel seni ata bindireyim.

Ata mı? Bu sözcüğü duyar duymaz arkadaşım Cemal’in peşine düştüm. Geldiğimde oğlak yoktu artık. İyi bir yemek yapmak için kesmişlerdi onu. Yerlerde yuvarlanıp haykırdım:

– Neyaptınız oğlağımı? Neden kestiniz? Oğlağımı isterim!

Ne yazık ki, ne gözyaşlarım ne de bağırıtlarım hiçbir şeyi değiştirmede. Önüme oğlağın eti bulunduğu bir iğrenti duydum. O günden sonra, on altı yaşına kadar bir parça et yemedim. Buna karşın, sebze ve meyve mevsimini sabırsızlıkla beklerdim. Ever, karnımın doyması için meyveler ve salatalık yetiyordu. Ya da bana öyle geliyordu...

Bahçelerimiz, Kürdistan'ın başka yerlerinde yetişmeyen meyvelerin bulunduğu cennet gibi yerlerdi; otuz iki tür üzüm, beyaz, kara, tatlı, ekşi dutlar, birkaç çeşit ceviz, fındık ve incirle, çekirdeği kolay kırılan türden tatlı bademler vardı. Her meyvenin özel bir yeri vardı. Aralarında dolaşmayı, yaşlı çınarların çevresinde koşmayı, kokularını içime çekmeyi ve onca meyveyi tadlarını çıkara çıkara yemeyi ne çok severdim!

Ağaçları, üzüm bağları, keçi yolları ve dereleriyle bu yeryüzü cenneti, hayvanlarımız olmasaydı bu kadar olağanüstü güzel olamazdı: Elli kadar ineğimiz, kırka yakın keçimiz, oğlaklarımız, kedilerimiz, köpeklerimiz, katırlarımız, eşeklerimiz ve atlarımız vardı. Yarıcılarımız büyük baş hayvanlara bakarken, oğulları arasından seçtikleri çobanlar da keçileri ve koyunları güderlerdi. Bana gelince, sık sık o güzelim uslu oğlaklarla ilgilenmeyi yeğlerdim.

Beş yaşına bastığımda babam gereğince ilgilenecek kadar büyüdüğüme hükmedip bana boz renkli bir eşek hediye etti; adını "Bozo" koydum. O günden sonra tek derdim Bozo'ydu. Bütün özenim, ilgim ve duygularım ona yönelikti. Her akşam, yatmadan önce, geceleyin rahatsız olmaması için yeri iyi mi, yeterince yemi ve suyu var mı diye gidip bakardım. Benden başka kimse ona dokunamaz ve binemezdi. Bozo samanla karışık arpa yemek zorundayken bizim pirinç yememize isyan ederdim. Ona iyi bir ziyafet çekmek için bir tencere dolusu pirinç aşırdığım olurdu. Sesinin kısık olması ya da anırmakta güçlük çekmesi beni üzerdi; sesi açılıp güçlensin diye yumurta çalar ona çiğ çiğ içirirdim.

Arkadaşım olan katırcının öğütlerini dinleyerek Bozo'ya binmeye başladım. Sabahları Cemal'in yatağına girmek üzere erken kalkardım. Anımsıyorum, bedeni ter içinde olurdu

ama ben ona sarılıp yatmayı severdim. Katırları onca kibarlık ve cesaretle süren bu olağanüstü bıyıklı şövalye benim kahramanımdı.

– Haydi git, diye homurdanıyordu anam, git eşekçi, katırcı ol!

Ben anamın eleştirilerine kayıtsız, Bozo'mun, o çok sevdiğim eşeğimin üzerinde gzmeyi sürdürüyordum. Bu, ata binmeyi keşfetmeme kadar sürdü. Dokuz yaşımdaydım. Yazdı.

Babamla birlikte Barmaz'a (Maden'le Elazığ arasında, Hazar gölünün yanında, dağlarla çevrili küçük bir ova) gitmiştik. Babam ata binmişti, ben eşeğime.

Bir kasabanın kavakları altında dinlenirken bir adam babama üç yaşında görkemli bir tay getirdi. Babam tayı tepeden tırnağa inceledikten sonra bana:

– Bozo'nu bırakıp bu tayı almak ister misin? diye sordu.

– Bozo'yu bırakmak istemem ama ata binecek kadar da büyüdüm. Tay hoşuma gitti, diye yanıtladım.

– İyi o zaman, yularından tut ve amcamın evine git, sana bir eyerle gem versin.

Babamın amcasının bir çocuğunkiler kadar masum, güleç mavi gözleriyle ıslıl ıslıl bir yüzü vardı. Yetmiş beş yaşını geçmişti ama şaşırtıcı biçimde genç görünüyordu. Değerli taşlarla kakmalı kılıcını yanından hiç ayırmazdı ve şakacılığıyla da tanınırdı. Bu büyük ağa, Gırê Sor kasabasında otururdu; tarımla uğraşmasının yanı sıra, koyun da beslerdi. Birkaç bin baş koyununu, yazın Kürdistan'ın kuzeydoğusundaki yeşilliği bol yaylalarda otlatırken, kışın ağıllarında korurdu.

Yarım düzine kadar safkan kısraklarıyla, yalnızca havlamlaları bile sürülere saldırmaya yeltenen kurtları kaçırmaya

yeten, dev gibi Kürt köpekleri vardı. Bu köpeklerden biri özellikle jandarmalara düşmandı. Omuzlarında uzun Alman tüfekleriyle kasabaya yaklaştıklarını gördüğü gibi kudururdu.

Bir gün, jandarmanın biri evin önünden geçerken öyle korkmuş ki, tüfeğini köpeğe doğrultmuş ama hayvan, daha ateş etmesine meydan vermeden jandarmaya saldırıvermiş. Çobanlar zamanında yetişip yaralı jandarmayı zor kurtarmışlar...

Jandarma şikayet etmiş ve babamın amcası köpeğiyle birlikte mahkemeye çağrılıp para cezasına çarptırıldı. Köpeği ise hayatta kaldı, kendisine daha çok dikkat edildi...

İşte o yaz günü, babamın amcası sulama kanallarının birinin üstünde, söğütlerin altında otururken buldum. Çevresinde epey köylü vardı; kimisi yere oturmuş, kimisi ayakta idi. Yanına gelince başını bana çevirdi, tayı tepeden tırnağa süzdükten sonra:

– Söyle bakalım paşa, bu güzel tay senin mi?

– Evet, babam bana aldı.

– Yusuf iyi bir iş yapmış. Ama dikkat et, saf kan olduğu belli, biraz ele avucasığmaz gibi görünüyor. Üstüne bindiğinde sürekli dikkat etmelisin, yoksa ne yapacağı belli olmaz.

– Merak etme amca, üstesinden gelirim.

Bir hizmetçisi hemen tayımı eyerledi. Az sonra babamın yanına gittim. Tarlalar arasından, Maden'in şose yoluna çıkan keçi yollarından geçtik. Ova gibi geniş olan bu yol, üç kilometre sonra Dicle'nin geçtiği boğaza varınca birden daralır, kıvrımlar başladılar. Boğazın girişine kadar, eşekle giden birkaç kişiyle karşılaştık. Serbest bir alan bulunca hızımı artırdım ve babamın önüne geçtim. Tayıma hakim olmaktan, dış dünyadan uzakta, mutluluk içinde yüzüyor ve

atımı artık yolun ortasında sürüyordum. Arkamda tiz bir klakson sesi duyunca başımı çevirmeye bile zamanım olmadı.

Bu tuhaf gürültüden ürken hayvan gemi azıya aldı. Üzengiler üzerinde kalktım, ayaklarımla bögürlerine yapıştım ve tüm gücümle dizginlerine asıldım. Babamın bağırıldığını duydum:

– Nuro, Nuro, dikkat et!

Tayım iyice azdı. Umudumu yitirmedim ve dizginlere biraz daha asıldım. Dizginler koptu. Bu kez tayımın yelesine tutundum ve böylece birkaç kilometre, keskin bir dönemeçte kolan kayışı kopana kadar üstünde kaldım. Eyer benimle birlikte uçtu. Yolun yüz metre aşağısına, uçuruma yuvarlandım; Dicle'nin sularında sıırıslık olırken başım bir kum yığınınna çarptı. Beni yitirdiğini sanan babam ardından seslene seslene beni aramış ve bu arada da atını bir köylüye emanet etmiş. Kazaya neden olan sürücü onu hemen arabasına bindirmiş. Birlikte dizginleri ve kolan kayışını bulmuşlar. Ama ortada artık ne tay ne de binicisi!... Vadiden gelen iniltimi duymuşlar. Kendimden geçmişim. Gözlerimi açtığımda Maden hastanesinde yatıyordum. O zamanlar Maden belediye başkanı ve hastanenin başhekimisi olan ağabeyim Nafız bana eter koklatırken mırıldanıyordum:

– Nerede tayım?

Birkaç dakika sonra sedyeyle Maden'deki evimize, oradan da yazlığımıza taşındım. Akşamleyin hiçbir şey olmamış gibi koşturup oynuyordum.

Çocukluğumda yalnızca eğlenceler yoktu. Temmuz sıcağından sonra, on beş ağustosa doğru yağmur yağmaya ve ekim ayında ise karayel sert sert esmeye başladılar. Bağbozumunun o güzelim kokusu okula dönüşün habercisiydi...

Ailem beni bir özel okula gönderdiğinde beş yaşındaydım. Yerde, halıların üzerinde öğrenciler hocanın önünde bir yarım daire oluşturmalarıydı. Hoca çok güzel bir halıyla örtülü bir kerevete yerleşirdi. Bu halı gözümün önünde. Bir yığın kuş deseni derste dikkatimizi dağıtırdı... Hocamız yaşlıca, kocaman sakalıyla güler yüzlü bir adamdı. Onu çok sever ve sayardım. Ailem onun ücretini verir ve odun sağlayarak sınıfın ısınma masraflarına katkıda bulunurdu. İyi bir adamdı. Bazen, içimizden biri fısıldayınca uzun sopasını çıkartır ve fısıldayanın başına cezalandıracak biçimde değil de bağışlayacak biçimde yavaşça vururdu. Azarladığı kimi öğrenciler onu ailelerine şikâyet edince aldıkları yanıt:

– Ellerinize sağlık onun, yeri cennet olsun! olurdu.

Herkes hocayı aziz bir kişi olarak değerlendiriyordu. Eh, bilgi sahibi olan oydu ve görevi o bilgiyi bize kazandırmaktı. Bitmek bilmez bir sabırla, medreselerde kullanılan yöntemle göre, cansız, tekdüze ya da melodik bir ritimle bize hep birlikte yinelettirerek alfabeyi öğretti...

Sınıfta Türk ve Kürt arkadaşlarım vardı. Türkler memur çocuklarıydı.

O zamanlar Kürt olmak çok normal bir şeydi. Osmanlıydık; Araplar, Türkler ve Kürtler arasında hiçbir ayrım yapmıyorduk. Çocuktuk ve eğlenmekten başka bir şey düşündüğümüz yoktu.

Aynı yılın sonbaharında, anamın daha önceden bozuk olan sağlığı gitgide kötüleşti. Hiç bir şey onu iyileştirmeye yaramadı. Genel olarak Kürdistan'ı, özel olarak ailemizi sarsan olaylar yatışacağı benzemiyordu...

Her türlü kötülük Mustafa Kemal'in makyavelistliğinden gelmiştir. Yunanlıları, Fransızları ve İtalyanları Kürtlerin

kitlesel yardımını sayesinde yenmişti. Böylece İngiltere'yi kendisiyle antlaşma yapmaya zorlamıştı. Atatürk sözlü olarak, yardım etmeleri durumunda Kürtlere Türkiye Cumhuriyeti çerçevesinde tam bir özerklik vereceğine söz vermişti. Ama 1923 yılında Sevr Antlaşması'nın yerine Lozan Antlaşması'nı koydurduktan sonra sırtını çevirdi ve Kürtlerin özerklik isteklerine karşı açık açık düşmanca tavır takındı. Onca değerli "Türkiye Türk ve Kürt halklarına aittir" sloganı hemen unutuldu... Kurtuluş Savaşı sırasında ordunun ve Kürtlerin kahramanlıklarından sözeden, TBMM'de bile dinlenen plaklar yasaklandı ve toplatıldı. Meclis önce feshedildi, hemen ardından yeni kabineye Kürt bölgeleri için Türk milletvekilleri seçildi. Kürt medreseleri kapatıldı ve birçok eski Kürt milletvekili tutuklandı, askeri mahkemelerde yargılandı. Ankara'daki merkezi iktidarın eli Kürt bölgelerinde gitgide ağırlaştı. Savaş öncesindeki Jöntürkler'in Panturancı düşüncelerine bu dönüş, yurtseverleri, nüfuzlu kişileri ve özellikle Mustafa Kemal'le çok yakın işbirliği içinde olanları alarma geçirdi. Bu yıkıcı siyasetin yolunu tıkayacak bir Kürt direniş örgütü kaçınılmazdı.

Muş bölgesinden, büyük Cıbran aşiretinin ağalarından biri, Xalit Beg Cıbrî bu göreve canla başla sarıldı. Aydınlar ve subaylarla çevrili bu kültürlü, ateşli milliyetçi çok kısa zamanda Kürdistan'ın büyük bir kısmında yüksek tabakadan, nüfuzlu ve ad yapmış insanların desteğini aldı. Habercileri, olabildiğince çok sayıda partizan kazanmak üzere, ülkenin dörtbir yanına koşturuyorlardı. Silahlı ayaklanmanın tarihi 26 Mart 1925 olarak belirlenmişti. Ama bütün hazırlıklar tamamlanmadan bir rastlantı olayları hızlandırdı. Ayaklanma, Ankara yöneticilerinin bir subayıyla Piranlı Şeyh Said'in adamları

arasında çıkan bir çatışmanın ardından, 7 Şubat'ta patlak verdi. Kürdistan'ın kuzeyi ve kuzeybatısında çok sayılıp sevilen, derin bilgili Şeyh Said, Albay Xalit Beg'e bağlı kalmaya yemin etmişti. Palu doğumlu, Erzurum'da oturan Şeyh Said her ilkbaharda atalarının ziyaret yerine giderdi. Nakşibendi tarikatının önemli bir kolu olan ailesi, Kürtlerin büyük bir bölümünün saygısını ve sevgisini kazanmıştı. Çok sayıda bir insan gücünü harekete geçirebilirdi. Şeyh Said'in Erzurum'dan ayrılmasıyla, yolda kendisine katılanların sayısı gitgide artar, Palu'ya varışında on bine ulaşırdı.

O yıl, Şeyh Said ve adamları Diyarbakır'a yaklaşık elli, Palu'ya yüz kilometre uzaklıkta bir kasabada, Piran'da konaklarlar. Kasabalıların neredeyse hepsi koltuklarının altlarında hediyelerle onu karşılamaya giderler. Kürtlerin hazırlıklarından haberi olan Türk yöneticileri Şeyh Said'e karşı gösterilen coşkudan ürkmüşlerdi. Türk jandarma komutanı, Şeyh Said'e eşlik edenlerden kimilerini Ankara yönetimine açıkça saldırdıklarını bahane ederek tutuklama ve Piran'da hapsedme niyetiyle konaklama yerine koşturur. Adamlara konakladıkları yerden çıkar çıkmaz kelepçeyi taktırır ve kırbaçlanmalarını emreder. Bunun haberini alan Şeyh Said müdahale etmez. Olayla çalkalanan konaklama yerinde hemen tepki başgösterir. Kürt reisinin adamları silahlarına sarılırlar. Şeyhin küçük kardeşi Şeyh Abdurrahim, olayların kötüye gitmesini istemediğinden jandarma komutanıyla görüşmek üzere on kadar adamıyla görüşmeye gider. Ama komutan onu da tutuklamakla tehdit eder.

– Bu insanları tutuklamak için geçerli gerekçeniz olması gerek, diye yanıtlar şeyh.

Türk subayı küstah bir biçimde:

– Devletin gerekçeleri olmaz!... diye yanıt verirken askerlerine şeyhi yakalamalarını işaret eder.

Abdurrahim’in adamları iki jandarmayı harekete geçmelerine meydan vermeden öldürürler. Komutan hemen kaçır ve Ankara’ya haber yollar:

– Kürt ayaklanması başladı!

Mustafa Kemal bu haber karşısında “kadınları ve şişeleri bir yana iterek”⁷ uyuşukluğundan sıyrılır. Bakanlarını toplar ve “Kürt eşkiyaları”nı kanda boğacak canavarca önlemler almalarını buyurur. Başbakan Fethi Okyar “Kardeş Kürt halkının masum kanına elini buluşturma”yı reddeder.

Mustafa Kemal, amacını gerçekleştirmek için cellat ruhlu bir adama ihtiyaç duyar. Atatürk’ün çevresinde böylesi adamları bulmak zor değildi. Çok sayıda sivil ve asker kökenli kişi, önemli büyük görevlere getirilmekten başka bir şey düşünmüyorlardı. Bunlar arasında önemli bir kişi kendini general ve diplomat olarak kanıtlamıştı. Asker olduğu kadar diplomat olarak da zaferler kazanmıştı: Kürdistan’dan, Malatyalı İsmet İnönü. Soyadını Yunanlılara karşı kazandığı zafer sayesinde kazanmıştı. En önemli diplomatik zaferi, Sevr Antlaşması yerine Kürtlerin özerklik umutlarını yok eden Lozan Antlaşması’nı gerçekleştirmek olmuştu. Atatürk onu 1923-24 yılları arasında başbakanlık koltuğuna oturtmuştu. İnönü bu görevinden aile yaşantısına bağlılığı ve diktatörün gelenek haline getirdiği uzun sefahat gecelerinden tiksinişi yüzünden ayrılmıştır.

İsmet İnönü hakkında çok şey anlatılırdı: Lakabının “Sağır İsmet” olduğu, örneğin diplomaside de tam sağır olduğu, kafasında kırk tilkinin kuyruklarını birbirine hiç değdirmeden dolaştığı, kinci ve hırslı bir kişiliği olduğu...

İsmet İnönü, Lozan Antlaşması sırasında Türk delegelerinin başı olarak, “Türkiye, Türk ve Kürt halklarına aittir. Bu iki halk, bu ülkede aynı hak ve görevlere sahiptirler...” demişti. Aslında bu güzel sözler Sevr Antlaşması’nı ve bağımsız bir Kürdistan kurma yolunda verilen sözleri unutturmayı amaçlıyordu. İşte Mustafa Kemal Kürtleri ezmek üzere bu Quisling’i⁸ Türk hükümetinin başına getirdi.

Ardından Türk halkını ayağa kaldırdı ve silah altına çağırdı.

– Türkiye tehlikededir. İngiltere Kürtleri destekliyor, para ve silah yardımı yapıyor, diye bağıırıyordu mecliste.

Zamanın başbakanı, Türk ulusunun bedenini tehdit eden bu “kangren”i kesip atmak için işe koyuldu. Bitlis valisine emir verildi. Vali, Albay Xalit Beg Cibrî’yi “Kürdistan’ın geleceği”ni tartışmak bahanesiyle evine çağırdı, ardından konağının avlusunda da kurşuna dizdirdi.

Savunduğu davanın doğruluğundan emin ve valinin haberinin içtenliğine inanan Xalit Beg, kendisine onur konuğu gibi muhafızlık yapmak üzere tezelden gönderilen on jandarmayı duraksamadan izlemişti.

Koruma muhafızlarından birkaçını yanına almak aklının ucundan bile geçmemişti. Ne Piran’daki olaydan ne de Ankara’da Kürtlere karşı çevrilen dolaplardan haberi yoktu.

Konağın avlu kapısına varınca başçavuş hemen koşup Xalit Beg’in geldiğini haber verir.

İnfaz mangasının komutanı:

– Siz çıkın, o yalnız girsin, diye emir verir.

O zaman Xalit Beg, Şerefhanlar Hanedanlığı’nın beylerine ait olan eski konağın avlusuna yalnız girer, bizzat vali tarafından karşılanmayı bekler. Ne ki büyük kapı arkasından kapandı-

ğında, avlunun ortasına doğru birkaç adım atar ve bakışlarını surların üzerinde gezdirir. Mazgal deliklerinden, kendisine çevrilen namluları görür. O an bir tuzağa düştüğünü anlar ve kapıya doğru döner. Adımını atmasıyla on kadar tüfek bedenine kurşun yağdırır. Kurşunlarla delik deşik olan Xalit Beg avlunun mermer döşemeleri üzerine yığılır. Aynı gün ailesine haber verilmeden gizlice gömülür.

Aynı anda Mustafa Kemal, Diyarbakır'a bulunan 4. Kolordu'ya, Piran üzerine yürümek ve genel bir harekât düzenleyerek “yabancılar tarafından kısıktırılan Kürt ayaklanmasını” ezme emrini vermektedir.

İki Türk jandarmasının ölümüne ve subayın kaçmasına neden olan olaydan kısa süre sonra, Şeyh Said, hükümetin bununla kalmayacağını, kendisini ve adamlarını cezalandırmak için tüm gücünü kullanacağını anlamıştı. Bir tarikatın bilge başkanı, böylece, siyasi ve askeri önderliği de üstlenir. Adamlarının çoğu silahlı olduğundan, onları eğitmek gibi bir sorunu olmadı. Ordusunun başına yiğitlikleri ve komutanlık yetenekleriyle tanınan savaşçı insanları yerleştirdi. Bununla birlikte, hiçbir rütbeli subayın Şeyh Said'e katılma olanağı kalmamıştı. Kimilerini Xalit Beg Kürdistan'da görevlendirmiş, diğerleri, en kalabalık olanları ise Diyarbakır surları içinde kalmışlardı. Dev surlarıyla ünlü bu kentin dışarıyla ilişkisini sağlayan yalnızca dört kapısı vardı. Tehlike karşısında kapılar kapanıyor ve savunma bu surların arkasında ve üstünde örgütleniyordu.

Piran'da jandarma komutanıyla Şeyh Said'in adamları arasındaki çatışma günü Diyarbakır'ın askeri ve sivil yetkilileri, adamlarını alelacele kente sokmak, her kim olursa olsun çıkışını yasaklayarak, kapıları kapatmak üzere harekete

geçmişlerdi. Yüz kadar Kürt subayı ile doktor, mühendis, avukat ve öteki aydınlar silahlı ulusal harekete katılmaktan yoksun kaldılar. Piran'daki ciddi kötü duruma karşın, Türk ve Kürt güçleri arasındaki çatışmalar, kürtlerin lehine oldu. Türk ordusu ölümlerini ve cephanelerini savaş alanında bırakarak hızla Diyarbakır'a çekildi. Uzun menzilli toplarını ve ağır mitralyözlerini surların geniş burçlarına yerleştirerek savunmada kaldı. Bu silahlar kenti beş ay boyunca, gümbürtüleriyle sarstılar. Kürt güçleri 4. Kolordu'yu bozguna uğrattıktan sonra Diyarbakır ve Elazığ bölgesindeki bütün kasabaları ele geçirdiler.

Maden'e giren ise Şeyh Said'in küçük kardeşi, atılgan Şeyh Abdurrahim oldu. Gelişinden kısa süre önce hemen Kürt köylüsü kılığına giren Türk kökenli yüksek memurlar ve garnizondakiler dağ yollarından batıya doğru kaçarlarken eşleri ve çocukları kentin ileri gelenlerinin evlerine sığındılar.

Evimizin, kocaları hakkında Şeyh Abdurrahim'le konuşması için babama yalvarıp yakaran, gözü yaşlı kadınlarla dolduğunu anımsıyorum. Kimisi babamın paltosunun eteklerine asılıyor, kimisi ayaklarını öpmeye kadar varıyordu işi.

– Koruyun bizi, efendi, Allah aşkına! Şeyhin adamları bizi öldürmesinler, diye yalvarıyorlardı.

Babam da onları yatıştırmaya çalışıyordu:

– Kimsenin size bir kötülük yapacağı yok. Kocalarınız görevlerini terkedip gitmekle iyi etmediler. Kürtler işte buna kızarlar, kızarlarsa. Türk halkına karşı bir kinleri yok ki... Ayaklanıyorlarsa, yalnızca Ankara'nın, Türk devleti içinde özerk bir Kürdistan hakkında verdiği sözü tutması içindir.

Sakin ve güven verici bir biçimde konuşuyordu. Aslında babam üzücü bir çatışmayla karşı karşıyaydı; çünkü benliğinde

Osmanlıydı, her türlü ulusal ve etnik özelliği dışalayan ümmetçi bir devletin bireyi⁹. Ayrıca, Kürt ayaklanmasının yapılma biçimi de hiç hoşuna gitmiyordu. Hareket yetenekli önderlerden yoksundu. Gönüllülerden oluşan savaşıtlara gelince, tüfek ve hançer kullanmada ustalaşmışlar da her türlü askeri ve siyasi eğitim düşüncesine karşı şiddetle direniyorlardı. Yavaş yavaş kimi uyanıklar, serüvenciler ve talancılar, askeri başarılarını görünce, ayaklananların saflarına katılmayı başardılar. O zaman kimi yerlerde dükkanların talanına, kişisel öce dayalı saldırılara, bu serüvencilere kendi istekleriyle teslim olan Türk asker ve subaylarının öldürmelerine bile tanık olundu. Bu hoş olmayan olaylar adalete ve düzene derin bir biçimde bağli olan babamı kaygılandırıyor, kızdırıyordu. Üstelik, köy ve kasabaları yönetmekle sorumlu olanların seçimi ciddi bir biçimde yapılmıyordu. Yararcılığı ve üç kağıtçılığıyla, iktidar düşkünlüğü ve kaypak özelliğiyle tanınan Kadri Efendi Maden'in yöneticisi oldu. Kendini "Kürt milliyetçiliğinin sözcüsü" gibi gören Kadri Efendi, Kürdistan'ın tam bağımsızlığını ve Türk olan her şeyin yıkılmasını istemeye kadar götürdü işi...

Şeyh Said ayaklanmasının bastırılmasından sonra Kadri Efendi de ölüme mahkum edildi. Cellar ipi boynuna geçirdiği sırada, "Yaşasın Türkiye Cumhuriyeti!" diye bağırıştır. Ne var ki bu dönekliği ne onu ne de öteki Kürtleri ölümden kurtarmaya yetmedi.

Ankara'nın Türklerle Kürtler arasındaki düşmanlığı körüklemeye acele etmesi Kürtlerin sayısız hatalar yapmalarına neden olmuştu. Böylece Şeyh Said'in "strateji uzmanları", Elazığ vilayeti içindeki küçük kentleri işgal ettikten sonra Diyarbakır'ı ele geçirmek üzere işe koyulurlar... Kenti teslim

olmaya zorlamak ya da içeri girip teslim almak niyetiyle tüm güçlerini surların çevresine yığdılar. Bütün bunlar her türlü ağır ve hafif silahlarla donanmış, profesyonel bir ordu tarafından savunulan kaleye karşı topsuz, tanksız ve uçaksız yapıyordu! Kente girdikleri gibi tutuklanan gönüllülerin başları kesildi. Türk ordusu, saygınlığını yükseltmek ve halkın moralini bozmak için, kesik başları sırtlar üzerine oturtup günlerce kentte dolaştırdı.

Böylece Kürtler, Kürdistan'ın geri kalan kesimine yerleşip yöneteceklerine, Diyarbakır surları önünde güçlerini tüketirken Mustafa Kemal ve "Sağır İsmet", ayaklananların kökünü kazımak amacıyla titizlikle çalışıyorlardı. Elleri bulundurdıkları en korkunç ve güçlü silah ise Kürtleri birbirlerine karşı kıskırtmaktı...

Daha önce Osmanlılar, Kürt burjuvazisinin gelişmesine karşı mücadele ederken, aşiretlerarası kavgaları hızla artırarak bu taktiği kullanmışlar ve Kürt beyliklerini böylece ortadan kaldırmışlardı.

Mustafa Kemal, Kürdistan'ı ve Kürtleri iyi tanıyordu. Büyük bir gizlilik içinde, büyük aşiret reisleriyle ilişki kurdu, onlara "Sevgili kardeşlerim"¹⁰ diyerek dostluk ve kutlama mesajları gönderdi. Şeyh Said'i Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamak ve yok etmek için her şeyi yapan "açgözlü düşman İngiltere"nin bir ajanı olarak göstererek onları korkuttu. Soylulukları, kahramanlıkları ve islama bağlılıklarından ötürü onları göklere çıkarıp, "alçak hain" Şeyh Said'e karşı savaşında kendisini desteklerlerse, çok büyük yararlar sağlayacaklarına ilişkin söz verdi. Öyle tatlı bir dil kullandı ki, çok sayıda aşiret reisinin ve ileri gelenlerin desteğini almayı başardı; onları silahlandırıp Şeyh Said

güçlerine karşı saldırttı. Buna paralel olarak o dönemde, askeri birlikleri, Türkiye ve Suriye sınırını oluşturan demiryoluyla taşımak üzere, Suriye’de bulunan mandacı güç Fransa’yla da anlaştı. Oysa Fransa’yla Türkiye arasında 1921 yılında yapılan Ankara Antlaşması’na göre bu demiryolunun askeri amaçlarla kullanılması yasaktı.

On bin kadar insan Urfa ve Mardin’e, oradan da çarpışma bölgelerine böylece götürüldü. Kürtler kendilerini dörtbir yandan çevrilmiş buldular. Profesyonel kadrolardan ve dış yardımdan yoksun olarak yalnızca birkaç ay dayanabildiler. Bozguna uğradıklarını anlayınca birer birer Türk güçlerine teslim oldular.

7 Kasım 1925 tarihinden itibaren Kürdistan, tarihinin en karanlık günlerini yaşadı. “Kürdistan¹¹ ateş ve barutla yerle bir edildi. İnsanlar işkence edilip öldürüldüler, kasaba ve köyler yakılıp yıkıldı, ürünler yok edildi, kadınlar ve çocuklar kaçırlıp katledildiler. Sultanın Türklerinin, Yunanlılara, Ermenilere ve Bulgarlara yaptıkları gibi, Mustafa Kemal’in Türkleri de Kürtleri öyle korkunç bir vahşetle katlettiler. Mustafa Kemal, “İstiklâl Mahkemesi” adı altında askeri mahkemeler kurdurdu. Bu mahkemeler, binlerce insanı tam bir askeri hızla sürgüne, hapse ve ölüme mahkum etti. Türk ordusuna direniş gösteren köylerde kadınlar ve çocuklar¹² evlerin avlularına toplandı; damlara yerleşen askerler tarafından silahla tarandılar. Kürt devrimine uzaktan yakından yakınlık duyan aydınların yazgıları da içler acısı oldu. Bunlardan yirmi kadarı parça parça kesilip çuvallara kondu ve Van gölüne atıldı.”

Maden’de otuza yakın kişi tutuklandı. Bunlar arasında babam, ağabeyim, amcam ve Maden’e gelişi sırasında Şeyh

Abdurrahim’e “başarılar” dileme suçunu işleyen uzaktan bir akrabamız Osman Efendi de vardı. Dondurucu bir gecede Piran’a götürüldüler ve oraya vardıklarının ertesi günü, elleri uzun bir zincirle bağlı olarak, devrime destek verdiklerini, işbirliği yaptıklarını söylemek ve Şeyh Said’i aşağılamak üzere kasaba meydanına, zorla toplanan halkın önüne çıkarıldılar. Meydanda, kimseden çıt çıkmaz. Subay, ulusal egemenliğe karşı suç işlediklerini söylemelerini ve Şeyh Said’i aşağılamalarını emrettiği sırada Osman Efendi kendini tutamaz ve bağırır:

– Yaşasın Şeyh Said ve devrimi!

Bir halk gösterisinden korkan subay bu tepki karşısında aptallaşır; tutukluların hemen hapishaneye götürülmeleri için emir verir. Tutuklular dövülür, aşağılanırlar.

Güneşin batmasıyla subay, Osman’ı hapishanenin avlusundaki bir ağaca bağlattırır. Giysileri sıırıslamak olana kadar kovalarla su dökmeleri ve hiç dokunulmaması için askerlere emir verir.

O gece sıcaklık sıfırın altında 35 dereceyi göstermektedir.

Sabahleyin akrabamız tam bir buz kütlesi halindedir.

Bu korkunç ölüm haberi Maden’i yasa boğdu. Özellikle tutukluların ailelerini çok korkuttu. Acaba onların sonu da mı böyle olacaktı, yoksa çok daha korkunç yöntemlerle mi yok edileceklerdi?

Cehennemın başlangıcıydı bu. Ben, altı yaşındaki çocuk, her şeyi anlamıyordum, ne var ki yalnızca terörü görüyor ve duyumsuyordum. Anam gece gündüz ağlıyordu. İnsanlar artık Kürdistan’dan söz etmeye cesaret edemiyorlardı. Olağanüstü önemli şeylerin olduğundan kuşkulanıyordum. Okulda Türk olduğumuzu söylemek zorundaydık ve artık evde

siyasal konular konuşulmaz olmuştı.

Babam, ağabeyim ve amcam için her gün, her an kaygı duyuyorduk. Acaba onlara işkence ediliyor muydu, kendilerine küfrediliyor muydu, artık hiç göremeyecek miydik? Bütün aile bu korkularla yaşıyordu. Yalnızca öldürülen Kürtlerden söz edildiğini duyuyorduk. Yöredeki köyler tümüyle yakılmıştı. Küçük çocukların cesetleri bulunmuştu.

Anımsıyorum, bir gece, insanın tüylerini diken diken eden, insanlık dışı korkunç bağırtılarla uyandık. Hangi hayvan böylesine korkunç bir biçimde acı çekebilir, diye soruyorduk kendimize.

Gerçek ertesi gün açığa çıktı. Bu bağırtılar işkence edilen Kürtlerin bağırtılarıydı. Oysa hapishanenin yanıbaşındaki hükümet konağıyla evimiz arasında büyük bir vadi vardı. Türk memurlar, tutukluların yanaklarına, arkadaşlarını ihbar etsinler diye kızgın demir bastırılmışlardı...

Her sabah kötü haberlerle geliyordu. Yeni bir korku patlak verdi. Yöneticiler Kürtlerden ellerinde bulunan bütün silahları teslim etmelerini istediler. Bunun için hiçbir tutuklama olmayacaktı.

Babamın odasındaki duvarı kaplayan antika tüfeklerle, kabzaları değerli taşlarla kakmalı altın ve gümüş kılıçları anımsıyorum. Ailemin yüzyıllardan beridir sahip olduğu ve gözümüzün bebeği gibi baktığımız bu silahlar, müzelik bir hazineydi. O sıralar, hükümetin emri karşısında onlardan ayrılmak zorunda kaldık... Türkleri yeni bir emir yayınladılar: Elinde en ufak bir mermi ya da fişek bulunan Kürtler hiç acınmadan tutuklanarak cezalandırılacak ve sürgüne gönderileceklerdi. Biz çılgına dönmüştük, çünkü kızkardeşim Gülçin, çekmeceleri karıştırırken av tüfeği fişekleri bulmuştu. Onları

odun sobasına atıverdi. Anam fişeklerin kullanılmadığını anımsayınca birden:

– Yere yatın! diye bağırdı.

Biz fişeklerin patlamasını ve evin havaya uçmasını bekliyorduk. Ama patlama olmadı, çünkü fişeklerin duyları daha önceden yanmıştı. Yalnız küçük bir gürültü duyduk, hepsi o kadar!

O dönemde evimiz arı kovanı gibi kaynıyordu. Kadınlar, çocuklar, akrabalar, öteki mahallelerde oturan komşular ve dostlar durmadan girip çıkıyorlardı. Tutuklanan dayımızın büyük ve heybetli karısının beş kızı ve elinden tuttuğu tek oğluyla gelişi gözümün önünde. Merdiveni ağır ağır çıkmaktaydı. Aslında biraz haşarı olan kızlarının, başları önlerindeydi. Kadınlar çıgıklar atıp saçlarını yoluyorlardı.

– Bizi koruyup esirgeyenler hapsedilip öldürülürse, kim bilir daha neler gelecek başımıza Allahım! Nasıl Yusuf Efendi gibi birine zulmedilir, ölümle tehdit edilir... Kimseye, bir karıncaya bile kötülük etmedi! Dünyanın sonu geldi yarabbim, kesin, dünyanın sonu bu! diye inliyorlardı.

Bu sözler üzerine daha soğukkanlı aile dostları hemen anamı yatıştırmaya çalışıyorlardı.

– Hanım, kocan Osman Efendi’yle aynı durumda değil. Her zaman olaylardan uzak durdu. Üstelik evinde Türk memurların karılarını ve çocuklarını karşıladı. Sonra hatırı sayılır biri. Göreceksin, on gün içinde salıverilecek ve Türkler kendisinden özür dileycekler.

– Onu suçlayacak bir şey bulamazlarsa, hatırı sayılır olmasına kızacaklar, Osman Efendi’nin öldürülmesiyle sarsılan saygınlığına, diye yanıtlıyordu anam.

Ve günler böyle, kaygı ve üzüntü içinde, yavaş yavaş geçip

gidiyordu.

Bir gün babamı özlediğim için ziyaretine gitmeye karar verdim. Hemen Bozo'nun üstüne atladığım gibi hapishanenin yolunu tuttum. Daha dün gibi anımsıyorum... Gardiyan büyük kapıyı araladı ve babam göründü. Beni böyle, küçük olmama karşın yalnız görünce gözleri yaşla doldu. Onu kucaklamak istedim, ne var ki gardiyan engelledi. Ağır kapı yeniden, babam bir tek söz edemeden kapandı ve Bozo'nun üstünde, hıçkırıklar içinde yeniden yola koyuldum.

Evde (hizmetçilerin dışında) bir tek erkek kalmıştı: Babamın küçük kardeşi, Sufi diye anılan yiğit amcamız Nafi. Çekingen, içine kapanık, yönetim ve siyasi işlere az katılan Nafi, babamın bütün işlerini ele almak ve aynı zamanda hükümetin şeytani dolaplarına karşı da mücadele etmek zorundaydı.

İstiklâl Mahkemeleri'nin zulmü günden güne artıyordu. Bu olağanüstü mahkemelerin karanlık yargılamalarıyla alelacele verilip heman infaz edilen ölüm kararları korkunç bir panik havası yarattı. Diyarbakır İstiklâl Mahkemesi başkanı Ali Saib, gazetelere verdiği bir demeçte "Salkım salkım isyancı sallanan darağaçları yeşertmek"le övündü. Bu sözler kuru gürültü değildi. Ali Saib ayaklanmaya liderlik eden elli beş kişiyi tutuklanmalarından bir ay sonra astırmamış mıydı ve bunlar arasında ayaklanmanın başını çeken 80 yaşındaki Şeyh Said yok muydu? Türk yöneticiler, cenazeleri ailelerine teslim edeceklerine, darağaçlarının yakınında, Dağkapı'nın karşısındaki parkta bir çukura doldurmuşlardı. Doktorların, avukatların, şairlerin ve din adamlarının kellelerini¹³ istemek için eski dosyalar, polis raporları ya da basit ihbarlar, mahkeme açısından yeterliydi.

Kürt halkının bugün bile özellikle sayıp sevdiği iki kurban, Diyarbakırlı Doktor Fuat ve (Bavê Tûjo olarak da tanınan - Yayınevinin notu) Liceli Avukat Hecî Axtî'dir. Doktor Fuat, ölümünden bir gün önce, karısının kendisini hapishanede, ayrı bir odada ziyaret edebilmesi için dilekçe vermiş, isteği kabul edilmişti. Axtî'ye gelince, darağacının önüne geldiğinde Türk yetkililerine seslenerek:

– Bizi öldürerek Kürtler ve Türkler arasındaki tarihsel kardeşlik bağlarını kırıyorsunuz. Büyük bir hata işlemektesiniz. Kürt halkının çok geçmeden öç alacağını bilesiniz! der.

Cellat ipi boynuna geçirdiği anda:

– Yaşasın Kürdistan! diye bağırarak kadar güçlüdür.

O zaman askerler kendisine coplarla girerler. Onca acısına karşın başını kaldırır ve bütün gücüyle haykırır:

– Yaşasın müstakbel Kürt Cumhuriyeti! Kahrolsun...

Cümlesini bitirmesine fırsat vermeyen cellat, ayakları altındaki tabureyi hızla çeker. Ve Axtî boşlukta öylece asılı kalır... Darağacında son nefesini verdiği kanı sel gibi boşanır.

Kuşkusuz, İstiklâl Mahkemesi başladığı işi sürdürseydi, birçok Kürt aynı biçimde şehit olacaktı. Gerçekleştirilen infazların yol açtığı heyecan ve şehitlerin cesaretli tutumları Ankara'daki yöneticileri düşündürmeye başlamıştı. Ali Saib'e Kürtleri artık kanıt olmadan mahkum etmemesi ve gürültülü katı tutumunu yumuşatması için talimatlar verildi.

Bu siyaset değişikliği etkisini gösterdi. Diyarbakır'da artık darağacı görülüyordu. Doktor Fuat ve Avukat Axtî'yle aynı "suç"u işlemekle suçlanan aydınlar ya 15 yıl ya da ömür boyu ağır hapis cezasına çarptırıldılar.

Bu terörün yumuşamasıyla hukuk dünyasında yozlaşmalar ve rüşvet yedirmeler çoğaldı. Ali Saib kimi dosyaları kaybettirerek ya da tümüyle masum kimi tutukluları suçlu gibi göstererek büyük bir servet elde etti.

Babam Osmanlı olarak bilinirdi. Bir Kürt örgütüne katılmayı hep reddeden ağabeyimi¹⁴ suçlayacak kanıtlar bulan Ali Saib değil miydi? Ankara'dan gelen yeni talimatlardan sonra Türk yetkilileri, Kürt milliyetçilerini artık hapsedemez, onlara işkence edemez olsalar da kimi görevini kötüye kullanmalar yine de sürdü.

Kürt milliyetçileri “tehlikeli bir potansiyel” diler, onları ya ortadan kaldırmak ya da alabildiğine uzun zaman hapiste tutmak gerekiyordu. İstiklâl Mahkemesi başkanı onları hapsedmek için hiç ilgileri olmayan suçlar yakıştırdı: Şeyh Said'e silah temin etmek, devrime katılmak, Türk subaylarını öldürmek v.b.... Babam, ağabeyim ve amcam bu suçlamaları kesinlikle reddettikleri için Türk memurlar sahte tanıklar bulmaya çalıştılar. Maden kaymakamı, 18 yaşındaki ağabeyim Reşo'yu¹⁵, babama karşı tanıklık etmesi için tehdit etmeye kadar vardırdı işi. Bu girişim de boşa çıktı. O zaman Türkler zora başvurdular. Diyarbakır'da hapis yatan ağabeyim, jandarmalarının sadistliğiyle ünlü Piran hapishanesine nakledildi.

Tutukluları gece yarısı dışarı çıkarıyorlar; gözlerini bağlayıp yüzüstü yere yatırarak, işledikleri suçları itiraf etmezlerse, kurşuna dizeceklerini söyleyerek tehdit ediyorlardı. Kimi kez askerler havaya ya da tutukluların birkaç santimetre uzağına kurşun sıkarak gözlerini daha da korkutuyorlardı. Ne var ki, tutuklular bütün bunlar karşısında teslim olmadılar. O zaman Madenli tutuklular ağır cezalara çarptırılan tutuklularla

karşılaştınlar diye Diyarbakır'a taşındılar. Cumhuriyet savcısı, Madenlilerin kendileriyle işbirliği yaptıklarını kanıtlamaları durumunda, davalarını yeniden gözden geçirmeye söz vermişti. Tutuklular da bu pis oyuna katılmaya söz vermişlerdi, ne ki Madenli tutukluları görünce seslerini hiç çıkarmadılar. Kimisi hıçkırıklara bile boğuldu. Türk yetkililer için yeni bir başarısızlık oldu bu.

Madenlilerin Diyarbakır'a gelişlerinden on ay sonra İstiklâl Mahkemesi Elazığ'a taşındı. Kanıt yokluğu yüzünden hakimlerin, haklarında karar veremedikleri tutuklular Elazığ Merkez Hapishanesi'ne taşındılar.

Şubat geldi mi, "welatê zozan" da kar ve tipi iyice azıttırdı. Kimi söylentilere bakılırsa, otuz tutuklu, elli kadar jandarma eşliğinde Maden hapishanesine gelmişti. Bu yeni haber yalnızca ilgili aileler ve yakınları arasında değil, tüm kasabalılar arasında alışık olmadığımız bir hareket yaratmıştı. Konuklarımız konukların akınına uğramıştı. Ağabeyim Reşo aceleyle çıkıyor, anamla saatlerce başbaşa kalıyordu. Onu ailedeki gençlerle, özellikle bizde seyis olarak çalışan Hasan'la evimizin karanlık köşelerinde fısıldaşırken yakaladığımı oluyordu. Bir gün, sabah erkenden, Hasan'ı dağ yolunda yaya giderken gördüm. O zamanlar yol, on metre kalınlıkta karla kaplıydı. Önemli bir şeyler çevirdiğini hissediyordum¹⁶ ama bundan kimseye söz etmeye cesaret edemedim. 18 Şubat 1926 tarihinde Maden, saygın tutuklularını boşuna bekledi. Kadınlar onlar için kaburga, baklava, kadayıf gibi yemek ve tatlılar yapmışlardı. Hükümetin bu aceleciliği tutuklu ailelerini hemen harekete geçirdi. Yöneticiler tutukluları yolda öldürmek ya da Elazığ'da sıra sıra dikilen darağaçlarına mı asmak niyetindeydiler? Delicesine kaygılanan anam kocasının ve

büyük oğlunun durumundan emin olmak için hemen yola koyulmaya kalkıştı. Gidip Elazığ'a yerleşmeye hazırdı. Orada yakınlarının hapisane yaşantısını "kolaylaştırmak" ve doğal olarak serbest bırakılmalarını sağlamak için her şeyi yapacaktı.

Yüreğinin zayıflığına ve güvensiz ortama karşın dünyada kendisine en yakın olan kişileri hapishaneden ve ölümden kurtarmak için ne sağlığını, ne de ailenin varlıklarını esirgedi. Ne var ki mevsim, yolların ve ulaşım araçlarının durumu, sağlığı böylesine bozuk bir kadın için elverişli değildi. Elazığ'a gidişini ertelemesi ve yerine Reşo'yu göndermesi için kendisini güçlükle ikna ettik. Ağabeyim yargılamanın uzaması durumunda hapishanenin yakınlarında bir ev kiralayarak daha sonra anamı da oraya yerleştirmeye söz verdi. Bu aile anlaşması üzerine, ertesigün, içi tüylü kalın bir manto giyip ahırımızdaki en güzel ata binerek Elazığa gitmek üzere yola çıktı.

Bir hafta sonra geri geldi. O zaman anamızın bir süre için babamın ve ağabeyimin sevdiği yemekleri yapan aşçılar ve hizmetçilerle birlikte Elazığ'a yerleşmeye gideceğini öğrendik.

Anamın yokluğunda benden on yaş büyük ablam Gülçin'in bana bakacağını biliyordum. Duygulu ve bilgili ablamın doğuştan bir eğiticiliği vardı ve bu hoşuma gidiyordu.

Ne ki anam hemen gitmedi. Hatırı sayılır miktarda para edinmeliydi. Bunu babamın kasasından, bize borcu olanlardan, dükkanlarımızı, hanlarımızı, evlerimizi ve depolarımızı kiralayanlardan; değirmenimizi, bağ ve bahçelerimizi işletenlerden sağladı. Toplanan paranın yeterli olduğuna karar verdiğinde, takılarından kimilerini satmayı da düşündü. Para sorunu anamı kaygılandıran tek sorun olmaktan çok uzaktı. En çok bizi düşünüyordu ve yokluğunda her şeyin yolunda gitmesi için bizden daha büyük olan kuzenlerimizi, yakın

dostları ve mahallenin görmüş geçirmiş insanlarını gidip görüyordu. Ablama, amcam Nafi'ye ve ailenin öteki üyelerine verdiği öğütlerin, emirlerin sonu gelmiyordu.

– Uslu ol ve gerektiği gibi davran, artık evlilik çağına geldiğini unutma, diye yineliyordu Gülçin'e.

– Olur, diyordu Gülçin, için rahat olsun, her şey yolunda gidecek.

Artık yılın bu döneminde, Maden-Elazığ yolunda serüvene atılacak; arabasından, atlarından ve kendinden emin bir arabacı bulmak söz konusuydu. Vadilerin ve uçurumların kıyısında uzayıp giden daracık, yılankavi yolda, kazalarıyla ünlü çok sayıda “geçici” tahtaköprü vardı. Bıktırıcı araştırmalar sonucu bulduğumuz babayiğit adam, normal tarifenin beş katını istedi. Ayrıca geçilmesi en güç yerlerdeki karı küremek üzere iki işçi tutulmasını da dayattı. Bütün koşulları kabul edildi.

Ve güneşli bir gün, okul dönüşünde, anamın Reşo ve Cemal'le birlikte, dört at koşulu bir arabayla yola çıktığını öğrendim... Benimle vedalaşmadan, öpmeden... Ağlayarak odasına doğru koştum ve bütün gücümle, derhal kapıyı açması için, Caco'yu çağırdım. Alt kattan üst kata çıkması birkaç dakikayı aldı, ne var ki benim için bir yüzyıl gibiydi. Elinde anahtarlarla geldi:

– Hemen bu kapıyı aç, diye haykırdım tepinerek.

– Sakin ol ve beni dinle, dedi sevgiyle. Anan, senden ayrılmaya dayanamayacağı için sen okuldayken, seni görmeden gitti... Senin için çok kaygılanıyordu ve seninle ilgilenmemiz için sıkı sıkıya tembih etti.

– Ne dediğinden bana ne! diye karşılık verdim. Yalnızca odasını görmek istiyorum.

– Tamam, tamam, açacağım kapıyı. Ama hiçbir şey almayacağına söz ver.

– Söz. Bırak gireyim.

Caco kapıyı açtı. Bir koşu anamın odasına daldım ve yatağı boş bulunca, yorganı kaldırıp kendimi yüzükoyun içine attım. Anamın kokusunu duymak için çarşafı ve yorganı kokladım. Başına örttüğü ve göğsüme bastırmayı sevdiğim başörtüsünü arayıp durdum. Bulamayınca, çarşafın bir ucunu yakaladım ve göğsümün üstüne bastırdım. Ne kadar zaman bu biçimde kaldığımı bilmiyorum. Yalnızca çarşafın üstüne sıcak gözyaşları döktüğümü ve bağırduğımı anımsıyorum:

– Ana, anaaa, çabuk gel anacığım!

Yatıştıktan sonra kalktım ve koşarak evin önünde oynamaya gittim...

Olaysız birkaç ay geçti. Okulda kendimi derslere veriyordum. Batı'daki öğretmen okullarından yeni mezun öğretmenler kemalist ideolojiyi bize özümsetmek için boşuna çırpınıp duruyorlardı: En büyük kahraman Mustafa Kemal tarafından kurulan Türkiye Cumhuriyeti dünyadaki en demokratik, en gelişmiş ülkeydi ve nüfusunu yalnız Türkler oluşturuyordu.

– Kürt değilsiniz, deyip duruyorlardı. Kürtler yalnızca yabani dirler, dağlarda yaşayan eşkiyalardırlar.

Türk olduğumuzu söylemek ve yalnızca Türkçe konuşmak zorundaydık.

Aileler, öğretmenlere kesinlikle itaat etmemizi ve her söylediklerini itiraz etmeden dinlememizi tembih ettiklerinden, hiçbir öğrenci sesini çıkarmaya cesaret edemezdi. Öğrencilerin çoğu içten Kürt olarak kalırken öğretmenlerin övgüleriyle yüceltilmek için yapmacık davranşalar da, üst

sınıflarda öğretmenlerinin kuramlarını gerçek bir coşkuyla kavramak ve ileride Mustafa Kemal'in yandaşı olmak için çırpınan kimi öğrenciler de oluyordu. Okul yönetiminin çok sevdiği ve yüreklendirdiği bu öğrenciler, kendi aralarında Kürtçe konuşan ve Mustafa Kemal hakkında kötü şeyler söyleyen¹⁷ arkadaşlarını ihbar etmeyi kabul ediyorlardı. Sayıları çok az olduğundan, arkadaşları tarafından belirlenmişler, aşağılanıp uzaklaştırılmışlardı. Üstelik kimi kez de dövülüyorlardı. Ne ki, okul yönetimi her zaman onların yardımına koşuyordu.

Bana gelince, eve dönüşte okulda hüküm süren ortamdan kimseye söz etmiyordum. Zaman böyle geçip gidiyordu ve ailem yaşamı daha katlanır kılmak için elinden geleni yapmaktaydı.

Kimi kez kötü haberler ortalığı birbirine katıyordu. İstiklâl Mahkemesi'nin davaları Elazığ'da sürdürdüğünü ve yüzlerce Kürdü darağacına gönderdiğini öğreniyorduk. Mustafa Kemal'in özel muhafızı, tehlikeli olarak değerlendirilen Kürtleri aşağılamak ve işkence etmek üzere Elazığ'a gönderilen genç jandarma komutanı, Ali Haydar adında birinden söz edildiğini de duyuyorduk. Bu celladın alışkanlığı siyasi tutuklulara küfretmek ve onları kışkırtmaktı. Kimi kez, oldukça yaşlı ve özellikle herkesçe saygı duyulan insanları seçiyor, yüzlerine tükürüyor, tokatlıyor, yere yatırıp tekmeliyordu. Bu utanmaz adamın aynı aşağılamayı bizimkilere de yapabileceği düşüncesi içimizi kemiriyordu.

Okullar tatil olmuştu ve anam hâlâ gelmemişti. Sevdiğim kimi meyveler olgunlaşmıştı: Kirazlar, yeşil erikler, kayısılar ve özellikle inci parıltılı, bal gibi beyaz dutlar. En büyük zevkim kocaman dut ağaçlarının en yüksek dallarına tırmanıp

en fazla güneş gören dutları toplamaktı... Çok güzel bir haziran akşamı, kuzenlerimden biriyle gün boyunca oynayıp yüzdükten, meyveleri tıka basa yedikten sonra, Maden'e dönmek üzere yazlığımızın aşağısına inmiştim. Tam eşeğime bineceğim sırada, komşumuz Hasan Efendi'nin bana doğru koşarak geldiğini gördüm.

– Dur paşa, dur hele, sana çok önemli bir şey söyleyeceğim, diye bağırdı.

Bunun üzerine eşeğimi kuzenime bıraktım. Yanına varınca beni sıcak bir biçimde kucakladı, alnımdan öptü:

– Yine sizin ailenizden biri başımızı dik tutturdu, onurumuzu kurtardı. Haydi eve git ve doktor ağabeyinin Ali Haydar'ın pestilini çıkardığını söyle. Haydi koş Maden'e, yolun açık ola!

Maden'e varışında haberin hızla yayılmış olduğunu gördüm. Evimizde herkes olaydan haberiyle, büyük bir sevinç içindeydiler. Ne ki, kimse ayrıntıları anlatmadı bana. Her şeyi ancak birkaç hafta sonra öğrenebildim...

Olaydan bir gün önce, Ali Haydar babama saldırmıştı. Onu önüne getirtmiş, sakalından çekip:

– Sen, büyük efendi havanla, ağırbaşlı, sakin havanla bize meydan okur gibisin; haberin olsun, elimizden kurtulamayacaksın, er geç Türk ulusuna düşmanlığın ve bozguncu eyleminle ilgili kanıtlar bulacağız, diyerek aşağılamış babamı.

– Gerçeğe uyarsanız, beni mahkum edecek hiçbir kanıt bulamayacaksınız, diye yanıtlamış o da.

– Yıkıl ulan karşımdan, pis Kürt!

Babamı sevilen, değer verilen ve sayılan biri olarak görmeye alışık ağabeyim, Ali Haydar'ın tutumu üzerine çileden çıkmış ve öç almaya karar kılmış. Bu amaçla, bir demir çubuk elde

etmeyi başarmış. Ertesi gün de babamın üzerine giderse işkencecinin kafasına indirmeyi kafasına koymuş. Çubuğunu bir yere saklamış. Ne var ki arkadaşları onu bulmuşlar ve oradan uzaklaştırmanın daha akla uygun olduğuna karar kılmışlar.

Ertesi gün, hapishaneye gelişinde, Ali Haydar yeniden babama kancayı takar. Aynı sahnenin yineleneceğini sezinleyen ağabeyim gizlice sıradan çıkar ve “silahı”nı almaya gider. Onu yerinde bulamayınca küplere biner, subaya doğru koşar ve öyle oturaklı bir tokat atar ki, Mustafa Kemal’in subayı yere kapaklanır. Bunu gören öteki tutuklular da tekme tokat girişirler. Aralarında birkaç Madenlinin de bulunduğu Kürt erler, üstlerini ölümden kurtarmak için ancak son anda müdahale ederler.

Hapishanedeki olay üzerine açılan soruşturmada tanık olarak gösterilen askerler Ali Haydar’ı işkenceci ve sadist olarak niteleyerek sorumluluk almayı reddederler. Ağabeyim gardiyanların yardımıyla Mustafa Kemal’e, Meclis Başkanı’na ve T.B.M.M.’ne telgraf çektirir. Yüzbaşı Ali Haydar’a çekilen dayak ve gönderilen telgraflar olumlu etki yapar. Ali Haydar artık hapishaneyi ziyaret etmeyecek ve birkaç ay sonra İstiklâl Mahkemesi yeniden Diyarbakır’a taşınacaktır.

Bu değişiklik bizim tutukluların da Elazığ’dan Diyarbakır’a taşınmalarını gündeme getirdi. Bu kez Maden’den geçiş günü ve saati önceden biliniyordu. 15 Kasım’da, öğleye doğru olacaktı... O gün büyük bir kalabalık korteji karşılamak üzere aşağıya indi.

“Fıskiyeli Bahçe”nin yanına vardığımızda jandarmalar daha ileri gitmemizi yasakladılar; tutukluların bahçe havuzunun yanında konaklayacaklarını bildirdiler. Onlarla karşıla-

mak, yakından görmek, babamla ağabeyimi kurtarmak için can atıyordum. Belirtilen saat yaklaşınca, çok sayıda atlı ve tepeden tırnağa silahlı askerler üstü açık bir aracı çevirmiş olarak göründüler.

– Baba, baba!

Altı buçuk yaşındaydım.

Önde duran jandarma üstüme yürüdü ve susmamı emretti.

– Bu tür hareketler yok, diye homurdandı dişlerini sıkarak, yoksa takarım kelepçeyi!

Görünüşü, silahları ve konuşma biçimi öyle düşmancaydı ki, sustum ve hiçkırarak ağlamaya koyuldum.

Kortejin yaklaşmasıyla askerler kalabalığa dönerek tutuklulara yaklaşmamalarını ve birkaç yüz metre uzakta durmalarını emrettiler. Çocukların gidip babalarına, kardeşlerine ya da aileden başka birine sarılmaları yasaklandı. Tutukluların bizden yana bakmaları da yasaklandı. Ne var ki, bizim onları, rütbeli bir subayın tuttuğu, uzun bir zincire kelepçelenmiş olarak görmemizi engelleyemediler.

Havuz a giden keçi yolundan, böyle birbirine bağılı olarak bahçeye indiler. Ailelerin getirdikleri yemekler ve hediyeler tutuklulara verilmedi. Yiyecek ve içeceklerin içine "tehlikeli şeyler" in saklanabileceğini ileri süren askerler, yalnızca kaymakamın ve jandarma komutanının onlar için hazırlattıkları ve elbette her türlü kuşkudan uzak olanları kabul ettiler.

Bir saat sonra oradan ayrılıp evlerimize döndük. Jandarmalar, diklenenleri ve ağırdan alanları önlerine katıp kovaladılar. Eşlerini ya da babalarını gözden yitirecekleri kaygısıyla acı çeken kadın ve kızları ise kırbaçlamaya kadar vardırıdılar işi.

Anam bir ay sonra Maden'e geldi. Durumu iyice kötüleş-

mişti. Yol yorgunluğunu attıktan sonra beni çağırdı, kucakladı ve okşadı:

– Gördüğüm kadarıyla sana iyi bakmışlar yavrum, seni böyle sağlıklı görmek ne güzel! Ablam kendisine duyduğum güveni boşuna çıkarmadı. Her şeyle çok iyi ilgilendiği için sağolsun.

Sözlerini bitirir bitirmez elleri gevşedi. Yüzünde ılık ılık ter damlaları birikti ve usulca divana yığıldı. Yeniden bayılmıştı. Hoşgeldin, demeye koşturan halam, ablam ve öteki kadınlar tezelden anamın ellerini, ayaklarını ve göğsünü oğuştırmaya, kolonya koklatmaya koyuldular. Kendine geldiğinde baygınlıklarının daha yoğun ve sürekli biçimde sıklaştığını güçlükle anlattı. Bunu öğrenmemiz bizi üzüntüye boğdu ve içinde yaşadığımız ortamı daha da ağırlaştırdı.

Kış ve ilkyaz böyle üzüntü, kaygı ve korku içinde geçti. Babamın ve ağabeyimin suçsuzluğu kanısına varan adalet ve polis mekanizması, bizden biraz daha fazla para sızdırmak üzere şantaja başvurdu. Anamın, bacılarımın ve halamın takıları satılığa çıkarıldı. Üzüntü ve acı içinde kısırağımız ve *seklawî*¹⁸ damızlık atlarımızdan ayrılmak zorunda kaldık. Babamın ve ağabeyimin yaşamını kurtarmak için çok büyük miktarda para gerekiyordu.

Bu arada Mustafa Kemal, gelenek ve göreneklerde “devrim yapmak” ve Türkiye’yi “batılılaştırmak” üzere işe koyulmuştu. Fesi ve peçeyi yasakladıktan sonra kasket ya da şapka giyilmesini zorunlu kılmak için Kürt toplumunun temellerini sarsmaya da karar verdi; en kutsal geleneklerden birine, konukevi geleneğine saldırdı. Ne ki, ailemizin durumu M. Kemal’in imzaladığı kararlara karşı gelmemizi engelliyordu. O zaman tezelden konukevimizi kapattık, hizmetçileri işten çıkardık.

Bize sığınmaya alışık insanlar “gelenekten kopuşumuz”u, “güçsüzlüğümüz”ü, hatta “ihanetimiz”i kabul edemiyorlardı. Birçoğu konukevimizin kapısının kapalı olduğunu görünce bizi kınadılar.

Gırê Sor köyünün esnaflarından, yiğitliği ve hükümetle dalaşmalarıyla tanınan kabadayı, dikkafe Qarık Ağa’nın tepkisini anımsıyorum. Maden’e sık sık gelir, konukevimizde haftalarca kalırdı. İçten, açıksözlü bir adamdı. Gençliğinde yaşıtlarıyla sayısız kavgalarından birinde, bir kurşun boğazını delmişti. Elazığlı becerikli bir cerrah onun yaşamını kurtarmışsa da, sesi derinden geldiği için kendisine Qarık Ağa adı takılmıştı, gerçek adı İzzet’ti.

Konukevinin önünde oynadığım bir gün, o evin avluya bakan kapısını tekmelerken gördüm. Kilitli bulmaya alışık olmadığından kapıyı zorladı. Ne ki, yaşlı ceviz kapı direniyordu. O zaman bize döndü ve öteki çocuklar arasında beni tanıdığı için:

- Söyle küçük bey, kimse yok mu burada? diye sordu.
- Hayır, dedim sıkılarak.
- Hizmetçiler de mi yok?
- Hayır, gittiler.
- Gittiler mi, nasıl?
- İşten çıkardık.
- Kötü bir şey mi yaptılar?
- Hayır, çünkü, hükümetin emri üzerine *mêvanxaneyi* (konukevini) kapattık.
- Ne diyorsun sen? *Mêvanxanenizi* mi kapattınız? Artık kimseyi konuk etmiyor musunuz? Olamaz, aklınızı oynatmışsınız siz!

– Kızma Qarık Ağa, bizim suçumuz yok. Bizden bunu

isteyen hükümettir.

– Aileniz varolduğu sürece *mêvanxaneniz* açık olmalı, Allah bile kapalı olmasını istese açık olmalı. Zayıflıktır bu. Hatta korkaklıktır. Kapıyı kırıp girerim ben, diye kızgınlıkla bağırdı.

Geniş ve güçlü göğsünü kapıya dayadı ve demir tokmağı kaldırarak bütün gücüyle itti. Diyarbakırlı Ermeni bir marangozun yaptığı bu dev sanat işini kırmak için onun gibi on tane babayiğit gerekirdi. Qarık Ağa birkaç dakika daha direndi ve gücünün yetmeyeceğini anlayınca geri dönüp, homurdanarak çekip gitti:

– Ödlekler! Yusuf Efendi dışarıda olsaydı Ankara'nın uğursuz kararına boyun eğmezdi. *Mêvanxane* atalarımızın yeridir. Tanrının evi gibi bir şey. *Mêvanxane* nasıl kapatılır?..

Tepkisinden etkilenmiştim. Olup biteni anama anlatmak üzere oyunu bırakıp arkadaşlarımdan ayrıldım. Anam, ağlamaya başlamadan önce sakın sakın dinledi:

– Qarık Ağa kızmakta haklı ama bizim bir suçumuz yok. Bize zulüm edenler er geç hakettikleri cezayı görürler inşallah, diye iç geçirdi gözyaşlarını silerken.

İlkyazın sonuna doğru, zorbalar daha da iktidardayken, sevindirici gelişmeler oldu bizim için. Anamın yedirdiği akıl almaz rüşvet, sonunda İstiklâl Mahkemesi hakimini ve aracılarını yumuşatmıştı. Babamın, ağabeyimin ve amcamın dosyaları yeniden incelenecekti. Üçünün de masum olmalarına karşın, yakın bir zamanda ve “anlayış göstererek” yargılanacakları söylendi.

Haziran ayının ortalarına doğru, her yıl olduğu gibi yine yaylaya taşındık. Yaz başının güzel günleri kaygılı bir bekleyişle geçti: Bizimkiler yargılanmadılar mı? Neden serbest bırakıl-

madılar? Onları ne zaman göreceğiz?

O ay sorularla yüklü geçti. Sonunda, 10 Temmuz'da ağabeyim Reşo'nun gönderdiği bir telgrafta babamın, ağabeyimin ve dayımın aklanıp tahliye edildikleri belirtiliyordu. Tümü birden, 15 Temmuz'da Maden'de olacaklardı.

Beş gün bitmek bilmez gibiydi. Onları sağ salım, serbest görme düşüncesi yüreğimizi sevince boğuyor, uykularımızı kaçırıyordu.

15 Temmuz sabahı, kimseye haber vermeden beyaz kırsağımıza binip Diyarbakır yolunu tuttum. Bir saat sonra Maden'den on beş kilometre kadar uzaklaşmıştım bile. Kimsenin gelmediğini görünce atı durdurdum, dinlenmesi ve otlanması için bir çayırılık aradım. Yolun az ötesinde küçük bir kaynak gördüm. Hafif eğimli bir yokuşu inince, keçilerin yıkıcı iştahından şans eseri kurtulmuş bir söğütün¹⁹ gölgesinde buldum kendimi. Ağacın gölgesinde atı otlatırken birden bir motor gürültüsüyle irkildim. İçgüdüsel olarak kalkıp bir solukta yola çıktım. Ne var ki, araba, dolambaçlı yolun kıyısındaki tepelerin ardında gözden yitivermişti: Emindim, babam o arabadaydı. Hemen inip kırsağımın sırtına atladığım gibi, tezelden arabanın peşine düştüm. On dakika sonra şoför frene bastı ve bir adam arabadan aşağıya atlayıverdi. Babamdı! Sevgili babamdı, aylar boyu hapisteyken burnumda tüten babamdı... Boynuma sarılıp uzun uzun öptü beni. Gözlerinin yaşla dolduğunu ve kendini tutmak için büyük çaba harcadığını gördüm.

– Bizi karşılamaya yalnız mı geldin? diye sordu üzüntüyle.

– Evet baba, anam gelişinizden kimsenin haberinin olmasını istemiyordu. Sizi büyük bir kalabalık karşılarsa, yöneticilerin kızacağından korkuyordu, dedim kısık bir sesle.

– Öyle mi? dedi küçücük tatlı gözleriyle gülümseyerek.

O sırada iki ağabeyim de beni kucaklamak için indiler. Reşo’nun yorgun bir durumda olduğunu farkettim. Daha da zayıflamış, pembe yanakları iyici solgunlaşmıştı. Mahpuslukları süresince babama ve ağabeyime yardım etmek, yaşamlarını kurtarmak için çırpınmış, on sekiz yaşındaki bir delikanlı için üstelik hiç de dinlenme olanağı olmayan bir görevi yerine getirmişti.

Arabadaki yerini almamı teklif etti, çünkü ata binerek bacaklarının uyuşukluğunu gidermek istiyordu. Zaten ben de babam ve ağabeyimle olmaktan başka şey istemiyordum. Konuşmadan yol aldık. Bahçemize giden yola vardığımızda, komşu bahçelerden koşup gelen bir insan kalabalığını görünce şaşırdık. Bizimkilerin gelişinden nasıl haberdar olmuşlardı? Oradaydılar, bayramlık giysilerini giymiş kadınlar, erkekler, çocuklar bütün güçleriyle bağırıyorlardı:

– Yaşasın Yusuf Efendi! Yaşasın Doktor Nafız! Hoşgeldiniz!

Babam kollarını kaldırıp onları selamlarken bu gösterinin izinsiz olduğunu, susup dağılmaları gerektiğini anlatmaya çalışıyordu. Ne var ki, kalabalığın coşkusu gittikçe artıyordu ve eti budu yerinde iki koçu boynuzlarından tutan komşularımız Halil ve Mandu Ağa, kalabalığı yarıp çıktıklarında, bu coşku doruk noktasına ulaştı. Komşularımızdan biri babama, öteki ağabeyime doğru ilerledi. Birkaç metre yaklaşınca, getirdikleri iki kasaba, “darağacı kaçkınları” onuruna, koçları kesmelerini göz işaretiyle bildirdiler. İki adam koçları kaşla göz arasında yere yatırıp ayaklarını bağladılar. Geniş kemerlerinden iri bıçakları çıkarıp koçları kestiler. Kan toprağı kızıla boyadı ve hayvanlar biraz çırpındıktan sonra ruhlarını teslim ettiler. Babam sevineceğine, barbarlık olarak değeri-

dirdiği bu gösterilerden çok sıkıldı.

– Gerekmezdi, diye bağırdı.

Bu kurbanlarla tanrıya karşı büyük bir görev yerine getirdiğine inanan kalabalık, neşe içindeydi. Yaşlı kadınların çektikleri zılgıtlar, kalabalığın uzun zamandan beri göstere-meddiği sevincine sevinç katıyordu.

Bu arada anam, kocasını ve sevgili oğlunu sabırsızlıkla beklemekteydi.

Evin önündeki meydanın başına kadar ilerlemişti. Babamla Kürt usulü, omuzlarını saygıyla öperek kucaklaştılar. Kucaklaşmaları uzun sürmedi, çünkü anam en büyük oğlu Nafız'ı bir an önce bağrına basmak istiyordu. Nafızla alçak sesle konuşan anam, onu yanaklarından öperken hüngür hüngür ağlıyordu:

– O Nafız, Nafız! Hayattasın oğlum, hele ki kavuştum sana! Terketme beni oğul! Ömrüm az kaldı. Neyaparsan yap, Maden'de aramızda kal, son günlerim mutlulukla dolsun oğul!

– Ağlama anam benim, ağlama. Maden'e yerleşmek için elimden geleni yapacağım. Yoksa Diyarbakır uzak değil buradan, yollar kötü de olsa on beş günde bir gelirim.

– Hayır, diye yakarıyordu anam, seni her gün yanımda görmek isterim!

– Tamam ana, sakın ol, bırak sileyim gözyaşlarını. Ok kirpikli güzel gözlerini üzüntüye boğma böyle. Onlar gülmen ve neşe saçman içindir, hasret ve keder için değil. Haydi, keyfimize bakalım şimdi ve gerisini zamana bırakalım.

Anam yatıştı ve gerçeğe döndü. Mutfakla ilgili hazırlıklara bir göz atmak ve akın akın, bir buçuk yıl hapiste kalan bizimkilere geçmiş olsun gelene ziyaretçileri iyi bir biçimde

ağırlamak gerekiyordu. Kimileri bundan yararlanıp ağabeyime hastalıklarından söz ediyorlardı. Kimileri de Maden'e yerleşmesi için ona yalvarıyorlardı.

Yaya gelen ziyaretçilerin yanısıra eşek, katır ya da atla gelenler de vardı. Atların içinde en iyi koşanını seçerek, yola inip, dört nala sürmek için fırsat kolluyordum. Çevre bahçelerden arkadaşlarımı da bu gezintiye katılmaya çağırıyordum...

Ziyaretçilerin geliş gidişleri on beş gün kadar sürdü. Bir süre sonra ise ağabeyim Diyarbakır'a dönmek niyetinde olduğunu bildirdi. Orada muayenehanesi vardı ve belediyenin resmi doktorluğunu yapıyordu.

Onun gidişinden bir ay sonra ülkenin siyasetinde değişiklikler baş gösterdi. Mustafa Kemal, çalışma arkadaşlarının baskısıyla rejimi demokratikleştirmeye; zor kullanmaktan, Kürtleri Türkleştirmek için baskı yapmaktan başka yollara baş vurmaya karar verdi. Yeni seçim yasaları çıkarıldı. 15 Kasım 1927 tarihinde Türkiye'nin her yerinde belediye seçimleri yapılıyordu.

Maden, kaymakamlıktan valiliğe geçti ve bakırın işletilmesi için en kısa zamanda yeni düzenlemeler öngörüldü. O zamana kadar bir tek Türkçe sözcük duymamış, küçük Kürt köylerinden gelen erkek çocukların kalması için okula bir de yatakhane eklendi. Köylü çocuklar, barınma, beslenme, giyim-kuşam gibi gereksinimleri karşılanarak, parasız eğitim görüp, her gün Türk halkının "üstünlüğü"nü öğrensinler diye kentli öğrencilerden bir bölümü okuldan atıldı.

Ne var ki bu deney, öncelikle paranın yokluğu yüzünden, ancak birkaç ay sürdü. Ayrıca yöneticiler, bu yöntemin, Kürt halkını ortadan kaldırmaya yetmediğini de açıkça gördüler.

Çünkü yatılıdaki küçük Kürt çocukları, çabucak Türkçe öğrenmelerine karşın, Kürtçe konuşmayı da sürdürüyorlardı; günlük beyin yıkama karşısında sapasağlam duruyorlardı...

Belediye seçimlerine gelince, bizimkiler duyar duymaz otuz iki yaşındaki ağabeyimi Maden belediyesinin başına getirmek için ellerinden geleni esirgemeyeceklerine kendi aralarında karar verdiler. Ağabeyim istemeye istemeye adaylığını koymak zorunda kaldı. Ne var ki Diyarbakır'da kaldı ve hükümetin kendi adayını başa getirmek için başvurduğu yöntemlerle epey kızıışan seçim kampanyasına katılmadı.

16 Kasım akşamı sonuçlar açıklandığında ağabeyim belediye başkanı seçilmişti ve encümenin hemen hepsi bizim partidendi. Böylece ağabeyimin seçeneği kalmamıştı ve Maden'e gelmek üzere Diyarbakır'ı terketmek zorunda kaldı. Anam çok sevinçliydi. Nafız bir akşam geldi. Bizler uyuyorduk ve uyanıp yerlerimizden fırladık. Babayiğit genç bir zenci, önümüzde kavak ağacı gibi dikilmiş, şaşkınlıkla gözlerini bize dikmişti.

Yatmadan önce dinlediğimiz masallarda, çoğunlukla kara bir kadın ya da erkek kahraman olurdu. Genellikle boyun eğdirmenin, iyilik ve bağlılığın simgesiydiler. Onları hiç kanlı canlı görmemiştik; hem şaşırmış hem de büyülenmiştik. Benden üç yaş daha büyük ve böyle durumlarda daha gözüpek olan ablam İffet yumuşak bir sesle:

– Kimsin ve nereden geliyorsun? diye sordu.

Genç zenci gerindi, bembeyaz güzel dişlerini göstererek güldü ve çekingen bir biçimde Diyarbakır ağzıyla Türkçe olarak yanıtladı:

– Adım Perlant ve Diyarbakır'dan geliyorum.

– Diyarbakır’da senin gibi çok zenci var mı?
– On tane kadar varız, hepimiz aynı ailedeniz. Sudanlı olduğumuz söylenir.

– Bizde mi kalacaksın? diye sordum.

– Ben Doktor Bey’i bırakmam. Ömrümün sonuna kadar ona hizmet edeceğim. Beni ölümden kurtardı. Beni bırakmadıkça hizmetinde kalacağım. Burada, sizinle yaşarsa, size de hizmet edeceğim. Ben çocukları çok severim.

Perlant konuşmasını sürdürmek istiyordu, ne var ki kırk yaşlarında, gözleri ıslıl ıslıl, yüz çizgileri düzgün ve açık tenli, etine dolgun bir kadının elinden tutan ablam Gülçin odamıza girdi.

– İşte ağabeyimizin aşçısı. Adı Makbule Bacı. Onun hakkında çok şey biliyorum. Meftune ve nuriya uzmanı olduğunu söyliyeyim de sevinin.

Daha sonra Makbule gerçekten de marifetini gösterdi ve anam kendisine mutfakın sorumluluğunu verdi. Konukların ve ziyaretçilerin durmak bilmez geliş gidişleri yüzünden bu görevi üstlenmek hiç de kolay değildi.

Perlant’a gelince, güler yüzlülüğü, sabrı ve olağanüstü fiziksel gücüyle çocukluğumuzun unutulmaz arkadaşlarından biri oldu.

Halkın belediye başkanı seçtiği ağabeyim Maden hastanesinin yönetimiyle de görevlendirildi. Maden’de her şey korkunç bir durumdaydı; maden işletmesi tümüyle durmuştu. Devlet ülkenin tüm maden zenginliğine el koymuştu ve onları daha akılcı ve çağdaş bir biçimde işletme yolunu arıyordu. “Maden Bakır İşletme Müdürlüğü” kuruldu ve başına bir maden mühendisi getirildi. Müdür, inceleme yapmaları için Alman ve Belçikalı mühendisler getirtti. Para

edinmek ve kadroları eğitmek gerekiyordu. Ankara'nın Maden'e tezelden gönderdiği vali yumuşak, anlayışlı ve iyi niyetli biriydi. Onun ısrarı üzerine İşçileri Bakanlığı kentimizin belediyesine büyük miktarda borç vermeyi kararlaştırdı. Ağabeyim de tezelden işleri yoluna koymaya koyuldu. Kentten işçiler tuttu ve başka yörelerden şehircilik, sağlık ve su hizmetleri alanında yetkin elemanlar getirtti. O dönemde Maden'den daha önemli kentlerde hâlâ elektrik yoktu. Ağabeyim kentini bundan yararlandırmayı düşledi, ne var ki yüksek çevreler Türkiye'nin var olan azıcık dövizini çok daha öncelikli maddeleri ithal etmeye ayırdığını belirttiler.

Ağabeyim hastanenin kullanımına uygun bir binanın bulunmasına büyük zaman ayırdı. Terkedilmiş eski hastane binası yıkıntıya dönmüştü. Sonuçta, Diyarbakır'da asılarak öldürülen yurtsever Kadri Efendi'nin oğlu, üç katlı büyük evini para karşılığı almadan, hastane olarak kullanılmak üzere vermeyi önerdi. Ağabeyim hastabakıcı diplomalı, burnunun uzunluğu dillere destan Uzunburun Kemal'i kendine yardımcı olarak aldı. On parmağında on hüner bulunan Elif ise onun hemşiresi oldu. İlkokul diplomalı biri kız, biri erkek iki genç de stajyer hastabakıcı olarak alındı. Son olarak eskiden onbaşı olan çıkıkçı Ali, kırık ve çıkıkların iyileştirilmesi için ağabeyimin yardımcısı oldu.

Ali, kendi alanında ilginç biriydi. İnsan iskeleti konusunda çok bilgiliydi. Pek fazla bir öğrenim görmemişti, ne ki acı çekilen kemiğin üstüne elini koyduğu gibi bunun bir çatlak, kırık ya da çıkıktan mı ileri geldiğini hemen anlardı. Bundan sonra onu iyileştirmek ya da yerine yerleştirmek, çocuk oyuncağından başka birşey değildi.

Bir gün sağ ayağım çıkmıştı. Ayağımı iple sardı ve kemik

yerine oturuncaya kadar çevirdi. Acıyla bağıırıyordum, bu “ışkence”den birkaç saat sonra rahatladım. Ertesi gün şışkinlik neredeyse inmişti ve birkaç gün sonra yeniden bir oğlak gibi oradan oraya koşup zıplıyordum.

Ali’nin olağanüstü derecede etkili kocakarı ilaçları yaptığı da oluyordu. Kolumdaki bir çatlaktan dolayı çok acı çektiğimde, çekirdeğı çıkarılmış, tereyağıyla ezilmiş, siyah kuru üzümü bir beze yayıp ağrıyan yerin üstüne sarmamızı öğütlemişti. İki gün sonra tümüyle iyileşmiştim. Hele arkadaşlarımızdan birinin kalça kemiğindeki bir kırığı iyileştirdikten sonra ise çıkıkçımızın ünü Maden sınırlarının dışına taşmıştı.

Bir gün öğlenden sonra, saklambaç oynarken Mustafa iki metre yükseklikte bir damdan atlamıştı. Toprak ıslak olduğu için ayakları kaymış, kalça kemiğı parçalanmıştı. Ayağı kalkmak için çaba gösterdiyse de ağlayarak olduğu yere yıkıldı. Oradan geçen biri Mustafa’yı evine taşımak için sırtına kaldırdığında, bacağının hiç kemik yokmuş gibi nasıl boşlukta sallandığını gördük.

Mustafa yetimdi, yürekli ve gözüaçıktı. Hemen Ali onbaşı çağrıldı. Kırığı inceledikten sonra:

– Çok ciddi. Ama iyileştireceğim. Merak etmeyin! dedi.

Çıkıkçı sözünü tuttu ve kazadan bir ay sonra Mustafa okula koltuk değnekleriyle gelmeye başladı. İkinci ayın sonunda da büsbütün iyileşti, koltuk değneklerini tümüyle attı.

Çıkıkçı Ali’nin marifetleri öylesine çoktu ki, tüm Madenliler ağabeyimin onahastanede iş vermesine çok seviniyorlardı.

Mesleğine ve bir yığın etkinliklerine koşut olarak Nafız, Kürt halkı içinde saklı, sayısız gizli yeteneğı ortaya çıkarmayı; onları çıkıkçı, zanaatkar ya da müzisyen olmaları için

yetiřtermeye yardımcı olmayı dūřlıyordu. Dūřlerini gerçekleřtirebilmeyi beklerken, ūlkesine ve halkına hizmet etmek için hiçbir fırsatı kaçırmıyordu. Hastaneyi iřlerlięe soktuktan sonra kendini çeřmelerin durumunu iyileřtirmeye veyenilerini yaptırmaya verdi. Kentin i bōlümünde, vadi ūzerindeki birkaç kōprū yıkılıp dōkūlūyordu. Onların onarılarak yeni bir kōprūnūn yapılması emrini verdi. Hūkūmetin krediyi kesmesine karřın mūhendisler ve inřaat iřçileri harıl harıl çalıřıyorlardı. Bir sūre sonra Maden'nin yōnetsel durumu deęiřmiřti. Yeniden valilikten kaymakamlıęa dōnmūřtū. Ankara'nın emri ūzerine, Kūrt bōlgelerindeki halkın seçtięi belediye bařkanlarının gōrevlerine son verildi. Maden evresindeki Kūrt kōylūlerinin oęulları için kurulan yatılı okul da kapatıldı...

1928 yılının başında ağabeyim, yeniden Diyarbakır'a yerleşmek ūzere Maden'i terketti... Bu olay, Maden'e ve ailemize indirilen yeni bir darbe oldu. Anam bu gelişmenin ardından epey sarsıldı.

Aęabeyimin varlığının yarattığı canlılık, evde dūzenlenen ziyafetler, sonu gelmez konuklar ona hastalığını unutturmuşlardı. Gerçekte būyūk oğlunun varlığı ona en iyi ilatı. Bu sūre boyunca yakındığını, hastalığından sōz ettiğini hiç duymadık. Baygınlıkları bitmişti. Ne yazık ki, ağabeyimin gidişiyle birlikte durumu hızla değişti. Ağlamalarını ve hikırıkların, yūrek çarpıntılar, ırpınmalar, sayıklamalar ve git gide uzun sūreli baygınlıklar izledi.

Doktor aęabeyim onu iyileřtirmek için burada deęildi... Maden'deki maden mūhendisleri ve teknisyenleri topluluęuna baęlı bir Alman doktoru ūzel izinle getirttik. Evimize atla geldi. Ablam İffet ve ben onu tepeden gōrūnce bahçemizin

yoluna girdik, kendimizi gülmekten alamıyorduk. Doktor öyle uzun boyluydu ki, at altında kaybolup gidiyordu. Üzengilere geçiremediği ayakları boşlukta sallanıyordu ve yerleri süpürür gibiydiler. Eğin üstünde biçimsiz bir biçimde duruyordu ve her iki yana, savrulurcasına sallanıyordu. Bazen ani bir biçimde öyle eğiliyordu ki, dengesini yitirip düşecekmiş duygusunu veriyordu. Ona eşlik eden seyis hemen koşuyor ve yeniden doğrulmasına yardım ediyordu.

Kendisine hoşgeldine gittik. Terlemişti ve ter damlaları kızarmış yüzünde ışıldıyordu. Açık kestane rengi saçları ve gök mavisi gözleri vardı. Neşeli ve çocuksu görünüyordu. Selamımıza gülerek yanıt verdi ve bizi sarışın görünce Almanca konuştu. Anlamadığımız için Tarzanca bir Türkçeyle sordu:

– Siz, Alman?...

– Hayır, hayır, biz Madenliyiz, diye çabucak karşılık verdi İffet.

– İyi, dedi Alman doktor hâlâ hakim olamadığı atın üstünde sallanarak.

Sonra çevreyi seyrederken:

– Harika! Güzel bahçeler! İnsan hasta olmak yok burada! dedi.

– Evet, evet, olunmaz, diye yanıtladı İffet, ne var ki anamız çok hasta ve size ihtiyacı var. Biraz çabuk olun da iyileştirin onu, n’olur!

– Emrin başım üstüne, diye yanıtladı yabancı Doğu tarzıyla. Ablamın hem otoriter hem de yalvaran havasına şaşırmıştı.

Evin önüne varınca, gölgeli havuzun serinliğini alırmaz, hayranlığını belirtmeden edemedi. Anam, havuza akan çeşmenin suyunun geçtiği ayvandaki divana yatmıştı. Şaşıran

doktor bir an suyun kıyısında durdu, yöreye bir göz attı ve çekingenlikle selam vererek anama yaklaştı. Nabzını tuttu, uzun uzun kalp atışını dinledi, güçlkle anlaşılır bir türkçeyle bir yığın sorular sordu ve ilaçlar yazdı. İlaçların Diyarbakır'da hazırlanması sözkonusuydu, çünkü o dönemde Maden'de eczane yoktu. İlaçlar üç gün sonra elimize geçti ve anam onları Avrupalı doktorun talimatlarına göre aldı. Ne var ki hiçbir etkileri olmadı ve durumu daha da kötüleşti. Neredeyse hiç yemiyor, yalnız kalmak istiyordu. En büyük arzusu büyük oğlunu yanında görmektir. O ise Diyarbakır'a yeniden yerleşmenin yol açtığı sorunlarla uğraşmaktaydı ve kentten ayrılamıyordu. Türk yöneticileri için istenmeyen bir kişiydi. Bu arada gelip yerleşen öteki doktorlara gelince, onu alacak bir rakip gibi görüyorlardı.

Büyük oğlunun gidişinden sonra anamın hoşuna en çok giden kişi Caco'ydu. Caco ona, kızkardeşinde ya da öteki çocuklarında bulmadığı bir davranış inceliği ve özveriyle hizmet etmesini biliyordu. Ölümünden çok önce, onu ödüllendirmek için elinde kalan bütün mücevherlerini Caco'ya verdi. Bu hareketi ablamın hoşuna gitmemişti ve aileden biri bu konuyu açtığında küplere biniyordu.

– Kıskanç olmanın bir alemi yok, diyordu anam kısık sesiyle. Bu kızın kendisine bıraktığından çok fazlasına layık olduğunu anlayan gerek. Umarım evlendiğinde baban ona yaraşır bir çeyiz yaparak gönlünü hoş eder. O da senin kadar aileden biridir, diyordu kendisine karşı çıkan ablam Gülçin'e sinirlenerek.

Gerçekte anam Gülçine karşı son derece katıydı. Onun kusursuz bir aile kızı; iyi yemek yapan, örgü ören, nakış ve kanaviçe işleyen, müzikten anlayan kültürlü bir kız olmasını

istiyordu. Zavallı ablam birçok ev işleri konusunda “müstakbel ideal kadın” sıfatını haketmişti, ne var ki müzik konusu tam bir felaketti. Anam eve en iyi Kürt, Türk, Ermeni ya da Rum müzikçileri getirttiyse de Gülçin ne kemanda, ne de udda bir türlü biçimde ilerleme sağlayamamıştı. Anam her seferinde ondan sevdiği parçaları çalmasını istediğinde sonuç düş kırıklığı, kızgınlık ve azarlamaydı.

– Hep kızıyor, homurdanıyorsun, diyordu ablam ağlayarak. Müzikten anlamıyorum. Ne yapayım!?

Anam ne kızının bir keman virtüözü olduğunu, ne de çocuklarının evlenmelerini görme mutluluğuna erişti. 1928 yılının yazında durumu gittikçe kötüleşti. Kendisini saatlerce komada bırakan şiddetli krizler geçirdi. Tüm ailemiz ağır, tasalı ve sıkıntılı bir havada yaşıyordu. Yazlıktan en uzaktaki vadilerde sevgili hastamızı rahatsız etmemek için çok alçak sesle konuşuyorduk.

O yıl bağbozumunu sessizce yaptık, geleneksel kışlık yiyeceklerimizi tez elden hazırladık ve ekim ayının on beşinde Maden’e gitmek üzere yazlıktan ayrıldık. Anam çok dikkatli bir biçimde sedyeyle taşındı.

28 Ekim sabahı durumu öyle kötüleşti ki, çocuklar evde alıkonuldular. En kısa zamanda gelmesi için ağabeyime bir telgraf çektik. O ise Diyarbakır’dan uzakta bir yerde bir hastanın başucundaymış ve kendisine ulaşmak olanaksızdı. Alman doktor yeniden anamı muayene etmeye geldi. Bakışı umutsuz ve tasalıydı. Çantasından bir şırınga çıkardı, temizledi, ilaç şişesinin ucunu kırdı, derin bir soluk alıp anamın süt rengi kolundan birine usul usul şırıngaladı. Ardından ayaklarını oğuşturdu. Anam birkaç dakika sonra gözlerini açtı ve iç geçirerek yeniden kapattı:

– Ah Nafız! Nafız!

Sevgili oğluyla konuştuğu sanısıyla mutluluğunun tadını daha iyi çıkarmak için gözlerini kapalı tuttu.

– Geldiğin için sağol oğlum! Bu dünyadan gitmeden önce seni gördüğüm, dokunduğum için öyle mutluyum ki! Yaklaş, gel küçüklüğünde yaptığım gibi seveyim seni. Saçlarının okşanmasını pek severdin. Bir keresinde yataktaydın, daha saçlarına dokunur dokunmaz uyudun. Yaklaş oğlum, yanıma gel!

Kimseden bir ses çıkmadığı için anam güçlkle başını kaldırıp, şaşkın gözlerle çevresine baktı. Alman doktorun orada olmasından çok utandı, özür dileyip teşekkür anlamında birkaç sözcük kekeledi, kendini koyverdi, olduğu yere yığılıp kaldı. Utanan doktor anamı yatıştırmaya çalıştı:

– Hanım, oğlunuz arkadaşımıdır. Şu anda yanınıza gelemeyecek bir durumda ve yerine benim gelmemi, size bakmamı istedi. Bugünkü tıp biliminin elverdiği her şeyi yaptım. Kendini koyvermeyin, üzülmeyin. Her şey düzelecek, göreceksiniz...

Alman doktorun muayenesi ve öğütleri anamın sağlığı üzerine önemli bir etki yaptı. Günlerdir yemek yememişti. O gün, öğlenleyin pirinç pilavını, yoğurdu ve elma hoşafını iştahla yedi. Neşeliydi ve çevresindekilerle şakalaşıyordu. Öğleden sonra saat bire doğru, uykusu geldiği için, kendisini yalnız bırakmamızı istedi. Bir aile dostunun İstanbul'dan gönderdiği bir çocuk ansiklopedisinin sayfalarını karıştırarak onun yanında kaldım. Anam alışık olmayan ve şaşırtıcı bir çırpınmayla sıçrayarak uyandığında saat ikiydi. Bağırıyordu:

– Ölüm! Ölüm! Burada, dolabın üstünde, karşımda!

Sonra elini sözkonusu dolaptan yana uzatarak canlı biriyle

konusuyormuş gibi “ölüm”le konuştu:

– Hayır, şimdi gelme! Bırak çocuklarımı göreyim, özellikle Nafız’ı, diye ısrar ediyordu.

Bunu gördüğüm gibi çıktım ve bağırdım:

– Gülçin, İffet, Caco, hala, koşun, anam çok kötü!

Onları beklemeden anamın başucuna döndüm. Kendisini yeniden yatmış, gözleri kapalı ve soluk soluğa buldum. Anlaşılmaz şeyler söylüyordu.

– Ana, ana! diye haykırdım olanca gücümle.

Çağrılara karşılık vermedi. Ardından ağzını, derinden yaralı bir kuş gibi kocaman açtığını gördüm. Yine duyulur bir biçimde büyük oğlunun adını söyledi iç geçirerek:

– Nafız, Nafız, Nafız!

Sonra, artık kımıldamaz oldu.

Çılgına dönmüştüm ve hıçkırarak boynuna atıldım.

– Hayır, hayır ana, gitme. Bizimle kal, ana! Bizimle kal!

Az önce ölen anamın kollarında ne kadar zaman kaldım bilmiyorum... Beni güçlü kollarında taşıyan Caco gözlerimin önünde:

– Böyle ağlamaya devam edersen hasta olursun, diyordu. Bak, çocuklar seni oyuna bekliyorlar. Haydi koş yanlarına ve başka bir şey düşünme!

Caco’nun dediğini yapacağım yerde konukevine koşup babamı buldum:

– Baba, baba, diye bağırdım, anamı kaybettim. Yetim kaldım.

Bu sözler üzerine babam hıçkırıklara boğuldu:

– Allahım, anan öldüyse yetim kalan, gerçek ve sefil yetim olan benim, diye mırıldandı.

Benimle konuştuğu sayılı anlardan biri oldu bu an...

Sonra, bana dikkat bile etmeden, sakalını çekiştirerek hızla eve yöneldi:

– Allahım, yittim ben, yıkıldım. Mumina, evin orta direğiymi. Senin ellerine bıraktım kendimi. Bırakma beni. Yardımcım ol, tut elimden Yarabbim, diyordu göğsüne vurarak.

Babamın bu tepkisini görünce tümüyle şaşırdım ve kötü haberi vererek kendisine yaklaştığımı hissettim. Genellikle sert ve ağırbaşlı bu adam, anamın ölümünü duyunca öylesine yanıp yıkıldığına göre, onu çılginca sevmiş olmalı.

Neden olduğunu bilmiyorum ama mutsuzluğumu unuttum, babamın elinden tutup, titreyerek:

– Yalnız olmayacaksın baba, diye kekeledim. Biz seninle birlikteyiz! Gülçin bize bakar. Kaldı ki anam hastayken her işi o yapmadı mı? Sonra halam ve Caco da var...

Bu sözleri birbiri ardına sıralarken etkilenen babam bir an durdu ve yaşlı gözlerle bana baktı. Eğilip alnımdan öptü:

– Ağzından akıllıca sözler çıkıyor yavrum. Haklısın, heyecana kapılıp gidiyordum, beni gerçeğe döndürdün. Anan olağanüstü bir kadındı. Kadere karşı gelinmez. Hayat devam ediyor. Haydi, cenazesinin çok iyi kaldırılması ve anısının içimizde yaşaması için her şeyi yapalım.

Bunun üzerine beni evin önünde bıraktı ve tez adımlarla cenaze odasına çıktı. Birkaç saniye sonra indi, gidip belediye doktorunu getirmesi için Cemal'ı çağırdı.

Kısa süre sonra ölü yıkayıcı iki kadın geldi. Daha sonra anamın tabutu konukevine taşındı ve büyük salondaki bir masanın üstüne kondu. Gece boyunca on kadar hoca, ertesi gün öğleye kadar birbiri ardına kuran okudular. O sırada konukevinin içinde ve dışında büyük bir kalabalık toplanmıştı.

Caco'nun beni cenaze odasından çıkardığından beri, anamı bir daha görmeme izin verilmemişti. Ne ki, tabut mezarlığa götürülmek üzere masadan kaldırılmadan önce yaklaşabildim ve onunla son kez görüştüm. Daha sonra hizmetçiler beni uzaklaştırıp eve göturdüler. Cenazeyi onurlandırmak, ailesine saygılarını sunmak, geleneksel ve dinsel kuralları yerine getirerek sevap kazanmak için çabalayan bir yığın el üstünde salınan tabutu, evimizin penceresinden gördüm. Çalkantılı bir deniz gibi, dalgalarının üstünde, bütün bir kentin sevip saydığı bir kadının elli dört yaşında solan bedenini taşıyan kalabalık sokağın köşesinde gözden yitti.

Tabutun gözden yitmesiyle evdeki kadınların, genç kızların ve çocukların sessiz gözyaşları hıçkırıklara ve insanın içini parçalayan çığlıklara dönüştü.

Yeni mezarlık epey uzakta bulunduğundan, anamı son barınağına götürenler ancak öğleden sonra, geç saatte geri döndüler. Yakınlıklarını ve başsağlığı dileklerini sunmaya gelen insanların gelip gitmesi başladı. Bir hafta boyunca, yakın akrabalarımız, dostlar ve komşular Kürt geleneğine göre²¹ yiyeceğimizle ilgilendiler. Üstü kapakla örtülü bakır tabaklar içindeki en değerli yemeklerle içecekleri -özellikle dew'i (ayran)-, sabah, öğle ve akşam, günde üç öğün olmak üzere büyük bakır tepsiler içinde evimize taşıldılar.

Anamın ölümünden sonra babam biraz daha içine kapandı, başkalarının acılarına ve sefaletine karşı daha bir duyarlı oldu. Tek kaygısı güçlük içindeki aileleri bulmak ve yardımlarına gitmekti. Geceleyin kapılarının önüne un, patates, fasulye ve odun torbaları bırakarak onların yüreklerini sevinç ve umutla dolduruyordu. Düşkünlere verdiği için kuru üzüm ve incir

gibi alışık olduğumuz yiyecekleri artık bulamaz olmuştuk.

Bir gün, bu yiyecekleri canım çektiği için babamın ağzını aramayı göze aldım:

– Okulda arkadaşlarım, her yıl olduğu gibi, kuru yiyecekler yiyorlar. Bilmem neden, bu kış bizim evde yok...

Babam kızgın ve korkunç bir bakışla yanıtladı:

– Kilerdeki küpler yiyeceklerle dolu. Bireyciliğine hakim ol ve ağızlarına koyacak tatlı bir şeyleri olmayan öteki çocukları düşün. Bağlarımızdan gelen üzümler ve incirler onlara gitti bu yıl. Yetingen ol ve böyle boş şeyler için bana dert yanmaya gelme bir daha!

Babamın sakin, ne ki sert ses tonu beni öylesine etkiledi ki, gidip artık evin hanımı olan ablam Gülçin’in kucağına sığındım.

– Ailenin son doğan çocuğu olarak anamın bize bıraktığı armağansın sen. Sevgiden yoksun kalmayasın ve hayatta mutlu olasın diye her şeyi yapacağım, diye beni avutmaya çalışıyordu.

Gerçekte, Gülçin sözünü tuttu ve bir yıl boyunca çocukluğumun en güzel günlerini yaşadım. “Himaye” si sayesinde, on yaşında ilkokul diplomamı aldım. Artık iş Diyarbakır’da ortaokul öğrenimimi yapmak için girişimde bulunmaya kalmıştı. Çünkü Maden’de henüz ortaokul yoktu.

Bireylül sonunda, ağabeyimin yanına gitmek üzere babamı, bacılarımı, Caco’yu, Cemal’i, eşeğimi, atları, arkadaşlarımı, Maden’i, tepelerini ve vadilerini ağlayarak terkttim. Bu kentte geçirdiğim dokuz aydan, kısa aydınlıklarla kesilen karanlık günlerin anısı kaldı bende. Yüksek surların içine kapalı Diyarbakır’ın daha çok iç karartıcı bir görüntüsü vardı. Surlara benzeyen evleri kara bazalt taşlarıyla yapılmıştı.

Dar ve dolambaçlı sokakları ve evlerinin avluları da kara taşlarla döşenmişti.

Gittiğim okul, kentin dışında bulunan öğretmen okuluyla kentin tek hastanesi arasında yer alıyordu. Bu üç bina neredeyse uçurumun kıyısındaydı ve birkaç yüz metre ötede akan Dicle'yi görüyordum... Görünüşleri ötekilerden daha az iç karartıcıydı -kırmızı kiremitli çatıları vardı, beyaz badanalıydılar-, ne var ki okulda hüküm süren hava yas havası gibiydi. Türk kökenli memurların oğullarıyla Diyarbakır'lılar ya da çevreden gelenler arasındaki gerginlik çok fazlaydı. Okul, Kürtleri yoğun bir Türkleştirme siyasetine maruz bırakıyordu. Bir gün, okul müdürü, Kürtçe konuşurken yakalanan bir üçüncü sınıf öğrencisini odasına çağırdı:

– Türkiye'de yalnızca Türkçe konuşmak zorunda olduğun ve her türlü başka dili konuşmanın kesinlikle yasak olduğu söylenmedi mi sana?

– Biliyorum, diye yanıtlamıştı Bahri, ne var ki Kürtçe benim anadilim ve dünyada hiçbir güç onu kullanmamı engelleyemez. Yasak var ama elimden gelen bir şey yok...

Tezelden toplanan disiplin kurulu Bahri'nin hemen okuldan atılmasına karar vermişti.

Öğretmenler arasında Kürt kökenli olanlar da bulunuyordu. Okulda Türklerden daha Türk izlenimini veriyorlardı.

En çok sevdiğim öğretmen, Diyarbakır şivesiyle konuşan ve masal anlatır gibi bize Babillileri, Asurluları, Persleri ve öteki ilkçağ halklarını anlatan tarih öğretmeni idi.

Uzun boylu, şişman, tepeden bakan havasıyla matematik öğretmeni Tahsin Bey'e gelince, elleri sürekli ceplerinde, ağzında sigarasıyla bir öğretmenden çok işkenceci gibi görünüyordu. Tek hastalığı, düzeyimizin çok üstünde,

çözemediğimiz zaman teneffüsten ve öğle yemeğinden bile yoksun kaldığımız problemler vermektir. Mustafa Kemal'in Türkiye'si'nde uygulanan "modern eğitim"inyandaşı olmakla öğünürdü.

1930 yılı, yaşamımda yeni bir sayfa açacak; özelde ailemiz, genelde Kürtler ve benim için yeni bir dönüm noktası olacaktı.

Türkiye'den birkaç aydın, siyasal bilimlerden mezun, Vanlı Kürt, Memduh Selim'in girişimiyle Hoybun adında siyasi bir örgüt kurdular. Örgütün amacı Kürdistan'ı bağımsızlığa kavuşturmaktır. Aynı yıl, bu hareketten insanlar Ermenilerle anlaşarak sınırı geçmeye, Türkiye'ye karşı silahlı bir eylem örgütlemeye çalıştılar. Türk ordusunda görev yapmış, eski bir subay olan İhsan Nuri'yi²² Ağrı'ya göndermeyi başardılar. Mustafa Kemal'le bir sınır anlaşmazlığı olan İran şahı, Ağrı'nın batı yakasına mevzilenmesi ve buradan kısa süre içinde Türk birliklerine saldırması için İhsan Nuri'nin İran'dan geçmesine izin verdi. İhsan Nuri, çok sayıda Kürt aşiret reisini, Kemalist baskının kurbanlarını çevresinde toplamayı başarmıştı. Fransızlar da, Hoybun'un harekete geçmesine göz yumacaklarına ilişkin söz vermişlerdi. Ne var ki, Kürdistan'ı kurtarmak için İhsan Nuri'ye yardım etmesi gereken Suriye Kürtleri bu amaçlarına ulaşamadılar. Türklerle uzlaşan Fransızlar da Kürtlere dirsek çevirdiler. Tarafsızlığını koruyacağına yemin etmiş olan Şah Rıza'ya gelince, sınır sorunu Türkler tarafından çözülür çözülmez, Kürtleri kuşatmaları için Türk birliklerinin topraklarına girmesine izin verdi...

Mustafa Kemal, Hoybun'un yarattığı sıkıntıların ardından, Kürtlere baskı yapmak için dilediği gibi davranmaya başladı.

Ağrı'nın yakınındaki yüzlerce köy, içinde kadınlar, çocuklar ve hastalarla birlikte yakıldı. Binlerce Kürt Türkiye'nin batısına zorla göç ettirildi ve her yöreye beş aile olmak üzere Türkler arasına dağıtıldılar.

O andan itibaren, Kürt ulusal hareketine yakınlık duyduklarından kuşkulanan her Kürt aydını, Ankara'daki yöneticilerin şimşeklerini üstüne çekti. Yayınlanan bir kararnameyle, yüksek düzeydeki bütün Kürt memurların, Türk bölgelerine tayinleri kararlaştırıldı. Çok sayıda serbest meslek sahibi Kürt, bu siyasetin darbesini yedi. Ağabeyim de bu arada Türk yöneticilerinin hedefi oldu.

O dönemde bütün ülkeye boyun eğdirilmiş ve Türkiye Kürdistanı'nda özel bir yönetim uygulanmaya başlanmıştı. Doğrudan doğruya Mustafa Kemal'e bağlı olan bir genel müfettiş Diyarbakır'a yerleşmişti. Mustafa Kemal'in doktoru ve arkadaşı İbrahim Tali, Halep bölgesinden Dürzi bir alieden gelmesine karşın, hararetli bir biçimde Panturancı ideolojiye sarılmıştı. Kürt duyguları taşıyan tüm "suçlu" kürtlere acımasızca zulmediyordu. Bir Kürt aydınınının Kürtçe konuşması, Kürtçe şarkı söylemesi ya da müzik dinlemesi, hele bir de "Türk Ocağı" üyesi olmaması, Türk düşmanı sayılarak, en kısa zamanda yok edilmesi gereken tehlikeli Kürt milliyetçisi damgasını yemesine yetiyordu.

İbrahim Tali'nin Batı'ya tayin ettirdiği memurlar arasında iki Madenli bulunmaktaydı. İkisi de ağabeyimin yakın arkadaşıydı. Biri benim Diyarbakır'daki Fransızca öğretmenim Şevket Zulfı, öteki ise tarım mühendisi ve Güneydoğu Tarım İşleri Müdürü Arif Abbas'tı. Şevket Zulfı Adana'ya, Arif Abbas ise Ankara'ya sürülmüştü. Her ikisi de memur olduklarından ötürü, bakanlıklarından gelen emire boyun

eğmek zorunda kalmışlardı. İbrahim Tali ağabeyimle de çok uğraştı ve kendisine Diyarbakır'ı terketmesini ve Batı'ya yerleşmesini "önerdi".

– Sizi istediğiniz kentte çok iyi bir göreve getirteceğim...

Ağabeyim kendi hesabına çalışmayı tercih ettiğini, muayenehanesini Diyarbakır'da açtığını, müşteri edinene kadar çok zahmet çektiğini ve kenti terketmek için hiçbir neden olmadığını söyleyerek onun önerisini nazikçe reddetmişti. O ise:

– Benden söylemesi, demişti sinsice.

Ağabeyim o sırada Diyarbakır'ın büyük evlerinden birinde oturuyordu. Evin geniş bir iç avlusu ve birbiriyle kesişen iki sokağa bakan, iki giriş kapısı vardı.

Genel müfettişle görüşmesinden birkaç gün sonra iki Türk polisi evimizin iki kapısının önüne yerleştiler... Tüm ziyaretçilerimizi gözlüyorlar ve kimliklerini kontrol ediyorlardı. Polisler, hastaları, ağabeyime gelip muayene olmaktan caydırmaya çalışıyorlardı.

– Neden başkasına gitmiyor da bu doktora geliyorsunuz? diye soruyorlardı.

– Çünkü iyi bir doktor, diyorlardı hastalar.

– İyi de olsa, ona muayeneye gelmeyeceksiniz artık. Yoksa başınız derde girer, diye tehdit ediyorlardı.

Ne var ki hastalar aldırıyorlar ve ağabeyimin muayenehanesine gelmeyi ya da hastalarına onu çağırmaı sürdürüyorlardı. Ağabeyim hastaların evine gittiğinde polis titiz bir biçimde peşindeydi ve kendisini çağıran insanların adlarını not ediyordu. Bu tür hareketler insanları korkutmaktan çok sinirlendiriyordu. O zaman yöneticiler daha sert önlemlere başvurdular. "Sabıkalı" hastalar polisçe yakalanıp karakola

götürüldüler, uzun soruşturmalara maruz kaldılar, kendilerine hakaret edildi, doktor değiştireceklerine dair yazılı bir belge yazmak koşuluyla serbest bırakıldılar. Ağabeyim Ankara'daki yetkililere yazıp bu davranışların yasadışılığını bildirdi, anayasanın ve en temel insan haklarının çiğnenmesini protesto etti. Kendisine yanıt verilmedi ve polis, onun hastalarına eziyet etmeyi sürdürdü.

Durum giderek katlanılmaz duruma geldiğinden, artık bir karar almak gerekiyordu: Ya İbrahim Tali'nin önerilerine olumlu yanıt vermek ya da yurtdışına sığınmak üzere ülkeden kaçmak! O sıralar en yakın ve sığınılacak ülke Suriye'yd²³. Fransızlar nüfusun büyük bir çocuğunluğunu yerleşik Kürtlerin oluşturduğu Cezire'yi rahatlatmakla kalmamışlar, aynı zamanda Kemalist yönetime karşı olan herkesi oraya yerleşmeleri ve ekilip biçilmeden kalmış zengin toprakları işletmeleri için yüreklendiriyorlardı. On binlerce Kürt, Ermeni, Keldani, Suriyeli, Kürtleşmiş Yahudi çoktan güçlerini, paralarını ve bilgilerini bölgeye yığmışlardı. Cezire'yi Suriye'nin Kaliforniya'sı yapmaları için birkaç yıl yetmişti...

Örnek bir iş yapmışlardı.

Ne var ki, ağabeyim bir yolunu bulup, Türkiye'yi terkederek, soluğu Fransa'nın "özgürlük" ve "demokrasi" (!) getirdiği bu ülkede alacağını düşünüyordu.

Arkadaşları Arif Abbas ve Şevket Zülfi'yle uzun tartışmalar sonunda Suriye'ye gidip yerleşme düşüncesi ağabeyime giderek çekici geliyordu. Sonunda "hattı geçmeye" ve Fransızlara sığınmaya karar verdi. Genel müfettiş kendisini çağırıp gitmesini bildirdiğinde o tasarısını gerçekleştirmeyi tasarlıyordu.

– Burada kalamazsınız artık. Başınızın derde girmesini

istemiyorsanız, Kürt bölgelerini kendi isteğinizle terkedin.

– Pekiyi, diye yanıtlamıştı ağabeyim, bana Türkiye’nin batısında bir görev verin. Oraya gideceğim.

Ertesi gün İzmir’e tayini çıkmıştı. Ağabeyim ve arkadaşları genel müfettişin önerilerini uslu uslu kabul ettiler, çünkü yeni şehirlerinden sınırı aşmayı ve daha özgür bir havayı solumayı umuyorlardı... On buçuk yaşında olan ben ise onların planlarından haberli değildim. Tek bildiğim, İstanbul’da bir ortaokula yerleştirileceğimdi.

– Pekiyi neden Reşo ağabeyim ağlıyor? diye soruyordum kendi kendime, çünkü durmadan hüngür hüngür ağlıyordu. Büyük ağabeyimin davranışına bakarak olağandışı bir olay olduğunu sezinliyordum. O sıralar bunun önemini kavramaktan çok uzaktım...

Birkaç gün sonra Suriye’yle sınır oluşturan bir hatta, “İstanbul” yönünde bir trendeydik. Ağabeyim ve arkadaşları tuhaf biçimde az konuşurlarken ben burnumu pencereye yapıştırmış manzarayı seyrediyordum. Başka bir dünyaya girdiğimi duyumsuyordum. Gördüğüm insanlar tarbuş, fes ve kefiye gibi Atatürk’ün yasakladığı “tuhaf şeyler” giymişlerdi.

Bıkmadan bu tuhaf insanlara bakıyor, yeni manzaraları seyrediyordum.

Sonunda tren, bir istasyonda akşamleyin durdu. Ermeni olan istasyon şefi büfeye, yanımıza geldi; onunla ağabeyim ve arkadaşları arasında gizlice bir anlaşma yapıldı. Bütün bu fısıldaşmaları açığa vurmasa da şefin bir dolap çevirdiğini sezinliyordum.

– Nureddin, nereye gidiyorsun canım? diye sordu Arif Abbas’ın tartışmaya katılmayan eşi.

– Ben mi? İstanbul’a gidiyorum, diye yanıtladım sakın

sakin limonatamı yudumlarken.

– Yaaa?... diye güldü sinirli bir biçimde. Bak, işte geldik İstanbul’a!

Bu sözler üzerine ağlamaya başladı. Ben de ağlıyordum, çünkü istasyon şefiyle ağabeyimin konuşmasına bakarak İstanbul yakınlarında değil de, Halep yakınlarında olduğunu anlamıştım sonunda. Suriye’deydik!

– Nasıl olur? diye çıkıştım. İstanbul’a gidecektik hani, nedengitmiyorsunuz? Yalancılar! Ben eve dönmek istiyorum!

Ağabeyim beni yatıştırıp avutmaya çalıştı.

– Seni burada en iyi Fransız okullarına göndereceğim. Dil öğreneceksin, kültürünü artıracaksın, adam olacaksın!

Bunların hiçbirisi beni inandırmaya yetmedi. Maden’i, Bozo’yu, yazlık evimizi özlemeye başlamıştım. Ağaçlarımız, bağlarımız, babam²⁴, bacılarım ve ağabeyim Reşo’yu özliyordum...

Yanımda Arif Abbas’ın eşinin hıçkırıkları iki kat arttı. Birkaç dakika sonra, Ermeni şefin bir işareti üzerine, bir otobüs bizi Halep’e götürüyordu. Oraya gece yarısı ulaştık. Nasıl oldu da uyuyabildim, bilemiyorum. Ertesi gün, bir gramofonla bir yığın plak getiren Arif Abbas, Türkiye’de yasak olan yarı Türkçe, yarı Kürtçe bir şarkı dinletiyordu bana.

“Vurun Kürt uşağı

Namus günüdür...”

Kendimi şarkıya kaptırıp üzüntümü unuttum ve ezgisini mırıldandım...

BÖLÜM II

SURİYE

Halep, Şam ve Cezîre

- FRANSIZ MANDASI ALTINDA
SURİYE KÜRTLERİNİN DURUMU
- MİLLİYETÇİLİĞİN BİLİNCİNE VARİŞ
- CEZİRE KÜRTLERİNİN YAŞAMI
- BİR KÜRT DOKTORUNUN ŞARLATANLARA KARŞI
GÜNLÜK MÜCADELESİ, CAHİLLİK VE HASTALAR
- KÜRT MİLLİYETÇİLERİNİN İLK EYLEMLERİ
- SURİYE TOPRAKLARINDA BİR TÜRK KUŞATMASI
ÜZERİNE TRENDEN KAÇIŞ
- TARIM DENEYİMİ

Halep kesinlikle Maden kadar güzel değildi. Ne ağaçlar, ırmaklar, yeşillik, ne de Bozo vardı orada... Ne var ki Halep'te yaşayan Kürtler olarak, Türkiye'de yasak olan türkülerini söyleme ve dinleme gibi büyük özgürlüğe sahiptik.

Zamanla gerçekliği benimser oldum. Alışmakla kalmayıp, Halep'i sevmeye bile başladım. Sokaktaki insanların giysilerine şaşıırıp kalmıştım. Kimi erkekler entariyle dolaşırlarken, kimileri de geniş şalvarlar giyinip, ucu kıvrık kırmızı kunduralar ve çeşit çeşit başörtüleriyle gezinip duruyorlardı. Bal-el-Farac alanının rengârenk, kaynaşan kalabalığı oldukça ilgimi çekmişti. Mallarını satmak için bağırarak seyyar satıcılar,

kendilerine yol açmak için haykıran ağır yüklü hamallar, atlarının sırtında kırbaçlarını şaklatan arabacılar, benim için yeni bir dünyaydı.

Sevinçle uğradığım şaşkınlıklardan biri de, Halep'in asfalt yollarını görmek oldu. Birgün bu yollardan birinden geçerken kendimi bağırmaktan alamadım:

– İşte tam da bisiklete binilecek bir kent!

Kısa süre sonra günlerimin büyük bir bölümünü, Halep yollarında bisiklet sürerek geçirmeye başladım. Akşamları ise ağabeyim ve arkadaşlarıyla birlikte oluyordum. Kaygılı bakışları gözümden kaçmıyordu, ne var ki neden düşünceli olduklarını bilemiyordum. Özgür bir ülkedeydik. Burada izlenmiyorduk, Türkiye'de olduğu gibi bize işkence de edilmiyordu. Bundan iyisi can sağlığı, güvenlik içinde yaşayacağız artık, diye düşünüyordum.

Gerçekte, işin iç yüzü hiç de öyle değildi. Ağabeyim ve arkadaşları, Halep'e geldikleri gibi Fransızlardan siyasi sığınma hakkı istemişlerdi. Fransa'nın, kollarını açarak bizi kabul edeceğini sandıkları için, Suriye'ye yerleşmemiz için her türlü kolaylığı göstereceğinden de kuşkuları yoktu. Yüksek komiserliği Beyrut'ta bulunan mandacı güç, Kürt halkının kurtuluşu için mücadelemizi sürdürmeye yardım bile edeceğini belki de...

Oysa, Kürtlere karşı Fransız siyasetinin, Fransa'nın Türkiye'yle sürdürdüğü, aslını bilmediğimiz ilişkilere göre değiştiğini bilmiyordu. Yaptığımız girişimlerden bir hafta sonra inanılmaz ve korkunç bir yanıt geldi: Yüksek komiserlik isteğimizi reddediyor ve bizi Türklere, "iki devlet arasındaki ilişkileri güçlendirmek için" teslim etmekte kararlı olduğunu belirtiyordu, çünkü Ankara yurtdışı edilmemizi istiyordu.

– Nasıl olur da böylesine büyük bir gücün siyaseti bu kadar alçalır, dünyaca tanınan ve saygı gösterilen temel insan haklarını ayaklar altına almaya kadar varır? diyordu ağabeyim. Fransa'nın Özgürlük, Eşitlik ve Kardeşlik sloganını somutlaştıran ülke olmasına aldandık...

– Ne yapacaklar bize Fransızlar, bizi gerçekten dışarı mı atacaklar? diye soruyorlardı arkadaşlarımız.

– Ama siyasi sığınmacıların teslim edilmesini yasaklayan uluslararası yasalar var, diye yanıtlıyordu ağabeyim.

Bugeri atılma tehdidi birkaç ay boyunca üstümüze çöktü. Ermeni dostların da desteklediği Suriye Kürtleri, bizim adımıza Fransız yüksek komiserliğine gittiler. Sonunda, Türkiye'yi siyasi nedenlerden dolayı terkettiğimizi kabul eden Fransızlar, Suriye'de kalmamıza izin verdiler.

Artık, söylemek yerindeyse, rahat soluk alabilirdik... Ekmeğimizi kazanmanın bir yolunu da bulmamız gerekiyordu. Sağlık Bakanlığı, yüksek öğrenimini Osmanlı İmparatorluğu döneminde, İstanbul ve Şam'da tamamlayan ağabeyimin, Suriye'de doktorluk yapma hakkını reddediyordu. Oysa diplomada Suriye dahil, tüm imparatorluk topraklarında doktorluk yapabileceği belirtiliyordu. Yeni bir sınavdan geçmeye zorlandı. Türkiye'den getirdiği kitapları yeniden gözden geçirmek üzere, günlerce otel odasına kapandı. Bir hafta sonra girdiği sınavı başardı ve Suriye'nin neresinde olursa olsun bir muayenehane açma iznini aldı. Ağabeyim Kürt ve Ermeni arkadaşlarıyla görüştükten sonra Halep'te bir muayenehane açmaya karar verdi. Kentin ana caddelerinden biri olan Kandak caddesinde bir apartman dairesi buldu ve giriş kapısının yanına büyük bir metal plaka astı: Üstünde adı, uzmanlığı (kadın ve çocuk hastalıkları) ve haftada iki

gün, cuma ve pazar günleri, yarım gün olmak üzere yoksullara parasız bakılacağı yazılıydı.

Zulfi ve Abbas aileleri pazar mahallesinde bir ev kiraladılar. Bana gelince, Fransız rahiplerce yönetilen ve kentin "en iyi" okulu olarak ün yapmış "Terre Sainte" okuluna yatılı olarak yerleştirildim.

Çarşının ortasında bulunan eski manastır "Terre Sainte" (Kutsal Toprak) aynı zamanda okuldu. Oraya varmak için sayısız dar ve kıvrımlı sokaktan, açık ve kapalı çarşılardan geçmek gerekiyordu. Ortaçağ'dan kalma kocaman kapısı, derin ve geniş avlusuyla, daha çok hapishaneyi andırıyordu. Sınıflar bodrum katındaydı ve havaların kötü olduğu zamanlarda elektrik ışığı olmadan görebilmek olanaksızdı.

Her sabah, hemen tuvaletlerin yanında bulunan yemekhanede, bir parça ekmekle bir tas demli ve soğuk çayı alalacele tıkmak zorundaydık. Öğlen ve akşamları ise içinde birkaç yağlı et parçası bulunan salçayla kaplı makarna yiyorduk. Bu yemeklere şöyle bir bakmam bile iştahımı kesmeye yetiyordu... Oysa arkadaşlarım yemeklere aç kurtlar gibi saldırıyorlardı.

– Bu pis şeyleri nasıl yiyebiliyor sunuz? diye soruyordum.

– Burada aylar, yıllar geçirince sen de aynısını yapacaksın, diye yanıtlıyorlardı.

– Bir ay bile kalacağımı sanmam, diyordum kendi kendime.

Midemi bulandıran yalnızca "Terre Sainte"nin yemekleri değildi. Okulda canım çok sıkılıyordu. Fransızca bilmediğim için, hazırlık sınıfına yerleştirildim. Zamanımı çocukça toplama ve çıkarmalar yaparak ve Fransızcamı "ilerleterek" geçiriyordum. Öğretmenimiz, boğuk ve insanın kulağını tırmalayan Halep Arapçası şivesiyle Fransızca konuşan, yaşlı bir Halepliydi. Boşa zaman geçiriyorum duygusu içindeydim...

Üstelik gözetmen Frère Henri'nin günah keçisi olmuştum. Uzun boyunu örten papaz cübbesi, ak ve gür sakalı ve o dillere destan bastonuyla yatılı öğrencilerin korkulu düşüydü. Yaramazlık yapan kimi öğrencileri kan çıkana kadar kamçılardı da oluyordu. Anımsıyorum, "Terre Sainte"e gelişimin üçüncü günüydü. Benimle aynı yaşta bir çocuğu, acımasızca dövdükten sonra, o dondurucu kasım soğukunda avlunun taşları üstünde bir saatten fazla diz çöktürmüştü.

İkinci haftada ise bana saldırdı.

Frère Henri, her akşam yatakhanelere gidişimizi gözlüyor, rolünü yerine getirmek için merdivenlerin başında duruyordu. Bir akşam, onun yakınındayken, kimi sesler duyduğunu sanmıştı. Bastonunu benden yana savurdu. Sırtımın tam da ortasına çarpan bastonun acısıyla öylesine bir çığlık attım ki, çocukların hepsi oldukları yerde donakaldılar.

– İlerleyin! diye haykırdı Frère Henri derinden gelen sesiyle ve bastonunu sallayarak.

Kimse, ne olup bittiğini anlayamadı. Yatılı öğrenciler her zamanki gibi yatakhanelerine gidiyorlardı... Altüst olmuştum, çünkü okulda dayak yemeye alışık değildim.

Daha önceki tüm okul yaşantımda yalnızca, ilkokul üçüncü sınıftayken, sağ elinin işaret parmağı olmadığından ötürü, "Parmaksız" lakabı verilen resim öğretmenimizden iki tokat yemiştim.

Bir gün, onun tahtaya çizdiği bir çiçek resmini kopya etmeye çalışırken, bana oturaklı bir tokat attı.

– Ne yaptım ki?! deyip ağlamaya başladım.

Eve dönüşümde bu konuyu aileme açmaya gerek duymadım. Ne var ki birkaç gün sonra "Parmaksız" aynı hareketini bu kez de avluda yineledi. Sıradan, avludan çıktım, okulun

büyük korudorundan geçip doğruca evin yolunu tuttum. Anamı mutfakta buldum, hıçkırıklar içinde:

– ”Parmaksız”dan koruyun, bu günlerde öldürecek beni, bana neden kızdığını bilmiyorum. İki keredir yok yere tokatlıyor. Birincisinde sizesöylemedim. Bugün yine aynısını yaptı. Bu kadarı da fazla artık. Bana karşı bir kını olmalı.

Anam beni sakın sakın dinledikten sonra babamın odasına çıktı. Babam, sövüp sayarak hızla aşağı indi:

– Şuna bak hele, bir süre önce bana teklif ettiği resmi satın almadım diye oğlumdan öç alıyor! Eğitimcileri nasıl eğitirmiş, göstereceğim ben ona!

Bunun üzerine elimden tutup, kendisiyle gelmemi istedi. Okula vardığımızda, doğruca müdürün odasına daldı ve derhal Parmaksız’ı odaya çağırmasını istedi.

– Sakin olun, efendi! Sakin olun, hayırdır, ne oldu böyle? diye yatıştırmaya çalıştı müdür.

– Ben hiç dövmeden birçok çocuk eğittim ve bugün insanlar onları örnek alıyorlar, dedi babam. ”Parmaksız” hangi hakla oğlumu dövüyor? Buraya gelip nedenini açıklayarak, oğlumdan özür dilemesini istiyorum.

– İyi de, konuyu bir anlatsanıza önce efendi...

Babam benden öğretmenle aramda geçenleri anlatmamı istedi. Müdür beni dinledi ve babama ”Parmaksız”ı şahsen tanıyıp tanımadığını sordu.

– Onu bir süredir öylesine tanıyorum. En son, yaptığı resmlerden birini satın almayı reddettiğimden bu yana da görmedim.

– Oo, işte işin püf noktası, diye yanıtladı müdür. Parmaksız, yetenekli bir sanatçıdır, ne ki kendini çok ciddiye alır ve yaptığı her şeyin kusursuz olduğuna inanır. Bir yapıtı

reddedilince aşığılanmış, ezilmiş ve küfredilmiş duygusuna kapılır. Bilinçsizce, şu ya da bu biçimde öç almaya çalışacaktır. Size karşı bir şey yapamadığından, hıncını oğlunuzdan almaktadır. Gururlu ve alıngan olduğunu biliyorum, onu buraya çağırmanın akıllıca olacağını sanmam. Bugünden tezi yok, oğlunuza karşı gerektiği gibi davranacağına ilişkin, size ben söz veriyorum.

Babam müdürün önerisini kabul etti ve o günden sonra Parmaksız bana karşı kuzu gibi oldu. Bir yıl sonra tayini isteyip gitti.

Parmaksız'la aramda geçen tersliği o gece, Halep'te, Frère Henri'nin baston darbesinden sonra, ağlarken anımsadım. Babamın yanımda olmasını ve bu "cellat-eğitmen"e bir saygı dersi vermesi için yardımına koşmasını öyle isterdim ki!

Ne yazık ki Maden'de değil, bir "hapishane-okul"da bulunuyordum ve babam o içler acısı ve soğuk yataktan ben yüzlerce kilometre uzaklıkta bulunuyordu. Geceleyin, uzun uzun ağladım ve sonunda, belki de Frère Henri şahsen beni hedef olarak seçmemiştir, diye avunarak, bitkin düşüp uykuya daldım.

Ertesi gün öğrencilerin duyarsızlığı beni çok şaşırttı. Hiç kimse, gelip neden bağırdığımı sormadı. Bununla birlikte, arkadaşlarım arasında, biraz fazlaca Araplaşmış olan iki Kürt vardı. Bunlardan biri, ünlü Şammarlar galibi Millî İbrahim Paşa'nın torunuydu. Anası Arap olduğundan ötürü olacak, Bedevilere benziyordu; yüzünde de anasının aşiretinden adamlar gibi dövmeler vardı. Gururla Kürtlüğümü dışa vurduğumda benimle dalga geçme fırsatını hiç kaçırmıyordu... İkincisine, benden yaşça daha büyük olan Talat'a gelince, o da Qamişlîli tanınmış bir ailedendi. Ne var ki, İstanbul'da

öğrenimi yaptığı sırada Kemalist ideolojiden etkilenmişti ve o zamandan beri Kürt olduğunu söylemeye tenezzül etmiyordu. O sıralarda, çok iyi Türkçe bildiği ve daha açık yürekli olduğu için Fransızca sözcük dağarcığımı zenginleştirmeme o yardım etti.

Bir önceki akşam geçen olayla ilgili olarak gidip ona derdimi döktüm:

– Bunun için canını sıkmana gerek yok, dedi omuzlarını silkerek. Burada herkes aynı yoldan geçiyor, özellikle de Frère Henri ile...

– Ama dövülmeyi yediremiyorum, özellikle hiçbir neden yokken, diye bağırdım gözlerim dolu dolu.

– Hadi hadi, dedi soğuk bir biçimde, herkes gibi sen de alışsın. Sonra da arkadaşlarıyla oynamaya gitti.

Birkaç gün sonra, aynı merdivenlerde, önümde bulunan başka bir çocuk konuştu. Avını gözleyen vahşi hayvan çevikliğiyle Frère Henri sırtına vurmakta gecikmedi. Gözlerimi kendisine dikip karşı çıkmaya çalıştım:

– Hayır ama ben, hayır ama ben...

– Kapa çenenin ve yürü, diye haykırdı her zamanki gibi bastonunu vuracakmış gibi kaldırarak.

Sustum ve acıyla inleyerek yatakhaneye çıktım. O gece gözümde uyku girmede.

– Nereye düştüm ben böyle? diye soruyordum kendi kendime, tanrıya beni bu cehennemden en kıza zamanda kurtarması için yalvararak.

Ertesi gün ağabeyim beni görmeye gelecek ve tüm bu mutsuzluklarımı ona anlatacaktım. Gelmedi. Talat’a Fransızca olarak, ”Dün akşam Frère Henri, beni yatakhaneye giderken dövdü.” demeyi öğretmesini istedim. Bu cümleyi iyice

ezberleyip, daha sonra müdürün kapısını çaldım. Sevimli ve güleryüzlü olan müdür söylediğim cümleyi dinledi.

– Ne diyor? diye sordu yanındaki öğretmene şaşkın bir biçimde.

Sözcükleri bu kez tek tek yineledim. Çerçevesi yaldızlı gözlüğünün ardından beni izleyen müdür:

– Tamam, ilgileneceğim, dedi.

Görevimi yerine getirmiş olmanın rahatlığıyla aşağı indim. O günden itibaren bana öfkeyle bakmayı sürdüren Frère Henri'nin dayaklarından böylece kurtulmuş oldum. Tüm bunlar okulu daha cazip kılmaya yetmedi. Bu kalın duvarlar arasında hafta boyunca hapsolup kalmak yetmiyormuş gibi, bir de pazar günleri askerler gibi sıraya girip, din adamları eşliğinde gezintiye çıkmak zorundaydık. Daha da gözümün önünde: Şeritleri yaldızlı şapkalarımız, mavi önlüklerimizle üçer kişilik sıralar biçiminde yürüyerek pazar gezintimizi yapardık...

Ne Fransızca'yı ne de Arapça'yı bilmeyen, hiçbir arkadaşı olmayan, ata ve bisiklete binmeye alışkın benim gibi bir çocuk için "Terre Sainte"nin gezintileri hiç de coşku verici değildi...

Üçüncü haftanın sonuna doğru, ağabeyimle Şevket Zülfi ziyaretime geldiler. Onları görür görmez, hüngür hüngür ağlamaya başladım.

– Neyin var? diye sordu ağabeyim kaygıyla.

– Burada yatılı olarak kalmak istemiyorum, diye kekeledim gözyaşları dökerken.

– Halep'in en iyi okullarından birindesin, diyerek yatıştır-maya çalıştı Zülfi. Tezelden Fransızca öğrenesin ve düzeyine uygun sınıfa yerleştirilesin diye bu okula konuldun.

– Sürekli aç olunan, insanın dövüldüğü, sıkıldığı, ilkokul çocuklarıyla birlikte öğrenim görülen bir okulda hiçbir şey öğrenilmez. Çıkarın beni buradan, n’olur, yoksa ben kaçacağım, diye yalvardım.

– Hiç olmazsa bu dönemin sonuna kadar kal, dedi ağabeyim. Bu arada biz de başka okul ararız.

O zaman gözyaşı akıtmayı bıraktım.

– Haydi, birkaç hafta daha sabret, diye sürdürdü yumuşak ve kararlı bir sesle. Yavaş yavaş dili öğrenecek ve yeni ortamına alışacaksın. Ağlayacağına, sana getirdiğimiz şu hediyelere bak. Önümüzdeki hafta yeni paketlerle geleceğiz. Gözyaşlarını sil ve derslerine dön!

Birkaç gün sonra bir türlü ısınmayan yatakhane de bağırsaklarımı üşüttü. Geceleyin şiddetli ağrılarla birlikte ateşim yükseldi. Avluda bulunan, pis kokulu tuvaletlere gitmek için defalarca yatakhaneyi geçip merdivenlerden inmem, ağrılarımı daha bir artırdı. Ertesi gün inatla yataktan çıkmayı reddettim ve doktor çağrılmasını istedim. Papaz hastabakıcı, ateşimin kırk derece olduğunu gördü. Hemen gidip kendi hazırladığı ilaçlardan birini getirdi ve günde üç tas içmemi istedi.

Rahatsızlığım ve bunun artması korkusu, ”Terre Sainte”in koşullarını da göz önünde bulundurarak, beni buradan kaçmaya itti. Tek çıkış yolu, büyük giriş kapısıydı. Sekreterin bürosuna ya da görüşme odasına gittiğim her seferinde kapıda dev gibi bir kapıcının beklediğini görmüştüm. O gün, oraya gidip ortalığı kolağan etmek istedim. Ne büyük şansım varmış ki, kapının bir kanadı açıktı ve kapıcının yerinde yeller esiyordu.

– Şimdi herkes çay bardaklarının üstüne üşüşmüştür mutlaka, dedim kendi kendime.

Merdivenlerden özgürlüğe doğru inip, kendimi sokağa atışımı unutmuyorum. Oradan geçen hiç kimsenin dikkatini çekmemiştim! Bir an için gözden yitip, çarşının gürültülü kalabalığına karışarak o insanlardan biri olmak için "Terre Sainte"ten yavaş yavaş uzaklaştım.

Kısa süre sonra ağabeyimin işyerine götüren merdivenleri ağır ağır çıkmaktaydım. Bekleme salonuna girdim; daha önce Diyarbakır'da ağabeyimle birlikte çalışan Ermeni yardımcısıyla karşılaştım.

Ortalık karanlık olduğundan, hemen elektrik düğmesini çevirip, dikkatle yüzüme baktı:

– Çok solgun ve bitkin görünüyorsun. Ne yaptılar sana o okulda? Ha, söyle bakalım ufaklık!

– Önemli değil, dedim. Hafif bir soğuk algınlığı. Birkaç günden beri sürüyor.

– Merak etme, ağabeyin hemen iyileştirir seni.

Ağabeyim kapıyı açınca biraz şaşkın, biraz kızgın:

– Hafta ortasında ne işin var burada?

– Birkaç gündür hastayım ve okulda iyi bakılmadığı için kaçtım, diye yanıtladım.

– Nasıl utanmadan okuldan kaçtığını söyleyebiliyorsun, açıkla! diye bağırdı.

Anlattıklarımı dinledikten sonra hemen okula geri dönmemi istedi.

– Beni oraya dönmeye zorlayacak yerde iyileştirin önce, diye karşılık verdim.

– Doğru dedi yardımcısı, çocuğun acı çektiği belli.

Yardımcı kadın "Terre Sainte"nin yolunu tutarken, ağabeyim de beni muayenehanesine alıp, uzun uzadıya muayene etti. Ardından reçeteye bir ilaç karışımı yazdı, eczaneye gidip

kendisi hazırlattı. Dönüşünde bana o ilaçtan bir çorba kaşığı içirdi ve doğruca yatağa gönderdi. Yalnızca çay içip yağsız pirinç yiyerek perhize zorlandım.

Bir saat sonra okuldan dönen asistan, müdürün şaşkınlığından ve kızgınlığından sözetti. Kaçışımın gerçek nedenlerini belirlemek üzere bir soruşturma açılacaktı. Frère Henri'ye ve kapıcıya gelince, ciddi cezalara çarptırılma tehlikesiyle karşı karşıyaydılar.

Tümüyle iyileştiğimde ağabeyim "Terre Sainte" edönmeme emrettiyse de, yatılı olarak dönmeyi kesinlikle reddettim.

Sonuç olarak, ağabeyim, Madenli arkadaşlarıyla birlikte, okul müdürüne durumumu anlatmaya gitti. Müdür, isteğimi kabul ettiyse de, yatılı masraflar için daha önce ödemiş olduğumuz parayı geri vermekten kaçındı.

Yarı yatılı olmanın bana fazla zararı yoktu, ne var ki ağabeyim için durum aynı değildi. Yalnız beslenmemle değil, boş zamanlarımı değerlendirmemle de ilgilenmesi gerekiyordu. İyi ki bu durum uzun sürmedi, çünkü Şam'daki Kürtlerin ısrarı üzerine Halep'ten Şam'a göçetmeye karar verdi. Bu seçimini başka bir olay belirledi daha çok: Arif Abbas ve Şevket Zulfi'nin içinde bulundukları durum, onları bir iş bulmaya zorlamıştı. Onu da Halep'te bulamamışlardı. Hele şükür ki, o dönemde Suriye'de geçim koşulları, gerçekten pahalı değildi. Banque de France'ın garantisi altındaki Suriye lirası, yüz kuruştı. Kemiksiz etin kilosu on iki kuruş, ekmek üç kuruş, şeker dört kuruş, bir kilo pirinç beş kuruştı. Ne var ki bir işçi günde ortalama on beş-otuz kuruş arasında kazanıyordu. Bir doktor muayenesi elli kuruşa kadar çıkıyordu. On bin kadar işçi ve memur ayda on-on beş lira maaş alırlarken yüksek memurlar yetmiş-seksen Suriye lirası maaşla

geçiniyorlardı. En iyi maaş alanlar, Ortadoğu birliklerinde (Lübnan ve Suriye’de Fransız yüksek komiserliği komutasında yerli gönüllülerden oluşan güçler) hizmet eden subaylardı. Yalnızca iki yıllık bir öğrenimden sonra, olgunluk sınavından geçmeksizin Humus Askeri Okulu’ndan yeni mezun basit bir teğmen yüz Suriye lirası kazanıyordu. O dönemde bu bir servetti!

Para hem az bulunuyordu hem de kazanması güçtü. Otuzlu yılların krizinin tam da ortasıydık. Nüfusun büyük çoğunluğunu köylüler oluşturmaktaydı. Toprağa bağlı ailelerden oluşan kent burjuvazisi hâlâ feodaldi. Büyük sanayi yok gibiydi. Buna karşın, bütün dalları içine alan zanaat, zengin bir geçmişe ve binlerce yıllık geleneğe dayansa da, Fransa’dan, Japonya’dan ve diğer ülkelerden gelen sanayi ürünleriyle rekabette güçlükle ayakta duruyor ve birçok zanaatkâr işini yitiriyordu.

Tutumlu ve milliyetçi olan Suriyeliler, Suriye’yi Fransız ürünlerinin açık pazarı yapmayı amaçlayan Fransız siyasetine karşı canla başla direniyorlardı. Büyük kentlerde, Ulusal Cephe çevresinde toplanıp yönlendirilen halk kepenk kapatarak, her türlü üretim etkinliklerini ve toplu taşımacılığı durdurarak, mandacı gücün siyasetine karşı koyuyordu.

1930 yılının Aralık ayı sonunda bir sabah, Osmanlıların dediği gibi, Şam-ı Şerif’e (Şerefli Şam) gitmek üzere trene bindik. Bu yolculuk bir düş gibi geçti. Kısa bir mola verdiğimiz Baalbek’in görkemli sütunları gözümün önünde. Şam garında bizi karşılayan, Memduh Selim’in amcası Nizameddin Kibar’ın²⁵ yüzünü daha da anımsıyorum. Faytonumuzu uygun adımlarla çekerek bizi Kürt mahallesine götüren atların nal sesleri kulaklarımdan silinmedi. Geceyarısını geçmişti. Türkiye

Kürdistanı ve Halep'ten sonra yeni bir sayfa açılıyordu yaşamımda...

Ertesi gün bir ırmağın kıyısında bulunan, çok eski ve bahçelerle çevrili bir evde olduğumuzu anladım. Ev, sarışın, koyu mavi gözlü, kalın kaşlarıyla, Şamda'ki Kürt liderlerinden biri olan Ali Ağa Zilfo'ya aitti ve kentin kuzeydoğusunda, Kassiun Tepesi'nin uzantısında yer alan Kürt mahallesinde²⁶ bulunuyordu. Doğudan, Cessir Nahass alanına kadar uzanan alanda, insanlar evlerinde yalnızca Kürtçe konuşuyorlardı. Cezir Nahass'tan Şameddin Ağa alanına kadar ise Kürtçe ve Arapça bilseler bile, yine de Arapça konuşmayı yeğleyenler oturuyorlardı. Son olarak Şameddin Ağa'dan Şeyh Mohyeddin alanına kadar uzanan kesimde, Kürt olmakla övünseler de, dillerini tümüyle unutmuş olan ve yalnızca Arapça konuşan insanlar oturuyordu.

Ali Ağa Zilfo'nun evi Cessir Nahass'ın ötesinde, yani saf Kürt kalmış bölgede bulunuyordu. Eve vardığımızda, salon tıklım tıklım doluydu. Sürgünler ya da zorunlu ikâmetteki Kürtler dışında, çok sayıda mahalle eşrafı da oradaydı. Fransız siyasetinin kurbanları arasında, o zamanlar Türk yanlısı olan Diyarbakırlı Mehmet, Ekrem ve Kadri Cemil Paşa'yla karşılaştık. Bizden birkaç yıl önce Suriye'ye sığınmışlardı. Yine Türkiye Kürdistanı'ndan, Hevirkan aşiretinin reisi Haco Ağa, oğulları Hasan, Cemil ve Çağan; Botan bölgesindeki son Kürt prensliğinden gelme, ufacık top sakallı, iri yarı Celadet Bedir Xan da²⁷ oradaydı.

Biz konuklara ayrılmış kanatta kalıyorduk. Daha önce Ali Ağa Zilfo'nun ailesinin yaşadığı kanatta ise Haco ve bütün sürgünlere yemek yapan ailesi ve hizmetçileri kalıyordu. Çok zaman masada yirmi kişiden fazlaydık. Hemen hemen her

akşam, Ali Ağa Zilfo ve mahallenin eşrafı konuk salonunda bize katılıyorlardı. Orada Arap kahvesi ve çayı içerek, Şam şekeri emip meyve yiyerek dilden, siyasetten, felsefeden, Fransızların Kürtlere, Türklere ve Araplara karşı tavırlarından... söz ediyorlardı.

İşte bu uzun akşamlar boyunca Kürt milliyetçiliğinin bilincine vardım ve halkıma yapılan adaletsizliklere başkaldırıırken, Kürtçeyi yeniden öğrenmeye başladım.

Bir ay boyunca, gece gündüz olağanüstü Kürtlerle karşılaştım. Prens torunları, paşalar, geleneksel Kürt yüksek burjuva ve feodal aile çocukları yan yana yiyor, içiyor, uyuyorlardı. Kimisi yüksek öğrenimini tamamlamış, dünyayı tanımıştı. Kimisi Türk mahkemelerinde, hapishanelerinde serüvenler ve dramatik anlar yaşamıştı.

Bunlar arasında, on yedinci yüzyılın Kürt millî şairi Ehmedê Xanî'nin yapıtlarını yayınlamak suçundan ötürü on yıl kadar hapisteye yatmış olan, Mukuslü Hamza Bey daha da gözümün önünde. İsviçre üniversitelerinde öğrenimlerini sürdürürken, Osmanlı İmparatorluğu'nun askere çağırdığı Kadri ve Cemil Paşa da²⁸ gözümün önünde.

Ne ki, sürgünler evinde bulunan insanların içinde en ilginç ve etkileyici olanı Haco Ağa'ydı. Açık tenli, iri yarı ve mavi gözlüydü; ölçülü ve etkili hareketleri vardı. Mardin'in doğusundaki Midyat bölgesinde, Hevêrkan²⁹ aşiretinin ağalarından olan Haco Ağa, binbir serüven yaşamıştı.

Haco daha anasının karnındayken babasını Serhan adında bir dayı oğlu öldürmüştü. O dönemde katilin babası Çelebi, aşirete hükmediyormuş. Bu cinayetten on beş yıl sonra, ergenliğe ulaşan Haco, babasının öcünü almak için Sarhan'ı öldürüp dağa çıkmış. Çelebi'nin adamları kendisini gece

gündüz izlemişler. Beş yıl boyunca Haco, onların kurdukları tuzaklardan kurtulmayı başarmış.

Olağanüstü sert bir kış ve dağlardaki mağaralarda yaşama katlanamadığı için tüm cesaretini toparlayıp, bir gece köyüne inmiş, konukevinin salonuna girerek dayısı Çelebi'nin ayaklarına kapanıp boynunu uzatmış. Çelebi'nin eli bir içgüdüyle hançerine yönelmiş. Ne var ki son anda, yeğeninin gençliği ve gözüpekliliğinden etkilenerak elini hançerden geri çekmiş, Haco'ya kalkmasını ve yanına oturmasını istemiş:

– Sen yaşamak için dünyaya geldin, ölmek için değil, demiş. Oğlumu öldürmüş olsan da bağışlıyorum. Sana kızımın elini veriyorum ve ölümümünden sonra aşiretin başına geçmeni istiyorum. Git, durmadan senin için ağlayan ve yakaran ananı gör. Yarın birlikte nişan takmaya geleceksiniz...

Bunun üzerine Haco öyle güçlü ve sevilen bir aşiret reisi olmuş ki, Osmanlı yöneticiler bundan pirelenmişler ve önce kendisini tutuklamaya ve bölgeden uzaklaştırmaya karar vermişler. Hiç okuma yazması olmayan Haco, Adana'da iki yıl tutsaklığından yararlanarak Türkçe okuma ve yazmayı öğrenmiş. Hapiste, üçüncü yılının başında firar etmenin bir yolunu bulmuş. Gece gündüz dağlarda yürüyerek köyüne ulaşmayı başarmış...

Bize gençliğini sakın bir biçimde anlatan Haco Ağa'yı³⁰ ağzım açık dinliyordum.

Bir başka Kürt de bende hayranlık ve saygı uyandırıyor: Ali Ağa Zilfo. Kürt sürgünlerini barındırabilmek için kalabalık ailesini Saruca mahallesindeki küçük bir eve yerleştiren bu insan, bir bilim ve sanat koruyucusuydu.

1.85 boyundaki Ali Ağa Zilfo'nun geniş, atletik omuzları vardı. Yüz çizgileri jiletle kesilmiş gibi derindi ve kuzeylilerinki

gibi sarı saçları vardı. Tanrı da maddi ve manevi yönden Ali Zilfo'yu kayırmıştı. Osmanlı İmparatorluğu altındaki Türkiye Kürdistanı'ndan gelen ataları, vergiden muaf olmak için Şam'ın en zorlu, kurak bölgelerinde, çiftçilik yaparak zenginleşmişler. Zamanla Zilfo ailesi zengin, ekime elverişli toprakları ve otlaklarıyla paha biçilmez değerde bir köy elde etmeyi başarmış. O dönemde hüküm süren yumuşak iklim sayesinde binlerce baş sığır, yaz kış doyup geçmiş oradan.

Sapına kadar namuslu ve vatani Suriye'ye sadık Ali Ağa Zilfo, kimi kez, maddi çıkarlarına aykırı konumlarda yer alıyordu. 1925 yılında Suriye, mandacı gücün haksız vergi almasına isyan ettiğinde, mahallesindeki Kürt gönüllülerin başına geçmiş ve Fransız birliklerini ağır kayıplara uğratmıştı. İsyanın bellibaşlı şefleri teslim olurken o, işgal ordusunun en hassas noktalarına saldırmayı sürdürmüş ve ancak Fransızlar kesin sözler verdikten sonra³¹ eylemlerini durdurmuştur.

Bu Kürt feodali ülkenin, iktidarda ya da muhalefette olsun, en yüksek önemli kişileri arasında yerini almıştı. Fransızlar bile sonunda kendisine saygı duymuşlar ve neredeyse hiç okuma yazma bilmeyen bu adamın kahramanlığına değer vermişlerdi.

Ali Ağa Zilfo'nun sıcak ve insan ilişkilerine o denli değer verilen evinde yaşamak elbet de hoş birşeydi. Ne var ki, orada sonsuza kadar kalamazdık. Hepimiz birden kendimize bir ev aramaya koyulduk.

Bu arada ben, papazların yönettikleri bir okula yerleştirildim. Şam'daki uzun gezintilerim bitmişti. Şeker ve meyve satılan, çığırtkan satıcılarının beni büyülediği Hamidi pazarına gidemezdim artık...

Ağabeyim Kürt mahallesiyle şehir merkezi arasında

bulunan ve okuluma pek uzak olmayan bir mahallede, Arnus'ta bir ev kiralamayı başardı. Küçük bir avlusu olan, iki katlı, beş odalı bir evdi. Sağ tarafında, bir su tulumbası ve küçük bir havuz yapılmıştı. Her gün, tuvalet, bulaşık ve temizlik için su çekmek ve havuzu doldurmak gerekiyordu. O dönemde Şam'da çeşme suyundan yararlanan ev pek azdı. Ayrıca, sokaklar boyunca su tulumbaları görünüyordu, ne varki su taşıyıcı kadınlar, genellikle de yaşlı köylüler, başlarının üstünde taşıdıkları bidon ya da testilerle evlerin içecek su gereksinimlerini karşılıyorlardı.

Bu eve ağabeyimle birlikte yerleştim. Arif Abbas ve Şevket Zülfi de bizimle birlikteydiler. Birlikte kalmamız uzun sürmedi. Arif Abbas, Cezîre bölgesinin ilçe merkezi Hasetçi'de bir iş buldu. Çekirgelere karşı savaş uzmanı olarak tez elden tayin edildi; bu yıkıcı böceklerin kökünü kazıyacaktı. Türkiye'de aynı felaketi yaşayan Kürt bölgelerinde büyük deneyim sahibi olmuştu. Çalışmak üzere tayin edildiği yörede Kürtler çoğunlukta ve öteki Kürt topraklarından, yapay bir sınırla ayrılmışlardı.

Onun gidişinden iki hafta sonra Şevket Zülfi de bir hayır işleri kurumunun sekreteri olarak Cezîre'ye taşındı.

Ağabeyim evi yeniden düzene soktu ve boşanmış, bir oğlu olan ve evimizde bir tür aile havası yaratmayı başaran Ummi Ali (Ali'nin anası) adında bir kadını işe aldı. Bu kadın, bu olağanüstü ana, kendine iki amaç seçmişti: Ağabeyime hizmet etmek ve değerli bir adam olması için oğlu Memduh'u eğitmek. Gerçekten de, Ummi Ali sözünü tuttu ve evimizde kaldığı yirmi yıldan fazla bir zaman boyunca, benimle gerçek bir ana gibi ilgilendi.

Ağabeyim Arnus'taki muayenehanesine paralel olarak,

her gün öğleden sonra gittiği ikinci bir muayenehaneyi de Kürt mahallesinin ortasında açtı.

Bana gelince, Şam'daki laik Fransız Lisesi'ne gitmek düşüncesiyle coşuyordum. Geniş Bağdat Caddesi'nde, evimizden birkaç yüz metre ötede, bu büyük bir binanın yapımı sürüyordu. Din kurumlarının "eğitim" yöntemlerinden bıkmıştım...

Ağustos ayının ortasına doğru binanın yapımı bitti ve iki hafta sonra ben, artık Fransız Lisesi öğrencisiydim.

Birkaç yıl böyle mutluluk ve barış içinde akıp gitti.

Bununla birlikte ağabeyim yaşadıklarından hoşnut değildi. Şam'daki yaşamı hoştu, işi iyiydi. Ne var ki ülkesini, ailesini ve arkadaşlarını terketmişti. Nafız'ın tek düşüncesi halkına, Şam'daki Kürtlere ama özellikle son derece kalabalık olan Cezîre'dekilere yardım etmektir. Oradakiler sefalet, cehalet, hastalık ve adaletsizlik içinde yaşıyorlardı. Yeri orasıydı. Oraya gitmek için can atıyordu. O sıralarda ne Fransızlar ne de Suriyeliler kendisine serbest doktor olarak Türk sınırına yerleşmesine izin vermiyorlardı. Ankara'nın ve milliyetçi Arapların buna karşı çıkacaklarını düşünüyorlardı.

Bir gün, Sağlık Bakanlığı'nda çalışan Şamlı bir Kürt geldi:

– Size iyi bir haberim var. Suriye-Türkiye sınırındaki Ayn-Diwar'ın belediye doktoru geçici görevde. Hiçbir doktor oraya gitmek istemiyor. Halk bir önceki doktoru az kalsın öldürecek, çünkü bir kadının ırzına geçmişti. Çok geç olmadan dilekçeni ver, eminim kabul edilecektir.

Ağabeyim hiç ikirciklenmedi. Fransızların Suriye'ye kattıkları bölgeyi önceden tanıyordu. Askerliğini Ayn-Diwar'a çok yakın bir Kürt kasabasında, Cizre'de doktor yüzbaşı olarak yapmıştı.

Başka başvuru olmadığı için dilekçesi kabul edildi ve düşü böylece gerçekleşti. Yetkililer kendisine bölgeyi gezmesi, sağlık durumunu ve tıbbi gereksinimlerini belirlemesi için üç aylık bir süre tanıdılar. Yaz tatilinde bu görevi yapmaya gitti. Beni de, dağları kaldıracak güce sahip bir eylem adamı olan ve Saassa'da Kürt mahallesindeki bir eşrafa ait toprakları kiralayan Ekrem Cemil Paşa'nın evine bıraktı. Bundan pek hoşnuttum.

Bodur ama sportif Ekrem Cemil Paşa'nın çocuksu ve neşe saçan bir yüzü vardı. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Lozan Politeknik Okulu'nda başladığı öğrenimini savaş nedeniyle yarıda bırakmıştı. Öğrenimini mektupla sürdürüyordu ve çok değişik alanlarda teknik kitapları coşkuyla okuyordu. Makinalı tarım onu en çok çeken konulardan biriydi. Fransızlar çok geniş topraklara sahip olan Cezîre'de kalmasını yasakladıkları için kendini Şam çevresindeki tarıma adamıştı. Suriye'ye traktörü ilk sokan kişidir. Köylüler uzaklardan traktörü seyretmeye, dokunmayageliyorlar ve pulluklar toprağı derin bir biçimde yarıp dönderdiğinde hayranlık çığlıkları atıyorlardı.

Saassa'daki yaylaların sahibi, bir tepede, yontma kara taşlardan yapılmış güzel bir ev de vermişti Ekrem Bey'e. Havran Dağı'ndan kaynağını alan küçük bir ırmak, köyün tarlalarından uyuşuk uyuşuk geçiyor ve kimi yerlerde balıkların, kurbağaların ve tatlı su yılanlarının kaynaştığı gölcükler oluştuyordu.

Burası tam bir cennetti! Tarlalarda koşturup atlara ve eşeklere binmenin, balık avlamanın, dağa tırmanın keyfini çıkartıyordum. Buradaki günlerim, Maden'de Bozo'yla birlikte geçirdiğim günlere benzediği için deliler gibi sevini-

yordum...

Saassa'da günlerim, bir ağaçtan düşüp bacağımı kırdığım güne kadar harikaydı. Bir hastaneden ötekine taşındım. Ağabeyim Cezîre'den döndüğünde hala yataktaydım. Beni kucakladığında gözlerinin yaşla doldu:

– Seni burada yalnız bıraktığıma pişmanım. Yolculuk o kadar uzun ve yorucuydu ki, dedi.

Yetkililerin kendisine önerdikleri görevi kesin bir biçimde kabul etmişti. Ayn-Diwar'da eski arkadaşlarıyla da karşılaşmış, rezelden bir ev kiralamıştı. Devlet dispensesinde kendisine yardım edecek hasta bakıcıyla da tanışmıştı. Gidip yeni görevine başlamak için sabırsızlanıyordu. Bana gelince, Şam'daki laik okula devam edecektim.

15 Haziran'a doğru ağabeyim yaz tatilimi yanında, Ayn-Diwar'da geçirmemi istedi. O sıralarda Cezîre'ye gitmenin en iyi ve en az yorucu yolu, Halep'e kadar taksi-dolmuşla, oradan trenle Berlin-İstanbul-Halep-Bağdat hattının son durağı Nusaybin'e gitmekti. Daha sonra, Qamişlî ile Ayn-Diwar arasındaki 120 kilometrelik yolu ise taksi-dolmuşla gitmek gerekiyordu. Ne var ki, tren Türk topraklarından geçtiği için, Halep trenine binmek tehlikeliydi benim için. Bu durumda, Şam'dan Deyrezor'a giden otobüse binerek, Zenobi krallığından kalma binbir kalıntının bulunduğu Tadmor kentinden geçmek gerekiyordu. Bu güzergâh ise bir buçuk gün alıyordu. Şam'dan akşama doğru çıkılsa Deyrezor'a, Cezîre sınırına ertesi gün öğleye doğru ulaşmak olanaksızdı. Yolun yalnızca otuz kilometrelik bir bölümü asfalttı. Ötesi ise çölde otobüslerle kamyonların teker izlerinin açtığı bir yoldan ibaretti. Birkaç kilometrede bir, yolun tümüyle kumla kaplı olduğu oluyor ve başka bir yol aramak gerekiyordu. Kimi

araçların çölde kaybolmaları ve yolcularını büyük tehlikelere atmaları da sık görülen olaylardandı. O zaman Fransız uçaklarının kaybolanları bulmaları gerekiyordu. Bu kurtarma işlemini kimi kez olumlu sonuç veriyordu. Kimi kez de insanlar sıcaktan ve susuzluktan, açlıktan, soğuktan ya da zincirlerinden boşanan şiddetli kum fırtınalarından ötürü, çoktan ölmüş oluyorlardı.

Bu yoldan hiçbir tehlikeyle karşılaşmaksızın, defalarca geçtim.

Yalnız bir kez sürücümüz yönünü şaşırdı ve çölde dört dönmeye başladı. Aracımızda yolculuk eden o bölgeden bir Bedevi imdadımıza yetişti. Arabamıza sımsıkı yapışıp o yaz gecesi göğünde parıldayan yıldızlara bakarak, bizi doğru yola sokmayı başardı...

Deyrezor'la Cezîre'nin merkezi Hasetçi arası 160 km., Hasetçi'yle Qamişli arası 90 kilometreydi. Hasetçi'ye bitkin ve tozla kaplı olarak vardığımda kimi kez, bölgeyi çekirgelerden temizledikten sonra buraya tüccar olarak yerleşen Arif Abbas'ın evinde kalıyordum.

Kent nüfusunun büyük bir çoğunluğu Ortodoks Süryani, Katolik ve Ermeniydi (Ortodoks ve Katolik) ve Şam kökenli memurlarla Deyrezor'dan gelen birkaç çiftçi Arap, küçük bir azınlığı oluşturmaktaydı. Çevredeki Arap aşiretleri hâlâ göçebeydiler ve Fırat, Habur ve Dicle ırmaklarının iç kesimlerinde dolaşıyorlardı. Kentten çıkıp kuzeye yönelir yönelmez insan kendini Kürt ülkesinde buluyordu. Tepecikler üstüne yüzyıllar boyunca yıkılıp yıkılıp yeniden kurulan köyler, kerpiç³² yığınlarından başka bir şey değildi.

Bundan yirmi yıl önce Cezîre, Arap atları için seçme bir yerdi. Humuslu toprakların büyük bir bölümü henüz tarım

alanına açılmadığından, otlak olarak kullanılıyordu ve ikbaharda, rengarenka kaçan çiçeklerin ayakları altına görkemli, yeşil bir halı gibi döşeniyordu. O dönemde bu otlakların içinde, atla ya da arabayla izleri sürülerek avlanan ceylan sürüleri bulunmaktaydı³³.

Gelelim yolculuğumuza... Hasetçe'yle Qamişlî arasındaki 90 kilometrelik yol yazın iki saatte alınırken, kışın tam bir çamur deryasına dönüşüyordu. Qamişlî'den yüz kilometre kadar sonra³⁴ Ayn-Diwar yönünde doğuya doğru giderken toprak özel bir görüntü alıyordu. Çorak bir ovayı, su akıntılarının çatlatıp sarplattığı, iri taşlarla ve kimi yerlerde bazalt kayalarla kaplı topraklar izliyordu. Bu çok eskiden sönmüş volkanlar bölgesi olağanüstü bir zenginliği³⁵ gizlemekteydi... Türkiye sınırının yanbaşı, Ayn Diwar'ın bulunduğu düzlüğe gelince, toprağının renginden ve geçen yüzyılda demir çıkarılmasından dolayı Deşta Hesinan (Demir Ovası) adını taşıyordu.

Fransızların gelişinden önce Ayn-Diwar³⁶ küçük bir vadinin kıyısında yer alan, yaklaşık otuz hanelik küçük bir Kürt köyüydü yalnızca. Fransızlar köye hiç dokunmadan vadinin batısına 1926 yılında Dicle kaymakamlığının temellerini atmışlardı. Resmi daireler inşa etmişler, sonra da sınırları Türkiye Kürtlerine, Ermenilerine ve Süryanilerine geniş bir biçimde açarak, onları bölgeye yerleşmeye ve Suriye vatandaşlığına geçmeye teşvit etmişler. Aslına bakılırsa, Türkiye'den hoşnut olmayan binlerce insan ile toprakları Türkiye'den koparılıp Suriye'ye katılan büyük toprak sahipleri koşa koşa gelmişler. Köy kısa zamanda bir doktoru, postahanesi, okulu, pazar yeri, kahvesi ve tiyatrosuyla gelişen küçük bir kasaba olmuş. Buna paralel olarak doğuda, Qamişlî-Ayn-Diwar

yolu üstünde, daha önce varolan bir kasabanın adını alan bir kent kurulmuş: Derik (Küçük kilise). Yönetmel olarak Ayn-Diwar'a bağılıydı. Ne var ki, askeri kışlaların yakınlığından dolayı Ayn-Diwar'dan çok daha hareketliydi.

İlk yolculuğumda Ayn-Diwar'a zifiri karanlıkta vardım. Ağabeyimin evinin kapısı açıktı ve bir köpeğin boğuk havlamasını duydum. Ağabeyim mektubunda, tanıdığı birinin kendisine gerçek bir Kürt köpeğı hediye ettiğini yazmış ve onu bana vereceğini bildirmişti. Anımsadığım kadarıyla bir attan da söz etmişti... Bu hayvanları görmekte sabırsızlanıyordum ve beni karşılamaya gelmelerini beklemeden avluya daldım. Köpek bütün gücüyle havladı, iki ayağının üstünde kalktı ve zincirlerini kırıp boğazıma sarılacakmış gibi öne atıldı. Birden Maden'deki köpekler gözümün önüne geldi... Bana sözünü ettiğı köpek buydu demek. Ağabeyim beni kucakladıktan sonra elimden tuttu ve bir gece lambasının ışığında başka bir avludan geçirip yıkık dökük, küçük bir evin önüne götürdü. Sol taraftaki odaya yöneldi ve lambayı yaktı. Bir at yemini yemekteydi ve başını bize doğru kaldırıp hafifçe kişnedi.

– Gördün mü? diye sordu ağabeyim.

– Evet, dedim yüreğim heyecanla çarparken, güzel bir kısırak.

– Dur, biraz daha aydınlatayım.

O zaman muhteşem kırsağı daha iyi gördüm; uzun ince bacakları ve alınının ortasında beyaz bir leke vardı.

– Çok güzel, ama bir de güneş ışığında görmeli ve üstüne binmeliyim.

Hemen ardından ekledim:

– Bu bizim, değil mi?

– Ne yazık ki değil, diye yanıtladı ağabeyim. Ama ona iyi bakman ve üstüne bindiğinde dikkat etmen koşuluyla bütün yaz burada kalacak. Bu safkan kırsağı bir arkadaşım geçici olarak bıraktı.

Bu sözler üzerine elimden tutup eve, yemeklerini yiyen konuk arkadaşlarının yanına götürdü. Sevincimden uçuyordum. Bu kırsağın yanında bütün gece kalabilirdim... Masanın çevresinde süren sohbet sırasında söz bir ara, Fransızların bütün bir bölgenin yöneticisi derecesine yükselttikleri Ayn-Diwar kaymakamına geldi. Bu kendi türünde özel, pinti herif, çok kabarık maaşından alabildiğince az harcayıp büyük miktarda para biriktirmişti. Bir ev satın alıp iki lira kırk kuruşa kiraya vermiş, başka yere gidip aylık kirası 2 liradan bir ev tutmuştu... Konuklarımızın anlattıklarına göre, memurlar sırayla birbirlerini yemeğe davet etmeye söz vermişlerdi. Kaymakam hepsinin evine gitmişti ama sıra kendisine geldiğinde gizlici kaçmıştı. O günden sonra onu her türlü davet ve eğlenceden uzak tutmalarına karşın o, yemek saatinden yarım saat ya da on beş dakika önce insanların evlerine giderek, ev sahibi kendisini davet etmeye mecbur kalana kadar beklemekten de geri kalmamıştı. Bir keresinde kasabanın bütün memurları ve eşrafı Dicle’de balık avlayıp piknik yapmaya gitmişlerdi. Kaymakam dışında herkes davet edilmişti. Bu tecrit edilmeyi sindiremediğinden, bir at ve bir kılavuz bulup biri on, öteki oniki yaşındaki kızı ve oğluyla birlikte, kızının bir akreptarafından ısırıldığını ve ağabeyimin muayene etmesi gerektiğini bahane ederek eğlence yerine gitmeyi başarmıştı.

Nafız hiçbir ısıruk izi bulamamış, yalnızca iğne izleri görmüştü. O daha kızı muayene ederken baba oğul az önce

pişirilen iri bir balığın başına yerleşmişlerdi bile. Davet edilen bir yüzbaşı da geldiğinde herkes yemeğini yemekteymiş. Herkes ona saygısını göstermek ve selamlamak üzere hemen ayağa kalkmış. Kaymakam fırsattan yararlanıp çocuklarına fısıldamış:

– Oturun, yemeğe devam edin, fırsatı kaçırmayın!

Ayrıntılarıyla anlatılan bu ve buna benzer birçok olay beni gece saat biri geçene kadar uyanık tuttu. Konuklarımız gittikten sonra üstünde cibinlik bulunan yataklarımızda yatmak üzere küçük bir merdivenle dama çıktık. Öyle sıcaktı ki, uyumakta güçlük çektim... Cezîre'nin güneyinde, çöle yaklaştıkça, geceler daha serindir. Ne var ki, Türkiye Kürdistanı'nın dağları yanında, sınır bölgesinde günün sıcaklığı geceleyin de sürer ve yalnızca sabaha doğru serinler.

Şafakleyin, toprağın ısınmasından önce kalkamadım. Saat sekize doğru kısağa binip evden yaklaşık iki kilometre uzaklıktaki Dicle Nehri'nde yüzmek üzere yola çıktım. Sıcaklığın yavaş yavaş derimi kuruttuğunu hissettim. Oldukça köpüklü, sel gibi akan ve burgaçlar oluşturan nehrin kıyısına vardığımda suya girmeye korktum. Geri dönüşte kısağım büyük bir engelli koşuya katılmış gibi terledi. Daha sonraki günlerde atımı yamaçlarda koşturmak, suların sığ ve sakin oldukları yerlerde yüzmek için ırmağın kıyısına gitmek üzere, öğlen sonrasının geç saatlerini seçtim.

Günün bu geç saatlerinde Ayn-Diwar tepesinin gölgesi, ırmağın ve kıyıların bir bölümü üzerine düşüyordu. Sıcaklık etkisini yitiriyor ve bölge bizden başka gezici ve yüzücüleri de çekiyordu. Bazen ağabeyim oraya avcı arkadaşlarıyla birlikte gidiyordu. Bu kaçamaklardan her zaman tam anlamıyla sıyrılsıklam dönüyorduk. Şehir suyundan henüz yararla-

namadığımız evde, suyu çok kısıtlı bir biçimde kullanmak zorundaydık. Eşeklerin sırtına yüklenen tulumlarla bir kaynaktan taşınyordu. Su taşıyıcılar az bulunuyordu ve çok değerli olan su oldukça pahalıydı.

Cezîre'nin öteki parçaları gibi Ayn-Diwar bölgesi tümüyle ağaçtan yoksundu. Osmanlı Türklerin kışkırtmalarıyla Arap ve Kürt aşiretleri arasındaki bitmek bilmez kavgalar yüzünden köylüler artık üzüm omcaları dikmez olmuşlardı. Pamuk ekimi de yapılmıyordu.

Ayn-Diwar'ın belediye başkanı Abdulkerim Mella Sadık, ağabeyimin Cezîre'de tanıdığı ve çevredeki yirmi kadar köyün sahibi olan bir Kürt eşrafıydı.

Zeki, kültürlü ve son derece cömert, ne var ki çalışmayı hiç sevmeyen ve zamanını kağıt oynamak, roman okumak, yiyip içmekle geçiren bir adamdı.

Ağabeyim onu kaynağın sularını bir havuzda toplamaya ve topladığı suları kullanarak bir bahçe yaratmaya isteklendirmişti. Tasarının başarısına ve yararlılığına kanaat getiren Abdulkerim Efendi, kendini bu işe vermiş ve belediye adına Şam'dan, Türkiye'den ve Irak'tan bile meyve ağacı fidanları getirtmişti. Onları vadinin her iki kesimine, havuzun sularıyla sulanabilecek bir biçimde diktirtmişti.

İki yıl sonra Ayn-Diwar'da, kayısıdan incire kadar, Ortadoğu'nun bütün meyveleri yeniyordu. Bu mucize karşısında çevredeki köylüler de hemen aynısını yaptılar. Birkaç yıl sonra Ayn-Diwar, Derik ve Qamişli pazarlarında üzüm ve şeftali satıyorlardı artık. Ağabeyim, 1945 yılında Cizre'ye pamuk ekimini soktu ve bugün pamuk, bu bölgenin zenginliklerinden birini oluşturmaktadır.

Ağabeyimin tek başarısı bu olmadı.

Doktor olarak yüzde doksanı köylü olan halkın modern doktorlara karşı güvensizliğini kırdı. Kırık çıkıkçılar; Müslüman, Hristiyan ve Yezidi üfürükçüler, halk içinde doktorlara karşı düşmanlık yaymaya çalışıyorlardı.

Ne ki Nafız, yetenekleri ve fedakârlığı sayesinde bilimin daha etkin olduğunu insanlara yavaş yavaş kanıtladı.

Ayn-Diwar'a gelişinde, Fransa'nın kendine verdiği görevi severek yapan, Korsikalı teğmen, müsteşar Alphonsi'yle karşılaşma şansına sahip olmuştu. Birbirleriyle kaynaşmışlar ve Korsikalı, Nafız'a destek vermişti.

Ağabeyim, yerleşmesinden birkaç ay sonra, özellikle Bedevi aşiretlerine yakın kasabaya bağlı köylerde, sıtma dışında, frengi hastalığı da gözlemlemişti. Teğmen Alphonsi'nin desteği sayesinde, kaymakamlık yoluyla halka bir emir çıkarttırmış ve dispanserinde gelip muayene olmalarını istemişti. Uzak bölgelerde yaşayan insanları, özellikle Bedevileri muayene etmek için köy köy dolaşmaya hazırды. Büyük çaplı bu iş birkaç ay sürdü ve Nafız'a çok sayıda insanın sıtma, trahom ve frengi hastalığına yakalandığını teşhis etmesini sağladı. Hastalığın ne olduğu anlaşıldığına göre, artık harekete geçmek ve gerekli ilaçları elde etmek gerekiyordu. Her ay dispansere, göz hastalıkları için göz damlası, sıtma için ise yeterli miktarda kinin geliyordu. Ne var ki, o dönemde frengiye karşı en etkili ilaç olan Neosalvarsan, yalnızca devlet kurumlarına, o da çok kısıtlı olarak veriliyordu. Ağabeyim tezelden, ayrıntılı bir raporla birlikte bir ilaç listesi hazırladı ve Teğmen Alphonsi'den Sağlık Bakanlığı nezdinde girişimde bulunmasını istedi. Bir ay sonra Ayn-Diwar dispanseri, sözcüğün tam anlamıyla, ilaç kutularının ve özellikle Neosaralvan'la dolup taşıdı. Hastaları iyileşmeye zorlamak için her türlü yola (öğüt, uyarı, tehdit ve

ceza) başvuruldu. Bir yıl sonra savaş kazanılmıştı. Frengi Kürt köylerinden tümüyle kayboldu. Aynı hastalıkla ilgili olarak Bedevilerle verilen savaşın bir bölümü ise kaybedildi. Durmaksızın yer değiştirmelerinden dolayı kendilerine ulaşmak çok zordu.

İşte o zamandan itibaren Ayn-Diwar bölgesi, ağabeyime ve hastalıkların kökünü kazımak için her şeyi yapan Teğmen Alphonsi'ye büyük bir minnettarlık duydu.

Suriye'de görev yapan öteki asker ve sivillerle karşılaştırıldığında, Teğmen Alphonsi'nin değişik bir yapısı vardı. Fransa'nın insanlığa getirdiği önemli kazanımların tümünden, bölgedeki köylü kitlelerin yararlanmasını istiyordu.

Bir gün, genç bir Kürt yazarı olan Mustafa Boti, ondan bir okul açma ve Kürteçe öğretme iznini istedi. Bu düşünce ona öyle doğal geldi ki, Beyrut'taki yüksek komiserliğin fikrini soracağına söz verdi ve hemen yeşil ışık yaktı:

– Elverişli bir yer bulun ve hemen işe koyulun, resmi izni beklemeyin, çabucak elde ederim, diye söz vermişti.

Onun bu sözü üzerine Mustafa Boti, öğretmenlik işinde kollarını sıvadı. Teğmen Alphonsi, bir ay sonra Beyrut'taki üstlerinden yanıt alacaktı: Olumsuz... Fransa'nın Ortadoğu ülkeleriyle yaptığı anlaşmalar onun böyle bir "serüven"e atılmasını yasaklıyordu.

Gözleri yaşla dolu Teğmen, Mustafa Boti'den özür diledi.

– İnanılacak gibi değil, diye bağırdı, nasıl olur da hükümetim Suriye Kürtlerinin böylesine temel bir haktan yararlanmasını reddeder? Nasıl anadiliyle okuma-yazma öğrenme hakkını reddeder?

Bu olaydan sonra, aşağılandığını hisseden Mustafa Boti bölgeden ayrıldı ve İran Kürdistanı'nın kuzeyinde bir köye

molla olarak yerleşti.

Ağabeyime gelince, hastalıklarla savaşmak için aynı yöntemleri kullandı. Babalardan, çocuklarını resmi okula göndermelerini istedi.

Ağabeyim Ayn-Diwar'a yerleştiğinde, birçok Kürdü şaşırtmıştı. Onu Kürtçe konuşurken duyduklarında, kulaklarına inanamıyorlardı... Qamişlî bölgesindeki Aşitan Kürt aşireti reisi Ahmet Ağa'nın eşekten düşmüşçesine şakınlığını anımsıyorum. Uzun gömleği ve "abaye"siyle Arap şeyhi gibi giyinmiş, yaldızlı uzun bir kılıç kuşanmış Ahmet Ağa, ağabeyime yarım yamalak bir Arapçayla konuşmuştu. Ağabeyim:

– Benimle Kürtçe konuşun, demişti sert bir biçimde.

– Nasıl, bu dünyada Kürt doktorlar da mı var?

– Elbette, işte ben de onlardan biriyim...

– Allahın bize bir bağışı bu!, demişti Ahmet Ağa, Kürtçe olarak neresinin ağrıdığını açıklamadan önce.

Nafız, Kürt halkının geleceğinden kaygı duymasına, onun hastalıklarını iyileştirmeye, acılarını dindirmeye ve kimliğinin bilincine varması için yardım etmeye çalışmasına karşın, hizmetini öteki azınlıklardan da hiç esirgemedi.

Bir gün yaşlı bir Ermeni kadının:

– İyisin, doktor, iyisin, tanrı gibi iyisin!, dediğini duydum.

Yürekten gelen bu çığlık bir Kürdün ağzından çıktığı kadar, bir Arabın, Müslümanın, Hristiyanın ya da Yahudinin ağzından da çıkıyordu.

Ağabeyim, Ayn-Diwar'da 1935 yılına kadar kaldı, daha sonra da, 1937 yılına kadar çalıştığı Qamişlî'ye yine hükümet doktoru olarak tayin edildi. Sonra Cezîre'den ayrılmak istemediği için orada serbest doktor olarak yerleşti ve Diyarbakır, Halep ve şam'da yaptığı gibi bir muayenehane

açtı.

Fransızlar, onun yıllar boyunca halk arasında sevilmesini göz önünde bulundurarak, Türk yetkililerin protestolarına karşın dokunmaya cesaret edemediler ve hastalarını ona gönderdiler.

Nafiz günde yüze yakın insanı muayene ediyordu. Yoksullar her zaman ücretsiz muayene ve ilaçlardan yararlanıyorlardı. Onlara verdiği reçetelerin üzerine "benim hesabıma" diye yazıyordu. Öteki hastalara gelince, beş Suriye lirasından fazla istemiyordu. Yakın arkadaşları çok az muayene ücreti aldığını söylediklerinde yumuşak ve inandırıcı bir sesle:

– Onlardan beş lira alarak büyük bir sevinç elde ediyorum. Bu sevincin etkisi onlara yazdığım ilaçlara ekleniyor. Doktor olarak hastaların ağrılarından kısa zamanda kurtulduklarını görmek bana yetiyor, diyordu.

– Öyle de, Suriye'nin ya da Lübnan'ın iç kesimlerinden gelen doktorlar elli lira muayene ücreti istiyorlar ve basit bir kinin iğnesi için yirmi lira alıyorlar.

– Cezîre'de yağmurun bol olduğu yıllar sivrisinekler üremek için uygun bir ortam bulurlar ve sıtmayı yayarlar. Bu yıllarda ürün de bol olduğundan ötürü, köylüler, bu çıkarıcı ve hayasız doktorlar tarafından kolayca sömürülüyorlar.

– Geleceği düşün doktor, diyorlardı, çalışma tempon ebedi olmayacak ya...

– Herkes kendi vicdanına göre davranır, diye karşılık veriyordu Nafiz.

Ağabeyim, yoksul insanları dolandıran, durumlarını ağırlaştıran ve çoğunlukla ölümlerine neden olan şarlatan doktorlara karşı savaş açtı. Bunlar arasında alt edilmesi en güç kişi, Qamişli'de, muayenehanesinin hemen yakınında, kendi-

sine iyi para kazandıran bir hamamı olduğu için "Hamamcı Boghos" lakabıyla tanınan, Ermeni "doktor" Boghos oldu.

Ağabeyimden önceki doktor, "Doktor" Boghos'un yasadışı işlerine bir son verdirmek istemişti. Buna karşılık olarak Boghos, bundan böyle muayenelerinin ücretsiz olacağını ilan etmiş, yazdığı ilaçların tutarını yükseltmekten vazgeçip, bu kez ilaçları, kendi tanıdıklarının eczanelerinden satın aldırtmıştı. Doktor yasayı uygulamakla tehdit edince de, bizimki, başka bir yola başvurmuştu. Bir gece, adamlarından biri gidip onun kapısını insan dışkıyla kaplamıştı. Çok daha korkunç eziyetlerle karşılaşacağından ürken doktor, yeniden Şam'a dönerek, kendini başka yere tayin ettirmişti.

Ağabeyim Qamişli'ye vardığında "Doktor" Boghos'un kısa süre önce bölgede tanınan bir Kürt ağanın ölümüne neden olduğunu duydu. Bir soruşturma yaptı ve "Hamamcı Doktor"un, insan anatomisini tanımadığı gibi, aletlerini sterilize etmeden ameliyatlara yaptığını da öğrendi. Göğsünde beliren bir çiban, Boghos'un deşmesinden sonra mikrop kapmış ve Kürt ağa bu yüzden ölmüştü. Ağabeyim, bu ağanın "Doktor" Boghos'un cahilliğinin tek kurbanı olmadığını da öğrendi. "Hamamcı"dan bu cinayet oyununu durdurmasını istedi. Bizimki buna boyun eğeceği yerde ağabeyimi silahla tehdit etti.

- Dinleyin Baron Boghos, bir anarşi döneminde ve sorumluluk bilinci taşıyan doktorlar henüz ortalıkta yokken, serbestçe çalışıp, büyük bir servet elde etmişsiniz. Bundan böyle elinizi kolunuzu sallayarak dolaşamayacaksınız. Siz Ermeniyse, ben Kürdüm. Yaptığınızı iyi düşünün ve bu oyunu bırakın artık. Hamamınızdan çok para kazanıyorsunuz. Onunla daha ciddi bir biçimde uğraşıp modernleşirseniz

daha iyi olmaz mı?

Boghos, Cezîre’de doktorluk mesleğinin, gerçekten de, anarşi dönemindeyken daha kârlı olduğuna kanaat getirerek ağabeyimin yanından ayrıldı. Muayenehanesini Halepli genç bir doktora bırakarak işini yasallaştırmaya çalıştı. Doktor birkaç hafta sonra Halep’e dönmüştü ama üstünde tüm uzmanlık dallarının bulunduğu tabelası, işini hala sürdüren Boghos’un muayenehanesinin kapısında asılı duruyordu. O zaman ağabeyim durumu yetkililere bildirdi. Onlar da çok geçmeden işin aslını öğrendiler. Şarlatan ”doktor” tutuklandı. Yalnızca hamamıyla, kentteki ve yöredeki malı mülküyle uğraşacağını resmen kabul etmesi karşılığında serbest bırakıldı.

”Doktor” Boghos’un işine böyle son verilmesi, şarlatan doktorun yakın dostları dışındaki Ermeniler dahil, Kamışlı’daki herkes tarafından hoşnutsuzlukla karşılandı. Yalnızca Ermenice konuşan Ermeni hastalar, kendilerine anadilleriyle hitap edilmesine liiep şaşırıyorlardı:

– Bu doktor Ermeni!³⁷ diyerek sevinçlerini dile getiriyorlardı.

Daha hoş bir yaşantım olması için ağabeyimin ve arkadaşlarının her türlü çabasına karşın Ayn-Diwar’da çok güzel anılarım olmadı. Dağlık bir memlekette büyüyen ben, hiç ağaç bulunmayan bu ovanın, çok sıcak, boğucu, uzun yaz günlerine dayanmakta güçlük çekiyordum. Cudi gibi efsanevi dorukları olan yüksek dağlar Türklerin ellerinde kalmıştı. Fransa, Kürdistan’ın bu parçasını olaylar ve rastlantılar sonucu alıp yarattığı ve Suriye adını alan bu ülkeye katmıştı. Bağlar ve bahçelerle dolu bu dağların, ovaların siyasal bir sınırla bizden ayrılmış olması ve üstelik bu siyasetin, Kürt halkının iradesi dışında çizilmesi yüreğimi parçalıyordu. Her gün

saatlerce, iç geçirerek ve bu yazgıya başkaldırarak sınır ötesindeki dağları ve ovaları seyrediyordum.

– Sizin Alp Dağları’nıza çok benzeyen bu dağları imparatorluğunuz içine katmak için ordunuzu neden daha ileri sürmediniz? diye sordum bir gün Fransız müsteşara. O zaman bir Kürt devleti kurmak zorunda kalırdınız, Ortadoğu’da size bir destek olurdu. Müsteşar:

– Clemenceau, Kürdistan’ı gezip görmediği için mutlaka, diye yanıtladı...

Benim için en heyecanlı anlar, Kürt müziği ve şarkıları dinleyerek, Kürdistan’ın değişik bölgelerinden halaylar çekerek geçirdiğim anlar oldu. Eylül ayının başında, köylüler kışlık yiyeceklerini hazırlarken, halk oyunları³⁸ önemli bir güncellik kazanıyordu. Bütün işler, buğdayın bulgura dönüşmesi, sabaha kadar süren şarkılar ve oyunlar eşliğinde yapılıyordu. Kimi kez, profesyonel türkücüler ve kavalcılar, davulcular, zurnacılar bu uzun gecelere davet ediliyorlardı.

Zurnacılar atların nal seslerini ve kişnemelerini yansılıyorlardı. Davul ve zurna eşliğinde halaylar çekiliyordu. Govend’e katılanlar ya el ele tutuşuyor ya da ellerini arkadan birbirlerinin bellerine sarıyorlardı; rengarenk giysileri içinde, köydeki işleri yansılایarak oynuyorlardı. Törenlerle ya da savaşla ilgili oyunlar, sevinç duygularını dışa vuruyordu ve tarlalarda korkunç bir sıcaklık altında yapılan ağır işlerden sonra insanların rahatlamalarını sağlıyordu.

Giderek, bir yandan bir halkın ya da farklı kimliği, dili, kültürü, gelenek ve görenekleriyle bir ulusun, tarihsel ve coğrafi varlığı ile öte yandan ona karşı uygulanan insanlık dışı ve ırkçı siyaset, beni daha yoğun bir biçimde, onun özellikleriyle ilgilenmeye yöneltti.

Büyük güçlerin politik, ekonomik çıkarlarına göre bir ülkenin parçalanması, bir halkın dağılması ve zorla yaratılmış devletlere boyun eğişi önünde nasıl duyarsız kalabilirdim? Bu halkın yıkımını hedefleyen onca planın, amaç birliğine karşı gelmeden nasıl durabilirdim? Jandarmanın ya da memurun karşısında derdini anlatamayan, kendini savunamayan Kürt köylülerinin sıkıntılarını görünce nasıl aşağılanmış hissetmezdim kendimi?

Cahillik yüzünden kör, egemen aşiretsel toplum yapısıyla eli kolu bağlı, reisleri ve din adamları tarafından istendiği gibi yönetilen Kürt halkı, özellikle köylüler, maddi ve manevi sefaletinin enginliğini anlayarak, bunu, yaşadığı ulusal dramı bağlamında kavrayarak, bundan kurtuluşun yolunu bulabilecek durumda değildi. Kürt aydınlarının, ağabeyime katılmak ve halkı uyuşukluğundan kurtarmak üzere arenaya atılacak cesaretleri var mıydı?

Yurtseverlik bayrağını yükseltmeye, halkı tarikatların, batıl inançların, geleneklerin boyunduruğundan kurtulmaya açıkça çağırmaya cesaret eden ilk kişi eski molla Cegerxwîn oldu. Bu yetenekli şair, gidip şiirlerini ağaların salonlarında, kahvelerde, alanlarda okuyor, vatanlarını kurtarmaları için Kürtleri birleşmeye çağırıyordu. Kendilerine doğrudan saldırılmadığı ölçüde hoşgörülü davranan Fransızlar, Celadet Bedir Xan'ın Şam'da, Hawar adlı bir gazete çıkarmasına bile karışmadılar. Gazete üç yıl, üç ay ve üç gün, Fransız yetkilileri Kürtlere yüklenene kadar sürdü. Buna, Kürtlerin, 1937 yılında, ülkelerinin bağımsızlığı için mücadele eden Suriyeli milliyetçileri desteklemeleri neden oldu. Genelde Kürtlere ve özelde yurtsever aydınlara karşı zorlayıcı önlemler aldılar. Sayıları onu aşkın, ileri gelen kimi kişiler tutuklanarak,

Palmira ve Şam'a sürüldüler. Bunlar arasında, Derik'te yaşayan Arif Abbas da bulunuyordu. Sürgüne gönderildiğinde onun evinde kalıyordum ve ailesiyle ilgilenmek üzere "yazlık" dinlencemi uzattım.

Her gün, Fransız özel servislerinin hizmetindeki Süryani uşaklar gelip bizi korkutuyorlar ve Derik'i terketmediğimiz taktirde bizi öldürmekle tehdit ediyorlardı...

1937 yılının yaz sonunda, ağabeyim beni almaya geldi. Özel bir taksiyle Qamişlî'ye doğru yol alıyorduk. Üç silahlı eşkiya tarafından durdurulduk. Ağabeyim defalarca tedavi ettiğinden ötürü onları tanıyordu:

– Ne istiyorsunuz? diye sordu.

Kızıl teni yüzünden Boro lakabıyla tanınan ve Azax'lı Süryanilerden biri olan şefleri:

– Bizi Qamişlî'ye kadar yanınıza alın, diye emretti.

– Ne yazık ki yerimiz yok.

– Önemli değil sıkışırız, diye karşılık verince, öteki ikisi, hemen taksinin kapısını açtılar.

Takside bizimle birlikte, yiğitliğiyle tanınan bir Kürt milliyetçisi, Avdê Tello vardı ve Mauser marka tabancasını yanından hiç ayırmazdı. Bana gelince, arka koltukta oturuyordum ve bacaklarımın arasında ağabeyimin av tüfeği vardı. Eşkiyalar bu silahları görünce biraz ürperdilerse de, yine de taksiye binmekten geri durmadılar. Bu kiralık adamların niyetleri açıktı. Tello silahını çekti ve ötekilerden de aynı şeyi yapmalarını istedi. Eşkiyalar özür dileyerek uzaklaşmayı seçtiler ve şoföre yoluna devam etmesi için işaret ettiler.

– Birkaç kilometre ötede ne yapacaklardı, biliyor musun?⁴¹ diye sordu Tello ağabeyime.

– Basit. Arabadayken şoförümüzü güneye, ıssız bir yere

sürmeye zorlayacaklardı, orada da başımıza birkaç kurşun sıkacaklardı. Leşlerimizi akbabalara ve çakallara bırakacaklar ve gidip kendilerine vaadedilen ücretlerini alacaklardı...

1937 yılında Cezîre'deki Kürtlerin Suriye-Fransız anlaşmazlığından doğan sıkıntılarını Türkiye Kürdistanı'nda ortaya çıkan sıkıntılar da eklendi. Siirt bölgesinde dağlık bir köşe olan Sason bölgesinde Türk ordularına karşı Eliyê Yûnis⁴² ailesinin on iki yıldır gösterdiği direniş, Türk güçlerine büyük kayıplar verdirdikten sonra durmak zorunda kaldı.

Altmış kadar aile, Eliyê Yûnis'in büyük oğlu, okuma yazması olmayan ama strateji ve siyasette çok becerikli olduğu için Türklerin "Sason'un düşünce ustası" adını taktıkları Abdurrahman önderliğinde, gelip Suriye'ye sığınmak zorunda kaldı. Çarpışmalar sırasında aşiretinin yarısından başka beş kardeşini de yitirdikten sonra bir gedik açmayı başarak, kadınları, çocukları ve *mêrxaslarının* geri kalanını Suriye'ye getirmişti. Mandacı Fransız gücünden sığınma hakkı isteğine red karşılığını aldı. Fransızlar onu Şam'a sürdüler ve adamlarını Cezîre'nin değişik köylerine dağıttılar.

Abdurrahman, çok geçmeden anadillerini iyi kullanan Osman Sabri gibi Kürt aydınları arasına katıldı ve kendini yetiştirmeyi kafasına koydu. Her sabah, ilkokul öğrencisi gibi koltuğunun altında kitapları ve defterleriyle, Kürt mahallesinin dar sokaklarını sessizce geçerek, Osman Sabri'nin evine gidip geldi. Kendini bu işe öyle coşku ve istekle verdi ki, birkaç ay sonra, Celadet Bedir Xan'ın düzene soktuğu alfabeyle, latince harflerle yazılı Kürtçeyi eksiksiz bir biçimde yazıp okuyacak duruma gelmişti. Kısa süre sonra şiirler ve masallar yazmaya koyuldu. Elli yedi yaşındaydı.

Sason'un içler acısı sonucuyla birlikte, aynı yıl, Türkiye

Kürdistanı'nın kuzeydoğusunda, büyük bir dağlık bölge olan Dersim'in (Tunceli) dramı başladı.

Bin yıllık meşe ağaçlarından bir ormanla kaplı, girilmesi zor bu dağlar, Dersim'i, Ortadoğu'ya yerleşen büyük güçlerin ve imparatorlukların doğrudan etkisinden uzak, bağımsız bir alan olarak kalmasına neden olmuştu.

Romalılar, Selçuklular ve Bizanslılardan sonra Osmanlılar da burada başlarını birkaç kez taş a çarpmışlar ve bölgeye boyun eğdiremedikleri için on iki aşiretin tam özerkliğini kabul etmek zorunda kalmışlardı. Mustafa Kemal'e gelince, padişahlığı ortadan kaldırıp cumhuriyeti kurduktan sonra, Kürdistan'ın başka bölgelerinde ortaya çıkan başkaldırlardan Dersim'i uzak tutmak için kurnazlığa başvurdu. Aşiretlerin ortak şefi Seyid Rıza'yı Ankara'ya davet etti, onu krallar gibi karşıladı, meclise götürüp başkanlık koltuğuna oturttu. Bu lütuflar 1937 yılına kadar sürdü... Mustafa Kemal, önceden belirlediği gibi, o yıl, Kürt direnişini büsbütün kırdı. Yılın başında ise aşiret reisleri ve en başta da Seyid Rıza'dan, silahlarını bırakmalarını istedi. Bu ültimatom çok sayıda Kürt aydınının ve milliyetçisinin ölümünü de beraberinde getirdi.

Atatürk, Dersim sorununu şahsen ele almıştı. En ikiye bölünmüş ve elikanlı generallerinden birine, Abdullah Paşa'ya, Kürt bölgelerinin askeri ve sivil yönetimini verdi. Türkiye Kürdistanı'ndaki bütün ordu güçlerini ve sivil personeli yöneten Abdullah Paşa, genel karargâhını Elazığ'a kurdu. Kürtleri alt etmek üzere, dönemin en gelişkin silahlarıyla donatılmış olan yüz bin askeri bölgeye yığdı. Uçakları⁴³ yalnızca kadınların, çocukların ve yaşlıların bulundukları köyleri bombaladı.

Yüzlerce kadın ve çocuğun, bombardımandan kaçıp

sığındıkları mağara girişleri, Türk askerleri tarafından çimentoyla kapatıldı. Bugün bir Avrupa ülkesinde diplomat olan ve 1963 yılında Beyrut'ta karşılaştığım bir gazeteci, Dersim'de cesetlerle dolu bir ırmağın fotoğrafını çekmeyi başardığını söyledi. Ne ki tanıklığı hiç ortaya çıkmadı, çünkü uyuduğu bir sırada Türk ordusundan bir yüzbaşı filmlerini tezelden yoketmişti.

Dersim'de sürüp giden vahşet, yurtdışında, kıyımdan kurtulup Suriye'ye sığınan, veteriner doktor dostlarımızdan, Nuri Dersimi⁴⁴ adında bir aydın sayesinde öğrenildi. İskenderun Sancağı'yla ilgili olarak isteklerinden dolayı Türklerle çatışan Suriyeli yöneticiler, Türk askerinin vahşetini birinci sayfada yayınlamaları ve Türkiye Kürtlerinin kahramanca direnişinden sözetmeleri için gazeteleri desteklediler.

El-Kabass gazetesi "Kürtler anadan doğma askerdir" diye başlık attı.

Türkiye Kürdistanı'ndaki olaylar beni çok etkilemişti. Genel olarak Türkiye Kürtlerine, özel olarak da Dersim Kürtlerine karşı yürütülen Türk siyaseti konusunda bir yazı hazırladım. Şam'daki Fransız Lisesi öğrencileriyle, Kürt mahallesindeki birkaç üniversite öğrencisinden oluşan delegelerin başında, muhürümüzün bir kopyasını vermek üzere kimi elçiliklere gittim.

Elçiler bizi çok hoş bir biçimde karşılayıp dinlediler, şikayetimizi hükümetlerine bildiriceklerine dair söz verdiler. Ne var ki, Kürt dramı karşısında herkes duyarsızlığını sürdürüyordu. O dönemin büyük gücü İngiltere, Hitler Almanyası'nın yükselişi karşısında Türkiye'yle ittifakını korumak istiyor ve kent çoğunluğunun isteğine karşın İskenderun Sancağı'nı⁴⁵ Türklere bırakması için Fransızlara

baskı yapıyordu.

Oluşturduğumuz delegasyon, 1937 yılının sonunda kurulan Kürt öğrenci derneği Hêvi'nin (Umut) temeli olmuştu. Önceleri on beş üyesi olan derneğin ömrü, bir buçuk yıl sürdü. O sırada, elçiliklere ve Birleşmiş Milletler'e gönderdiği bildiriler dışında Suriye'deki Kürt gençliğini, örgütlenmenin gerekliliği konusunda bilinçlendirdi; yazın, spor klüpleri, gizli dernekler ve siyasal partiler kurmaya yöneltti. Bu yönelim, 1957 yılında Suriye Kürdistan Demokrat Partisi'nin⁴⁶ kurulmasıyla sonuçlandı.

Dersim, iki yıl boyunca, Kürdistan'ın geri kalan bölümünden soyutlanıp, uluslararası duyarsızlığa terk edilerek, genel bir savaşa boyun eğdirildi. Yüzbinlerce hektarlık orman yakıldı; sivil halk acımasız bir biçimde katledildi.

1938 yılının sonunda, bağımsız Dersim yoktu artık. Türk yöneticiler yeni önlemlere başvurdular. Kendileriyle işbirliği yapmayan aşiret reisleri kurşuna dizildi. Elazığ, Erzincan, Sivas, Malatya gibi çevre illerdeki büyük hapisaneler Kürt savaşçılarla dolduruldu. Sayısı bir milyondan fazla olan halkın geri kalanı ise Türkiye'nin batısına zorla göçettirildi, değişik il ve kasabalara dağıtıldı. Dersim "Yasak Bölge" ilan edildi. Hayatta kalanlarla, sürgünde büyüyen kuşak, ancak 1950 yılında, Demokrat Parti'nin zaferinden sonra, yürekleri acı ve üzüntüyle dolu olarak geri döndüler.

Halkımın başına gelenler ve ikinci dünya savaşının ilanından etkilendiğim için Kürtler arasında yaşamak, onları bilinçlendirmek, gelecekte Ortadoğu'daki durumu değiştirmeleri için onları örgütlemek istiyordum. Şurası açıktı ki, Ortadoğu'nun haritası yalnızca, Kürtler açısından birer felaket oluşturan olaylarla, birinci dünya savaşından sonra yapılan

anlaşmaların bir sonucu olarak çizilmişti. Kùrtler, bölgedeki halkların yararına ve büyük güçlerin yüksek çıkarları için kurban edilmişti. Bu kez, hazırlıksız yakalanmamak ve en yasal haklarımızı dayatmak için fırsattan yararlanmak, bizim için çok önemliydi. Tıp eğitimi yapmamı isteyen ağabeyim, bakışaçımı ve hareket biçimimi iyi karşılamadı. Siyasete atılmadan önce öğrenimimi bitirmemi istiyordu. Kararımda direnince, sonunda, dahar ağırbaşlı davranmamı öğütleyerek, üniversiteye dönmeden önce, gidip yanında bir yıl geçirmemi kabul etti.

O sıra Qamişlî’de, çevre ilçe ve köylerde, Arapça ders verilen devlet okulları pek azdı. Buna karşın, dini azınlıklara, özellikle Ermeni ve Hristiyan topluluklara bağlı özel ilk ve ortaokullar, Hasetçe ve Qamişlî’de çoğalmıştı. Buralarda kız çocukları bile Sacré-Coeur rahibelerince yönetilen bir okula gidebiliyorlardı. Ne ki, hiçbir Kùrt okulu yoktu!

Okul olmayışına karşın, ağalar ve mollalarla birlikte, dini eğitimlerini medreselerde⁴⁷ tamamlayan öğrenciler sayesinde, Qamişlî’de, şair Cegerxwîn⁴⁸ çevresinde ve çevre köylerde, sağlam bir milliyetçi Kùrt grubunun çekirdeği oluşmuştu.

Kùrt halkını sarsmak, onu uyuşukluktan kurtarmak için halk şairleri, mollalar ve üniversite öğrencisi gençlerle birlikte çalışıyordum. Cegerxwîn’in, edebi ve folklorik açıdan bu kadar zengin bir halk üzerine yazdığı şiirlerin etkisi büyüktü. Cegerxwîn herkesin anlayacağı bir dille yazıyor ve Homeros gibi türkù biçiminde söylüyordu. Onu Kùrt halkının geçmişini överken, bugününe üzülrken ve aydınlık geleceğinden (birleşmesi ve savaşması koşuluyla) söz ederken gören Kùrt köylüleri ona tımarhaneden kaçmış bir deli gibi bakıyorlardı. Kaç kez çevremdeki insanların üzüldüklerini duymadım ki!

– Yazık, bu kadar yakışıklı genç birinin delirmesi ne kötü! diyorlardı kafalarını sallayarak.

Gericî şeyhler ve feodaller için şair hemen ortadan kaldırılması gereken bir tehlike arz ediyordu. Ne var ki, halkın ona verdiği büyük destek karşısında kuşkular, güvensizlikler ve düşmanlıklar yerlerini yavaş yavaş sevgiye, hatta hayranlığa bıraktı. Cegerxwîn'in şiirlerini ezbere bilenlerin sayısı durmadan arttı. Şeyhler ve düzenbazlar bile kendilerini aşağılayan ya da yerden yere vuran bu dizeleri zevkle dinler oldular.

Fransızlar, Arap memurların ve milliyetçilerin dedikodularına karşı şiir, müzik ve halk oyunları etkinliklerimiz konusunda bizi serbest bırakıyorlardı. Kürt köylerine giderek, milliyetçi etkinliklerimizi köylülere sunmamıza olanak da sağladılar. Oralarda haftalarca kalıyorduk. Azıcık tayınlarını paylaşarak, günlük sıkıntılarını, yoksunluklarını ve acılarını artırsak da, ulusal kölelikleri konusunda onları bilinçlendirerek bu boyunduruktan kurtulmak için ayaklandırmaya çalışıyorduk.

Başta dinleyicilerimizin tepkileri olumlu olmaktan uzaktı. Bağ bahçe işleriyle haşır neşir, dünyada olup bitenden uzak, cahillik içinde ve çoğu zaman dini ve geçici reisleri tarafından körleştirilmiş köylüler, yurtsever şiir ve türkülere kayıtsız kalıyorlardı. Kimileri, özgür ve bağımsız Kürdistan konusundaki inancımıza gülüp geçtiler. Kimileri şeyhleri ne ilişkin katı düşüncelerimiz karşısında dıklendiler.

– Siz gençler, şehirde yetişenler, bize düşman yaratmaya çalışıyorsunuz, diyorlardı *rûspî*’leri. Biz halimizden hoşnutuz. Günlük bir lokma ekmeğimiz var ve beş vakit namazımızı kılmakta da serbestiz. Buna şükrediyor ve daha fazlasını

istemiyoruz. Dine ve devlete karşı fikirlerinizle başımızı belaya sokmayın.

Ve ekliyorlardı:

– Siz şehirlilere kimse dokunmaz. Ama biz köylüler, yurtsever Kürt duygularımızı açığa vursak, jandarmanın copu hemen tepemize iniverir.

– Biz dine karşı değiliz diye açıklamaya çalışıyorduk. Dinin gerektiği gibi uygulanmasını istiyoruz, sömürü ve gericiliğin aracı olmasını istemiyoruz. "İlim Çin'de olsa gidip öğrenin" demiş peygamber. Ne var ki siz, din adına cahil bırakılıyorsunuz. Kuranda "Müslümanlar kardeştir" denmektedir, oysa müslüman denilen devletler, Müslüman, Yezidi ya da Hristiyan olsun, tüm Kürtleri köleleştirmek ya da yok etmek için tüm güçleriyle çalışmaktadırlar. Suriye devletine gelince, yabancı birgüç tarafından yapay bir biçimde yaratılmış ve Kürtlere zorla dayatılmıştır. Şu sıra onu hiç de çökertme niyetinde değiliz. Kısaca istediğimiz farklılığımızı dikkate alması ve bundan dolayı bize saygı duymasıdır. Halkın kendi gerçekliğinin bilincine varmasını, kimliğinin tanınması ve yasal haklarına saygı duyulması için tavır takınmasını istiyoruz. Yalnızca bunu istiyoruz, başka hiçbir istediğimiz yok!

İleri sürdüğümüz görüşlerin sağlam mantığı karşısında eli kolu bağlı kalan bu insanlar ya susuyor ya da şöyle mırıldanıyorlardı:

– Evet, haklısınız belki. Üstelik gençsiniz. Oysa bizim işimiz bitmiş. Bir ayağımız çukurda, sizi izleyemeyiz. Siz çalışmanızı sürdürün. Biz de işinizin rast gitmesi için dua ederiz.

Böylece, araları devletle iyi olan kimi ağaların kimi sert karşı çıkışları ve büyük yankı uyandıran tehditlerine karşın,

Kürtlüklerinin bilincinde olan Kürt köylülerinin sayısı gittikçe artıyor ve bize yaklaşıyorlardı.

Şam'da, çok sayıda aydının, lise ve üniversite öğrencilerinin bulunduğu Kürt mahallesi uygun bir alan oldu. Kültür ve spor dernekleri kurduk; dil ve edebiyatla içli dışlı insanlar Kürtçeyi serbestçe öğretiyorlardı. 1939 yılında *Kürdistan* adlı bir spor takımı kuruldu, Şam'daki spor kulüplerinin düzenledikleri turnuvalara düzenli bir biçimde katıldı ve 1940 yılında şampiyon bile oldu. Halk arasında öylesine bir coşkuyla karşılanıyordu ki, oyunculara cesaret vermek için Qamişli'den bile gelenler oluyordu. Şam'ın ortasında binlerce seyircinin "Haydi Kürdistan! Bastır Kürdistan! Yaşasın Kürdistan!" diye haykırışını duymak olağanüstü bir olaydı.

Maçların değerlendirmesini yapan basın "Kürdistan Galip" diye manşet atıyordu.

Türkiye'nin Şam büyükelçiliğini kudurtmak için daha fazlası gerekmiyordu. "Kürdistan'ın övülerek Türk karşıtı gösteri yapılması"na bir son vermeleri için Suriye ve Fransız yetkilileri üzerine bütün ağırlığını koydu. Suriyeliler ve Fransızlar, bütün derneklerimizin etkinliklerine son verdirerek Ankara'daki yöneticileri hoşnut etmekte gecikmediler. Ankara bu zaferle yetinmedi. Halep'in kuzeyinde, Kürtlerin dağı olan Cebel Ekrad dağına, Kürt milli duygularının yayılmasını neden göstererek, Şeyh İbrahim takma adıyla, büyük bir Kürt din adamı kılığında, özel yetişmiş bir subayı gönderdiler. "Şeyh İbrahim", çevresine çok sayıda müridi topladıktan sonra bölgedeki ağalara, ailelerine ve adamlarına karşı acımasız bir savaş başlattı. Birkaç ay sonra, 250 000 kişinin yaşadığı bütün dağ, iç savaşın alevleri içinde kaldı. Fransız yöneticiler, bu kıyımı durdurmak üzere orduyla olaya müdahale etmek

yerine, Suriye jandarmasını görevlendirdiler.

Sayınca az ve yetersiz bir biçimde silahlı olan jandarma, kısa zamanda savaş alanında bozguna uğrayıp çekildi ve her iki tarafı, acımasız bir kırımla başbaşa bıraktı.

1939 yılının başında başlayan, kardeşin kardeşi kırdığı bu savaş iki yıldan fazla sürdü; 10 000 insanın canını aldı, huzur içinde yaşayan bir bölgeyi yıkıntıya çevirdi ve halk arasında büyük bir kin tohumu ekti.

"Şeyh İbrahim" egelince, görevini bitirdikten sonra, gizemli bir biçimde, iz bırakmadan ortadan kayboldu. Hiç kimse onun kim olduğunu, sonradan nereye kaybolduğunu bilemedi.

Türkiye Kürdistanı'ndaki Kürt ayaklanmaları, korkunç bir biçimde kanla boğulduktan sonra, Ankara'daki Kemalist yönetim, her tarafta Kürtlerin en ufak kıpırdanışını gözlüyor ve doğrudan ya da dolaylı olarak işe burnunu sokuyordu. Bu yüzden, Türkiye'ye sığınan Kürt ve Suriyeli militanlar, her an ihbar edilme ve Türk hükümetince "kamu suçluları" olarak izlenme tehlikesiyle karşı karşıyaydılar. İzleri sürülmüş, kaçınılmış ya da katledilmişlerdi. Büyüklerimiz dikkatli, uyanık ve tedbirli olmamızı öğütüyorlardı. Qamişli'den Halep'e ya da tersine gitmek için trene kesinlikle binmememiz için bizi uyardılar, çünkü, bu yolun büyük bir bölümü Türklerin denetiminde bulunuyordu. Dolayısıyla başımın sıkıntıya girmesi tehlikesiyle karşı karşıyaydım.

Bir gün, Halep'ten Qamişli'ye gitmek için trene binmem gerekti.

20 Nisan 1942 tarihiydi. On gündür Halep'te bir otelde kalmıştım. Şam üzeri Beyrut'tan geliyordum⁴⁹. Valizlerim, giysiler, kitaplar, gazeteler, dergiler, fotoğraflar ve hediyelerle tıklım tıklım doluydu. En kısa zamanda Qamişli'de olmam

gerekiyordu. Fırat üzerindeki Deyrezor'dan geçip, Halep'le Cezîre arasında gidip gelen taksiler ve otobüsler vardı, ne var ki bir aydan beridir yağın yağmur, asfalt olmayan yolları çamur deryasına çevirmişti ve arabaların bu yollardan geçmesi olanaksızdı.

Halep'te, elleri kolları bağı kalan tanıdığım birçok şoför, trene binmemi öğütlediler.

Kaldığım otelde Şam'a alışverişlerini yapmak için gelen çok sayıda Qamişlîli bulunuyordu. Kimileri Cezîre'deki tarım ve hayvan ürünlerini satmaya, kimileri ise dükkânlarındaki kumaş, ayakkabı, çay, kahve ve sabun stoklarını yenilemek üzere gelmişlerdi.

Bu yolcuların çoğu Kürt, Süryani, Ermeni, Arap ve Yahudi tanıdıklarımdı. Bunlardan kimileri ağabeyimle çok sıkı ilişkideydiler ve aralarında Georges İzmirli adında, Qamişlî'de, çok yakınımızda oturan, genç bir katolik Süryani bulunuyordu.

İzmirli, büyükbaş hayvan satışıyla uğraşıyordu. Her ay vagonlarla Halep'e sığır getirir ve bunu kentin toptancılarına satardı. Otele geldiğinde, o gün yaptığı kârlı bir satışın sevincindeydi ve üstündeki paraları demetler halinde bir keseye koyup onu da içten koynuna dikmişti. Trenle Qamişlî'ye dönmeye hazırlanırken, kendisiyle birlikte gitmem için de ısrar ediyordu.

– Öteki Kürtler gibi Türk hapishanelerinde çile çekmeye hiç niyetim yok, dedim.

– İnan her şey yolunda gidecek, dedi. Geçen sefer Türk polisi bana kimlik bile sormadı. Hem kazara başını sıkıntıya sokacak olurlarsa, bak, bir yığın param var. Birkaç lirayla, diyelim yüz lirayla bu aç ve rüşvetçi memurları satın alırsın.

– Ama üstümde Kürtçe ve Kürtler üzerine yazılmış kitaplar, dergiler var. Onları bulurlarsa ne olacak?

– Onların kitaplara bakacak zamanları yok ve Türk gümrükçülerinin çoğu neredeyse okuma yazma bilmezler. Yine de, valizlerini ve kitaplarını şunların arasına sıkıştırır. Hiçbir şey anlamazlar...

Georges İzmirli'nin ikna edici sözleri, benim Qamişli'ye ulaşmak için can atışımla da birleşince, serüvenli bir yolculuğa atılmaya karar kıldım.

Eski vagonlarının camları ve lambaları kabaca maviye boyanmış olan trenin, hem ürküntü veren hem de iğrenç bir görüntüsü vardı. Savaş alanından geçmiş gibiydi. İçinde bulunduğumuz ikinci sınıf vagonda koltuklar, kovboy filmlerindeki trenlerin oturaklarına benziyordu.

Georges ve ben genç bir öğretmen çiftin karşısına oturmuştuk. Daha sonra Kayseri'den gelip Mardin'in kazası Derik'teki görevlerine gittiklerini öğrendik.

Öğleden sonra saat dörtte hareket işareti verildi ve bir buharlı lokomotif, dumanlar içinde, homurtulu ve tiz düdüğüyle, demir gıcırıltıları arasında sarsılan vagonlarıyla yola koyuldu. Fırat köprüsünden sonra Türk topraklarına vardık. Gece olmuştu. Koyu maviye boyalı ampuller kompartmanlarımızı hiç ısıtmıyordu. Kısa süre sonra Türk kontrol görevlileri vagonlara daldılar. Elleri uzun el fenerleri vardı. Emniyet görevlisi ve gümrükçünün yanısıra, mavzerli bir jandarma da bulunuyordu. Emniyet görevlisi yanımıza geldiğinde yol arkadaşımı tanıdı. Bizimki ise çantasından İngiliz sigara kartonunun ucunu gösterdi:

– Size bir hediyem var.

– Yaa? Sağol, sonra alırım, dedi sevinçle.

Çoktan kimlik kartımı çıkarmıştım ve kendisine göstermek için elimde tutuyordum. O ise başını sallamakla yetindi:

– İyi, iyi, sağol.

İşin içinden böyle belasız sıyrıldıktan hemen sonra yemekli vagona geçtik ve en iyisinden yemek istedik. Vagonun normal bir biçimde aydınlanmış olması, masaların ve üstündekilerin temizliği ve İstanbullu Rumlardan oluşan personelin kibar davranışı iştahımızı açtı. Mezeler, antreler, etler, peynirler ve üstüne Thrace şarabı serpilmiş tatlılar, yavaş yavaş anlatılan öykü ve fıkralarla birbirini izledi.

Yol arkadaşlarımız olan öğretmenler masamıza oturmaya geldiklerinde, biz kahvemizi içmekteydik. Onlarla sohbet etmeye çalıştık, ne var ki o kadar ağzı sıkıydılar ki, lafı neredeyse ağızlarından sökerek aldık. Kendilerine sunduğumuz içki yavaş yavaş dillerini açtı. Etkinliklerimiz, Suriye’deki ekonomik yaşam ve eşya fiyatları üzerine bir yığın soru sordular. Bütün bunları Türkiye’dekilerle karşılaştırıyorlardı. Fiyatların bu kadar düşük olmasına ve Fransızlarla İngilizlerin varlıklarına karşın Suriye’de açlık olmamasına şaşıyorlardı.

– Şaşıracak ne var ki, Türkiye’de açlık mı var? diyordum safça, Suriye-Türkiye sınırı boyunca bilinen bir gerçekten haberim yokmuş gibi.

Çünkü her gün yüzlerce Türk askeri ve köylüsü sınırı geçip Suriye’ye yiyecek aramaya geliyordu...

– Neyazık ki, dedi öğretmen hanım, 1939 yılında, köyleri işgücünden yoksun bırakan genel hareketlenmeden başka, son yıllarda *süne*⁵⁰ "Doğu" nun tahıl ürünlerini mahvetti.

– "Doğu" derken ne demek istiyorsunuz? demekten kendimi alamadım.

– Doğu, diye sürdürdü öğretmen hanım, Türkiye’nin

Malatya, Elazığ, Diyarbakır, Mardin, Urfa, Siirt, Hakkari, Van kentlerinin bulunduğu bölgeleri içine alan parçasıdır.

– Nedir bu bölgelerin özellikleri?

– Hiçbir özellikleri yok. Ülkemizin öteki bölgeleri gibiler, diye araya girdi kocası sinirli bir biçimde.

– Sanırım tarihte, Osmanlı İmparatorluğu döneminde bile bu bölgelere özel bir ad veriliyordu, değil mi?

– Doğru, eskiden buralara Doğu Vilayetleri adı veriliyordu, bugün kısaca ülkenin "Doğu"su ya da "Güneydoğu"su denmektedir, diye karşılık verdiler bir ağızdan.

– Oysa Osmanlı haritalarında büyük harflerle "Kürdistan Eyaletleri" yazdığını biliyorum. "Doğu", "Güneydoğu" denilen yerler aslında Kürdistan'ı belirtmekte ve bu topraklarda Kürtlerin yaşadığını herkes bilmektedir, dedim, istemeden sesimi yükselterek.

– Sözlüğümüzde "Kürtler" ve "Kürdistan" yoktur diye karşı çıktılar öğretmenler. Tek ve bölünmez Türk ulusuna düşman olanların uyduruklarıdır bunlar. Yabancı serüvenciler bu terimleri kullanmak istediler ama onlara unutulmaz bir ders verdik ve bugün ülke bu tür oyunlardan kurtulmuş durumda, diye eklediler.

– Peki ama yarın, Derik'te, öğretmen olarak Kürtçeden başka dil konuşmayan çocuklarla çok işiniz var. Bu tür gerçekleri inkâr ederek ülkenize nasıl hizmet edeceksiniz?

– Şu sözünü ettiğiniz "Kürtçe" bir Türk lehçesinden başka bir şey değildir. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de bir resmi dil, lehçeler ve bölgesel şiveler vardır. Eğitimin genelleştirilmesiyle ortadan kalkacaklardır, dedi erkek öğretmen ukalâ bir tavırla.

– Eğer Kürtçe, söylediğiniz gibi Türkçenin bir lehçesiyse,

öngördüğünüz üzere zamanla kaybolacaktır. Ne var ki, gerçekte Kürtçe tümüyle değişik bir dildir. Kendine has dilbilgisi kuralları vardır, onunla folklor ve edebiyat yaratılmıştır. Dolayısıyla onu kolayca ne yokedebilir, ne de yerine Türkçeyi koyabilirsiniz. Siz direttikçe halkın direnişiyle ve öfkesiyle karşılaşacaksınız, diye açıklamaya çalıştım.

Ben bunları söylerken tren durdu. Tel-Abyad garına varmıştık. Öğretmen kalktı, açık yeşil gözlerini bana dikerek:

– Çok güzel bir türkçe konuştuğunuz halde kötü bir davayı savunmanız çok üzücü.

Ardından, karısının elinden tutarak yemekli vagondan çıktılar.

– Bu insanlarla böyle konuşmamalıydın, diye çıkıştı arkadaşım Georges. En başta, bunun hiçbir yararı yok. Sonra, Suriye’de değil, Türkiye topraklarındayız.

– Onları sarsmak gerek, dedim, yoksa Mustafa Kemal’in çizdiği siyaset her zaman onların İncil’leri olmakta devam edecektir.

– Evet, haklısın ama yine de dikkatli olmak gerek...

Bunun üzerine bu olayı unutmak ve neşemizi bulmak için içecekler ısmarladık. Ne neşemiz geliyordu, ne de trenin kalkacağı vardı. Georges kompartmanımıza, öğretmenlere bakmaya gitti. Qamişlîli biri, onların garın yakınında, Türk tarafındaki binalara doğru gittiklerini söylemiş.

– Peki oraya neden gitmiş olabilirler ki? Mardin’e, oradan da Derik’e gitmek için Dirbêsi’de tren değiştirmek istiyorlardı...

Bütün bu soru işaretleri insanın kafasını kurcalıyordu.

– Haydi, iç ve artık düşünme! dedi Georges kadehini kaldırarak.

Başımızın belaya gireceğini hissettiğimiz için rahat değildik ve öylesine içiyorduk. Zaman geçmek bilmiyordu. Tren bir türlü hareket etmiyordu. Kırk dakikalık bir beklemeden sonra vagonlar sarsıldı ve hareket etti. Georges yeniden öğretmen çifte bakmaya gitti. Bizim vagonumuzda izlerine rastlamadığı için araştırmasını başka vagonlarda sürdürmeye başlamıştı...

O yokken çok iyi giyimli bir adam arkama oturdu, yana dönüp benimle konuşmaya başladı:

– Kusura bakmayın, rahatsız ediyorum. Sanırım sizi daha önce bir yerde gördüm ama nerede, çıkaramıyorum. Qamişli’de mi acaba? Orada oturuyorsunuz, değil mi?

Öğretmenlere Qamişli’de oturduğumu söylediğimi anımsadım.

– Evet, dedim kendimi olabildiğince rahat göstermeye çalışarak, orada oturuyorum.

– O zaman, diye sürdürdü adam, kesinlikle sizi orada görmüş olmalıyım. Bir yıl önce Nusaybin’de görevliydim ve sık sık Qamişli’ye gider Garbis Restaurant’ta yemek yedim.

– Olabilir, çünkü ben de sık sık oraya giderim.

– Geçen yıl Newroz kutlamaları dolayısıyla ateşli bir Kürtçe konuşma yapan siz değil miydiniz?

– Evet, doğru, diye yanıtladım.

– Evet, işte sizi orada gördüm. Uzun ve coşkulu bir biçimde alkışlanmıştınız. Kalabalık önünde konuşup söylev çekme alışkanlığı olan usta bir konuşmacı olmalısınız. Yanılmıyorum, değil mi?

– Zaman zaman kalabalık önünde söz aldığım olur.

– Qamişli’de çok tanınmış bir doktor ağabeyiniz de var yanılmıyorsa?

– Evet ama bu sorularınızla nereye varmak istiyorsunuz? diye sordum sabırsız bir biçimde.

– Hiiiç... diye şaşkınlığını belirtti. Yüzünüz bana yabancı gelmemişti, nerede karşılaştığımızı merak ettiğim yalnızca. Özür dilerim, rahatsız ettim. Hoşçakalın! Qamişli’de, Restaurant Garbis’te tekrar görüşürüz belki!...

Beni Alman askerleri tarzında selamladıktan sonra yemekli vagondan hemen çıktı.

Türk polisinin bana karşı bir oyun tezgâhlamakta olduğunu ve hemen trenden ayrılarak, Türk görevlilerine görünmeden Suriye’ye geçmenin bir yolunu düşünmeye başladım. Bir sonraki durakta önünde süngülü bir jandarmanın bulunduğu çıkış kapılarından birine doğru seğirttim. Jandarma, vagondan çıkmamı engelledi ve "Yasak" diyerek kestirip attı. Başka bir çıkışa koştum, orada da aynı görüntüyle karşılaştım: Türk askerinin tek bildiği efsanevi "Yasak" sözcüğü, yüzüme tükürülürcesine tiksinti uyandırdı bende.

Yerime dönüp, olayların gerisini kaygıyla beklemekten başka çarem yoktu artık...

Trenin birkaç dakika sonra yeniden hareket etmesinden sonra, Georges yanında bir subay ve iki askerle birlikte geldi. Subay, kompartımanımıza gitmek üzere kendilerini izlememi ve bagajlarımı indirerek yanından çekilmemizi emretti.

Posta torbalarının bulunduğu kompartımanın önünde durdu ve genç posta görevlisinden bütün torbaları çıkarmasını istedi.

– Peki nereye koyacağım bunları? diye kekeledi görevli.

– Nereye koyarsan koy, bul bir yer, diye homurdandı subay.

– Peki, peki efendim, deyip boyun eğdi zavallı görevli,

gidip başka yerde bir yer ararım. Sanırım yandaki kompartmanda yer var.

Subay, iki askeri, kompartımanımızın önünde hizaya geçirdikten sonra eşyalarımızı aramaya koyuldu. Georges'in üzerinde bulduğu para demetine hemen el koydu. Ardından benim ceplerimi aradı, ateşli silah bulmayı umuyor olmalıydı. Bulamayınca hem düş kırıklığına uğramış hem de rahatlamış bir biçimde Suriye'den aldığım kimlik kartımla, Beyrut radyosu Kürtçe spikerlik kartımı almakla yetindi. Pantolonumun ön ceplerini ararken, Şam'dan bir dostumun hediye ettiği çok güzel bir benzinli çakmak yere düştü. Subay onu iştahla seyretti ve geri verdi. Koridorda postacı da gördü çakmağı. Subay gittikten sonra gelip kendisine satması için bana yalvardı.

– Hediye dir ve hediye satılmaz, diyerek kestirip attım.

Ona sahip olma umudunu yitirmeksizin daha fazla üstelemedi.

Posta kompartımanında oturan Georges kızgın ve düşünceliydi. Ben ayakta, neredeyse cama yapışmış olarak duruyor ve koridora, kazık gibi duran iki askere ve çakmağımı düşleyen inatçı, çocuk edalı posta görevlisine bakıyordum.

Bu görüntüyü seyrederken, yavaş yavaş durumun ne derece ağır olduğunun bilincine vardım ve Reşat'ın Diyarbakır'da çektiği azabı anımsadım. Qamişli'ye iskelete dönmüş bir biçimde geldiği canlandı gözümün önünde:

– Hayır, insan bu noktaya gelmemeli. Burada kalmalıyım. Çok geçmeden, Türk Gestapo'sunun pençelerinden kurtarmalıyım kendimi, demişti.

Reşat, Diyarbakır hapisanesinde kırk gün boyunca, her gün dövülmüştü.

Ona ilgi gösteren Kürt bir gardiyan, olanakları ölçüsünde, hücre kapısının altından, tavanın çatlaklarından kendisine gizli gizli ekmek kırıntıları atarak hayatta kalması için yardım etmişti.

Vali, hapishaneyi teftişe geldiği bir gün, korkunç çığlıklar duyunca şaşırmış ve bağırان insan kimse, onu görmek istemişti. Bir deri, bir kemik kalmış Reşat'ı göstermişlerdi valiye. O kadar çok dövülmüştü ki, bedeni mosmor olmuştu.

Türk polisleri görünce trende, onu, o günü düşündüm. Altı yaşımdayken istencim dışında terkettiğim Türkiye'ye götürüleceğim için korkmakta haklıydım. Bana da aynı uygulayacak kadar gerekçeleri vardı. Çevremde git gide sıkıldığını duyumsadığım cendereden nasıl kurtulmalıydım? Olası ve düşünülebilecek bütün yolları kafamda geçirdikten sonra, tren ilerlerken, tek çözümün kendimi pencereden atmaktan ibaret olduğu yargısına vardım. Gençtim, sportifim ve çok hızlı giderlerken bile tramvaylara inip-binmeye alıştım. Şansıma, o gün tabanları yumuşak ayakkabılarım vardı ayağımda. Pencereden dışarı çıkarak orada sallanmayı ve sonra da tüm gücümle ayaklarımı vagona dayayıp, kendimi arkaya fırlatarak, yere ayaküstü düşmeyi planlıyordum.

Sıvışmam, tasarladığımdan daha çabuk olup bitti.

Kaçmaya karar verdikten sonra, ellerimi sırtıma götürüp pencerenin durumunu inceledim. Kompartımanımızdaki pencereyi yoklayarak çift kanatlı olduğunu anladım. Hiç zorlamadan açılmaları için hafifçe çekmek yeterliydi. Bunu anladığıma sevindim. Kendimi kurtarmak için hiç bu kadar kararlı olmamıştım. Kanatları usulca çekip açık bıraktım. Kompartmanda hüküm süren karanlık sayesinde hiç kimse, yaptığımı görmedi. Artık iş posta kompartımanının önünde

nöbet bekleyen iki askerin dikkatini başka yere çekmeye kalıyordu. Çakmağımı kurban etmeyi düşündüm ve posta görevlisine işaret ettim.

– Fikrimi değiştirdim, dedim, çakmağı satmaya karar verdim.

– Şaka mı ediyorsunuz? diye sordu kulaklarına inanamayarak.

– Ne şakası, al işte.

Postacı çakmağı elimden kaparcasına alıp sevinçle fiyatını sordu.

– Bu çakmağı almaya ve istediğim fiyatı vermeye hazır olduğunuz belli, sizi kandıracak değilim. Yan taraftaki salonda Suriyeliler var, fiyatını mutlaka bilirler. Böyle bir çakmağın kaç para ettiğini gidip sorun. Size söyleyecekleri fiyata, hatta biraz daha aşağısına bırakacağım.

Salona gitmek için koridordan, nöbet bekleyen askerlerin önünden geçmek zorundaydı. İşte trenden atlamak için bu anı seçmiştim...

Bilinçsizliğim yüzünden hesapladığım gibi yapamamıştım.

Birkaç gün sonra Georges, kendimi boşluğa atmadan önce pencereyi açtığımı, havuza ya da denize dalar gibi balıklamasına fırladığımı söyledi. Hareketimin çabukluğuyla sersemleşen askerler, ardımdan koşmak için birbirlerine dolaşmışlardı. Onlardan biri karanlıkta rastgele bana ateş etmeye çalışmış, öteki ise onu caydırmıştı:

– Bırak, belasını Allah'tan buldu.

Ellerimin ve başımın üzerine düştükten hemen sonra ayağa kalkmış ve trenden uzaklaşmak için çılğınca koşmuştum. Saatte seksen kilometre hızla giden tren ilerde durmuş ve tam düştüğüm yere kadar geri geri gelmişti. Atladığım sırada yere

düşen kol saatimin bulunması Türk polislerinin işini kolaylaştırmıştı. Oradan itibaren askerler, polisler ve jandarmalar ellerinde lambalarla izimi sürmüşlerdi. Bu arada ben de arayı açmıştım...

Çılgınca kaçışım sırasında birden sesler duyar gibi oldum. Yanıbaşımda gölgeler gördüğümü sandım. İçgüdüsel olarak çalılıkların arkasına kendimi yüzüstü attım. Ortalık sakinleşip kararınca yerimden kalktım ve kurulmuş makine gibi yürümeye başladım. Bir süre sonra beynim yavaş yavaş çalışmaya başladı. Ne var ki her şey benim için hâlâ belirsizdi. "Neredeyim? Gecenin ortasında, tarlalarda, yağmur altında neden dolaşıyorum? Oysa az önce yumuşak bir yatakta rahat rahat uyuyordum."

"Sahi, bir trendeydim. Türkler beni bir kompartımana tıkmışlardı. Kendimi pencereden atarak bu trenden kaçtım. Peki bu saatte neredeyim? Türkiye'de mi, Suriye'de mi? Hangi ülkenin hangi bölgesindeyim?"

Kendi kendime böyle sorular sorarak yürürken bir keçi yolu buldum ve o yolu izledim. İnce bir ilkyaz yağmuru, fazla ıslatmasa da geceyi serinletiyor ve uyanık kalmama yardım ediyordu. Birkaç dakika sonra evler ve ağaçlar görüldü. Neresiydi burası? Hâlâ Suriye'de bulunup bulunmadığımdan emin değildim. Korkuyla yoluma devam ettim. Birden biri bağırdı:

– Kim var orada?

Arapça sormuştu. Arapça yanıtladım:

– Benim.

– İyi, geçebilirsin.

İşte o zaman Suriye'de olduğumu anladım. Bu kasaba, olsa olsa Qamişlî'den otuz kilometre uzaklıktaki Amûdê

olabilirdi.

Evlere yaklaşırken, birçok arkadaşımızın bulunduğu küçük Kürt kasabası Amûdê'da olduğum kanısı kesinleşti. Bu arkadaşlar arasında en çok sevdiğimiz, dürüstlükleri ve çıkar gözetmeyen yurtseverlikleriyle ün salmış Şeyhmuzlar ailesiydi. Evlerini nerede olduğunu iyi biliyordum, ne ki o anda bilincim hâlâ yerine gelmemişti. Oralı birinden beni oraya götürmesini istedim. Gecenin bu geç saatlerinde beni Amûdê sokaklarında görünce şaşıran bu kişi:

– Neyin var? diye sordu, dayak yemiş gibisin. Amcamın evi tam karşıda. Hemen gidelim, başından geçeni anlat.

Demir kapı kapalıydı ve ev sessizdi. Kapıyı hızlıca alıp, seslenmek zorunda kaldık. Sonunda kapıyı açmaya Mehmet Ali geldi. Beni görünce afalladı, tezelden konuk salonuna götürdü ve yatağımı hazırladı. Yatar yatmaz olup biteni, ona ve yakınlarına iyi kötü açıklamaya çalıştım. Yere düşüşüm beni ciddi bir biçimde sarsmıştı. Az sonra ateşim yükseldi ve sayıklamaya başladım:

– Türkler beni ele geçirdikleri için seviniyorlardı, ne var ki avuçlarını yalayacaklar şimdi. Postumuzu kaptırmayacağız. Sonunda yeneceğiz onları, inanın bana!...

Bir süre sonra uyuyakaldım. Sabaha doğru, bir gürültü patırtıyla sıçrayarak uyandım: Ağabeyim ve on kadar Ermeni, Kürt vb. arkadaşı hâlâ hayatta olduğumu gözleriyle görmek için uyuduğum salona paldır küldür dalmışlardı. Hepsi boynuma atıldılar ve ağlayarak uzun uzun sarıldılar.

Daha dün gibi gözlerimin önünde, ağabeyim ve lokantacı Garbis çocuklar gibi gözyaşları dökmüşler ve gizlice silmek için arkalarını dönmüşlerdi.

– Ağlayacak ne var, gördüğünüz gibi hiç birşeyim yok,

dedim.

Bu sözler üzerine yataktan atladım. Ama ne yazık ki, bacaklarım tutmadı ve olduğum yere çöküp kaldım. Beni yatağa yatırdılar yeniden. Ağabeyim kırığım olup olmadığını anlamak için yokladı. Ellerim ve başım hâlâ çamurla kaplıydı, bileklerim ve parmaklarım sızlıyordu. Nafız beni dikkatle muayene etti, ne kırık ne de çıkık buldu. Sadece berelerden dolayı acı çekiyordum. İşin içinden böyle sıyrılmış olmam, çevremdeki arkadaşlar için olağanüstü birşeydi. Bir mucize olmuştu ve bu mucize bir kurban kesmeyi gerektiriyordu. Garbis tanrıya bir kurban sunmaya söz verdi. Gerçekten de, olayı kutlamak için iki koyun kesti. Güneş doğmak üzereydi ve Qamişlî'ye dönmek gerekiyordu. Olay geceleyin olmasına karşın, büyük bir insan kalabalığı evimizin önüne toplanmıştı, beni görmek ve elimi sıkmak istiyorlardı.

Kaçışından kısa bir süre sonra Türkler, Qamişlî'deki Fransız ve İngiliz yöneticilerine tehlikeli bir Alman casusunun trenden atlayıp kaçtığını ve Suriye topraklarında bulunduğunu bildirmekte gecikmediler. Sınırları kapatmak ve onu, sabotaj eylemlerini gerçekleştirmeden yakalamak gerekiyordu.

İki gün sonra, Fransız ve İngiliz güvenlik görevlileri bu olayla ilgili olarak beni soruşturmaya geldiler. Kendilerine, başıma gelenleri anlatınca güldüler ve Türk yetkililerini, "Suriyeli yolcuların haklarını çiğnedikleri" için protesto edeceklerine söz verdiler. Bagajlarımı geri almak için her türlü çabayı göstereceklerini de vurguladılar. Ne var ki, hiçbir elime geçmedi!

Yolculuk arkadaşım, Kürt ulusal hareketinde yer almayan Georges İzmirli'ye gelince, Mardine götürülüp üç gün tutuklu kalmış. Türkler, 500 Suriye lirası aldıktan sonra, onu

Qamişlî'ye getirmişler.

Aylar boyunca Cezîre'deki ve Türk sınırı boyundaki evlerde benim trenden kaçımdan sözedildi.

1942 ilkbaharında, hayatımı kazanırken, Kürt halkıyla ilişkimi korumak için tarım işlerine atılmaya karar verdim. 1940 yılına kadar Cezîre'de toprağın fazla bir değeri yoktu ve çok avantajlı koşullarda elde etme olanağı vardı.

Suriye'deki Fransız ve İngilizler tarafından kurulup yönetilen ekmeklik tahıl ofisi, pirinç üreticilerine Mısır'dan getirilen tohumlar satıyordu. Biraz sermaye ve sulak tarla bulan kişi pirinç üretmeyi planlayabilirdi. Qamişlî'de Lübnan ve Suriye bankasının müdürü, Lübnanlı, önemli bir sermayesi olan işadamı Xabbaz, Cezîre çevresindeki toprakları işletmeye koyuldu. İşinde öyle başarılı oldu ki, kendisine "Cezîre'nin pirinç kralı" adı verildi. Callo Saffan'daki topraklarımızı ekip biçmeye hazırlanırken, Xabbaz, gelip toprağı ortaklaşa işletmemizi önerdi. Elinde bulundurduğu büyük olanaklar ve usta işçilerle beni etkisi altına alacağını düşünüyordu. Reddettim, çünkü önceden, Türkiye Kürdistanı'ndan gelip sığınan Keldani Kürtleri (yalnızca Kürtçe konuşuyorlardı) arasında yarıcılar bulmuştum. Onlara toprak, su ve tohum sağlıyordum, bütün işleri ise onlar yapıyorlardı. Geliri yarı yarıya paylaşıyorduk. Yarıcılarımızın elde ettikleri bu kârların, bölgede bir eşi yoktu. Pirinç üretiminde fide dikme yoluyla değil de, tohumları buğday gibi savurarak çalışıyorduk. O sıralarda iş, sulama kanalları kazmak, suyla dolu büyük havuzlara dönüşmeleri için tarlaların kenarlarını yükseltmekten ibaretti. Orada fideler haftalarca suda kalıyordu...

Bu yeni iş bana epey boş zaman sağlıyordu. Böylece köylere gidiyor, gerek köylülerle, gerekse Fransız ve İngiliz

yöneticilerle, siyaset, toplum, din ve yazın üzerine tartışmalara giriyordum. Fransız ve İngilizlerin Kürt sorunuyla ilgilenmeleri için büyük bir çaba harcıyordum.

1943 yılından itibaren, İngilizler ve Fransızlar en yüksekten en alta, Kürt halkına karşı her yerde sempatik davrandılar. Suriye'deki bu sempati, siyasal önderlere ve eşrafa yapılan ziyaretlerle kendini gösterdi. Ne var ki, bu sempati özellikle 1919 yılından beri İngilizlerin işgali altında bulunan Irak'ta daha belirgin bi biçimde gösterildi. 1934 yılından itibaren Ahmet ve Mustafa Barzani kardeşler ve aşiretlerinin büyük bir bölümü, Basra'ya götürülmüşlerdi ve zorunlu ikâmette bulunuyorlardı. Ailenin öteki üyeleri ise Irak'ın dört bir yanına dağılmışlardı. Barzanilerin yurdu olan bütün Barzan bölgesi İngilizler tarafından tümüyle boşaltılmış ve "yasak bölge" ilan edilmişti.

Barzaniler 1942 yılında Basra'dan Kürt milliyetçiliğinin Irak'taki merkezine, Süleymaniye'ye taşınmışlardı. O dönemde, o kentte kısa süre önce kurulan siyasal örgüt Hîwa, bütün Irak'ta dal budak salmıştı; kadroları ve üyeleri arasında köylüler, üniversite öğrencileri ve aydınlarla birlikte, aşiret reisleri ve Irak ordusunda görev yapan subaylar da bulunuyordu. Gizli çalışmaları kısa sürede ürün vermeye başlamıştı. 1943 yılında Hîwa yönetimince desteklenen Mustafa Barzani, adamlarından birkaçıyla birlikte Süleymaniye'den kaçmayı ve Barzan bölgesine ulaşmayı başardı. Aşiretinden birkaç yüz adamı çevresinde toplaması hiç de uzun zaman almadı. Bölgesinde yerleşen polis karakollarına baskın yaptı, onlara saldırmakta ve silahlarına el koymakta güçlük çekmedi. Korkunç bir güce ulaşan Barzani, Bağdat'a ulusal isteklerinden oluşan bir liste dayattı.

O sırada Almanya savaşta güçlü durumdaydı. İngiltere ise Hitler'le Türkiye arasında kurulan iyi ticaret ilişkilerine göz yumuyordu. Türkiye'nin, Alman savaş sanayisine gerekli maddeleri sağlamasına bile ses etmiyordu.

Wehrmacht'ın Sovyetler Birliği ve Kuzey Afrika'da bozguna uğramasından sonra İngiltere, Türkiye'nin Almanlara krom vermeyi durdurması isteminde bulundu.

Uyarılarına Türkiye'nin aldırmadığı kanısına varan İngiltere, kısa süre sonra bir Kürt ayaklanması düşüncesine yakınlık gösterdi, böylece onu yıkmak için kendi güçlerini kullanması gerekmeyecekti. Bağdat'ı Kürt ayaklanmacılarla başbaşa bıraktı. Hîwa'nın yardım ettiği Barzani'ye gelince, Irak ordusunu bozguna uğratarak Erbil üzerine yürüdü. Dönemin başbakanı Nuri Said, tezelden ateşkes istedi ve isteklerini bizzat sunmak üzere Barzani'yi Bağdat'a davet etti. Çok sayıda temsilciyle birlikte Bağdat'a giden Barzani, Irak hükümetinden, Irak Kürdistanı'nda yönetsel ve kültürel hakların tanınmasını sağladı. Dönüşünde, Kerkük ve Erbil'den geçerken, Kürtler onu "Kürdistan'ın kurtarıcısı" olarak karşıladılar.

Bu gelişmeden sonra, ben de Irak'a giderek, Barzani ve Hîwa yöneticileriyle görüşmek istedim. Qamişlî'deki İngiliz yöneticiler, bir İngiliz çavuşu arkadaşın girişimlerine karşın, Irak için vize vermeye kesinlikle karşı çıktılar. Oraya gitmek için başka bir yol aradım.

Beyrut'taki Amerikan üniversitesinde kimya öğrenimi yaptığı sırada tanıdığım, Hîwa'nın etkin bir üyesi, kimi kez, iş için Musul'dan Qamişlî'ye geliyordu. Bir keresinde, kendisine niyetimden sözettim. Kararlaştıracağımız bir günde beni Suriye-Irak sınırından gelip alacak, sonra da Barzani'ye

götürecekti.

Aradan aylar geçti. Irak sınırında bir köye yerleşen arkadaşlar, gelip de, dostum Amadi'nin, Irak'taki Kürt sorumlularına götürmek üzere, evlerinde beni beklediğini bildirdiklerinde, nerdeyse tüm umudumu yitirmek üzereydim.

Java'ya atlayıp birkaç saat sonra soluğu dostlarımın evinde aldım.

BÖLÜM III

IRAK ve LÜBNAN

- MUSUL'DAN BAĞDAT'A,
IRAK HAPİSHANELERİNDE ON İKİ AY
- İKİ AÇLIK GREVİ
- IRAK HAPİSHANELERİNDE
VE AMARA TOPLAMA KAMPINDA, KÜRT, ARAP VE
AVRUPALI MAHPUSLAR ARASINDA GÜNLÜK YAŞAM
- İNGİLİZ MANDASI ALTINDA
BARZANİ'NİN VE KÜRTLERİN DURUMU
- BEYRUT'TA EĞİTİM VE LÜBNAN'DAKİ KÜRT
GÖÇMENLERİ İÇİN BİR GECE OKULUNUN AÇILMASI

1944 yılının Temmuz ayında'ydık. O yıl tonlarca piriñç ekmiştim ve hasat zamanını sabırsızlıkla bekliyordum. Arkadaşım Musul'dan gelip beni Barzani'ye ve Hîwa sorumlularına götüreceğini söylediğinde, hiç tereddüt etmeden yola çıktım. Bu "yolculuk" konusunda, benimle birlikte mücadele veren, ne ağabeyimin, ne de öteki Kürt arkadaşların düşüncelerini almaya zamanım olmamış ve Amedi'nin sözlerine güvenmiştim. Ertesi gün şafaktan önce yola koyulduk ve kısa süre sonra Irak topraklarına vardık. İki saat sonra iki *şurtî*yle (polis-jandarma) burun buruna geldik; bizi, gizlice paraşütle atlayan ve hemen ardından tepelerin arkasında gözden yitiveren Almanlara benzettiler.

– Bizi farkettiler, dedim Amedi’ye. Çok geçmeden üşüşürler başımıza bizi yakalamak için. Onlar gelmeden Suriye’ye dönmeye çalışalım.

– Hayır, hayır, daha sınıra ulaşmadan yetişirler ve kaçtığımızı görürlerse ateş ederler. Bölgede yaşayan normal insanlarmışız gibi yolumuza devam edelim.

– Onlarla tartışarak belki kendimizi kurtarabilirdik. Şimdi ise iş sarpa sardı.

Amedi beni yatıştırdı:

– Diyelim ki tutuklandık. Bizi uzun zaman tutamazlar. Emin ol, Barzani müdahale etmekte gecikmeyecek ve serbest bırakılmamızı isteyecektir.

Amedi kadar iyimser değildim ama Suriye’ye yalnız dönmek için onu da bırakamazdım. Bir saat sonra, on kadar üniformalı atlı tarafından çevrildik. Tüfeklerini bize yönelttiler. Tutuklandığımızı bildirip ellerimizi havaya kaldırmamızı emrettiler. Üstümüzü arayan çavuş ne benim Suriye, ne de Amedi’nin Irak kimlik kartına inanmadı. Her ikisini de cebine koyup kemerinden bir kelepçe çıkardı, bileziklerden birini benim sağ elime, ötekini Amedi’nin sol eline geçirdi. *Şartiler* eşliğinde karakola kadar on kilometre yürüdük.

– Kimsiniz? Bu bölgede ne yapıyorsunuz? Burada tanıdığınız kimdir? Gerçek niyetiniz nedir? diye sordu çavuş.

Amedi, Iraklı olduğunu, Musul lisesinde Kimya öğretmenliği yaptığını, beni Beyrut’tan tanıdığını, çok iyi arkadaş olduğumuzu, beni Irak’ta gezmek üzere davet ettiğini, onun için beni gelip aldığını söyledi. Banageline, Irak’la Suriye’nin ilişkilerinin iyi olması nedeniyle pasaport almadığımı, Irak gezimin çok kısa süreceğini bildirdim.

Çavuş bizi dinledikten sonra bürosuna kapandı ve üslerinin

emirlerini almak üzere telefona sarıldı. Öyle yüksek sesle konuşuyordu ki, her söylediğini duyuyorduk. Böylece geceyi bu polis karakolunda geçirdik. Ertesi gün, önce Dicle'nin kıyısında bulunan bir köye, Çiftik'e, oradan da Musul'un altmış kilometre kadar güneybatısında bulunan Türkmen kenti Tel-Ahfar'a götürülecektik. Yolun, yüz kilometre kadarlık ilk bölümü atla, geri kalanı ise polis minibüsüyle gidilecekti.

Telefon konuşması bitince çavuş bizi karakolun avlusuna soktu, ellerimizi çözdü, gölgelik ve hasır serili bir yer gösterdi. Öyle bitkindik ki, hemen oracığa uzanıverdik.

Karakolun temizliğini, atların bakımını yapan, *şurtillerin* hizmetini gören kişi, çevre köylerden bir Kürttü. Kürt olduğumuzu öğrenince bize acımıştı:

– Hiç korkmayın, size bir kötülük yapmaya cesaret edemezler.

Akşamleyin bize *sawar* (bulgur), yoğurt ve çay ikram etti. Dışarıda yatacağımız için iki de battaniye getirdi.

Ertesi gün *şurtiller*, erken saatte ve basit bir kahvaltıdan sonra bize birer at verdiler, dört kişilik koruma eşliğinde Musul yolunu tuttuk.

Öğlene doğru Çiftik'teydik. Burada ne polis karakolu, ne de lokanta bulunmadığından, onbaşı bizi köy ağasının evine götürdü. Kürt ağalarının hemen hemen hepsi gibi, bu ağa da kapısını çalan misafirleri ağırlıyor ve konukseverliğini gösteriyordu. Kürt milli duygularına yakınlığıyla tanınan oğlu, Amedi'nin öğrencisiydi. Gelip beni Suriye'den alacağı sırada ona destek olmuş, hatta beni Barzani'ye götürmesi için kendisine yardım edeceğine ilişkin söz de vermişti. Ama o gün bizi polislerle görünce, Amedi'yi hiç tanıımıyormuş gibi

davrandı ve hizmetçiler bize yemek verip atlarımızın bakımını yaparken ortadan kayboldu. Kısa süre sonra Tel-Ahfar'a doğru yola çıktık. Kente geceleyin vardık ve kışladaki bürolardan birinde uyuduk.

Ertesi sabah polis minibüsü bizi Musul'a, daha açıkçası mahkemeye götürüyordu. Soruşturma hakimi, kısa bir soruşturmadan sonra tutuklanmamız ve arkadaşımın evininin aranması emrini verdi. Ben kilitli bir hücrede kalırken bir mahkeme komiseri ve iki *şurti* de arkadaşımın evini aramaya gittiler. Amedi ve ben Musul emniyet müdürlüğünün hücrelerinde iki gün iki gece tutuklu kaldık.

Aynı hücrede, iki Barzani savaşçısıyla birlikteydik. "Kürt bölgesi" olarak değerlendirilen bir yerde nöbet beklerlerken, Irak güçleri tarafından tutuklanmışlardı. Söylediklerine göre İngiltere, Türkiye'nin artık Almanlara krom vermesini durdurduktan sonra, Barzani'ye karşı siyasetini değiştirmektedir ve Irak ordusunu, onunla savaşmak üzere hazırlıyordu.

– Savaş hemen yarın başlayacak değil, diyorlardı, ama bir yıl sonra İngiltere, bize karşı büyük bir güçle saldırarak.

Söyledikleri gerçekleşirse, diyordum kendi kendime, Irak Kürtleri ülkenin içinde özerklikten yararlanma fırsatını yitirirler, durumları ağırlaşır ve hiç kuşkusuz Irak hapishanelerindeki günlerimiz uzar...

Musul'a gelişimizin üçüncü günü kentin merkez hapishanesine taşındık. Tutuklular ile mahkumlara ayrılan bir koğuşta kalacaktık. Önce, bir ya da iki gece ölüm mahkumlarına ya da tehlikeli tutuklulara ayrılan hücrelerin bulunduğu koridorda, bir tür "âraf"ta yatacaktık. Herkül gibi bir paranoyak deli, bu hücrelerden birinde kalıyordu ve durmadan

haykırıyordu. Kimi kez Kral Faysal'dı, Corn Wallis'ti ya da Georges Washington'du. Onu olduğu gibi kabul etmek gerekirdi ve önemine göre saygı duyulmalıydı...

Eh, kendisine bu saygı gösterilmeyip demir parmaklıklar arkasına atılmıştı. Küfrediyor, bağılıyor ve eline geçeni gardiyanlara, koridorda yatan tutuklulara fırlatıyordu. "Mermileri" tükenince büyüğünü yapıyor ve elini dışkısıyla doldurup "âraf"a fırlatıyordu.

Şansımıza, o gece kapının yakınında yattığımız için yalnız Amedi ve ben bu mermilerden korunabildik. Kısa süre sonra üç gardiyan hüccresine girip, onu eşek sudan gelesiye dövdüler, yere yığıldı ve uyuyup kaldı. Biz ise yalnızca sabahın ilk saatlerine doğru uyuyabildik.

Merkez hapishanesindeki ilk gün parmak izlerimizin alınmasına ve diğer "idari" işlere ayrıldı. Paramıza el kondu ve saçlarımız kesildi. Özellikle Tel-Ahfar ve çevresinden Türkmenlerin bulundukları bir koğuşa yerleştirildik. Ama dışarıda, yerlere serilen örtüler üstünde uyumak zorundaydık.

İlk gecedan itibaren beni sabaha kadar kaşıdıran ve uyumamı engelleyen inatçı bitlerin istilasına uğradım. Güneşin doğmasıyla birlikte, gömleğimi ve atletimi çıkarıp, yüzlerce, hatta binlerce paraziti görünce şaşırdım.

Nasıl olur da buralarda bunca hızla üreyebilirlerdi? Onları öldürmüyorlar mıydı ya da geceleyin gökten mi yağıyorlardı?

Bunu gördükten sonra Musul hapishanesindeki asıl işim bitleri öldürmek oldu. Onları başparmaklarımın arasına alıyor ve eziyordum. Ezilirlerken çıkardıkları çıtırtı, bana büyük bir zevk veriyordu. Bunu yaparken, Kürt halkının gerçek düşmanlarının, mutsuzluğuma neden olanların ve olmaya devam edenlerin iflahını kesmiş gibi oluyordum.

Kimi kez de, raslantının ve sosyal adaletsizliğin ellerine bıraktığı masum insanları nedensiz yere ve acımadan kırbaçlayan celladın kafasını ezdiğimi düşünüyordum. "Modern" olarak nitelendirilen bu hapishanede o kadar çok bit öldürüyordum ki, tırnaklarım kıpkırmızı olmuştu...

Mahkumlara ayrılan yerde bir kumaş işletmesi ve bir de marangozluk atelyesi bulunuyordu. Yüzlerce mahpus ayda iki dinar gibi çok düşük bir ücretle bütün gün çalışıyorlardı. Gerçekten de o dönemde, Irak'ta ücretler düşüktü. Bir *şurtiye* maaşının ne kadar olduğunu sorduğumuzda sıkılarak yanıtlamıştı:

– Beş dinar.

Ardından açıklamıştı:

– Ücretimiz çok düşük ama "ako barrani", yani yan gelirimiz de oluyor...

– Peki toplam ne yapıyor?

– On beş dinar kadar.

Rüşvete hayasızca itilen *şurti*, yeterli bir gelir elde ediyordu, oysa kumaş dokuyan ya da marangozluk yapan bir mahpus, ayda iki dinar kazandığı için tanrıya şükretmekten başka bir şey yapamıyordu...

İçeri tııklmamızın ilk on gününü, Amedi ve ben, dış dünyadan hiçbir haber alamadık. On ikinci gün, Amedi görüşme yerine çağırıldı ve kayınbabasıyla on dakika kadar konuşabildi.

Geldiğinde suratı asıktı:

– Kayınbabam, Musul'daki Kürt avukatların davamızı savunmak üzere başvuruda bulunduklarını bildirdi. Na var ki yetkililer, onların bizimle ilişkiye geçmelerini yasaklamışlar. Dışardaki Kürtler bizim hakkımızda kaygılıymışlar ve sonumuz konusunda kendi kendilerine binbir soru soruyorlarmış...

On beşinci gün, sabrımı yitirdim ve hapishane müdürlüğüne bir dilekçe verip beni mahkemeye çıkarmalarını, yargılamalarını ve suçluysam mahkum etmelerini istedim. Aksi taktirde hemen Suriye'ye geri gönderilmek istediğimi bildirdim.

Girişimlerim hiçbir sonuç vermayınca açlık grevi yapmaya karar verdim. On gün boyunca hiçbir yemek yemeyecek, zaman zaman birkaç yudum su içmekle yetinecektim. Grevimin onuncu günü hapishane müdürlüğü kararımın nedenlerini açıklamamı istedi:

– Çok basit, dedim, bir aydır burada, hapishanenizin dört duvarı arasında bitler tarafından yenilerek, kötü beslenerek, uygunsuz koşullarda, ailemden hiçbir haber almadan ve ziyaret edilmeden kalıyorum. Yasal olarak sınırı pasaportsuz geçtiğim için suçlanamam. Yasalarınıza göre bu suç bir ay hapis ya da beş dinar para cezasıdır. Hemen mahkemeye çıkarılmak istiyorum, yoksa bu hapishanede sonsuza kadar kalmak için hiçbir neden göremiyorum.

Sinirlenmemden ve kararlılığımdan etkilenen iriyarı, kır saçlı, acımasız bir biçimde gülümseyen gözleriyle müdür, koltuğundan kalkarak, babacan bir tavırla beni ikna etmeye çalıştı:

– Gençliğinize acıyın. Böyle devam ederseniz ya ani bir ölüme ya da dermansız bir hastalığa kurban gidebilirsiniz. Ülkemize yasal olmayan yollardan girişle ilgili olarak yasalarımıza ilişkin söylediklerinizde haklısınız. Her şey yalnız bize bağlı olsaydı, yasaları harfi harfine uygular, beş dinarı aldıktan hemen sonra sizi sınırın ötesine bırakırdık. Ama ne yazık ki, güçlü bir el, başımızın üstünde keskin bir kılıç sallamakta ve en ufak ayrıntılarına kadar ne yapacağımızı

emretmektedir.

Genç bedeninizin açlıktan haykırdığını düşündükçe yüreğim parçalanıyor inanın; durumunuzu daha yakından incelemek üzere Bağdar'a götürülmenize karar veren yöneticilerin ise umurunda bile değil bu.

Size güveniyorsam, ben de Kürt kökenli olduğumdan ve size acıdığımdandır. Haydi, bırakın hemen şu açlık grevini. İki gün boyunca süttten başka şey içmeyeceksiniz. Yeterli miktarda göndereceğim. Bağdar'a gitmeden önce gücünüzü kazanmanız önemli.

Ardından neredeyse yalvarırcasına ekledi:

– Beni dinleyeceksiniz, değil mi?

Söylediklerinin içtenliğinden etkilenip açlık grevini bıraktım. Gerçekten de, söz verdiği üzere müdürün bol bol gönderdiği süt kısa zamanda kendime gelmemi sağladı.

2 Ağustos sabahı gardiyanlarımız, akşamleyin Bağdar'a hareket eden trene bineceğimizi bildirdiler. Öğleden sonra Amedi ve ben kelepçelerle bağlandık. Bir onbaşı ve iki polisle gidecektik. Hapishane kapısının önünde, polisin bizden uzak tutmaya çalıştığı bir Kürt kalabalığı bekliyordu. Kalabalık arasında Ahmet Boti'yi gördüm. Zamanında Fransız müşavir Alphonsi'nin oluruyla Dêrik'te bir Kürt okulu açmıştı. Bir eliyle gözlerinden akan yaşları silmeye çalışırken öteki eliyle beni cesaretlendirici işaretler yapıyordu. Birden geçmişi gözümün önünde canlandıran Ahmet'i görmem, onun beni böyle kelepçeli ve zincirli görerek üzülmesi, gidip elini sıkamamam ve konuşamamam sinirlerimi boşandırdı. Çocuk gibi ağlamaya başladım. Yanaklarımdan akan gözyaşlarım görmemi engelliyordu, dolayısıyla yavaşladım ve polis kelepçemin zincirinden çekıştırmeye başladı. Öyle güçlü bir biçimde

çekti ki, az kalsın düşüyordum. Yavaş yavaş gerçeğe döndüm ve geriye bakmadan, hızlı adımlarla "efendi"mi izledim.

Garda bir onbaşı ve iki *şurti* bizi devralıp, genellikle polislere ayrılan ikinci sınıf vagonda bir kompartımana yerleştirdi. Trenin Musul'dan uzaklaşmasından sonra gardiyanlarımıza sigara ikram ettik ve söyleşmeye başladık. Nereliydiler, Bağdat'ı tanıyorlar mıydı, oraya ne kadar zamanda gidecektik, bu mevsimde havalar nasıldı?...

Onlarla artık samimi arkadaşlar gibi sohbet ediyorduk. Bir süre sonra onbaşı emrindeki askerlere dönerek:

– Tutuklularımızın *xoşweled* (iyi çocuk) oldukları belli. Onları böyle kelepçeli tutmamız gerekmez. Ellerini çözeceğim, ne dersiniz?

– Tamam, dediler, efendi insanlara benziyorlar... Kendilerine göstereceğimiz saygıyı kötüye kullanmazlar...

– Kesinlikle, bu konuda hiç kuşkunuz olmasın, diye atıldı Amedi.

Onbaşı hemen kelepçelerimizi çözdü ve yolculuğumuz boyunca hizmetimizde olacağını bildirdi. Amedi, bu iyi niyetlerinden dolayı kendilerine teşekkür etmek için, cebinden yarım dinar çıkardı ve eline tutuştururken:

– Bir o kadarını da Bağdat'a vardığımızda alacaksınız, diye fısıldadı.

Böylece yolculuğumuz sıkıntısız geçti. 3 Ağustos günü öğleden sonra Bağdat garına vardık. Gösterdiği kibarlıktan dolayı kendisine söz verdiğimiz "kurtulmalık"ın öteki yarısını onbaşının cebine koyduk. Bu ise, peronları geçerken kelepçeleri yeniden bileklerimize takmasını engellemedi. Polis minübüsü bizi doğrudan doğruya emniyet müdürlüğüne, oradan da merkez hapishanesi sanıklarına ayrılan bölüme

götürdü. Kısa süre sonra Ortadoğu'nun en büyük hapis-hanelerinden birinde bulunuyorduk. Orada yetişkin sanıklar bölümünün sorumlusu olan çavuşa teslim edildik. Çavuş bizi hemen geniş bir avluya soktu. Avluda üç büyük koğuş ve birçok oda bulunuyordu. Bu odalardan biri gardiyanların bürosuydu. Her birimize ikişer battaniye verildi. Mahpuslar bize yer açmak için sıkıştılar. Örtülerimizi yere serip yorgunluktan bitkin ve sıcaktan soluğumuz tükenmiş olarak, kendimizi ancak yere attık ve bizim gibi yere yayılmış olanların şaşkın bakışları altında uyumaya çalıştık.

Akşam üzeri saat beşte, günlük yemek dağıtımını bildiren çan çaldı. Yemeğimiz bir parça ekmek ile bir tas taze hurmadan ibaretti. Bu yemeği elde edebilmek için düzenli sıralar halinde çömelmek gerekiyordu. Buna uymayan tutukluya anında tekme tokat giriliyordu ya da kırbaçlanıyordu ve elbette yemekten de yoksun kalıyorlardı. Başka yerden yemek elde etmek için hiçbir olanakları bulunmayan zavallı tutuklular, hapishanenin kurallarına harfi harfine uyuyorlardı. Bu yemeği istemeyenlere ve biraz varlıkları bulunanlara gelince, bu çömelmeye uymak zorunda değillerdi. Amedi ve ben bu ekmeği ve hurmaları yememeyi ve açlıktan ölmek için bir yol aramayı kararlaştırdık.

O akşam hâlâ Musul'dan hareket etmeden önce, Amedi'nin ailesinin bize ulaştırdıklarından kalanlar vardı. Ondan sonraki günler bakalım ne olacaktı...

Biz bu konuyu tartışırken açık tenli, pembe yanaklı, geniş alınlı biri bize doğru ilerledi. Ayakları yaklaşık bir metre uzunluğunda zincirle, kilolarca ağırlıkta büyük bir gülleye bağlanmıştı. Adam yanımıza iyice yaklaşınca şakınlıktan neredeyse küçük dilimizi yutacaktık: Karşımızdaki kişi, Irak'ta

Hewlêr (Erbil) bölgesinde çok tanınmış bir Kürt ailesinden olan Remzi Ağa'dan⁵¹ başkası değildi.

Remzi, 1941 yılında Beyrut'taki Amerikan Üniversitesi'nde ekonomi öğrenimi görürken, Almanya'ya sempati duymuş ve halkların düşmanı, Kürt halkının mutsuzluğunun tek nedeni "kalles" İngiltere'yi yenmesini dilemişti. Bir yıl sonra Beyrut'tan ayrılıp evine, Irak'a dönmüş, oradan İstanbul Üniversitesi'nde ekonomi eğitimini sürdürmeye gitmişti. Ardından Almanya'ya geçmiş ve Alman gençlik örgütü Hitler Jugend'e katılmıştı. Orada hızla yönetici konumuna gelmişti. Kısa süre sonra Alman özel servisleri ona görev vermişler ve Remzi bir Alman subayıyla birlikte Hewlêr yöresine, ailesinin bulunduğu köylerden birinin yakınına paraşütle inmişti. Orada babasının yaşlı hizmetçisi Osman tarafından sıcak bir biçimde karşılanmıştı. Remzi ve Alman arkadaşı Raşit Ağa'nın köy evinde rahat rahat uyurken, bölgede mevzilenmiş olan İngiliz güçleri köye baskın yapmışlardı. Remzi, Alman ve yaşlı Osman Bağdat'a götürülmüşlerdi. Söylentiye göre bu üç adam Mısır'a götürülmüşler ve çöl ortasındaki bir hapisanede çürümeye mahkum edilmişlerdi. Şimdi onu böyle kanlı canlı, eskiden tanıdığımız zamanki gibi masum çocuk gülümsemesiyle karşımızda görünce, şaşkınlıktan ağzımız açık kaldı. Remzi gardiyanların bizi beraber görmemesinin daha iyi olacağını, bir şeye ihtiyacımız olursa, yardım etmeye çalışacağını bildirdi. Sonra zincirlerin korkunç şakırtılarıyla önümüzden geçip gitti. Gülleyi kucagında tutuyordu ve güçlkle ilerliyordu...

Bağdat hapishanesine gelişimizden birkaç gün sonra Ali Hamdi (Hîwa'nın bu kentteki temsilcisi), tutukluların görüş günü olan perşembe günü bizimle görüşme izni almayı

başardı. Görüşme, çocukların bulunduğu bölümün avlusunda yapılıyordu. Kader arkadaşım, kendisiyle aynı kentte yaşayan bu Kürt sorumluyu çok iyi tanıyordu. Kendisini avlunun bir köşesinde, bir yığın paket, torba ve kutuyla birlikte bulduk.

– Size ufak tefek şeyler getirdim, dedi alçakgönüllü bir biçimde. Birkaç günlük yiyecek, sigara filan. Yakındaki bir lokantayla, size her gün sıcak yemek göndermesi için anlaşacağım. Kirli çamaşırlarınıza gelince, gelecek ziyaretimde bana verirsiniz. Evde bir güzel kaynattırırım onları, yoksa bitler kanınızı emer bitirirler. Hapishanelerin durumunu iyi biliyorum. O yoldan sık sık geçtim...

O sıralar gençliğinin baharında olan Ali Hamdi ufak tefek ve zayıftı. Esmer ve yuvarlak yüzünde, uzun kirpikli kahverengi gözlerinde, büyük bir cömertliğin, özverinin, mücadele azminin ifadesi vardı. Bağdat'ta kaldığımız sürece kendini bizim ihtiyaçlarımızı karşılamaya, bizi rahatlatmaya ve serbest bırakılmamız için onca girişimde bulunmaya verdi. Tutukluluğumuza son verilmesi için Mustafa Barzani'nin İngiliz ve Iraklı yöneticiler nezdinde müdahale etmesini sağladı. Ne var ki, bu yöneticiler o sırada sırtlarını Barzani'ye dönmüşler ve kendisine saldırmaya hazırlanıyorlardı. 1943 yılında "Kuzey işleri" ("Kuzey": Kürdistan) için özel olarak görevlendirilen Devlet Bakanı Kürt Mecid Mustafa'nın, kimi görevleri elinden alınmıştı. Barzani'nin hizmetine "ilişki subayları" olarak verilen memurlardan kimileri Bağdat'a çağrılıp tutuklanmışlardı. Resmi, kültürel ve ekonomik alanda verilen sözlerin tümü de palavraydı...

Bundan cesareti kırılmayan Ali Hamdi, Kürt bakanların aracılığına başvurdu. Bunlar arasında 1933 yılında Şam'da, dilbilimci ve edebiyatçı, kirvem Celadet Bedir Xan'ın evinde

karşılaştığım yine ünlü dilbilimci ve etnolog Tewfık Wehbî⁵² de vardı.

– Bundan on yıl önce Şam’da gördüğünüz o sarışın çocuk bugün hapishanede çürüyor, demişti Ali Hamdi.

Hapishane müdürlüğüne çağrıldığımda Bağdat’a gelişimizden bu yana bir ay geçmişti. Sırtı bana dönük dev yapılı bir adam, müdürle konuşmektaydı. Müdür geldiğimi bildirince, benden yana dönüp o güzel ceylan gözleriyle baktı.

– Aa, Rüşdî Bey⁵³, dedim elini sıkmak için kendisine doğru koşarken.

Rüşdî beni kucaklamak için eğildi ve alnımdan öptü.

– Seninle ilgilenmem için Tewfık Wehbî gönderdi beni, diye fısıldadı. Söyle, ne ihtiyacın var?

– Serbest bırakılmaya ihtiyacım var. Yapabilirsiniz burdan çıkmama ve evime dönmeme yardım edin.

– Tewfık Wehbî serbest bırakılman konusunda hayal kurmamanı, şimdilik sabırlı olmanı söylememi istedi. Gerçekten de, şu sıralar Amerikalılarla İngilizler, Arapları çekip çevirmek ve ellerinde bulundurmak için çekişiyorlar. Her türlü milliyetçi Kürt hareketi sakıncalı olarak değerlendirilmekte ve Majesteleri’nin hükümetinin şimşeklerini üzerine çekmektedir. İngilizler, milliyetçi Kürt hareketinin içinde olduğunuz kanısında oldukları için seni ve arkadaşını Irak’ta hapiste tutmaya karar vermiş gibi görünüyorlar.

– Eğer öyleyse bize siyasi tutuklu statüsü versinler, bir İngiliz tutuklama kampına götürsünler, diye karşılık verdim, hiç olmazsa buradakinden daha fazla yerimiz olur.

Yumuşak ama kesin kararlı sesiyle Rüşdî Bey sözlerine devam etti:

– Tewfık Wehbî aceleci olmamanı tembih etti. Şimdilik

burada senin için yapabileceklerimden söz et.

– Hapishanenin hastanesine kaldırılmam için kendi ağırlığını ya da daha çok Tewfık Wehbî'ninkini kullan, çünkü sıtmaya yakalandığımı sanıyorum.

– Bunu hemen yapabilirim, çünkü hastane müdürü arkadaşımıdır. Ayrıca, ister hastanede olsun, isterse tutuklular koğuşunda, sana her akşam yemek göndereceğim evimden. Şimdi koğuşuna dön. Sana haber göndereceğim.

Aynı gün hapishanenin hastanesine taşındım. Oraya ulaşmak için ağır cezalıların koğuşundan geçiliyordu. Büyük bir çoğunluğu, büyüklüğü ve ağırlığı, mahkemelerin verdiği cezanın ağırlığına göre değişen zincirler ve güllelere bağlanmışlardı.

Bağdat hapishanesinde de kumaş işletmeleri, marangozluk, konfeksiyon vb. atelyeleri vardı ama Musul'dakilere göre daha fazla ve geniştiler.

Mavi ve beyaz çizgili tek tip giysileri, ayaklara bağlı zincirleri ve gülleleri, makineler önünde mahpusların çılginca çalışmalarını; bağırıp çağıran sarkık dudaklı, esmer tenli, dev gibi gardiyanları görmek, bende bir karabasan izlenimi bıraktı. Üstelik başka bir gezegende, cehennem dibindeydim sanki...

Kısa zamanda dekor değişti. Revirin temiz yataklarını, gezmeme izin verilen çiçekli bahçeyi görünce sevinç çılgılığı attım ve biraz önce gördüğüm korkunç görüntüleri unutmaya çalıştım.

Ertesi gün hastanenin müdürü tarafından muayene edildim. Kuşkulandığım gibi sıtmaya yakalanmıştım. Tez elden kinin yazdı.

Rüşdî Bey'e gelince, beni unutmadı. Kardeşi, her gün öğleyin, içinde değişik ve lezzetli yemekler bulunan sefer

tasıyla gelirdi. Hastanenin yatakhanesine serbestçe girebiliyor ve gözetim altında olmaksızın benimle söyleşebiliyordu.

Bakılıp pohpohlandığım hastanede bulunmak hoşuma gitsede, tutuklular koğuşunda yalnız kalan arkadaşım Amedi'yi görmemek acı veriyordu. Üstelik, hapishane revirinin başka bir dezavantajı vardı. Büyük bir hastaneye bağlı olduğundan, revirin bahçesine bakan bir psikiyatri bölümü vardı. Orada her derece ve kategoriden akıl hastaları bir aradaydılar. Yazın, Bağdat'ın boğucu sıcaklarından ötürü, kalın parmaklıklılı pencereler açık kalmak zorundaydı. Dolayısıyla hastaların çılgınlıkları, haykırışları ve böğürtüleriyle sık sık uyanıyorduk...

Hastanedeki günlerim uzun sürmedi. Bir gün gelip de: "Suriye'ye gitmek üzere hazırlanın" denmeseydi, akıl hastalarının gürültülü komşuluklarına karşın bu günleri seve seve uzatırdım. Üstelik tedavim bitmemişti. Günlerden bir gün, İçişleri Bakanlığı bir kararla Amedi'yi yeniden bulduğum koğuşa götürülmemi emretmiş. Orada yalnız Amedi'yi değil, avlusu sıcaktan eriyen, asfaltla kaplı avlunun havasını da buldum. Bizi üzen yalnızca bu hapishanenin pis ve korkunç dış görüntüsü değildi. Her gün adaletsizliklerle karşı karşıyaydık. Zincirleri, güllesi ve her gün aldığı ölüm tehdidiyle Remzi Reşit Ağa vardı. Çiftlikte ona hizmetçilik edip burada ise ihtiyaçlarını karşılayabilmek için koğuşun kahvecisi rolünü üstlenen Osman vardı. İşlediği tek suç, ağasının oğlunu, onun köydeki evinde ağırlamak olan altmış yaşından büyük bir insan, nasıl olur da yıllarca hapiste tutulurdu?...

Bu acımasız ve insanlık dışı tutum Osman'ı bilinçli ve isyancı bir yurtsever yapmıştı.

– Sen nesen Osman amca? diye soruyorduk kendisine.

Yumruğunu sıkıp kolunu öne doğru uzatarak:

– E min Kurd im!

Her seferinde tadı damağımızda kalan kahvesini içmeye gittiğimizde bu soruyu sormak, yalnızca büyük bir coşku ve doluptaşan bir enerjiyle, "Emin Kurd im!" demesini duymak bizim için büyük bir sevinç kaynağıydı.

Hiç okuma yazması olmayan bu yaşlı köylüye okuma ve yazmayı öğretmek için birkaç gün yetti.

Çevremizdeki öteki tutukluların durumuna da üzülüyorduk. Güney Irak'tan, zengin bir adamın oğlu olan ve yargılanmaksızın on beş yıldır tutuklu bulunan o Arap köylüyü anımsıyorum. On beş yaşındayken haksız yere babasının katili olarak tutuklanmıştı, oysa babasını öldüren amcasıydı. On beş yıl boyunca öyle acımasızca dövülmüştü ki, sonunda aklını yitirmişti. Birkaç Irak *fil's*'i (kuruşu) karşılığında bildiği tek şarkıyı söylemeye ve parmaklarını şıkırdatarak oynamaya başlıyordu:

– "Neden tavuklarımı yersin pis tilki; bırak da büyüsünler", diyordu şarkısında. "Onları jandarmalara sunacağız. Pirinç pilavıyla yiyecekler, bizi rahat bırakacaklar..."

Topal Kürt hastabakıcı da gözlerimin önünde. Ülkenin hiçbir diplomalı doktorun ayak basmadığı uzak köşelerine, hastaları iyileştirmeye gidermiş. Birkaç kuruş karşılığında binlerce köylüye iğne yapar, şurup ve hap verir, yaralarını iyileştirir, ağrılarını dindirir ve tarlalarındaki işlerinin başına dönmelerini sağlamış. Bu, "resmi" bir doktorun hoşuna gitmemiş, onu ihbar edip tutuklattırmış. Kürt hastabakıcı, Musul'dan Bağdat'a götürülmüş. "Kuzey"de kalan karısı ve altı çocuğu babalarının yiyecek getirmelerini beklerken o bu hapishanede on aydır çürüyüp durmaktaydı.

Amedi ve ben üç aydan beri Bağdat Hapishanesi'nde,

parmaklıkların arkasındaydık. Saydığımız saniyeler, dakikalar ve saatler ağır, boğucu ve acıydı. Mahkemeye çıkmaktan, siyasi tutuklulara ayrılan toplama kampına taşınmaktan başka birşey istemiyorduk. Bu amaçla hapishane müdürlüğünü, İçişleri Bakanlığı'nı ve başbakan Nuri Said'i dilekçe yağmuruna tuttuk. Dışarıdaki arkadaşlarımız da boş durmuyorlar ve etkili insanları araya sokuyorlardı. Girişimleri, sorumlular üzerinde etkisini gösterdi. On beş gün sonra hapishane müdürlüğü, başka bir yere götürüleceğimizi bildirdi.

Meraktan ve sabırsızlıktan çatlayarak günlerce diken üstünde oturduk. Sonunda, bir gün, bu kasvetli hapishaneden çıktık. Gideceğimiz yer, Bağdat'ın güneydoğusunda, Amara toplama kampıydı. Buradan sözedildiğini daha önce duymuştuk ve birkaç ünlü Kürt militanı ile karşılaşacağımızı biliyorduk. Serbest kalmayacağımıza göre, bir an önce oraya varmakta acele ediyorduk...

Bağdat'taki Emniyet Genel Müdürlüğü'nün hücrelerinden birine kapatıldığımızı görünce büyük bir düş kırıklığına uğradık. Amara'ya gitmeden önce burada kısa bir mola vereceğimiz düşüncesiyle kendimizi iyi kötü avutmaya çalıştık. Ne var ki, paslı bir tenekenin tuvalet görevini gördüğü bu dar ve pis kokulu hücrede, molamız birkaç hafta uzadı. Merkez hapishanesinin tersine burada havasız kalmıştık ve üstelik ziyaretten de yoksunduk. Zindancıların önümüze yığıldıkları tutukluların çoğu, Irak'a pasaportsuz olarak çalışmaya gelen İran Kürtleriydi. Polis acımaksızın peşlerine düşmüştü, İran'a sürmeden önce aylarca içerde tutuyordu. Bu Kürtler daha sonra, ekmeklerini kazanmak için yeniden Irak'a dönmenin bir yolunu buluyorlardı.

Zindancıların onları ne biçim dövdüklerini, küfredip

aşğıladıklarını gördükçe yüreklerimiz parçalanıyordu:

– Pis Kürtler! Ne diye geliyorsunuz memleketimize? Şah'ın size verecek işi yok mu? İşimizi elimizden almaya mı geliyorsunuz? Evinize dönün, gelip bizi rahatsız etmeyin...

– Ne yapalım, diye karşılık veriyorlardı zavallı İran Kürtleri, Şah topraklarımıza el koydu. Bölgemize ne fabrika ne de sanayi kuruyor. Çoluk-çocuğumuzun nafakasını kazanmak için ne iş olursa yapmak zorundayız. Irak'ta, Iraklıların nefret ettikleri en güç işleri yapıyoruz. Bırakın ülkenizde yaşayıp çalışalım!

Bu mantık polisleri çileden çıkarıyordu. Kürtleri tükrük ve sopa yağmuruna tutuyorlardı, asker botlarıyla onlara veryansın girişiyorlardı.

Birbirinden beter bu günlük acılardan ötürü altüst olmuştuk. Müdürlüğe başvurup buradan çıkmak istediğimizi, yoksa açlık grevi başlatacağımızı bildirdik. İsteğimize hiçbir karşılık verilmeyince de açlık grevine başladık.

Birkaç gün sonra, protesto eylemimiz yetkilileri olduğu kadar arkadaşlarımızı da kaygılandırmış, Rüşdî Bey bizimle görüşme izni almıştı.

– Hayatınızı tehlikeye atmamalısınız, dedi babacan bir tavırla, Kürt bakanlar serbest bırakılmanız için uğraşıyorlar. Söz konusu yalnızca Irak hükümeti olsaydı, iş çoktan yoluna girmişti. Söylentiye göre, arkalarında Kürtlere yeni bir darbe hazırlayan İngilizler de var. Yapacağınız açlık grevi onların hiç umurunda olmaz. Zayıf düşmeniz ya da ağır biçimde hastalanmanız hiçbir işe yaramaz...

– Peki ama boşverirsek de, bizi sonsuza kadar burada tutup çürümeye terkederler. Ya söz verdikleri gibi başka yere taşısınlar bizi ya da ölene kadar açlık grevimizi sürdüreceğiz...

Grevimizin onuncu günü genel müdür bizi odasına çağırdı. Apar-topar, pijamalı, sakallarımız uzamış, yüzümüz solmuş ve yanaklarımız içe çökmüş bir biçimde müdüre götürüldük. Kalınca dudaklı, esmer tenli, elli yaşlarında olan bu adam Irak aksanıyla bize bağırdı:

– Neden yememekte ayak diretiyorsunuz?

– Çünkü buradan çıkartılarak başka yere götürülmeyi ve durumumuzun yasallık kazanmasını istiyoruz, diyerek cesaretle yanıt verdi Amedi.

– Buradan çıkarılacak mısınız? diye yerinden sıçradı müdür. Nereye yerleştireyim sizi, Semiramis Oteli'ne mi?

İyice sinirlendi:

– Bu hücrede kalmak zorundasınız, çünkü ajansınız.

– Ne ajanlığı? diye sordum.

– Barzani'nin ajanlarısınız.

– Kürdüz ve halkını seven, onun iyiliği için çalışan her Kürt gibi Barzani'nin sempatizanlarıyız, diye karşılık verdi Amedi. Bundan ötürü, hükümetin bu hücrelerde bizi çürütmeye hakkı yoktur; üstelik Barzani kimi kültürel ve yönetsel haklar ileri sürmüştür ve Bağdat büyük bir dikkatle durumumuzu inceleyeceğine söz vermiştir.

Bu sözler karşısında müdür zıvanadan çıktı ve hücreye götürülmemiz için zile bastı.

– Bu kanun kaçaklarını hücrelerine atın ve bırakın açlıktan gebersinler, diye emretti komiser.

Bir anda savaş giysileri içinde başka *şurtiler* görüldü ve bizi hücrelerimize kadar itekleyerek götürdüler. Komiser bizi açlık grevini bırakmaya isteklendirircesine yemek tasını hücremize koydu.

– Ayak direttiğiniz sürece yönetimin şimşeklerini üstünüze

çekersiniz. Müdürün söylediklerini duydunuz. Sizi hiç ışık görmeyen yeraltı hücrelerine tek tek kapatmamızı istemiyorsanız, bu çocukluğa bir an önce son verin, diyerek tehdit savurdu.

Bu uyarı ve tehditlere pabuç bırakmayıp eylemimizi kararlı bir biçimde sürdürdük.

Ertesi gün, mucize eseri, komiser bizi güleryüzle ve sakin bir biçimde karşıladı:

– Size iyi bir haberim var, hazırlanın, çıkıyorsunuz buradan!

– Serbest mi bırakılıyoruz?

– Tam anlamıyla değil. Ama bu kez ciddi, doğrudan doğruya Amara’ya gideceksiniz. Buradan uzakta, ne var ki çok daha geniş yeriniz olacak. Hoşnut oldunuz mu şimdi?

– Doğruysa, evet, dedik. Ne zaman yola çıkıyoruz?

– Tam beş gün sonra. Hemen yemek yemeye başlarsanız, yolculuğa katlanacak güce sahip olabilirsiniz.

Komiserin önerisini kabul ettik. Bize manda sütü getirtmekte gecikmedi.

Amara’ya gitmek üzere belirlenen zaman gelip çattı. Amedi ve ben hücremizden sevinçle ayrıldık. Hapishanenin koridorunda zindancılar tez elden bileklerimize kelepçeleri taktılar. Kelepçelerimize bağlı uzun bir zinciri *şurt*inin biri tutuyordu. Böylece, yarım düzine kadar polis eşliğinde, işsiz güçsüzlerin bakışları altında Bağdat’ı boydan boya geçtik.

Polis karakollarında, bu kez pek de uzunca sürmeyen birçok moladan sonra yine yaya olarak Basra garına vardık. Basra’ya kadar bizi sevk etmek üzere yalnızca üç polis bindi trene. Oradan sıkı koruma altında Amara’ya kadar polis minibüsüyle yolculuk edecektik.

Irak’ın çöl gibi bölgelerini görmemizi sağlayan yolcu-

luğumuz olaysız geçti. Tren Bağdat'tan hareket eder etmez polisler kelepçelerimizi çıkardılar. Yolculuğumuzun hurmalıklar arasında geçen ikinci bölümü de pek kötü sayılmazdı hani. Arabamız kimi yerlerde durdu ve değişik türden hurmaların tadına baktık...

Amara kampına vardığımızda, gecenin geç saatleriydi. Gardiyan gidip assubayı uyandırdı. O da adlarımızı, öğrenim durumumuzu not ettikten sonra bizi bir *şurtin*'in eline bıraktı.

Yatakhaneimiz boş yatakların bulunduğu, camları kırık bir hangardı. Ekim ayında geceler soğuk olduğundan, kendimizi korumak için soğuktan en az etkilenen köşelere yerleştirilen yataklarda yatmaya karar verdik.

Bize hayal kurduran ve onun için Bağdat'ta açlık grevi yaptığımız Amara kampındaki ilk gece, pis kokan ve iğrenç örtülerle kaplanmış hasır şilteler üzerinde uyumakta büyük güçlük çektik...

Uyanınca yeni mekânımızla tanıştık. Kamp kırdı, Amara kentinin doğusunda çok geniş bir alandı. Değişik boyda yapılar, birkaç sıra dikenli telle ve her köşesinde silahlı bir *şurtin*'in bulunduğu karakollarla çevrili alana yayılmıştı. Bunlardan kimileri elli yataklı, kimileri iki-üç yataklı yatakhaneler, kimileri de tek yataklı odalardı. Alanın ortasında ise bir tutuklu tarafından işletilen, bir tür hamam bulunuyordu. Oraya herkes sırayla, "giriş ücreti"ni ödedikten sonra gidebilirdi.

Amara'daki tutuklular toplumsal konumlarına ve eğitim düzeylerine göre üç ayrı kategoride sınıflandırılmışlardı. Birincisinde, 1941 yılında, Raşit Ali Geylani'nin yönettiği savaşta İngilizlere karşı savaşan bir paşadan, bir generalden başka kimse yoktu. Pek kalabalık olmayan ikinci kategori ise

üniversiteliler, öğrenciler, subaylar ve profesörlerden oluşuyordu. Üçüncü kategoriye gelince, küçük burjuva kökenli ve halktan (köylüler, işçiler, küçük esnaf ve memurlar) tutuklular yer almaktaydı.

Gelişimizden az önce kamp, ağzına kadar, Nazi olduklarından ve Hitler Almanya'sına sempati duyduklarından kuşkulanan insanlarla doldurulmuştu. Ne var ki, Almanya'nın tam yenileceği sırada İngilizler, kampı Kürt milliyetçileri ve demokrat yurtseverlerle doldurmak üzere düşmanlarını bir günde serbest bırakmışlardı.

Amara'daki Kürtler arasında yüzbaşı Mîr Hac'ı⁵⁴ (1943 yılında Bağdat tarafından Barzani'yle ilişki subayı olarak atanmıştı), eski yargıç Awni Yussefi⁵⁵ (Irak'a pasaportsuz giren Türkiye Kürtlerini mahkum etmeyi reddetmişti), Zaxo'lu Seyid Abdülgani'yi (suçu aynı kentte yargıçlık yapan Awni Yussefi evinde barındırmaktı) ve Irak'ın kuzeyindeki Şerefan aşiretinin reisi, serüvenci ve ortalığı karıştıran Abdullah Şerefanî'yi de⁵⁶ bulduk.

Arap tutuklular arasında, "Arap" körfezinden Atlantik'e kadar birleşik bir Arap dünyası hayalini kuran, Arap nasyonal-sosyalizminin idelogu Sadık Şaşı⁵⁷ gibi tanınmış milliyetçiler vardı.

İngilizlere karşı beslediği duygular yüzünden Nazi Almanyası'nın kazanmasını istiyordu.

Kültürüne ve Avrupa'da uzun zaman kalmasına karşın Saddik Şaşı'nın şoven saplantıları vardı; "İngilizlerin uşağı basit ajitatörler" olarak değerlendirdiği Kürtlere karşı hiçbir anlayış göstermiyordu.

– İngilizler gider gitmez Kürtler kolayca Araplaştırılacaklar... diyordu.

Amara kampı, İngilizler tarafından yönetilmesine ve siyasi tutuklulara ayrılmasına karşın, çok özel bir tutukluluk yeri idi; ne Nazi kamplarıyla ne de bağımsızlıklarına kavuşmuş Arap ülkelerindeki diktatör rejimlerin kurdukları kamplarla hiçbir ortak yanı yoktu. İnsanlarla görüşmekte, konuşmakta, okuyup yazmakta ve gazete getirtmekte serbesttik. Evli tutukluların ayda bir kez, yatakhanelerden uzak yerlerdeki özel bir konutta eşleriyle buluşma izinleri vardı ama bu haklarını çok az kullanıyorlardı.

Amara'daki tutuklular, haftalık alıyorlardı ve doğal olarak bu, bulundukları kategoriye göre değişiyordu. İlk kategorideki biri her gün için bir dinar, ikinci kategoridekiler yarım dinar, üçüncü kategoridekiler ise 250 fils alıyordu. Ayrıca, her tutuklunun günde bir paket sigara hakkı vardı.

Amedi ve ben, Bağdat'ta ikinci kategoride sınıflandırılmamıza karşın, burada iki hafta boyunca, günde 250 fils üzerinden ödenek aldık. Mir Hac bağırıp çağırırdı ve Kürt bakanı Tewfik Wehbî'ye bir telgraf daha çekmemi öğütledi.

Kamp müdürüne gidip telgrafi verdim, sonra da Mir Hac'ın odasına döndüm. On dakika sonra kapı çalındı. Bir Iraklı polis odaya girdi ve topuklarını vurup asker selamı vererek:

– Efendim, Bağdat'tan emir geldi. Bundan böyle ikinci kategoride yer alacaksınız.

Şarti gidince Mir Hac ve ben kendimizi gülmekten alamadık. Telgraf Bağdat'agitmeden umulan etkiyi yaratmıştı. Böylece ödeneğimiz kamp komutanı tarafından çalınmayacak ve rahat bir biçimde yaşayacaktık. İkinci kategori ödeneği, gereksinimlerimizi normal bir biçimde karşılamaya yetecekti.

Kamp müdürlüğünce kendilerine izin verilen çocuklar 25

fils karşılığında alışverişimizi yapıyorlardı. Her sabah gelip alışveriş için gerekli parayı ve kendi bahşişlerini alıyor, verdiğimiz listelerle kente iniyorlardı. Onlar döner dönmez işe koyuluyorduk. Seyid Abdulgani ve Awni Yussef'in yatakhanesinde yemek pişiriyorduk. Awni Yussef aşçılık yaparken, ben bulaşıkları yıkıyordum, çünkü o dönemde Türk kahvesi yapmaktan başka birşey bilmiyordum...

Spor, banyo, alışverişçi çocuklarla hesaplar, mutfak ve bulaşık, okuma, kamp içi ziyaretler ve tartışmalar, Amara'daki yaşantımıza canlılık katıyordu. Günler oldukça çabuk geçiyordu.

Tutukluluğum süresince iki olay kamp yöneticilerini çok kızdırdı. Birincisi, Muharrem Aşuresi'nin ilk on günü kendilerini yaralayıp berelemek isteyen Şiiler⁵⁸ oldu.

Otuzlu yıllarda bu törenler, olaydan yararlanarak Şiilerle Sünniler arasında kin yaratmak isteyen Iraklı yöneticiler tarafından katı bir biçimde yasaklanmasına karşın, gizlice yapılır olmuştu. Müdür yardımcısı, savaş giysileri içindeki bir düzine *şurtiyle*, Aşure'den bir akşam önce, kampta her türlü uygunsuz olay yaratılmasını önlemek ve bereleyici, kesici silahlara el koymak için Şiilerin kaldıkları yatakhanelere geldi. Bütün önlemlerine karşın Şiiler kendilerini yaralayıp berelediler ve ertesi gün birçok Şii, kampın revirine taşındı.

İkinci kargaşa, Bağdat'ta yargılanmak üzere polislerce götürülen, Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulmasına karşı olan bir direnişçinin kaçması üzerine çıktı. Mücadele arkadaşlarının çoğuna yaptıkları gibi, İngilizlerin, kendisini de ölüme mahkum edeceklerine inanan Filistinli, pek tanımadığı düzlük bir alanda gardiyanların elinden kurtulmuştu. Yakalandı ve vahşice dövüldü. O zaman birkaç Arap

milliyetçisi, kamp komutanının bürosu önünde İngiltere ve siyonizm karşıtı bir gösteri düzenlediler. Kamp komutanı onların üzerine *şurtlari* gönderip dağıttı ve barakalarına dönmeye zorladı.

Amara kampındaki yaşantım sırasında Güney Irak'ın gerçek feodalizmine tanık oldum. Kasım ayı boyunca, şafaktan güneşin batışına kadar tahıl yüklü develerin ha bire Amara kentine doğru gittiklerini görüyordum. Geçtikleri yol bizden birkaç yüz metre ötedeydi; bu uzaklıktan devecilerin çıplak ayaklarını ve paçavra gibi giysilerini seçebiliyorduk. Bu yüklerin tümü, otuz kadar köy ile binlerce devenin ve kendisi için kölece çalışan yoksul köylülerin sahibi olan bir Arap şeyhine aitmiş.

Amara kampında kalanlar, yalnızca Araplar ve Kürtler değildi. Bulgar ve Macar mühendisler de bulunuyordu.

1941 yılında, İran'da çalıştıktan sonra Türkiye'ye kaçmaya çalışmışlardı. Güneyden gelen İngilizlerin, kuzeyden gelen Sovyetlerin eline düşmemek için Türkiye üzerinden ülkelerine dönmeyi düşünmüşlerdi. Ne var ki, İngilizlerce tutuklanıp Amara'ya atılmışlardı.

Bir Macar mühendis, firar eden İranlı askerlerin eline düşmüştü. Askerler onun altın dişlerini görünce üstüne çullanmışlar, ağzındaki değerli metali, birer birer sökmüşlerdi.

Macar mühendisin, dişlerinin bir bölümü sökülmiş ağzıyla, başına gelenleri anlatırkenki durumu daha gözümün önünde. Bu kötü anıya karşın, tüm çalışkanlığını ve iş coşkusunu korumuştur. Nasıl yaptığını bilmiyorduk ama sorgun dalları buluyor ve zamanını sepet, çöp kutusu, valiz, sandalye ve koltuk örmekle geçiriyordu. Bunları tutuklulara ve alışverişçi "çocuklar" aracılığıyla dışarıya bile satıyordu.

Sakalları ve bıyıkları, insanda saygı uyandıran çok sevimli iki tutukluyla tanışmıştım. Birincisi, Arnavut kökenli, mavi gözlü bir Iraklıydı; ikincisi, sakalı, bıyıkları ve saçları kırçıl, esmer tenli bir Iraklı Süryaniydi.

Şubat ayının sonuna doğru Mir Hac, odasını benim kullanmam için gerekeni yaptıktan sonra Bağdat'a, seyyar birlikler hapishanesine taşınmıştı.

Birkaç gün sonra, serbest bırakılmam için ciddi girişimlerde bulunulduğunu ve tutukluluğuma son verilmesi için Suriye parlamantosundan on altı Kürt milletvekilinin doğrudan doğruya Nuri Said'e başvurduklarını yazıyordu.

Bağdat'a taşınmam için verilen emir, ancak Mayıs ayında geldi.

Basra'da, polis bürolarının birinde, bir masa üzerinde, örtüsüz olarak bir gece daha geçirdim ve sabaha kadar gözümü kapatamadan soğuktan donayazdım.

Ertesi gün, akşama doğru, on kadar adi tutukluyu bir hücreden çıkarıp ellerine kelepçelerini taktılar. Beni de bunlardan birine bağlamaya çalışırlarken, tüm gücümle karşı çıktım ve onlarla birlikte karakoldan ayrılmayı reddettim. Polisler ve üstleri, komisere durumu anlattılar:

– Ya ötekiler gibi kelepçelenmeyi kabul edersin ya da seni burada bir gece daha masanın üzerinde örtüsüz yatırırım, diye bağırdı komiser.

Bu tehdit karşısında yelkenleri suya indirdim ve sol elimi kelepçeye uzattım. Öteki kelepçe, paçavralar içinde ve çıplak ayaklı zavallı bir adamın eline bağlıydı. Ardından gardiyanlar bizi hızlı adımlarla yürümeye zorladılar, çünkü tren saatine yetişmek zorundaydık.

Benim itirazım zaman yitirmemize neden olmuştu. Trene

varınca oturacak yer bulamadık ve koridorda, yere oturmak zorunda kaldık. Gruptan sorumlu çavuş kelepçelerimi biraz daha sıktı ve bagaj yerine çıkıp yattı. Macardan aldığım örme sandığın üstüne oturup kaldım. Tren, Şiiliğin en kutsal yeri olan Kerbela'yı ziyaret eden İranlı hacılarıyla doluydu. Bunlar sefalet ve pislik kokan köylülerdi. On beş kilometre kadar sonra, haşarelerin istilasına uğradığımı duyumsadım. Tüm bedenim kaşınıyordu. Boştaki elimi boynuma götürdüm ve parmaklarımın arasında küçük yaratıkların varlığını duydum. Bunlar kara bitlerdi! Öyle iyi beslenmişlerdi ki, şaşılacak derecede büyüktüler. Onları parmaklarımın arasında ezdim, sırtımda ve göğsümden ötekilerini aramaya koyuldum. Her yanıma sarmışlardı, akın akın geliyorlardı. Sıkıntıyı gören *şurtl*erlerden biri, çavuştan elimi çözmesini ve bana oturulacak bir yer bulmasını rica etti.

– O bir *seyid*'dir, dedi, bu durumda olmak ona layık değil.

– Hayır, akşamleyin canımızı sıktı ve onun yüzünden iyi yer bulamadık, diye karşılık verdi çavuş. Sonucuna katlansın!..

Araplarda yalnızca "beyefendi", İslamı kabul etmiş Arap olmayan halklarda ve özellikle Şiiilerde ise "peygamber soyundan" anlamına gelen *seyid*sözcüğü Şii yolcular arasında bir kısırtıya neden oldu. İranlılar yerlerinden kalkıp elimi öpmeye geldiler ve *şurtl*ere yerlerini bana verebileceklerini bildirdiler. Sıçrayıp kalkan çavuş benimle ilgilenmemelerini ve yerlerinde kalmalarını, yoksa hepsini trenden indireceğini söyledi. Çoğu İran'dan kaçak gelen zavallı köylüler, iyi eğitilmiş köpekler gibi sindiler ve artık benim gibi bir *seyid*'le ilgilenmez oldular.

Sabaha doğru tren Kerbela garına vardı. Tutuklularla, *şurtl*er ve hacıların indikleri sırada acıyan bileğimin şiştiğini

gördüm; bedenimin geri kalan kesimi ise arı sokmuş gibi yanıyordu... Bereket versin ki, durum yavaş yavaş değişti. Tren tümüyle boşaldı, yalnızca iki sevimli polis kaldı yanımda. Hemen kelepçelerimi çıkarıp beni ikinci sınıf bir vagona götürdüler. Onlara yarım dinar vererek teşekkür ettim ve Bağdat hapishanesine götürmeden önce beni bir berbere götürmelerini rica ettim.

– Elbette, dediler, hizmetinizdeyiz.

Bağdat garında bir atlı araba kiraladık. Mir Hac'ın adresini verdiği ve beni ilgilendiren berber dükkânının tam önüne vardık. Şans eseri *şurtl*er berberi yalnız görüp serbestçe konuşmama izin verdiler. Kısa süre sonra Rüşdî Bey emniyet müdürlüğüne geldi.

– Mir Hac gibi seyyar birlikler hapishanesinde kalmam için her şey yapılmalı, dedim.

– Tamam, diye söz verdi Rüşdî Bey, yabancılar polisinin müdürünü çok iyi tanıyorum. Kürttür. Gidip kendisiyle konuşacağım.

Bu sözler üzerine ortadan kayboldu ve yalnızca birkaç dakika sonra gülümseyerek geri geldi. Başarmıştı.

Ardından bir polis arabası beni seyyar birliklerin⁵⁹ gölgeli geniş parkına bırakacaktı. Mir Hac kollarını açarak beni karşılamaya geldi ve odasına, küçük bir mutfakla bana göre çok lüks olan bir banyonun bulunduğu küçük dairesine götürdü.

Bitlerin mahvettiği bedenim temizlikten başka şey istemiyordu.

– Al, işte temiz çamaşırlar, dedi Mir Hac. Az sonra Ali Hamdi ziyaretimize gelecek. Kendisine çamaşırlarını verirsın.

Banyodan çıktığımda Ali Hamdi, Mir Hac'la sohbet

ediyordu.

– En fazla on iki gün içinde Tel-Koçer'deki Suriye sınırına götürülecek, orada Suriye emniyetine teslim edileceksin, dedi.

Bu iyi bir haberdirdi. Sonunda serbest kalacak, ağabeyimi ve arkadaşlarımı görecektim. Irak Kürtleri, örgütlenmeleri ve onlara karşı İngiliz siyasetindeki⁶⁰ köklü değişikliklerle ilgili haberleri duyunca sevincim yarıda kaldı. Hîwa tümüyle dağılmıştı ve hükümet kavgaları kızıştırmak için provakasyon yaratmaya çalışıyordu. Bu gizli pazarlıklara paralel olarak, Tatsi Çölü Birliği'nin eski komutanı, İkinci Dünya Savaşı sırasında Libya çölünde görev yapan İngiliz komutanı Renton, Irak ordusunu dağda çarpışacak biçimde eğitmekle görevlendirilmişti. "The Royal Air Force" (Kraliyet Hava Gücü) onun komutası altındaydı.

Düşmanlıkların yeniden başlaması olasıydı. Olayların eli kulağındaydı.

– Barzani'nin pozisyonu nedir? diye sordum. Irak-İngiliz güçbirliğine karşı direnecek iradeye ve olanağa sahip mi?

– Bugün kendisinin Kürt halkının tek umudu olduğunu biliyor. Üç bin adamıyla savaşımaya hazır.

Mir Hac araya girdi:

– Birçok değerli Kürt subayı Barzani'ye katıldılar. Ben de, serbest bırakılır bırakılmaz kuzeye dönüp ona katılacağım. Kürtlerin yüzyıllardan beridir beklediği bir liderdir. Eğer Irak'ta başaramazsa, Mehabad Kürtleri, tümüyle özgür İran Kürdistanı bölgesi onu bekliyor. Üstelik Mehabad'da bir Kürt Cumhuriyeti ilan edilmek üzereymiş.

Akşam olunca Rüşdî Bey, bize, içinde değişik yemekler bulunan bir sefer tası gönderdi. Ali Hamdi, içinde bitli

giysilerim bulunan ve ağzını sıkı sıkıya bağladığım torbayla yanımdan ayrıldı. Ertesi gün:

– Torbayı kendimden oldukça uzak tutmama karşın, her yanımlı bit kapladı, diyecekti.

Seyyar birliklerdeki üçüncü günümde, bu yerlerde varlığım devlet güvenliği için bir tehlike oluşturduğundan, İçişleri bakanlığı buraları terketmem için hazırlanmamı emretti.

Mir Hac’la uzun tartışmalar, bizi ziyarete gelen Kürtlerle ilişkilerim bitti! Merkez hapishanesinde sanıklar bölümüne götürüldüm. Akşamleyin Rüşdî Bey kalın bir döşekle, her zamanki gibi bir sefer tası göndermişti. Bu yeni döşegi toprağa sermek istemedim. Bitlerin istilasına uğramasından korkuyordum. Hastanesi de bulunan bu yerde, sonsuza kadar kalacak değildim elbet... Dördüncü gün hapishane müdürlüğü, bir kimlik kartı ile Musul’daki sorgu yargıcı tarafından el konulan iki yüz Suriye lirasını vermek üzere beni makamına çağırdı. Kulaklarıma inanamadım. Olabilir miydi? O bitmek bilmez on ay sonunda serbest mi bırakılacaktım?...

Irak-Suriye yolculuğumu iki *şurtie*şliğinde yaptım. Akşam saat ona doğru Suriye’nin sınır kenti Tel-Koçer’deydik. Beni resmen Suriye’ye teslim edecek olan iki polisle birlikte gara vardığımda, Fransız emniyeti ile kısa süre önce kurulmuş Suriye emniyeti tarafından karşılandım. Kendi kendime, bunlardan hangisi, Fransızlar mı, yoksa Suriyeliler mi benimle ilgilenecekler diye soruyordum. Sonuçta Suriye emniyetinden genç ve gözüpek memurlar, beni Fransız emniyetinin elinden çekip aldılar.

Ağabeyimi tanıyan Suriyeli emniyet müdürü, Irak polislerinin kendilerine uzattıkları belgeleri imzaladıktan sonra,

bana Kamışlı'ya kadar eşlik etmek istedi. Bu bir ayrıcalıktı, çünkü yasalara göre Suriye'den gizlice ayrılmaktan dolayı yargılanmak üzere mahkemeye çıkmadan önce hapishaneye götürülmem gerekiyordu.

Emniyet müdürü, çağrılır çağrılmaz mahkemeye gideceğime dair söz vermem üzerine, beni ağabeyime teslim etmeye karar verdi. Çağrı birkaç ay sonra geldi. Bu arada ilan edilen bir genel aftan yararlandım.

Ağabeyimin kapısını çaldığımızda geceyarısını geçmişti.

– Sonunda döndün, kardeşim! Bize epey acı çektirdin ama hayatta olman yeter! Çok şükür tanrım, çok şükür, diyerek hıçkırıyordu göz yaşları arasında.

– Evet, her şey yoluna girdi, sonunda sağ salım dönebildim, dedim ben de, hıçkırıklara boğulmamaya kendimi zorlayarak

Günler ve haftalarca evimiz, çoğunluğu genç, arkadaşlar ya da tanımadığım insanlardan oluşan bir kalabalığın istilasına uğradı; on iki ay boyunca Irak hapishanelerinde tutuklu kalan, "Kürt ulusal davasından ötürü hapse düşenn", "İngiliz emperyalizminin kurbanı" nı merak edip görmeye gelmişlerdi.

Bir yıl öncesine göre Kürt halkını daha uyanık ve duyarlı bir durumda görünce, on iki ay boyunca çektiğim maddi ve manevi acılar boşuna değilmiş, diye avundum kendi kendime...

1945 yılının Mayıs ayı sonlarında, Suriye kritik anlar yaşıyordu. Fransızlar, 1941 yılında verdikleri bağımsızlık sözlerine karşın ülkeyi terkedecek gibi görünmüyorlardı ve Suriye halkının önce gizli, ardından açıkça muhalefeti karşısında kaba güce ve silaha başvurdular. Şam hava saldırılarına bile uğradı. Kamışlı'da toplar ve ağır mitralyözler evleri yerle bir etti. Kentin üç katlı tek yapısı olan Fransız müşavirin evinin çatısından, seyyar birlikler, Suriyeli kayma-

kamın evini taradılar. İmdada çağırması üzerine ağabeyim hastalarını bırakıp kaymakamın yatağının başucuna gitti. Ben de ağabeyimle birlikteydim. Fransızlar aralıklarla ateş açmayı sürdürüyorlardı. Kısa bir sessizlikten yararlanıp bir duvara tırmandık ve kaymakamın evine daldık. İçeri tam girmiştik ki, açılan ateşle mutfak duvarı yıkıldı. Yaprak gibi titreyen kaymakam, üstünde bir Parabellum tabancası bulunan genç emniyet şefinin koruması altında, salonunun en güvenli bir köşesine sinmişti.

– Ne yaptıklarını görüyor musunuz? diye inledi.

– Fransızlar uzun zaman dayanamayacaklarını çok iyi biliyorlar, diye yatıştırmaya çalıştı ağabeyim. İnanın bunlar son çırpınmalarıdır, yenileceklerini biliyorlar⁶¹...

Gerçekten de, kısa süre sonra silah sesleri kesildi, sokaklar boşaldı ve ağabeyimin muayenehanesi yavaş yavaş yaralılarla doldu...

Birkaç gün sonra Şam’a, oradan da Beyrut’a gittim, çünkü öğrenimimi sürdürmeye karar vermiştim. Ağabeyim gibi ben de doktor olmak istiyordum, ne var ki, sonuçta siyasal bilimleri seçtim. Beyrut’taki Fransız Üniversitesi’nin Siyasal ve Ekonomik Bilimler Enstitüsü’ne kayıt olurken, kendi kendime Kürt halkının boyunduruktan nasıl kurtulacağı üzerine sorular soruyordum. Bunun için ilk fırsat kendini göstermekte gecikmedi. Beyrut Radyosu’ndaki Kürtçe yayınlar henüz kaldırılmamıştı ve kervemin kardeşi Emir Kamuran Bedir Han kendisinin yerini almamı önerdi.

O dönemde, önemli sorunlarla uğraşan Fransızlar, bu çalışmalar üzerine ciddi bir denetimde bulunmuyorlar ve bize dikkate değer bir ifade özgürlüğü tanıyorlardı. İran’da, Mehabad’da Kürtler demokratik bir Kürt Cumhuriyeti ilan

etmek üzereydiler ve İngilizler, Irak Kürdistanı'nda Barzani⁶² ve birlikleriyle çarpışmaya hazırlanıyorlardı. Spikerliğim, haberleri sunmakla sınırlı kalmadı. Genel olarak Kürt sorunundan da açıkça söz ederek, yurtsever ve devrimci şiirler okuyup Kürtleri uyanmaya, hakları için çarpışmaya çağırmak, 1946 yılında Lübnanlı yöneticilerin Beyrut Radyosu'na el koydukları ve Kürt yayınlarına son verdikleri güne kadar coşkuyla yerine getirdiğim bir iş oldu.

Üniversitedeki öğrenimime paralel olarak, Beyrut'taki Kürtlere kendi dillerinde okuma-yazma öğretmek üzere bir gece okulu açtım. Bu işi birkaç yıl önce başlatmıştım ve 1947 yılının sonuna kadar sürdü.

Siyasal bilimler dalında lisans diplomamı aldıktan sonra, aynı yılın sonbaharında, doktora yapmak üzere İsviçre'ye gitmeye karar verdim. İsviçre... ya da yeryüzündeki cennet! Orada eğitimlerini yapan insanlar özlemle sözünü ediyorlardı. Onlara göre İsviçreliler hoşgörülü, kibar, demokratik ve hoş insanlardı. Kendi kendime, Kızıl-Haç'ın beşiği, savaşa katılmayan ve tadına doyum olmaz (çocukça bayılarak yediğim) çikolatalar üreten bu ülke, mutlaka harika bir ülke olmalı, diyordum.

Ayrıca, eğer İsviçre böyle gelişmiş bir ülkeyse, hiç kuşkusuz Kürt sorunundan sözdebileceğim, diyordum. Belki de İsviçreliler Kürtlerle ilgilenecekler ve onlara yardım etmeye, onları kurtarmak için bir şeyler yapmaya çalışacaklardı...

Büyük bir umutla, bir sonbahar günü, tek başıma, İtalya üzerinden İsviçre'ye gitmek üzere Beyrut limanında gemiye bindim.

BÖLÜM IV

İSVİÇRE

- KÜRT SORUNUYLA İLGİLİ ETKİNLİKLERE PARALEL OLARAK LOZAN ÜNİVERSİTESİ'NDE ÖĞRENİM (SOSYAL VE EĞİTİM BİLİMLERİ DOKTORASI)
- AVRUPA'DAKİ KÜRT ÖĞRENCİLERİ DERNEĞİ'NİN KURULUŞU
- ORTADOĞU'DAKİ KOMÜNİST PARTİLERİ KARŞISINDA AVRUPA'DAKİ KÜRT ÖĞRENCİLERİ DERNEĞİ
- UNUTULMAZ NAZIM HİKMET RESİTALİ'NİN YARATTIĞI SONUÇLAR

İsviçre'de, Kürt sorununu tanıyan insanların çok az olduklarını öğrenmem için birkaç gün yetti. Elbette kimileri "dağlı", savaşçı ve kahraman ruhlu bir halktan sözedildiğini duymuşlardı. Ne var ki çoğu Kürtlerden ve Kürdistan'dan söz edildiğinde, şaşırıp kalıyorlardı.

– "Türkistan" mı dediniz?

– Hayır, hayır, Kürdistan, diye yineleyip duruyordum yorulmak bilmeden.

Her seferinde sabırla Kürtleri ve Kürdistan'ı açıkladım. Kamuoyunu aydınlatmak için İsviçre'nin Fransızca konuşulan bölgesindeki basına ve radyoya başvurdum. Üniversite'de (eğitim bilimi alanında bir doktora tezi hazırlamak üzere Sosyal ve Siyasal Bilimler Okulu'na kayıt yaptırmıştım),

dersler arasında, öğrenciler ve öğretim görevlileriyle, Kürt sorunu üzerine ateşli tartışmalar açıyordum.

1948 yazında, İsviçre İşçi Kolu'yla, Çekoslovakya'da gönüllü olarak çalışırken Prag Radyosu'nda Kürt sorununu ele almayı düşünüyordum. Çekler hemen paniğe kapıldılar ve beni soğuk bir biçimde geri çevirdiler.

– Yanlış kapı çaldınız beyefendi!

Sorunu daha sonra kavradım: Çekler, İsviçrelilerden daha fazla Kürtleri kurtarmaya hazır değillerdi. Peki Birleşmiş Milletler? Aynı yılın sonbaharında, BM'in merkezi Paris'te, Palais de Chaillot'daydı. Kürtler üzerine hazırlanmış bir muhtıradan sorumlu bir delegasyonunun üyesi olarak, delegelerle tek tek görüşmeye karar verdim ve toplantı salonunun önünde onları sabırla beklemeye koyuldum.

Danimarkalı diplomata muhtıramızın bir örneğini sunup, kendisinden, Kürt sorununun BM gündemine alınması için yardımcı olmasını ısrarla rica ettim.

– Metni okuyacağım ama sorunu gündeme getirebileceğimi sanmıyorum...

Cesaretimi yitirmeden BM delegelerine musallat olmayı sürdürdüm. Beni sıcak bir biçimde karşılayan tek kişi, Yugoslavya temsilcisi oldu. Lübnan'da elçi olarak bulunmuştu ve mucize eseri, Kürt sorununu tanıyordu:

– Belgrad varolduğundan bu yana altı kez yakılıp yeniden kuruldu. Göreceksiniz, gün gelecek, Kürdistan da bağımsızlığına kavuşacak, dedi.

BM arşiv görevlisinin beni çağırdığı gün iyimserliğim daha bir arttı.

– Biliyorsunuz, BM'in tüzüğü, üye ülkelerin içişlerine karışmamayı öngörmektedir, diye konuşmaya başladı. Dolay-

sıyla Türkiye, Irak, İran ve Suriye'nin içişlerine karışamayız. Resmi olarak Türk, Suriyeli, Iraklı ya da İranlısınız. Sizi öldürüp soykırıma uğrattırlarken Türkler, İranlılar, Iraklılar ve Suriyeliler, "Bu bizim iç meselemizdir, sizi ilgilendirmez", diyorlar. Bu yüzden BM⁶³ hiçbir şey yapamaz. Şimdi, içeride bir dosyanız var nasılsa. Elinizden geldiğince kabartmaya çalışın onu. Bakarsınız, bir gün durum değişiverir.

Oysa Lozan'da başka kaygılar bizi bekliyordu. Iraklı Kürt arkadaşlarımızdan birinin paraya ihtiyacı vardı. Hükümet bursunu kesmişti. İşte o an Avrupa'daki bütün Kürt öğrencilerini bir dernek altında birleştirmeyi düşündüm.

1949 yılının Ocak ayında Lozan'da bir araya gelen altı Kürt öğrenci, Avrupa'daki Kürt Öğrencileri Derneği'ni kuruyorlar ve Avrupa'daki bütün öğrencileri üye olmaya çağırıyorlardı.

Her birimiz parasal açıdan Iraklı arkadaşımıza yardım etmeye başladık. Ayda birkaç yüz frank ediyordu. Ayrıca, beni başkan seçen Lozan Kongresi, derneğin *Dengê Kurdistan* adında, Kürtçe, İngilizce ve Fransızca olarak aylık bir yayın organı çıkarmasına karar verdi. Gece gündüz çalışıyor, yazıları yazıyor, daktilo ediyor ve çoğaltıyordum. *Kürdistan'ın Sesi*'ni İsviçre'de yayınlamamız yasaklandığı için Paris'teki üyelerimizden biri, teksir işini üstlendi. Türkiye'de olduğu kadar İran, Irak ve Suriye'de, Kürt halkına karşı uygulanan zorla asimilasyon politikasını gözler önüne seren gazetemiz, kısa sürede öğrenci gençliğin ve demokrat basının sevgisini kazandı. Başarımız, Kürdistan üzerinde egemen olan ülkelerin ve komünist partilerinin tepkilerini çekmekte gecikmedi. Stalinci dogmalardan esin alan bu partiler, derneğimizin varlığının işçi sınıfının birliğine ters düştüğünü ve ortadan kaldırılması

gerektiğini ileri sürdüler. Bu görevi İran Komünist Partisi, Tudeh üstlendi. Tudeh'e de üye olan Paris'teki arkadaşlarımız buna alet edildiler.

– Kürdistan'dan, Kürt ulusundan ve onun haklarından söz etmek, Kürt şovenizminden başka bir şey değildir ve dolayısıyla komünist partilerin enternasyonalizmine karşıdır, dedi o güne kadar derneğin en etkin üyelerinden biri olan Paris'teki Kürt arkadaş. Komünist partiler iktidara gelmek için bu ülkelerin sınırları içinde yaşayan, başkaldıran herkesi tek bir cephede birleştirmeyi amaçlamaktadırlar. İktidara geldikten sonra, elbette Kürt azınlığın kimliğini dikkate alacaklar ve doğal haklarından yararlanmaları için yardım edeceklerdir. Bugün bundan söz etmenin zamanı değildir...

Bu tür düşünceleri hoş göremiyordum. Herşeyden önce, derneğimiz bir siyasal partinin rolünü oynamakla böbürlenmiyor, sendikal ve kültürel bir işlevi yerine getiriyordu. Siyasal açıdan derneğimiz, Kürt halkının varlığını tehdit eden tehlikelere karşı bir alarm çığlığından, SOS'ten başka birşey değildi.

Kürt ulusal sorunu karşısında Türkiye, Irak, İran ve Suriye komünist partilerinin tutumlarına kuşkuyla bakıyordum. Enternasyonalizm maskesi altında, Kürdistan'ı parçalayan ülkelerdeki çoğunluğun şovenizmini dile getiriyorlardı. O zamana kadar Ortadoğu'daki hiçbir komünist partisi, Kürt sorunu hakkında açıkça bir şey söylememişti. Türk komünistlerine göre⁶⁴ Kürtler yoktu. Iraklı komünistler açısından, çok eski bir ulus olan Kürtler, küçük bir azınlık kavramından öteye geçememişlerdi. Tudeh üyelerine gelince, İran'da Kürtlerin var olduğunu kabul etmiş olsalar da, şimdi ne bununla ilgilenmenin, ne de bundan söz etmenin zamanı

değildi! Sonuç olarak Suriye Komünist Partisi'ne göre şu anda asıl sorun Arap ulusu sorunuydu. Kürtler, şefi gerçek bir Şam Kürdü olan Halid Begdaş yönetimindeki partiye kayıt olarak ayırıcı özelliklerini unutmak ve Arap ulusunun birliği ve büyüklüğü için mücadele etmek zorundaydılar.

Derneğimizin geleceğini tartışmak üzere Lozan'da yapılan genel kurul toplantısında, Tudeh'li arkadaşımız oyların çoğunluğunu alamadı. Bu sonucun, derneğimizin ayakta kalabilmesi açısından iyi olduğunu bile bile, derneğin feshini istedim. Paris'teki üyemizin, işbirliğinden yoksun tutumu ve benim başka kişisel işlerle meşgul bulunmamdan ötürü, *Dengê Kurdistan*'ın sorumluluğunu yalnız başıma üstlenme olanağım yoktu artık. Avrupa'daki *Kürt Öğrencileri Derneği*⁶⁵ başkanlığından ayrılınca öğrenimimi sürdürmek ve tezimi⁶⁶ hazırlamak için yeterince zamanım oldu. Ne var ki, Kürtlerden yana ve baskıcılara karşı düşüncelerimi ifade etmek için hiçbir fırsatı kaçırmadım.

Kürtlerden söz ederek, varlıklarını "körler"in gözüne sokmakla, kimseye bir zararımızın dokunmadığı duygusunu taşıdım hep. Bunun için, derneğimizin feshinden bir yıl önce Budapeşte'de yapılacak olan Dünya Demokratik Gençlik Kongresi ve Festivali'nin çağrısına olumlu yanıt vermiştim. Orada Kürt halkının durumunu sergilemek için uygun bir ortam bulacağımı ve insanların soruna sempati göstereceklerini umuyordum. Ne var ki, Ortadoğu komünist partileri ve delegasyon temsilcileri öyle yaptılar ki, neredeyse orada tek başımıza kaldık. Onlara karşın, yine de Kürtlerin varlığını dayatmayı başardım. Kürt giysilerimizi giyip dolaşarak birçok arkadaş ve ben fotoğrafçılarda ve meraklılarda ilgi uyandırdık. Elbette, bizim katılımımız bu folklorik gösteriyle sınırlı

kalmadı. Anti-sömürgeci Gün’de, beş bin kişilik bir kalabalık önünde Mustafa Barzani üzerine yazdığım bir şiiri Kürtçe olarak okudum. Şiir ertesi gün Macar basınında yer aldı. Bize karşı gösterilen bu ilgi, en az, Dünya Demokratik Gençlik Örgütü’nün başkanı, Fransız Guy de Boisson’un Kürtlerle ilgili hiçbir şey bilmemesi kadar şaşırttı beni. Nereden çıkmıştı böyle? Aramızda sert bir tartışma çıktı ve kısa zamanda solcu örgütler tarafından aşağılanan ve sabotajcılar ajan olarak değerlendirildim. Bununla birlikte Güney Amerika’dan solcu partilerin desteği sayesinde, Kongre’ye katılmayı başardım. Suriyeli komünistlerin temsilcisi, raporumu sunmamı engellemek istiyordu, ben ise, Ortadoğulu örgütlerin dayatmalarına inatla karşı çıkıyordum. Böylece, ”Kürtler” adına konuşma yapmak zorunda kaldım... Eğer ”Kürdistan” adına konuşma yapsaydım, Ortadoğu ülkelerinin hükümetleri, sol partilerini şiddetle kınayacaklardı.

Şansım yaver gitti. Daha sonra, Uluslararası Öğrenciler Birliği merkezinin bulunduğu Sofya’da, birkaç günlük fırsat daha yakaladım. Suriyeli, İranlı, Iraklı ve öteki delegasyonlardan önce gelip kendimi Kürdistan’ın temsilcisi olarak kabul ettirmeyi başardım. Büyük zafer! İçim rahat bir biçimde İsviçre yolunu tuttum...

1950 yılının Şubat ayında, Tristan Tzara’nın, ölümüne mahkum edilen ve on üç yıldır hapiste bulunan Nazım Hikmet’in serbest bırakılması için Avrupa Komitesi’ni kurmasından sonra, üyesi olduğum Lozan Üniversitesi’nin, Sosyal Araştırmalar Grubu beni, büyük Türk şairiyle dayanışma gecesinde bir konuşma yapmakla görevlendirdi. Bu çok sevdiğim şairden sözetmeye, birkaç şiirini okumaya ve Türk diktatörlük rejiminin gerçek yüzünü göstermeye hazırdım.

Üniversitenin değişik okul ve fakültelerine Nazım Hikmet’le dayanışma gecesinin afişleri yapıştırılmıştı. O sıralarda oldukça kalabalık ve hepsi Atatürk ideolojisiyle yoğrulmuş olan Türk öğrenciler, bundan hiç hoşlanmamışlardı. Başkanlarının yönlendirmesiyle gösteriyi sabote etmeye karar vermişlerdi. Daha sonra İstanbul Hukuk Fakültesi dekanı olan Türk öğrencilerinin başkanı, ben söz almadan önce konuşmamı protesto etmek üzere ayağa kalktı.

– Nureddin Zaza’nın Türkiye’ye saldırmaya hakkı yoktur, dedi.

Foruma başkanlık eden Vaud’lu onu hemen susturdu:

– Nureddin Zaza davetimiz üzerine konuşmaktadır burada. Konuşmasından sonra tartışmalar yapılacak ve soracak sorularınız, belirtecek görüşleriniz varsa, o zaman söz alırsınız.

Türklerin başkanı susup yerine oturdu. Tam konuşacağım sırada Türk öğrencilerin boş Coca-Cola şişeleriyle bana yaklaştıklarını gördüm. Salonun güvenliğini sağlayan Amerikalı öğrenciler zamanında harekete geçerek, Türkleri oradan uzaklaştırdılar. Türk öğrenciler konuşmamı sessiz bir biçimde dinlediler, gel gör ki, Vietnam’dan söz eden Yahudi bir konuşmacıya karşı:

– Kapa çenen! Yahudi olarak burada hiç konuşma hakkın yok... diye bağırınca, İsraili öğrencilerin kazan kaldırmasına neden oldular.

Genel tepki, özellikle İsraililerin tepkisi karşısında Türklerin başkanı özür diledi:

– Arkadaşlarımızı bağışlayın. Devletimizin İsrail’le çok iyi ilişkiler içinde olduğunu biliyorsunuz ve Türkiye’de Yahudiler gerçek bir vatandaş muamelesi görürler.

– Evet, evet, dedi kaba ve sert yapıllı öğrenci-asker Lévy,

biliyoruz, ama bundan böyle bu tür aptallıklardan vazgeçin...

Bu olayın ardından Türklerin toplantıyı terketmelerini bekliyorduk. Neki onlar tasarılarından daha da caymamışlardı. Toplantının başkanı geceyi tez elden sona erdirdi.

Bir ay sonra, yaşadığımız bu olaylarla ilgili olarak Lozan'a gelen federal polis beni çağırdı. Uzun ve sıkı bir soruşturmayaya uğradım.

– Peki neden soruyorsunuz bunca soruyu? diye sordum polise şaşırılmış bir biçimde.

– Türk elçiliğinin isteği üzerine soruşturma yapıyoruz. Elçilik, İsviçre'de kalırsanız, bütün Türk öğrencilerini Lozan Üniversitesi'nden çekmekle tehdit ediyor.

Birkaç ay sonra federal polis, on beş gün içinde İsviçre'yi terketmemi emrediyordu. İki yıl boyunca bu ülkeye dönmem yasaktı. O sırada, dost bir avukatın araya girmesiyle öğrenimimi bitirene kadar ülkede kalma süremi, her üç ayda bir uzatmayı kabul ettiler. Her seferinde izin Berne'den gelmesi gerekiyordu. Oysa Nazım Hikmet gecesinde çıkan olaya kadar Vaud bölgesi bir yıllık oturma izni veriyordu.

Her gün bana Kürdistanı anımsatan dağlarıyla Diablerets'te, kaldığım bir dağ evinde tezimi bitirdikten sonra, Çek yazar Fučík'in *Darağacından Notlar* adlı güzelim kitabını keşfettim. Bu yaşamöyküsü bana ilham vermiş olmalı ki, 1956 yılının Haziran ayı sonunda, Kürtler için birşeyler yapmak üzere sabırsızlanarak, zaten geç kaldığım sanısıyla, Suriye'ye gitmek üzere İsviçre'yi terkettim.

Gemi beni Bari'den Beyrut'a götürdü. Orada, birkaç yıl aradan sonra, beni karşılamak üzere Kamışlı'dan gelen ağabeyim ve sadık Kürt dostları buldum. "Lozan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Doktorası" almış biri olarak artık Suriye

Kürtlerini acıdan kurtarmalı, yoksunluklarına bir son vermeli ve en büyük isteklerini gerçekleştirmeliydim.

Gemiden indiğim andan itibaren Suriye Kürtlerinin benden çok, hem de pek çok şey beklediklerini anladım... Önümüzdeki aylarda ve yıllarda onları hayal kırıklığına uğratmadan umulanları gerçekleştirebilecek miydim? Koşullar, İsviçre demokratik sistemiyle ilişki içinde tasarladıklarımı gerçekleştirmeye elverecek miydi?

BÖLÜM V

SURİYE

- NASIR EGEMENLİĞİNDEKİ SURİYE
- BAAS VE KOMÜNİSTLER KARŞISINDA KÜRTLER
- SURİYE KÜRT DEMOKRATİK PARTİSİ'NİN KURULUŞU VE TUTUKLULUK
- HAPİSHANE VE İŞKENCE (HALEP VE ŞAM)
- COPUN YARARI ÜZERİNE
- ASKERİ SAVCININ, ULUSLARARASI İMZA KAMPANYALARISAYESİNDE BİR YIL HAPSE ÇEVİRİLEN ÖLÜM CEZASI İSTEMİ

Avrupa'ya gidişim ile 1956 yılında dönüşüm arasında Suriye, bütün alanlarda önemli değişikliklere uğramıştı. 1949 yılında Hüsnî Zaim'in başlattığı, ardı ardına gelen birçok hükümet darbeden sonra, ordu ve burjuvazi, 1954 yılında, her türlü "özgürlük" vaatleriyle parlamenter bir demokrasiyi yeniden inşa etmek üzere anlaşmaya varmışlardı. Hemen ardından küçük bir azınlığın kurduğu anonim şirketler, inanılmaz bir biçimde arttı. Pamuk ve pancar ekiminin yaygınlaşması, tekstil ve şeker üretiminin gelişmesinde o zamana kadar görülmemiş bir atılım sağladı. Birkaç yıl içinde tarım öyle bir atılım içine girdi ki, Suriye önemli bir buğday, arpa ve pamuk ihracatçısı ülke oldu. İlk, orta, lise ve üniversite öğrenimi, yavaş yavaş toplumun bütün tabakalarına yayıldı.

Gelenek ve g reneklerdeki değişim gözle görülüyordu. 1947 yılında, gençler dışında, büyük kentlerdeki burjuvaların hemen tümü, başlarında bir fesle şişine şişine gezerlerdi. 1956 yılında böyle giyinenler parmakla gösteriliyordu. Başına birşey giymeden çıkmak bir alışkanlık olmuştu. Genellikle mağaza sahiplerinin ve eski mahallelerdeki zanaatk rların giydikleri  n  yırtmaçlı, belden geniş bir kuşakla sıkılı *kambaz* da az bulunur olmuştu. Kadınların giyimindeki değişiklik daha çarpıcıydı. Suriye’den gittiğimde, Müslüman kadınların yüzde doksan dokuzu sokağa yüzleri peçeli olarak çıkarlardı. Dokuz yıl sonra, pe eliler çok küçük bir azınlıktılar artık.

Bu değişikliklere koşut olarak, devlet bütçesinin % 50’sini yutan ordu, Suriye toplumuna dev bir beden olarak yerleşmişti. Fransızlardan devralınan küçük bir paralı askerler ordusu, genellikle politize olmuş kır küçük burjuva kökenli kadroların kumandası altında ve Pan-arap partilerin hizmetinde milli bir orduya d n şt r lm şti.

Bu ordu, hükümet darbeleri ve donkişotça serüvenlerin d ş n  kurmaktaydı. Nasır, bu duyguyu sömürerek 1958 yılında Suriye’yi altın bir tepside elde etmeyi başardı. Toplumsal açıdan yapılan en büyük değişim Cezire’de başgöstermişti. Gitgide makinalı tarımı uygulayan, hemen hemen bütün toprakların sahipleri olan Kürt ve Arap feodalleri, hepsi Kürt olan tarım iş lerinin ve yarıcılarının büyük bir bölümünü kentlere göç etmek zorunda bıraktılar. Böylece kimisi hamallık yaparken, kimisi de inşaat işçisi oldu; geri kalanı ise tamirciliğe atıldı ya da şansını ticarete ve öteki k rlı işlerde denedi.

Bu başkaldıran ve sürgün edilmiş köylüler arasında, Kürt

milliyetçiliği ideal bir ortam buldu.

O dönemde savaş sonrasının pro-amerikan burjuva hükümetlerine ve ardından onların yerini alan askeri rejimlere karşı, Komünist Partisi cesaretle mücadele ediyordu. Parti genel sekreteri Halid Begdaş, 1954 yılındaki seçimlerde Suriye parlamentosuna milletvekili bile seçildi. Güçlü bir kişilik ile iyi bir konuşma yeteneğine sahip olan koyu Stalinci Halid, çevresindekileri olduğu kadar kitleleri de harekete geçirmeyi biliyordu. Dönemin başbakanı, liberal burjuva Halid-el-Azem, onun etkisi altında Sovyetler Birliği'yle bir dostluk politikası başlatmıştı. Bu politikadan, teknik ve askeri işbirliğine kadar uzanan kültürel ve ticari anlaşmalar doğmuş ve 1956 yılında Suriyeli subayların eşliğindeki Sovyet subayları, Suriye ordusunu yeniden örgütlemeye başlamışlardı. Sovyet silahları Suriye'ye akın etmişti.

Bu arada, *El-Hizb El-Baas El-Arabi El-İştiraki* ya da *Sosyalist Arap Baas Partisi*, Komünist Partisi'nin halk arasında yayılmasına engel olmak için mücadele veriyordu. Bu partinin kurucusu, 1939-1945 savaşı öncesinde ve savaş süresince Nazizmin ateşli propagandacısı olan Hristiyan aydın Michel Eflak'tı.

Baas'ın ideolojisi o sıralarda, genellikle kır küçük burjuva kökenli lise ve üniversite öğrencileri ile yine aynı kökenli subaylar arasında uygun bir ortam buluyordu. Birkaç kadronun dışında işçi kitleleri bu partiye tam bir küçümsemeyle bakıyorlardı.

Baas, başarı şansının çok düşük olduğunun bilincinde olarak, kendilerinin istediği zamanda ve tam bir eşitlik içinde yapılması amacıyla, 1957 yılındaki belediye seçimlerini erteletmek için çırpındı ve Suriye'nin Nasır otoritarizmine

boyun eğmesi için elinden geleni yaptı.

Reis, *Birleşik Arap Cumhuriyeti* olarak birleşen Mısır ve Suriye'nin başkanlığını kabul etmeden önce, bütün siyasal partilerin kapatılması gibi çok katı koşullar ileri sürdü. Onu ilk destekleyenler Baasçılar olurken, Komünist Partisi, Mısır'ın Suriye'ye el koymasını kesinlikle reddediyordu.

Suriye parlamentosu Suriye-Mısır birliğini oylamaya çağrıldığında, yalnızca iki milletvekili olumsuz oy verdiler: Komünist Halid Begdaş (kısa süre sonra Moskova'ya uçtu) ile Suriye'de kalmayı yeğleyen ve Nasır'ın yerleştirdiği "golay-tör"lerin sürekli tehdit ve aşağılamalarına uğrayan Başbakan Halid El-Azem.

O zaman Suriye komünistleri karanlık ve korkunç günler yaşadılar. Birçoğu tutuklandı, çağdışı işkencelere uğradı. Kimileri işkenceler altında ölüirken, kimileri de ömür boyu sakat kaldı.

Suriye Kürtlerine gelince, kendilerini hem Baas partisi milliyetçiliğinin kışkırtmaları, meydan okumaları ve tehdidi altında hissediyorlar hem de teoride "enternasyonalist", uygulamada ise Arap milliyetçiliğinin avukatlığını yaparak Kürtlerin arasında kozmopolitizmin ideologu olan Komünist Partisi'ni tutuyorlardı. Suriye Komünist Partisi'ne üye olan bir Kürt, onun Arapça yayınlarını okumak, dünyayı tehdit eden emperyalist tehlikelere karşı kamuoyunu harekete geçirmek, Fransa'yla savaş halindeki Cezayir'e yardım olarak göndermek üzere para toplamak, Suriye-İsrail sınırında çarpışmak ama kendi halkı için hiçbir istemde bulunmamak durumunda bırakılıyordu! Kürtlerin Suriye'de oldukları kadar, Türkiye'de, Irak ya da İran'da kurbanı oldukları kültürel ve etnik kırıma son vermek gerekiyordu. Yalnızca bu tür sorunları

ortaya koymak bile hemen ve acımasız bir biçimde *ulusal şovenizm* ve *ideolojik sapma* suçlamalarına yol açıyordu.

O dönemde, Suriye'deki hiçbir siyasal parti ezilen Kürt halkının varlığını dikkate almadığı için Suriye devleti çerçevesinde, Kürtlerin kendi kimliklerini koruyarak ulusal kurtuluşa bu yoldan hazırlanmalarını sağlayacak bir örgüt kurmanın zorunlu olduğunu düşünüyordum.

Şam'daki lise ve üniversite öğrencilerinin yanısıra, Suriye'nin Kürt bölgelerindeki eski militanlar, mollalar, toprak ağaları ve sıradan köylüler, bu tasarı doğrultusunda ilerlemem için beni yüreklendirdiler.

Şam Üniversitesi'ne pedagoji ve sosyoloji öğretmeni olarak atanmama karşın işe koyuldum.

O dönemde Suriye'de sürgünde bulunan, Irak Kürt Demokrat Partisi'nin (Fransızcasında "Demokratik" olarak geçmesine karşın, aslı "Demokrat"tır. Ç.N.) en gözde sorumlularından biri olan Celal Talebani⁶⁷, partinin tüzüğünü inceleyerek çalışmama katıldı. Hazırladığımız tüzükle Suriye'deki Kürtlerin gerçekliğini karşılaştırdık.

1957 yılının sonuna doğru "düş" gerçekleşti. Amaçları Suriye'deki Kürtlerin ulusal kimliğini savunmaktan, onlar için (ülke genelinde demokratik bir rejim çerçevesinde) kültürel ve yönetsel haklar istemekten ibaret olan Suriye Kürt Demokrat Partisi (Fransızcasında "Demokratik" olarak geçmesine karşın, aslı "Demokrat"tır. Ç.N.) böylece gerçekleşti.

Tüzük hazırlanır hazırlanmaz KDP'nin kurucu üyeleri, partinin en yüksek organı olan kongreyi gerçekleştirinceye kadar çalışmaları sürdürecektik geçici bir yürütme komitesi seçtiler. KDP'nin başkanı olarak seçilmemden sonra, yürütme

komitesi üye kabulüne başladı. Çok titiz bir seçime karşın, kısa bir süre içinde, KDP'nin çok sayıda üyesi olmuştu. Kürtleri eğitmek, özelde Suriye'deki Kürt bölgelerinde, genelde ise tüm öteki Arap ülkelerinde ve dünyanın değişik yörelerinde yaşayan Kürtlerin durumu konusunda onları bilgilendirmek üzere, Kürtçe ve Arapça yazılmış yapıtları gizlice yayınladık.

Nasır'ın dayattığı biçimiyle, Suriye-Mısır birliğine karşıydık; bildirilerimizde ve bültenlerimizde bunu dile getiriyorduk. Mısır egemenliğinin ardından, Suriye'deki ekonomik durum üzerine hazırladığım inceleme, üyelerimizin, Suriye'nin Mısır'a katılma nedenlerini açıkça görmelerini sağladı. Mısır hegemonyası yavaş yavaş ağırlığını duyumsatmaya başladı. Suriye'ye dayatılan ekonomik yıkım ve Abdülhamid Sarrac'ın iktidarı despotça kötüye kullanması karşısında, topluma genel bir hoşnutsuzluk egemen olmaya başladı.

Mısırlılar, gittikçe artan bu hoşnutsuzluğu önlemek için titizlikle bir günah keçisi aradılar ve Kürt halkını, özellikle de KDP'yi buldular. Adımız "hain"e, "yabancıların hizmetindeki sabotajcılar"a, "Suriye'nin bir bölümünü yabancı bir devletin egemenliğine katmayı hedefleyen bölücüler"e çıktı. "Şuubi-yun" (komünistler), Araplaşmak istemeyen halklar, "Araplığın düşmanları; yabancı güçlerin hizmetindeki satılmış ajanlar" oldular...

Suriye Kürtlerinin, Nasır'ın politikasına karşı olmasından ve partimizin etkinliğinden haberdar olan *Mebahess* (gizli polis), kısa sürede çok sayıda yayınımıza el koyarak kimi üyelerimizin kimliklerini saptamayı başardı. Halep'teki yürütme komitesindekilerin bile kimliklerini belirlediler ve

birkaç aylık bir izleme sonunda, 5 Ağustos 1960 tarihinde, onları tutuklayarak, Halep'te, Cemiliye karargâhındaki işkence mahzenine götürdüler. Arkadaşlarımız üç gün üç gece falakaya yatırıldılar⁶⁸. Cellatlar, halatı öyle sıkı bağlamışlardı ki, etleri derin bir biçimde kesilmişti. Coplar ise ayaklarını patlayasıya şişirilmiş balonlara çevirmişti. Başlarına, karınlarına ve cinsel organlarına askerlerin aralıksız savurdıkları potin darbeleri, arkadaşlarımızdan kimilerini kısa sürede tüketmiş, dirençlerini kırmıştı. Dolayısıyla Suriye Kürt Demokrat Partisi'nden söz etmişler ve adlar vermişlerdi.

Ülkeye her türlü kötülüğü getiren "elebaşı"yı bulmaktan hoşnut *Mebahess*'ler bizim peşimize düştüler. Birkaç gün içinde, Suriye çapında, aralarında 12-15 yaşlarında çocukların da bulunduğu, sayıları beş bini aşkın insan tutuklandı, fişlendi, işkenceye uğradı. Bunlardan bir bölümü daha sonra serbest bırakıldı.

Ben ise 8 Ağustos 1960 tarihinde tutuklandım.

Ö dönemde, üniversitede Arap olmayanlara karşı yürütülen baskı önlemlerini gözönünde bulundurarak, ülke genelinde on kadar temsilcinin çalıştığı, ilaç ithalat-ihracat şirketi kurmak üzere, Eğitim Bilimleri Fakültesi'ndeki görevimden ayrılmıştım.

8 Ağustos 1960 sabahı, her zamanki gibi, saat sekizde büroma vardım. Saat 10'a doğru, bir doktorla telefonda konuşurken, sivil giyimli, iri yarı üç kişi hızla içeri daldı.

– Doktor Nureddin Zaza? diye sordu, içlerinde daha kıdemli gibi görüneni, göğsünü kabartarak.

– Evet, dedim, soğukkanlılıkla ve bedenimde hoş olmayan bir sarsıntı hissederek.

– Mebahess. Telefonunuzu bırakın ve bizi izleyin.

– Kimliklerinizi görebilir miyim? dedim.

– Onları gösterecek zamanımız yok şimdi. Biraz sonra görürsünüz. Arabamız sizi bekliyor.

Gizli servis olup olmadıklarından emin olmak için ısrar edince, otuz yaşlarında, karayağız, şişkin yüzlü bir adam kimlik kartını gösterdi.

Artık onları izlemekten başka çarem yoktu. Yine de ortağıma birkaç talimat vererek, kimi yerlere telefon etmek istediğimi bildirdim.

– Yanınıza biraz para almak için size birkaç dakika veriyoruz, hepsi o kadar.

Mahabess tarafından yakalanıp daha sonra bırakılan arkadaşların anlattıklarından biliyordum. Fiziksel olarak güçlü, dar kafalı ve acımasız oldukları için özellikle seçilen bu insanları kışkırtmamak daha akıllıca bir davranış olacaktı. Cebime birkaç yüz Suriye lirası koydum ve onları izledim.

Binamızın giriş kapısının karşısında, kaplumbağa tipi bir Volkswagen duruyordu. Arabada uyuklayarak bekleyen şöför, yerinden sıçrayarak uyandı ve hemen kapıları açmaya koştu.

Araba sağa döner dönmez, beni doğrudan doğruya *Mezze* askeri hapishanesine götürdüklerini anladım. Bu korkunç askeri zindan *Suriye Bastille'i*⁶⁹ adıyla ünlenmişti.

Araba, Techiz Lisesi'nin önünden *Mezze*'ye de giden Şam-Beyrut yoluna girmek üzere sola, ardından da kent merkezine doğru döndü. Hem rahatlamıştım, hem de kaygı duyuyordum. Nereye götürülecektim? Soruşturma hakiminin bulunduğu adliye binasına mı? Büyük Selahaddin'in eski sarayına mı, yoksa daha da Abdülhamid Sarrac'ın bürosu olan Merkez Hapishanesi'ne mi?

Viktoria köprüsünü geçerken bu olasılık bana daha güçlü göründü. Arabadan çıkınca yanılmadığımı anladım. Muhafızlarım beni büyük saraya doğru götüreceklerine, Emniyet Genel Müdürlüğü'ne, emniyetin bürolarına ve kalın parmaklıklılı, kalın taş duvarlı hapishanesine yönelttiler. Orada beni bir onbaşı polise teslim ettiler, ona bir deftere imza attırarak sarı bir zarf verdiler. "Koruyucu melekler"im gider gitmez üniformalı, yaşlı polis memuru, bana acımağlı bir gülümsemeyle baktı:

– Tehlikeli bir şeyiniz olmadığı için üstünüzü aramıyorum ama sizi içeri kapatacağım.

Biraz duraksamadan sonra, babacan bir tavırla ekledi:

– Canınızı sıkmayın, uzun zaman kalmazsınız...

Sonra kemerine asılı büyük anahtarlığı alıp, zindanın ağır giriş kapısını açtı. Kendimi hücrelere açılan dar bir koridorda buldum. Yan yana iki sıranın bulunduğu hücremde, üstte küçücük bir pencere vardı. Kalın bıyıklı onbaşı, kapıyı üzerime kapatmadan önce tipik bir Şam vurgusuyla, eğer istersem buraya çok yakın bir lokantadan yemek getirebileceğini bildirdi. Ne var ki aç değildim... Kocaman anahtarı çevirip kapıyı kilitledi ve ufacık pencerenin camına çarpan güneşle birazcık aydınlanan hücremde beni kendimle başbaşa bıraktı.

Boğazım sıkılmış, ağzım acılaşmış, böbreklerim ve omuriliğim gerilmişti. Kocaman bir mengene beni dişleri arasına almış, kalça kemiklerimi kırmaya çalışıyordu sanki. Kapalı yerde kalma korkusu mu, yoksa başıma geleceklerin tedirginliği miydi bu? Buradan bir daha kurtulamayacağım korkusu ya da korkunç bir aşağılanma duygusu muydu?

Bir sürü düşünce üstüme çullandı. Bedenimde kasılmalar

ve kramplar başgösteriyordu. Tutuklanmamın, Suriye Kürt Demokrat Partisi'yle ilgili olduğu kanısındaydım ama öteki yol arkadaşlarımdan durumları hakkında hiçbir şey bilmiyordum ve buna çok üzüliyordum.

Haber almakta geç kalmayacaktım...

Öğleden sonra, tutuklularla dolu büyük bir odanın yarı açık kapısından, altmış yaşlarında bir militanı, SKDP'nin (Suriye Kürt Demokrat Partisi) kurucularından ve geçici yürütme komitesi üyelerinden biri olan Osman Sabri'yi gördüm. Hemen Mebahes'in büyük bir operasyona giriştiğini ve çok sayıda arkadaşımızı tutukladığı sonucuna vardım.

İlk tutukluluk günümün akşamı, saat dokuza doğru, sabahki polisler yeniden beni almaya geldiler. Onları arama yapmak için evime götürmek zorundaydım. Büyük bir titizlikle uzun uzun aramalarına karşın, hiçbir suç ögesi bulamayınca sinirden kudurdular. Hışımın beni yeniden Volkswagen'e yerleştirip, Kasiûn dağının eteğinde yer alan Mebahess'in merkez karargâhına götürdüler. Orada büyük şeflerden biri karşıladı beni. Birkaç dakika sonra büroma götürülmemi emretti. Orada tüm kâğıtlar, kitaplar ve dosyalar üst üste kondu. İlaç ambalajlarında bile "kanıtlar" arandı. Orada da suçlayacakları hiçbir şey bulamayınca, büyük şef aslarına dönüp bilgiç ve kesin bir tonla:

– Söylemiştim size, klasik bir şey bu... Gizli örgüt liderlerinin evlerinde bulunmaz suç unsuru taşıyan şeyler. Halep'te olduğu gibi, asların, ayak takımının evlerini aramak gerek.

Bu sözler beni pirelendirdi ve sabahtan beri kafamı kurcalayan bilmeceyi çözmemi sağladı: Suçüstü yakalanan kimi arkadaşlar, yoldaşlarını satmışlardı...

Akşamleyin, saat 23'e doğru hücreme götürüldüm. Orada tahta bir sıranın üzerinde, yataksız ve yorgansız olarak üç gece geçirdim. Dördüncü gün, Osman Sabri ve ben Halep'e götürüldük. Mebahess'in mahzeni bir kuyu kadar derindi. 50 kadar basamak indiğimi sanıyorum. Yarım düzine kadar odadan oluşan mahzen, ağzına kadar doluydu. Partimizin çoğu genç olan, tanıdığım, yüzleri gergin üyeleri bana gülümsemek için çaba harcıyorlardı. İçlerinden kimileri, sanki gelişim onları bu cehennemden kurtarabilirmiş gibi sevinçlerini gösterdiler. Ötekiler sert bir biçimde başlarını sallayarak ellerini tavana kaldırıp:

– Neden bizi bu pislik çukuruna attınız? der gibiydiler.

Onlara tek bir söz söylemedim, çünkü doğrudan doğruya, soruşturma görevlisinin koridorda bulunan bürosuna sokuldum.

– Oo! İşte doktor! İşte sonunda ellerimizde, dedi üniformalı genç bir teğmen, omuzları üstünde parlayan çift yıldız kibirle gösterirken.

Ellerinde kamçı⁷⁰ bulunan beş astı ise onu onayladılar.

– Arap ulusu büyük birliği için savaşıyor, sayısız cephede çarpışırken siz, sırtımızdan vurarak Arap Cumhuriyeti'nin bir parçasını Kürt devletine, yabancı bir devlete katmak üzere örgütlenerek, emperyalizmin ve siyonizmin ekmeğine yağ sürüyorsunuz ha! diye başladı.

– Pardon teğmenim! diye karşılık verdim. Suçlamalarınız gerçeğe uymuyor. Biz yalnızca, sizin Suriye'deki Kürt halkına ve genelde Kürt ulusuna yönelik ırkçı ve saçma siyasetinize karşı çıkıyoruz. Başkan Nasır her gün Kürtleri ezerken Irak, İran ve Türkiye'yi Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin azıllı düşmanları olarak suçlamaktadır. Eğer Nasır, söylediği gibi

Türkiye'nin ve özellikle de İran'ın "Arap karşıtı" siyasetlerine gerçekten karşı çıkmak istiyorsa, kesinlikle Kürtlerle işbirliği içinde olmalı ve onlarla ne türden olursa olsun savaşmak yerine, Kürt-Arap kardeşliğinin bayrağını yüceltmelidir.

– Görüyor musunuz, diye seslendi teğmen ötekilere, doktor bizi nasıl kafaya alıyor? Eh, üstlerimle gidip görüşeceğim. Bu arada onu ayrı bir yere koyun; kağıt, kalem verin ve bize SKDP üzerine bir rapor yazarken, üyelerinin adlarını ve adreslerini belirtmeyi de unutmasın.

– Size yalnızca SKDP'nin ne olduğunu ve onu neden kurduğumu söyleyeceğim. Üyelerine gelince, kesinlikle hiçbir bilgim yok, dedim.

Aldığım emirlere uyacak yerde, içeriden gelen gürültüleri dinlemeye koyuldum. Polisler, genç üyelerimizden, bütün itiraflarını yazılı olarak bildirmelerini istiyorlardı. SKDP'ye üye olduklarını kabul etmek, politik çizgisini onayladıklarını bildirmek, arkadaşlarının ve sempatizanların adlarını açıklamak zorundaydılar. Kimi kez, itirafları yetersiz bulan işkencecilerin, haykırpıp köpürdüklerini, savurdıkları küfür ve tehditleri de duydum.

– Bizden bir şey saklamayın, yoksa kemiklerinizi kırar, sizi de Mezze'nin hücrelerinde çürütürüz!

Ardından, sözlerinin etkisizliğini görüp sinirlenerek tutukluları dayaktan geçiriyorlardı. Tokat ve cop sesleri bitmek bilmeden ardı ardına geliyordu. Mahzen şefinin yardımcısı, dayağın yetersiz olduğunu görerek, astlarına falakayı getirmelerini emretti. Bu çağdışı ve barbar işkence aleti, tutukluları acıdan ağlatıp inletti ama daha önce söylediklerinden fazlasını söyletmedi.

– SKDP'nin üyesiyiz, politikasını onaylıyoruz, diyorlardı.

Bu bir suçsa bizi mahkemeye çıkarın. Artık bizden başka şey istemeyi ve dövmeyi bırakın!

– Adlar istiyoruz, adlar, adlar! diye, köpekler gibi bağırdı yardımcı.

– Ha, adlar mı? Tamam, vereceğiz, diyorlardı dayak yiyenler.

Birkaç dakika sonra işkenceciler patlıyorlardı:

– Ulan, adlarını verdikleriniz daha önce tutuklananların adları... Zaten elimizde onlar! Dışarıdaki suç ortaklarınızın adlarını söyleyin, bizimle dalga mı geçiyorsunuz? Köpoğlu köpekler!

– Size adları veriyoruz, yine de bize küfrediyorsunuz. Artık ne yapacağımızı bilemiyoruz, diye karşılık veriyordu tutuklular.

– Size bu akşam nasıl dans edileceğini göstereceğim, diyordu şef yardımcısı, dikkatli gençlerin hücrelerine kapatılması emrini verirken.

Bu tehdit beni kaygılandırdı ve yüreğimi burktı. Partimizin üyelerini konuşturmak için ne tür işkenceler uygulayacaklardı?

Akşama doğru zindancılar paramın olup olmadığını ve yiyecek getirtmek isteyip istemediğimi⁷¹ sordular. Kurulmuş makine gibi yanıtladım:

– Hayır, hayır!...

Aynı akşam, saat dokuzda doğru teğmen elli yaşlarında, hafif kambur, yanakları çökük, seyrek saçları dağınık, zayıf, kısa boylu bir adamla geldi. Ürkek tavırları, yırtık giysileri, şişmiş yüzü, az önce dayak yemiş olduğunu gösteriyordu. Onun ardından Kenan Aguid geldi. Kamışlılığı bu genç ve babayiğit Kürt bana gülümserken yumruklarını sıktı. Solgun

suratında daha da tokat izleri duruyordu.

– Kenan! diye bağırdı teğmen. Bu sabah dayanıklı ve dirençli olduğunu kanıtladın. Ne cop, ne de falaka seni itirafta bulunduramadı. Şimdi senin önünde titreyerek duran, şu Arap ulusunun düşmanını konuşturmak için tüm gücünle bize yardım edeceksin. On altı yaşındaki oğlunu işgal altındaki Filistin’e kaçırttı. Bunu biliyoruz. Ama oğlunun kimlerin yardımıyla Halep’ten ve ülkemizden çıkmayı başardığını bize söylemek istemiyor. Kaslarını kullanarak bu sırrı açıklamasını sağlarsan, senden bir şey istemeyeceğiz, hatta evine gitmen için serbest bırakacağız. Haydi, görelim seni! Üstüne çullan ve oğlunu siyonistlerin kampına hangi yollar ve araçlarla ulaştırdığını açıklayana kadar vur vurabildiğince...

Kenan kıpırdamadı. Zavallı adama acımayla baktı. Adam ise Kenan’ın ona savuracağını sandığı darbelerden korunmak için başını omuzlarının içine sokup korunmaya çalışıyordu.

– N’oldu Kenan? Harekete geçmek için ne bekliyorsun? Söylediklerimi duymadın mı? diye bağırdı teğmen, sinirinden tepinerek.

– Duydum duymasına, diye yanıtladı Kenan, ama babamın yaşında, bana hiçbir kötülüğü dokunmamış ve üstelik yarı baygın bir adamın üstüne çullanmam için hiçbir neden yok.

– Bu pis siyonisti, vatan hainini, bu orospu çocuğunu konuşturman için bütün gücünü kullanmanı emrediyorum!

– Şimdiye dek işbaşına gelen hükümetlerimiz Suriyeli Yahudilere karşı iyi davransalardı, onlar da kendilerini tam bir vatandaş olarak hissederlerdi. Ülkeden kaçmak için ölümle burun buruna gelmek gibi bir düşünceleri olmazdı hiçbir zaman, diye karşılık verdi genç Kürt.

– Nasıl yani? Şimdi de utanmadan siyonistleri savunup

siyaset dersi mi veriyorsun bize? diye haykırdı teğmen, karşısındakinin üstüne atılacakmış gibi. Bu sözlerle gerçek niyetlerini ve SKDP'nin amacını ortaya koyuyorsun. Suriye'nin bir parçasını alıp, kurmayı düşündüğünüz bir devlete katmayı düşünüyorsunuz. Kürtlere "ikinci İsrail" adını vermekte ve bütün girişimlerinizi daha doğmadan balta-lamakta haklıyız demek.

Bunun ardından bize dönerek:

– Ve siz hepiniz, biri Kürt, biri Yahudi şu iki siyonist domuzu nasıl öttüreceğimizi göreceksiniz!

Teğmenin adamlarından her biri, koridorun birer ucuna yerleştiler. Kürt'e ve Yahudi'ye, koridorun bir ucuna doğru yönelmelerini emretti. İki tutuklu uslu uslu emri yerine getirdiler. Cellatlar hemen coplarını kaldırıp onların başlarına, enselerine, boyunlarına, omuzlarına, göğüslerine ve kollarına indirmeye başladılar. Zavallıların onlardan kurtulmaları için bir tek yolları vardı: Hemen geri dönüp ikinci işkencecinin beklediği koridorun öteki ucuna koşmak... Cop bedenlerinde şiddetle şaklıyordu... Bu sahne yirmi dakika kadar sürdü. Sonunda Yahudi'nin üst dudağı yırtıldı. Oradan yayılan kan, burnundan akan sümüşe karışarak, çenesinden aşağı, parça parça gömleğine, pantolonuna, oradan da yere doğru aktı. Yaşlı adam tam anlamıyla bitkin düşmüştü ve güçlkle yürüyordu. Kenan'a gelince, durumu daha iyi değildi: Kaşı yarılmış, yüzü tümüyle kan içinde kalmış ve ensesinin derisi soyulmuştu.

Dillerini çözmek için bu dayağın yeterli olduğu yargısına varan teğmen, işkence seansını durdurdu ve Yahudi'ye sordu:

– Haydi Eliahu, şimdi açıkla bakalım oğlunun nasıl kaçtığını. Düşünmen için beş dakika veriyorum. Bu süreyi

geçersen seni konuşturmak için daha etkili yöntemleri kullanacağım.

Eliahu yanıt vermedi, yeri kırmızıya boyayan kanına soğuk bir biçimde bakmakla yetindi. Böyle beş dakika geçti. Saatine bakan teğmen sinirli bir biçimde dişlerini sıkarak:

– Sana sunduğum son şansını iyi kullanmadın aşağılık herif! Ölümünü arıyorsun sen. Ne yapalım, madem öyle biz de ölümü sunarız sana!

O ana kadar gölgede kalan iki izbandut, Eliahu'yu yere yatırıp kum torbasını serer gibi yaydıktan sonra, üstüne çıktılar. Potin darbeleri yağmur gibi başına, göğsüne, kısına ve karnına yağarken, Eliahu olağanüstü bir soğukkanlılıkla, uğradığı bu inanılmaz işkence karşısında gıkını bile çıkarmadı.

Dayak sona erince, teğmen Eliahu'ya yaklaştı, nabzını yokladı ve kapanmış gözkapaklarını kaldırdı:

– Hemen merkeze telefon et, bize acilen bir hastabakıcı göndermelerini söyle, diye mırıldandı yardımcısına.

Bunun üzerine adamlarına, bizi hücrelerimize götürmelerini, yalnızca kan kaybeden Kenan'ı ve kendinden geçmiş olan Eliahu'yu dışarıda bırakmalarını emretti.

Gece boyunca gözümü kapatmadım. Ertesi gün Kenan'ı ve Eliahu'yu Halep askeri hastanesine kaldırdıklarını öğrendik. Sağlık durumları Mebahess'leri kaygılandırmıştı.

– Peki, ya sizin raporunuz doktor?

”Suriye Kürt Demokrat Partisi'ni kurmamızın nedeni”, diyeyazmıştım, ”1949 yılında ard arda gelen askeri darbelerin, Suriye’de yalnızca demokrasiyi ayaklar altına almakla kalmayıp, Kürtlerin yararlandıkları hakları da adım adım ortadan kaldırmalarıdır. 1955 yılından itibaren, Baasçı şovenizmin egemen olduğu ya da etkilediği yöneticiler, Kürt bölgelerindeki

kahve ve lokantalarda çalınan müzik plaklarını kırmaya, kendi dilleriyle yazılı kitapları bulunduran Kürtleri hapis cezasına çarptırmaya kadar vardırırdılar işi. Bu kültürel kıyım siyasetinin yolunu kapamaktan uzak olan Suriye ve Mısır'ın birleşmesi, daha ırkçı, daha faşist ve daha zorbaca bir siyaset ortamı yaratmıştır. Bugün orduda Kürt subay, devlet dairelerinin üst kademelerinde Kürt memur, Kürt bölgelerinde Kürt polis ve öğretmen bulunmamaktadır. Dilimizi serbestçe konuşmaya cesaret edemiyoruz artık. Gelecek bize karanlık görünmekte ve bizi birleşmeye zorlamaktadır. İşte bunun için SKDP'yi kurduk.”

Teğmen benim ”itiraf” ımı okuduktan sonra sıkıntılı bir biçimde başını salladı.

– Bu iftiralardan ve asılsız suçlamalardan başka şey yazmadınız mı? Etkinliklerinizin Arap karşıtı ve bozguncu yanını göstermenizi, sizinle birlikte çalışanları ihbar etmenizi ve özeleştirme vermenizi istiyoruz sizden. Mahkemelerimiz yalnızca bu koşulla sizi bağışyabilirler.

– Bildirdiklerimden bir tek sözcük çıkarmayacağım gibi bir tek sözcük de eklemeyeceğim, dedim kesin bir biçimde.

– Görürüz, diye karşılık verdi teğmen gözlerini koskocaman açarak.

Ardından iğrenç kokulu ve tahtakurusu dolu hücreme götürülmemi emretti. Aynı gün öğleden sonra, geç saatlerde teğmen yeniden beni çağırdı. Elinde teksir edilmiş bir yazı vardı, bunu benim mi yazdığımı sordu. Bir göz attım *Kurdistan - Divided Country* (Kürdistan - Bölünmüş Ülke)⁷² adlı İngilizce yapıttan yapılan bir Kürtçe çeviri olduğunu anladım.

– Bu metni sizin yazdığınızı sanıyoruz. Boşuna inkâr etmeyin, deyiverdi tepeden inme bir biçimde.

– Ne olduğunu biliyorum. Bu konuda söylediğinizin tersini söyleyecek değilim. Ne ki bu metne neden önem verdiğinizi gerçekten anlamıyorum.

– Bu yazı, tasarılarınızı açıkça ortaya koymaktadır. Bugün yalnızca bazı kültürel haklar ve demokratik özgürlükler istemekle yetiniyorsunuz. Bu, stratejinizin yalnızca bir aşaması. Kürdistan adını verdiğiniz şeye egemen olan bütün ülkelerde bunu elde ettikten sonra ikinci aşamaya, düşününüzü gerçekleştirmeye, yani Kürdistan’ı kurmaya geçeceksiniz. Bunu başarmak için ise Suriye’nin ya da Birleşik Arap Cumhuriyeti’nin topraklarından bir bölümünü de, kurmayı düşündüğünüz ülkeye katacaksınız.

– Teğmenim, çok daha basit. Her şeyden önce, elinizdeki metin bir çeviridir ve isterseniz bu yazıyı aldığımız kitabı size getirebilirim. Ayrıca, bu metin geniş bir kitleye dağıtılmamıştır. Siz yalnızca bir örneğini, Halep sorumlumuzun, adamlarınızın tutuklayıp işkence ettikleri ilk arkadaşımız Ramiz Horo’nun evinde ele geçirmişsiniz. Bu metin bize karşı suçlama aracı olamaz. Kaldı ki kişisel olarak tüm sorumluluğu üstüme alıyorum.

– Bunu mahkeme karar verecek, diye homurdandı soruşturmacı teğmen. Asıl hedefiniz olan büyük bir Kürt devleti kurma amacıyla partinizin faaliyetleri arasında sıkı bir bağ görüyorum. Yoksa örgütünüzdeki asker ve polislerin varlığını nasıl açıklayacaksınız.

– Kişisel olarak üye almakla ilgilenmiyorum, diye yapıştırdım yanıtımı. Bununla uğraşmış olsaydım, bütün siyasal partilerin geçmişte yaptıkları ve daha da yapmakta oldukları gibi askerleri SKDP’ye almakta hiç tereddüt etmezdim. Arap şovenizmini göklere çıkaran partilere üye olan meslektaşlarını

gören Kürt askerler, ister istemez, Arap faşizmiyle mücadele edecek Kürt örgütlerine gidiyorlar.

– Söylediklerinize dikkat edin, diye çıkıştı teğmen. Arap milliyetçiliğinin faşizmle hiçbir ilgisi yok.

– Baas'ın göklere çıkardığı ve bugün başkan Nasır'ın uyguladığı Pan-Arap görüntüsü altındaki milliyetçilik, faşizmden başka şey değildir, çünkü öteki etnik azınlıkları ve "Arap" adı verilen dünyada yaşayan öteki ulusları ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. Yoksa özelde Kürtler zorla asimilasyon ve ayırım politikasına uğramazlardı. Suriye'de Kürt olduğunu söylemenin ve Kürt halkının bir tarihi ve kültürü olduğunu ileri sürmenin bir suç oluşturduğunu çok iyi biliyorsunuz.

– Evet, ayrı bir ulusa ait olduğunuzu haykırarak, El-Tefrika-el-unsuriye'yi (Türkçe karşılığı: "Bütünü oluşturan parçaların ayrılığı". Türkiye'deki karşılığı: "Bölücülük". Ç.N.) sert bir biçimde cezalandıran ve pençesine düştüğünüz yasada Suriye, yalnızca Arapların yaşadıkları bir ülke olarak değerlendirilmektedir.

– Kelimenin en geniş anlamıyla, jenosidin yasallaşması değil midir bu?

– Bunu mahkemeye açıklarsınız. Amaçlarınız ve etkinlikleriniz konusunda soruşturma yapmaktan başka birşey yapacak değilim.

Soruşturma başka tutuklularla sürdü.

Onca dayağa, küfüre ve tehdide karşın soruşturmalarını derinleştirecek hiçbir şey elde edemedikleri için Mebahess'ler, yaşları yirminin altında olan arkadaşlarımızın büyük bir bölümünü serbest bırakmaya karar verip, yalnızca otuz iki tutukluyu alıkoydular.

Altıncı gün hücremden çıkıp öteki tutuklular arasına

karışmama izin verildi. Militerlarımızın büyük bir çoğunluğu gençti. Ayakları şişmiş, bacakları sargılı, Halep sorumlumuz Ramiz Horo ayakta güçlkle durabiliyordu. Çoğunun yüzü şişmiş ve gözlerine kan oturmuştu. Yarılan kaşı dikilerek, iki parmağı alçıya alınan Kenan da onların arasında bulunmaktaydı. Kendisiyle ilgilenen hastabakıcıların söylediklerine göre Eliahu daha da komadaydı...

On beş gün sonra Halep askeri kışlasının hapisanesine taşındık. Çevresi yüksek duvarlarla çevrili olan kışla, kentin yukarı kesimindeydi. Hapishane bir kalede bulunmaktaydı. Karanlık, nemli ve küf kokan hücrelere, dörder beşer kişi olarak tıkıştırıldık. Bereket, her sabah ve öğleden sonra havalandırmaya çıkmamıza izin veriliyordu... Bu ayrıcalık biraz olsun soluk almamızı sağlıyordu

Birkaç gün sonra, üstü çadırla örtülü kamyonlara tıkiş tıkiş doldurulup, askeri sorgu yargıcının önüne çıkarılmak üzere kente götürüldük. İlk çıkan ben oldum. Yargıç, Mebahess'lerin teğmeni gibi aynı noktaları değindi ve özellikle *Kurdistan - Divided Country* adlı yapıtın sözkonusu bölümünün içeriğı üzerinde ısrarla durdu.

– Demek büyük bir Kürt devleti kurmak için Suriye'nin bir bölümünü almak istiyorsunuz? dedi sevinçle. Ve bu metni yazdığınızı itiraf ediyorsunuz?

– Hayır, ben yalnızca çevirdim, diye düzelttim. Kürt devleti kurmaya gelince, bu yalnızca bir düştür ve ne zaman ya da nasıl gerçekleşeceğini yalnızca tanrı bilir. Bütün Ortadoğı'nun bir gün bir federasyon olması ve Kürdistan'ın da bu federasyonun üyelerinden biri olması olasıdır, tüm yüreğimizle bunu ummaktayız. Ne var ki bu geleceğın bir sorunudur. Şimdilik Birleşik Arap Cumhuriyeti içinde bize

Kürt olarak saygı gösterilmesini istiyoruz. Kültürümüzü geliştirmeye izin verilerek bu alanda destek sağlanmasını ve ülkedeki tüm öteki vatandaşlara verilen hakların bize de tanınmasını istiyoruz.

Üç gün boyunca, bütün arkadaşlarımız sorgudan geçtiler.

8 Eylül günü, ikişer ikişer birbirimize kelepçelenmiş olarak, bir çavuş, bir onbaşı ve kalaşnikoflu silahlar kuşanmış bir düzine kadar askeri polis nezaretinde, Şam'a doğru otobüsle yola koyulduk. Akşam saat dokuzda, otobüs askeri polis kışlasının avlusunda durdu. Gardiyanların kemerlerimizi ve ayakkabı bağlarımızı almalarından sonra bizi ilkin bir bodruma, oradan da ikişer ikişer, daha önceki tutukluların ezdikleri tahtakurularının kanlarıyla duvarları kana bulanmış küçük hücrelere tıktılar!

O geceyi, yanık kalan lambanın ışığında tahtakurularını ezmekle geçirdim. Ertesi günün sabahı yüksek askeri mahkemeye götürüldük. Halep askeri savcısının isteği üzerine Mezze hapishanesine kapatılmamıza karar verildi. Halep'te başlatılan soruşturma henüz bitmemişti.

Mezze'ye kapatılacağımız düşüncesi bizi allak bullak ediyordu. Orada işkencenin daha içeriye adım atar atmaz başladığını ve akıl almaz biçimlere büründüğünü biliyorduk. Yalnızca bunu düşünmek bile soluğumuzu kesmeye yetiyordu...

Öğleden sonra, karabasan gerçek olacaktı. Hapishane minibüsü bizi, makineli tüfekleriyle iki polisin beklediği, Şam'a ve çevresine bakan hapishanenin dev gibi ürkütücü kapısının önüne bıraktı. Kapı açıldı ve iki polisle iki nöbetçinin beklediği üstü açık bir aralığa girdik.

Her iki yanımızda, elleri kırbaçlı elli kadar askeri polisin

yanısına, alaca renkli askeri giysileriyle, iri yanı adamlar sıralanmıştı. Kimisinin elinde ise hiçbir şey yoktu. Bunlar, bizim gelişimiz üzerine harekete geçirilen askeri tutuklulardı. Hapishanenin kırk yaşlarında, koca göbekli, sarkık dudaklı ve korkunç görünümlü müdürü birdenbire:

– Neden buradasınız? diye sordu.

Aramızda kimsenin ona yanıt vermemesi konusunda daha önce anlaştığımız için kimseden ses çıkmayınca, sorusunu yineledi. Yanıt yok. Üçüncü kez sorduğunda, on sekiz yaşında bir delikanlı kendini tutamadı.

– Kürt milliyetçisi olmaktan ötürü buradayız.

– Arap davasının pis hainleri!... Demek Arap dünyasında bir Kürt devleti kurmak istiyorsunuz, diye haykırdı müdür. Bu pis düşünciyi kafanızdan söküp atacağız! Az sonra görürsünüz gününüzü!

Bunun üzerine adamlarına, bize bir "beyin yıkama" işlemi yapmaları için işaret verdi. Cop darbeleri, yumruk ve potin darbeleriyle üstümüze çullandılar.

Başlarına aynı iş gelen tanıdıklarımız, "Sakın direnmeyin, yoksa sizi öldüresiye dövmek için ellerinde bir bahaneleri olur." demişlerdi.

Biz de direnmedik. Arkadaşlarımız darbelerden kurtulmak için sağa, sola, öne ve arkaya koşuyorlardı. Ben ise olduğum yerde duruyordum. Bu hareketimi gören müdür dişlerini sıkarak:

– Söyle bakalım, sen kimsin ki başına gelecek korkunç duruma aldırımıyorsun?

– Ben yalnızca bir Kürdüm, dedim istifimi bozmadan.

– Adın ne senin? Adını soruyorum sana!

– Nureddin Zaza.

– Ne? Nureddin Zaza mı? diye yineledi sevinçle aradığını bulmuş gibi. Parti'nin başkanı sensin demek. Arapçılığa karşı ortaya çıkardığın bu iş için seni yola getirmesini bilirim ben!

Kafama, yüzüme yumruklarını indirmeye başladı. Ardından eline bir cop geçirip beni dövmeyi sürdürdü. Yine tepki göstermediğimi görünce, beni resmi işler için ayrılmış bir odaya götürdü. Kendimi bütün Suriye'de tanınan ve geçen yıl bir yumrukta tutuklulardan birini öldüren, Herkül gibi güçlü, dev askeri polis Ebu El-Abd'in karşısında buldum. Volta atıp duruyordu.

– Varlığınıza bizi onurlandırdınız, şeref verdiniz büyük doktor, Kürtlerin ulu sultanı, dedi sağ elinin tersiyle yüzüme vurarak.

Sağ gözümünden kıvılcımlar fışkırdı ve bir an ayaklarımın altında toprağın kaydığını duyumsadım. Daha da ayakta olduğumu gören Ebu El-Abd, sağ yanağıma indirdiği ikinci bir darbeye, beni duvara yapıştırdı. Bütün gücümle ayakta kalmaya çalışıyor, gözlerim kapalı üçüncü darbeyi bekliyor ve yüzümü korumak için tutarsız hareketler yapıyordum.

Nedense, üçüncü darbe inmedi. Zorba mı bana acımişti yoksa müdür mü durmasını emretmişti? Kendime gelince uzun bir koridora götürüldüm. Orada bir berber bozmasının fantazisine boyun eğen arkadaşlarımı gördüm. Tutukluların saçlarını kıran kişi, kimilerinin kafasına bir haç işareti yapmış, kimilerine keşiş ya da Çinli Mandarin tıraşı yapmak için tüm hünerini göstermişti. Bana gelince, daha deneyimli, daha az kindar bir "berber" in eline düştüm. Saçlarımı oldukça düzenli bir biçimde kesti.

Polisler ve yardımcıları, tıraş seansından sonra bize öyle şiddetli bir "tayyare" şamarı ikramında bulundular ki,

çoğumuzun başı duvara çarptı. Böyle "tıraşlanmış" biçimde "lojmanlar"ımıza götürüldük. Önce birinci kata, komünistlerin katına çıkarıldık. Tam beşer, altışar kişilik gruplar halinde karanlık odacıklara sokulmuştuk ki, yeniden alt kata inme emrini aldık. Elli kadar basamaklı demir merdivenin her iki yanında, nereden çıktıklarını bilmediğimiz polisler, başımıza darbeler indirmeye hazır olarak bizi bekliyorlardı. Son grup aşağıya varana kadar tokatlar, yumruklar birbirine karıştı. Ardından, askeri tutuklular için ayrılmış olan koğuşlara dağıtıldık. Kilitte son anahtarı çevirmeden önce, zindancı, bize yine birkaç tokat sunmaktan geri kalmadı.

Darbelerin etkisinden henüz kurtulmuştuk ki, koğuş sorumlusu bizi soruşturmaya geldi. Görevini bitirdikten sonra payımıza düşen yerleri gösterdi. Yeni "konuklar" koğuşun dip tarafına, tuvalete yakın yere yerleştirileceklerdi. Eskiler tahliye oldukça, yavaş yavaş kapıya doğru yaklaşp tuvaletten uzaklaşma ayrıcalığı kazanacaklardı.

Herbirimize, üçer asker battaniyesi verildi. Bunlardan biri döşek, biri yastık, öteki de yorgandı... Yorgan, askeri kurallara göre katlanacaktı. Bunun nasıl yapıldığını bilmediğimiz için tutuklu askerler yardımımıza koştular. Bunlardan Deyr ez-Zor'lu bir genç gülerek:

– Küçük bir hırsızlıktan dolayı üç ay hapse mahkum oldum. Ne yapalım? Yaşamak gerek. Ordu bizi besliyor ve barındırıyor ama ailelerimiz birşey göndermezlerse maaşımız yetmiyor. O zaman paçamızı kurtarmak zorundayız...

Mezze'deki ilk günlerimiz çok zor geçti. Zindancılar bizi ezmek için ellerinden geleni esirgemediler; işkence ettiler ve aşağıladılar.

Geldiğimiz gün bile, saat dörde doğru "içtima" saati

çalıyordu: Her birimiz elimizde bir kovayla koridorda sıraya girdik; gidip hapishanenin önüne gelen bir su tankerinden, kovalarımızı doldurmak zorundaydık.⁷³

Hapishane sorumluları bizi daha çok örseleyip acı çektirmek için bu fırsattan yararlandılar. Kovanını taşımakata güçlük çeken genç arkadaşlarımızdan biri, alnını yaran bir kamçı darbesi yedi. Revire götürülmek zorunda kaldı. Ben ise, tankere doğru indiğim sırada, çevresinde on kadar adamıyla, çavuş Zeynelabidin tarafından karşılandım:

– Gel buraya, diye emretti işaret parmağıyla.

Emrini yerine getirdim.

– Söyle, gerçekten Kürt müsün?

– Evet, diye yanıtladım, bunda tuhaf olan ne var?

– *Peki nasıl oluyor da, sen bilmem ne doktoru olarak kendine "Kürdüm" diyecek kadar alçalıyorsun?*

– Niye alçalacakmışım ki?

– Kendisine Kürt olarak davranılan eşek hikayesini bilmiyor musun? Öylesine aşağılandığını hissetmiş ki, üç gün yemeden içmeden kesilmiş.

Eğer öyleyse, bu kendisini Arap sandığındandır, diye karşılık verebilirdim ama vazgeçtim.

– Partimizin kuruluş nedenlerinden biri, resmi ortamda hüküm süren ve Kürtlerin kurbanı oldukları ırk ayrımcılığıdır. Böyle konuşarak bu ayrımcılığın varlığını kanıtlamaktasınız, demekle yetindim.

Çavuş şaşırды ve sözcüklerini ağzında geveleyerek:

– Söylediklerimi neden ciddiye alıyorsunuz ki, şaka yaptım...

– Sizinle aynı etnik kökenden olmayan bir yurttaşla alay etmek başınıza büyük işler getirebilir, diye karşılık verdim.

Üstlerinin sıkıntıya düştüğünü gören erler sinirlendiler. Birisi gözdağı vererek diklendi:

– Sen kimsin ki çavuşla boy ölçüşmeye kalkışıp onunla tartışıyorsun ulan? Şimdi gereken dersi vereceğim sana!...

Başıma yumruğunu indirmeye hazırlanırken çavuş durdurdu.

– Bırakalım kovasını doldursun, bu akşam onun icabına bakarız. Çek git, doktor!

Akşamı korkarak bekledim. Saat dokuzda, Zeynelabidin her zamanki denetim için geldiğinde, bana ters ters bakmakla yetindi.

Koğuşumuz on beş metre kadar uzunluğunda, beş metre genişliğinde bir yerdi. Duvar boyunca, yerden yetmiş santimetre kadar yükseklikte bir tür beton seki uzanmaktaydı. Bu sekinin üzerinde uyuyor ve zamanımızın büyük bir bölümünü yine orada geçiriyorduk. Gün boyunca yatabilirdik. Ne ki bacağımızı uzatmamız ve çizilen beyaz bir çizgiyi geçmemiz yasaklanmıştı. Gardiyan, kapının her iki tarafındaki küçük pencerelerden, tutukluların pozisyonunu sıkı sıkıya denetliyordu. Birimizin ayak parmağının beyaz çizgiyi geçmesi, zındancının koğuşumuza dalıp haykırmasına yetiyordu:

– Kulkum el-rekaa! (Herkes diz çöksün!)

O zaman, hemen koğuşun ortasına inip, uslu uslu betona diz çökmek gerekiyordu. Böylece saatlerce kalıyorduk.

Bu olay ilk kez, Mezze'ye gelişimizin ikinci gününde başımıza geldi. O gün, bizim kattaki altı koğuştan sorumlu nöbetçi gardiyan, sertliği ve cop kullanmadaki ustalığıyla olduğu kadar, mahpuslara karşı pis alaycılığıyla da ünlü, "Satırlı" olarak adlandırılan Ebu Zatur'du. Uyuklayan bir

askerin beyaz çizgiyi geçtiğini görür görmez elinde kırbacıyla, bulunduğumuz salona hızla dalıp bağırdı:

– Kulkum el-rekaa!

Bütün tutuklular sekilerden inip hızla kendilerini betona attılar. Bir gün öncesinde bize gösterilen "karşılama"dan aptallaşmış olarak koyun gibi onları izledim. Seans uzadıkça bu saçma cezalandırmaya karşı dış biliyordum.

"Hapishane, coplanma, angarya, küfür, aşağılanma yetmiyormuş gibi bir de böyle diz çökme gibi cezalara mı boyun eğecektik? Bugün boyun eğiyorum, ama bundan böyle yapmayacağım" diyordum kendi kendime.

Ertesi gün, gardiyan büyük bir gürültü patırtıyla kapıyı açtı ve kırbacını sallayarak bağırdı:

– Kulkum el-sukre! (Herkes angaryaya!)

Bütün tutuklular dışarı seğirtiler, geç kaldıklarında dayak yiyeceklerini biliyorlardı. Sekide bir tek ben kaldım. Uyarısını takmadığımı görünce sinirli bir biçimde üzerime geldi:

– Angaryaya gitme emrini duymadın mı sen?

– Evet duydum.

– Peki, ne diye olduğun yerde dikiliyorsun öyleyse?

– Ben ne askerim, ne de adi suçluyum. Arkadaşlarım ve ben siyasi tutukluyuz ve bize ona göre davranmak zorundasınız, diye karşılık verdim sesimi yükselterek.

– Burada bir askeri hapishanedesin ve herkes gibi kurallara boyun eğmek zorundasın, diye bağırdı gardiyan.

– Pekâlâ, ben boyun eğmeyeceğim. Kurallarınız ne gerektiriyorsa yapın öyleyse!

Ebu Zatur bana düşmanca baktı ve kıpkırmızı kesildi. Yine de, beni kendisine boyun eğmeye zorlamak yerine kapıya döndü:

– Şu an işim acele. Daha sonra kim olduğumu göstereceğim sana.

Akşamleyin, bana gücünü kanıtlayacağı yerde, müdürlüğün beni angarya işlerden muaf tuttuğunu bildirmeye gelip ”amayalnızcaseni” dedi. Teşekkür ettiğim sırada arkadaşlarımı düşündüm ve bundan onların da yararlanmaları için bir çare aradım.

Angarya işler için çıkmaya zorlanmamak, bu hapis hanenin zorbalığına karşı büyük bir zaferdi. Topluca diz çökme seansının da kaldırılmasını istiyordum. Ama nasıl?

Ertesi gün Ebu Zatur, koğuşumuzun çok gürültülü olduğunu bahane ederek içeri dalıp her zamanki gibi bağırdı:

– Kulkum el-rekaa!

Bunu duyan arkadaşlarımız sekilerden yere atlayıp betona diz çöktüler. Yerimden kımıldamamaya karar verdim.

– Sen neden diz çökmüyorsun? diye bağırdı kudurmuş bir biçimde.

– Neden diz çökecekmişim ki? diye karşılık verdim, gözlerimi gözlerine dikerek.

– Çünkü hepinize diz çökmeyi emrettim.

– Ben bu haksız cezayı çekmek için hiçbir şey yapmadım, diye bağırdım aynı tonla.

O zaman koğuşa bir göz atıp yatışmış bir biçimde, gülümseyerek:

– Tamam, tamam, yerlerinize dönün! dedi.

Ardından Ebu Zatur, görülmedik bir güler yüzlülükle koğuştan çıktı. O günden sonra gardiyanlar diz çöktürmeye çok seyrek başvurdular.

Mezze’de, angarya ve diz çökme cezasından kurtulmak, sıkıntılarımızı azalttı azaltmasına, ancak, her zamanki gibi

dinlenme olanağımız yine de çok az oluyordu. Yirmi beş kişi için öngörülen bir koğuşta kimi kez kırk beş kişiden fazlaydık. O kadar sıkıştık ki, geceleyin birçok tutuklu, yasak olmasına karşın, örtüsünü koğuşun ortasına sermek zorunda kalıyordu. Kapılar ve pencereler kapalı olduğundan, koğuş pis pis kokuyordu; öyle pis kokuyordu ki, sabahleyin gardiyanlar kapıyı açıp içeri girdiklerinde, burunlarını tıkamak zorunda kalıyorlardı.

Her sabah, saat beşte ayakta olmak ve büyük bir kazanda hazırlanan berbat bir çayı içmeye gitmek üzere sıraya girmek gerekiyordu. İçilecek gibi değildi ama başka bir seçeneğimiz de yoktu. Saat sekizde, bizim kattaki koğuşlarda kalanların hepsi, damlarda ve duvarların üzerinde nöbet bekleyen gardiyanların gözetimi altında, geniş avluda havalandırmaya çıkıyorlardı. Havalandırma iki saat sürüyordu. Bu süre boyunca, eğer hasta değilseniz, sürekli olarak volta atmak zorundaydık.

Avlu ve koğuşlar arasında askeri giysi ve battaniye depoları vardı. Bunlardan birini dükkân yapmışlardı. Sigara, konserve, çay, şeker, sabun, çamaşır tozu, diş macunu, kağıt ve kalem alınabiliyordu.

Her koğuşun bir gazocağı vardı. Tutuklular sırayla çay yapabilir ya da yemek pişirebilirlerdi. Bize verilen yemekler, askerlere verilenin aynısıydı. Yeterince olmasına karşın, kötü birşeydi.

Mezze’de kaldığımız ilk ay, askeri mahkeme her türlü ziyareti yasakladığından, gereksinimlerimizi hapishane dükkânından karşılamak zorunda kaldık. Dostlarımız ve ailelerimiz, askeri mahkemeden görüş iznini alır almaz, bizi taze sebze, meyve ve tatlılara boğdular. Ziyaret günlerinde bize o kadar

yiyecek geliyordu ki, bir bölümünü aileleri Mezze'ye gele-meyecek kadar uzakta oturan ya da yoksul olan askeri tutuklulara dağıtıyorduk.

Ziyaretler sırasında, tutuklular ziyaretçileriyle serbestçe konuşamazlardı. Birbirinden iki metre uzaklıkta demir parmaklıklı kapılar vardı arada. Eşya alış-verişini sağlamak ve görüşmecilerle rahatça konuşmamızı engellemek üzere, iki kapının arasına bir de polis yerleştirilmişti. Buna rağmen, genç militanlarımız bize dışarıdan hem yerel hem de uluslararası haberlerle meyve ve sebze torbalarının içinde bildiriler bile ulaştırmayı başardılar.

Her hafta, komünistler hariç bütün hapisaneyi harekete geçiren ve korkunç biçimde canımızı sıkan bir olay oluyordu: Cuma namazı.

O gün sabah saat onda, tutuklular koğuş koğuş örtülerini çıkarıp asfaltlanmış avluya sermek zorundaydılar. Saat on birde, komünist olmayan bütün tutuklular, dini inançları ne olursa olsun, avluya gidiyor, orada diz çöküp oturuyorlardı. Yöneticilerin belirlediği bir imam, savaşçı giysileri içinde gelip vaiz veriyordu. Vaizin hiç değişmeyen konusu, Filistin'in kurtuluşu için halk savaşıydı. Vaızı bitince, yardımcısı herkesi namaza davet ediyordu. O zaman imam önümüze geçiyor ve katılmayanlar bir köşede bekleyedurlarken namazı kıldıırıyordu.

Bir gün, tutukluları eğlendiren bir olay oldu. Bu namaz kılanlar arasında, kimisi Suriye askeri, kimisi de sivil Lübnanlılardan oluşan ve İsrail hesabına ajanlık yapmakla suçlanan çok sayıda Dürzi⁷⁴ bulunmaktaydı. Bunlardan biri de, uzun bir yargılanmadan sonra ölüm cezasına çarptırılıp Reis'ten af isteyen Ebu Selim'di. Dürzi olmasına karşın Ebu

Selim kendisini gerçek bir Müslüman olarak göstermeyi kafasına koymuştu. Böylece verdiği dilekçeye olumlu bir yanıt alma şansı olacağına inanıyordu. Bir cuma günü, bir Sünni'nin kalkıp ezan okumasını beklerken, karşımızda Ebu Selim'i görünce afalladık. Sıcak ve güçlü sesi, tanrıya inanmayanlarda bile ürperti veren bir sempati yarattı... Bu hareketi Nasır'ın duyarlı tellerine dokundu mu bilmem. Ölüm cezası ömür boyu hapse çevrildi. O günden itibaren, Nasır'ın jestinden hoşnut olan Ebu Selim, başına gelen her şeye meydan okurcasına, bıyıklarının ucunu yukarı doğru gururla kıvırmaya başladı...

Mezze'de tutuklu kaldığımız ilk ay boyunca, SKDP'li arkadaşlarım ve ben, davamızla ilgili gelişmeler konusunda hiçbir bilgiye sahip değildik.

Yüksek askeri mahkeme savcısının bizi ziyarete geleceği bildirildiğinde, umudumuzu yitirmeye başlamıştık. Bütün koğuşlar hapishaneyi köşe bucak temizlemek üzere harekete geçirildi. Hepimiz sinekkaydı tıraş olduk. Mezze yöneticileri hapishane yaşamımızdan hiç şikayet etmememizi öğütlediler.

– Yoksa çok pişman olursunuz, dedi çavuş.

Tertemiz giyinip sıraya geçtik. Bizi denetlemek üzere, albay rütbeli dev gibi bir adam geldi. Bir sorunumuz olup olmadığını sorduğunda, kimse ağzını açmadı. Banayaklaşınca, sormadan edemedim?

– Bizim dava ne oldu?

– Hangi dava? dedi hem yüksekten, hem de şaşırmış bir havayla.

– Kürtlerin davası!

– Ha? Sizinki gibi bir davanın hazırlık aşamasının çok zaman aldığını bilirsiniz. Yakında çalışmalarımızı sona

erdireceğiz. Ardından yargılanacaksınız. İsterseniz bizim belirleyeceğimiz avukatları tutabilirsiniz.

– Hayır, teşekkür ederiz. Avukatlarımızı biz belirleyeceğiz.

– Elbette, bunda hiçbir sakınca görmüyorum, dedi gülümseyerek.

Birkaç gün sonra, mahkemelerle hapishane arasındaki ilişkilerden sorumlu çavuş gelip koridorda bağırdı:

– Zaza ve grubu mahkemeye! Yarın saat 6.30’da müdürlüğün önünde olunacak!

Daha önce Şam Barosu’ndan büyük avukatlar bulmuştuk. Bizden büyük paralar istemişlerdi. Buna karşın, üç Kürt ile Halepli genç bir Arap avukat bizi parasız savunmayı üstlendiler. Hakkımızdaki suçlamalar çok ağırdı. Savunmanın da o düzeyde yapılması gerekiyordu.

Ertesi gün, sinekkaydı tıraş olup müdürlüğün önünde sıraya girdik. Sorumlu çavuş bizi çağırıp mahkemeye ya da kamuoyuna sunacağımız yazılar bulmak umuduyla titiz bir aramadan geçirdi. Daha önce bizi Mezze’ye getiren minibüsle götürülüp mahkeme avlusunda bulunan bir barakaya kapatıldık. O gün duruşma olmadığından, kâtip kimliklerimizi denetlemekle yetindi. Hakim ise beni çağırıp *Kurdistan - Divided country* adlı İngilizce kitabın çevrilen bölümü üzerine beni yeniden sorguladı.

Kürtçe olarak ve Latin harfleriyle yazılan metin, sayın hakim için olağanüstü bir şeydi. Güya Fransa’da hukuk eğitimi yapmış kültürlü bir askerdi.

– Bu ne? Söyleyin bu ne?

– Kürtçe, diye karşılık verdim.

– Kürtçe böyle mi yazılıyor?

– Evet, Suriye ve Türkiye Kürtleri kırk yılı aşan bir

süreden beri Kürtçeye uyarlanan Latin harflerini kullanıyorlar.

– Olağanüstü bir şey bu! Olağanüstü! diye yineleyip duruyordu bu buluştan afallayıp kalmış bir biçimde. Siz de mi Kürtçe yazıyorsunuz?

– Evet, öyle sanıyorum, diye karşılık verdim.

– Yaa, demek öyle... dedi bana ve belki de tutuklu bütün Kürt arkadaşlarıma karşı duyduğu gizli bir sempatiyle.

Bu ilk sorgulamadan sonra minibüs bizi yeniden hapis-haneye götürdü. Küçük parmaklıklı pencerelerden, gezinen ve işlerine koşturan insanları görüyordum. İçim titreyerek benim de bir gün onlar gibi özgürce dolaşıp dolaşamayacağımı soruyordum kendi kendime...

Hapishanede yeniden arandık. Kemerlerimize ve kravatlarımıza el kondu. Koğuştaki asker tutuklular, mahkemenin nasıl geçtiğini ve hakimnin bize karşı nasıl davrandığını sordular. Söylediklerimizi dikkatle dinlerlerken, bizi rahatlatacak noktalar buluyorlardı.

– Askeri mahkeme adı insanı korkutuyor ama aslında sivil mahkemeler kadar katı değildir. Görürsünüz, işin içinden kolayca sıyrılacaksınız!

Avuntuları bize ninni gibi geliyordu...

15 Aralık 1960 tarihinden itibaren 20 Ocak 1961 (yargı günü) tarihine kadar, bayram günleri hariç, her cumartesi günü mahkemeye götürüldük.

İkinci oturumda mahkeme üyelerinin tümü hazır bulunmaktaydı. Albay olan hakim iki yardımcı üyeyle birlikteydi; ayrıca bir cumhuriyet savcısı vekili ve sivil bir sekreter de duruşmada hazır bulunmaktaydı. Avukatların arkasına otuz kadar bank konmuştu. Bunlardan beşi bizim için, ötekiler dinleyiciler içindi. Benim sorgulanmam sırasında, o dönemde

hükümete tümüyle boyun eğen basın dışında, dinleyicilerin mahkemeye girmesi yasaklandı.

Halep'teki askeri soruşturma savcısının yazdığı iddialar üzerinde ısrarla duruldu: Politik amaçlı gizli bir örgüt kurmuştuk; ülkenin etnik ve siyasal birliğini yıkmayı hedefleyen bozguncu eylemlere girişmiştik vb.

– Suriye Kürt Demokrat Partisi'ni kurma girişiminde bulunan sizsiniz değil mi? diye sordu hakim.

– Evet, benim.

– Neden böyle bir işe kalkıştınız peki?

– Arap milliyetçiliğinin varlığımızı tehdit eden şovenizmine karşı kendimizi savunmak için.

– Üyelerinizin evlerinde bulunan belgeler, Suriye'nin bir parçasını yabancı bir devlete katma niyetinde olduğunuzu göstermektedir. Bu büyük bir ihanet değil midir?

– İngilizce bir kitaptan çevrilen bir belgeye dayanmaktasınız. Bu yapıtı ödünç verdiğim kişiyi rahatsız etmeyeceğinize dair garanti verirsiniz adresini vereceğim ve sözlerimin doğruluğunu göreceksiniz.

Hakimin söz vermesi üzerine arkadaşın adresini verdim ve ardından ekledim:

– Bu kitabın suçlanan bölümünü yalnızca ben çevirdim ve dağıtımı da yapılmadı.

– Bunu göreceğiz, diye karşılık verdi hakim. Bu arada, Birleşik Arap Cumhuriyeti'nde Kürtlerin karşı karşıya bulundukları ayrımcılıkla ilgili suçlamalarınız üzerine somut örnekler verin bakalım.

Bunları bir kez daha sayıp dökmeye koyuldum. Bunun çok zaman aldığını gören hakim, gelecek oturumda bunları yazılı olarak sunmamı istedi...

Ogün, öteki sanıkları sorgulamak için daha fazla zamanları oldu. Öğleyin oturuma ara verildi ve polisler alelacele bizi Mezze'ye götürdüler...

Hafta boyunca, arkadaşlarımla yardımıyla, Suriye Kürtlerini etkileyen ayrımcılık konusunda uzun bir rapor hazırladım. Yöneticilerin Kürt kültürünü yok etmekteki kararlılıklarından ve birkaç kuşaktan beri Suriye'de yaşayan çok sayıda Kürde, Suriye vatandaşlığını vermeyi reddetmelerinden söz ettim. Aynı yöneticilerin, Kürt bölgelerini Araplaştırmak amacıyla, Kürtleri kasabalarından çıkartarak yerlerine Arapları yerleştirdiklerini de belirttim. Devlet memurlarının yan tutmalarını, askeri ve sivil Kürt memurların işten çıkarılmalarını ve çok ağır koşullar ileri sürülerek asker ve polis akademisinin Kürt gençlere nasıl kapalı tutulduğunu da yazdım.

Bir sonraki oturumda raporumu hakime sundum. Duruşmanın sonuna kadar dikkat bile etmedi.

Birkaç hafta sonra savcı, askeri ve sivil ceza yasasının maddelerine dayanarak ve ülkenin siyasi yöneticilerinin yönlendirmesiyle ben, Osman Sabri ve Reşid Hamo hakkında ölüm cezası, öteki arkadaşlarımız için de iki yılla on yıl arasında değişen hapis cezaları istedi.

Avukatlarımızın savunmayı hazırlamaları için iki haftaları vardı.

Birkaç gün sonra, yalnızca askeri marşlar yayınlayan radyodan Reis'in yeni bir (demokratik) anayasa hazırlamak üzere bir komisyon kurduğunu ve bu anayasayı hazırlamaya katkıda bulunmak üzere halka çağrı yaptığını öğrendik. Bununla ilgili olarak her türlü fikir ve öneri Nasır'a ve komisyona gönderilecekti.

Bu haberi duyunca tez elden bir telgraf yazdım⁷⁵, hapishane müdürlüğüne ileterek, belirtilen adrese göndermelerini ve masrafının tarafımdan ödeneceğini bildirdim.

Aradan on gün geçti. On birinci gün, henüz yatmış ve uyumak üzereyken, bir asker koğuşun kapısını gürültü patırtıyla açıp ayaklarımdan çekerek hemen kendisini izlememi istedi. Beni iyice aydınlatılmamış bir yere soktu. Büyük bir masanın ardında oturan müdürü hiç öyle asık suratlı görmemiştim. Ne olduğunu seçmekte güçlük çektiğim bir kâğıt vardı elinde. Çevresinde ve duvar boyunca rütbeli, rütbesiz askerler sıralanmışlardı. Verdiğim selama karşılık vermedikleri gibi kin ve suçlama dolu bir bakış fırlattılar.

Birkaç dakika ağır ve kaygı verici bir sessizlikle geçti.

"Gecenin bu saatinde hepsi buraya toplanmış, ne istiyorlar acaba benden?" diye merak ediyordum kendi kendime.

Bir süre sonra müdür gözlerini benden yana çevirip aşağılayıcı bir biçimde bakarak:

- Kim yazdı bunu?
- Neyi?
- Reis'e gönderilecek telgrafi.
- Ben, dedim, söz konusu olanın yalnızca bu olduğunu anlayınca.

– Neden bu telgrafi göndermek istedin?

– Çünkü ne hırsızlık yaptım, ne de adam öldürdüm...

Dünyayı daha iyi tanımak için eğitim gördüm, halkıma, genel olarak insanlığa yararlı olmaya çalıştım, bugün ise Kürt olduğumdan dolayı hapiste bulunuyorum. Bu telgrafi göndermemin nedeni, gelecekte Kürtlerin bir daha bu durumu yaşamamaları içindir.

– Pis herif! Böyle telgraflar göndermenin zamanı mı

şimdi? diye bağırdı müdür ağzı köpükler saçarken. Gözleri yuvalarından fırladı.

– Neden pis olayım ki, diye karşılık verdim, neden devletimin başkanına telgraf gönderemeyeyim ki? Ülkemizin can düşmanı olan bir devlet başkanına yazmışım gibi davranıyorsunuz...

– Şu sıralar Reis'in başka işlerle meşgul olduğunu bilmiyor musun?

– Bir ülkeye yeni bir anayasa kabul ettirmekten daha önemli ne var ki? Hele bu, esinini halkın iradesinden alan bir anayasaysa...

– Tutukluların bu konuda görüş bildirmeye hakları yoktur, diye haykırdı müdür.

– Öyleyse, hapishanenin hoparlörleri neden bangır bangır öttürüldü bu haberi duyurmak için?

Müdüre böyle takır takır yanıtlar verdiğimi görünce Çavuş Zeynelabidin elini kaldırıp üstüme yürüdü:

– Şuna bak hele! *Beş aylık hapis seni hâlâ Araplaştırmamış.* İyi bir dersi hak etmişsin!

Bu sözler üzerine yumruğunu başıma indirmek üzere olan çavuşu müdür engelledi.

– Hayır, bu kez dayaktan kurtarıyoruz seni ama bir dahasına, kemiklerini nasıl kıracağımızı biliriz. Çek git şimdi, it herif! Bu tür aptallıklar yapma bir daha, diye gürledi.

Daha tepki göstermeme fırsat kalmadan iki polis koğuşa götürmek üzere beni yakaladılar. Bütün koğuştaydım. Başıma geleni merak ediyorlardı.

– Önemli bir şey değil, dedim, uyumanıza bakın, yarın anlatırım.

Kafalarını yorganlarının altına soktular. Kısa süre sonra

her taraftan horlama sesleri geliyordu. Ben ise bütün gece gözümü kırpmadım. Bu yeni olay beni sarsmıştı. Yalnızca vatandaşlık hakkıma tecavüz edilmekle kalınmamış, hakarete uğramış ve bir dahaki sefere daha kötü cezalara çarptırılmakla tehdit edilmişim. Yöneticiler yalnızca Kürt olduğum için böyle davranmışlardı. Mahkeme başkanına bu ırk ayrımcılığından söz etmeli miydim? Bütün gece düşündüm. Bu telgraf hikayesinin tümünü kâğıda döktüm. Mahkeme başkanı için de bir mektup kaleme alıp daha önce verdiğim ifadelerle birlikte dosyaya eklenmesini istedim.

İki gün sonra, zindancılar bizi mahkemeye götürmeye hazırlanırken, daha üstümüzü aramaya başlamadan önce iki belgeyi cebimden çıkarıp Zeynelabidin Çavuş'a uzattım. Yazdıklarımın çığırına dönen çavuş bana öfkeli bakışlar fırlatıp "kendilerine karşı çevirdiğim dolap"tan haberdar etmek için müdürün odasına koştu.

Müdür ceketinin düğmelerini ilikleyerek geldi hemen. Boğuk bir sesle:

– Başımıza bela açmaya çalışıyorsun sen, öyle mi? Bunu pahalı ödeyeceksin; çok pahalı, inan!

– Gücümün elverdiğince bütün haksızlıklara karşı savaşağım, diye karşılık verdim sakın bir biçimde.

– Mahkeme dönüşünde görürsün gününü...

Duruşma, avukatlarımızın savunmalarına ayrıldı. Başkan şikâyetimden hiç söz etmediği için, hapis hane müdürlüğünün verdiğim belgeyi teslim edip etmediğini sordum. Belli belirsiz bir havayla teslim ettiğini belirtti.

– Öyleyse hemen okumanızı ve beni koruma altına almanızı rica ediyorum. Çünkü müdür ve yardımcıları, sizi bu olaydan habersiz kıldığı için hapis haneye dönüşümde

bana dayak atacaklar.

– Hayır efendim, bundan bir şey çıkmaz, diye karşılık vererek, tez elden çantasını toplayıp salondan çıktı.

Zeynelabidin, idarenin önünde, sivri dişlerini gösteren bekçi köpeği gibi bizi bekliyordu.

– Şu andan itibaren, diye haykırdı, hepiniz angaryaya çıkacaksınız. Kimse bundan muaf tutulmayacak.

Bunu üzerine üstümüzü kaba bir biçimde aradı ve koğuşlarımıza gönderdi. Yemek için yirmi dakika kadar bir zaman verdi.

– Kulkum el-sukre! diye haykırdı.

Koğuşumuzdakiler de dahil bütün tutuklular, koğuşlardan fırlayarak, koridorda sıraya girdiler. Müdürlüğün onlara karşı yaptığım ”kötülükler”den böylece öç aldığını anladım. Koğuştan çıkmayıp eskisi gibirettiğim için çavuş yanıma yaklaştı.

– Neden sen de ötekiler gibi angaryaya çıkmadın?

– Çünkü angarya için burada bulunmuyorum, diye karşılık verdim.

– Askeri bir hapishanedesin ve sana verilen emirleri yerine getirmek zorundasın. Derhal çıkacaksın, yoksa sana gösteririm, diye böğürdü. Ya çıkarsın ya da copumu başına yersin.

– Bana copunuzla boyun eğdiremezsiniz, dedim sakın ama kesin bir havayla.

Elini indiren çavuş sert bir bakış fırlattı:

– Burada hangimizin son sözü söyleyeceğini göreceğiz!

Öteki tutuklular çavuşun emirlerini ses çıkarmadan yerine getirdiler ve koşarak koğuşlara döndüler. Hepsi, işkenceci Zeynelabidin’in kamçısına, yani Mezze hapishanesi yönetiminin buyruklarına meydan okuma cesaretini gösteren

tutukluyu merak ediyordu. Öteki koğuştan tutuklular, konuyu anlamak için penceremizin parmaklıklarına yaklaştılar.

Çavuş, aynı sahneyi altı gün boyunca, her seferinde sesini biraz daha yükselterek, tehditlerini artırarak ve bütün hapishaneyi dayanılmaz bir gerginliğe sokarak yineledi.

Polislerin ve Zeynelabidin'in uyarıları, göz korkutmaları, küfürleri, böğürtüleri ve kabarmaları karşısında, soğukkanlı kalmayı sürdürdüm. Dişlerimi sıkıp cellatlara gözümü dikerek battaniyemin üzerinde oturup olduğum yerde öylece kaldım. Bu direniş iradesinin gerektirdiği sinir ve kas gücü, sırtımda, özellikle de böbreklerimde yoğun ve sürekli kramplara yol açtı. Tüm bedenim bir süre sonra titremeye başladı. Ne var ki, ertesi gün çavuşa ve zindancılara yeniden meydan okudum. Yedinci gün direnişimi sona erdirmeye kararlı Zeynelabidin birdenbire hapishaneyi baştan başa yıkatmak istedi ve tutuklu erlere birer süpürge ve kova getirmelerini emretti. *Battle dress*'ini (muharebe giysilerini) kuşanmış, savaş halindeki bir ordunun generali gibi kalın bir sesle, tokat gibi çarpan emirler yağdırıyordu. Bu mizansenı yarattıktan sonra koğuşumuza bir polis gönderdi. Müdürlüğe çağrılmışım. Sıra sıra tutuklu erler arasında geçip mahpuslarla idare bölümünü ayıran kocaman bir kapıya vardım. Zeynelabidin orada fatih edasıyla bekliyordu. Müdürün bürosuna yönelince önümü kesti.

– Şimdi şu süpürgelerden birini alacak ve volta yerini silip süpürenlere katılacaksın.

– Hayır, gitmeyeceğim, dedim.

– Gideceksin, diye haykırdı yumruğunu yüzüme doğru kaldırarak.

Daha önce, "Bu kez dayak atarlarsa karşılık vereceğim"

demoştım kendi kendime. Ne ki, tam yumruğa yumrukla karşılık vermeye hazırlanırken, dev Ebu El-Abd ve bir sürü polisle, odasına saklanan müdürü gördüm. O zaman Mezze sorumlularının en büyüklerinden birine el kaldırmaktan caydım. Çavuşun kol kaslarını gevşetmeye ve bir tek söz etmeden darbelerine dayanmaya çalıştım.

– Avluyu yıkamaya gideceksin! diye sürdürdü yüzümü yumruklarken.

– Hayır, asla, diye yineleyip durdum.

Müdür araya girmese, çavuş beni dövmeekten bitkin düşecekti kuşkusuz.

– Ne oluyor burada, diye sordu çavuşa saf saf.

– Beyefendi angaryaya gitmeyi reddediyor.

– Oo, öyle mi? Bırak onu bana. Onunla bizzat ilgileneneğim ve öyle davranacağım ki, cesaretinden dolayı hiç pişmanlık duymayacak.

Bu sözler üzerine kolumdan yakaladı ve bürosunun kapısına doğru sürükledi. Bir düzine kadar askeri polis çevremi sardılar. Dev Ebu El-Abd dayak atmak üzere sağ yanımda yerini aldı. Müdür, ağır hapis cezalarına çarptırılan ve hapislananın idari ve satış işlerinde görevlendirilen on beş assubayı da bu sahne için harekete geçirmişti.

Bütün bu insanların ve elli kadar tutuklunun merakla açılmış gözleri önünde, Arap dilinin en gün görmemiş küfürlerini yağdırarak, beni kudurmuşçasına coplamaya koyuldu. Babam, anam, kızkardeşlerim, atalarım ve atalarımın ataları, halkım ve ulusum payını aldı bu küfürlerden. Ali İsa⁷⁶ inanılmaz bir coşkuyla copladı beni ve aralıksız 100 cop vurmaya başladı. Yüzüncüsünde, benim daha da ayakta, sağlam, sendelemeden, hiçbir şey söylemeden, yalvarıp

yakarmadan durduğumu gören müdür, copunu bıraktı ve sağ taraftan çeneme bir yumruk indirdi. Darbe öyle şiddetliydi ki, yerin hızla ayağımın altından kaydığını ve beni de kendisiyle birlikte götürdüğünü duyumsadım...

Kendime geldiğimde, hapishanenin revirindeydim. Çam yarması Ebu El-Abd, beni, alkol kokan bir sıvıyı içmeye zorluyordu:

– İç haydi, iç çabuk bardaktakinin hepsini. Gücünü yeniden kazanmana yardım eder. Ah siz Kürtler, sizi iyi tanırım ben. "Na" (hayır) dediniz mi iş biter. Yapılacak bir şey yoktur artık. "Evet" dedirtene aşk olsun...

Kürtlerin sertliği karşısında güçsüzlüğünü belirtmek için, kafasını sağa sola sallıyordu.

Yediğim dayak, beni korkunç bir duruma sokmuştu. Bir dişim kırılmış, ağzıma kan dolmuş ve çenemin sol tarafı öyle şişmişti ki, ağzımı açmakta güçlük çekiyordum. Ayrıca, sırtım yanıyor ve kocaman bir kompresör göğsümden sıkıştırmış gibi ağrı, soluğumu kesiyordu. Sakinliği ve yumuşaklığıyla hapishane personeline zıt bir adam olan hastabakıcı çavuş, elinden geldiğince beni iyileştirmeye verdi kendini. Kanı pıhtılaştıran bir sıvıyla ağzımı çalkalattı, yüzümü pansumanladı, ateş düşürücü ilaçlar verdi ve her yanıma tentürdiyot sürdü. Ayağa kalkar kalkmaz da, koğuşa gitmeme yardım etti. Müdürün bana attığı dayak, bütün Mezze tutuklularını sarsmıştı. Koridordan geçerken parmaklıklara atıldılar, zindancıların bağırmalarına ve tehditlerine aldırmadan bana sevgilerini gösterdiler. Koğuştaki tutuklular, bütün o darbeleri kendileri yemiş gibi suskundular. Kimisi hüngür hüngür ağlıyor, kimisi de göğsüne vurarak işken-
cecilere sövüp sayıyordu:

– Bütün bunları yapmaya cesaret ettiler ha, o pis ayılar!..

Şam'ın ıssız sokaklarında kadının birini hırpalayan bir grup askeri engellemeye çalışmaktan üç yıl hapis cezasına çarptırılan, Kürt mahallesinden genç Adnan Wadi ise tırnaklarını kemirerek çocuk gibi hıçkırıyordu:

– Bir kalaşnikofum olsaydı bu orospu çocuklarının hepsini gebertirdim!

Adnan'ın sakinleşmesi epey zaman aldı. Yattığı yerde bile iç geçirmeyi ve Nasır'a, Abdulhamid Sarrac'a, istihbarat servislerine, yargıçlara, hapishane müdürüne ve yardımcılara küfür yağdırmayı sürdürdü. Beni ise, kapıların kapanmasından kısa süre sonra, öylesine yakıcı bir ateş bastı ki, dişlerim zangırdamaya başladı ve sayıklamaya koyuldum. Yan taraftaki tutuklu, nöbetçi gardiyana haber verdi. Hastabakıcı çavuş, gecenin geç saatinde gelip bana bir iğne yaptı ve uyku verici haplar yutturdu.

Ertesi gün ayağa kalkmakta güçlük çektim. Sırtım, boynum ve omuzlarım öyle ağrıyordu ki, bedenimin üst kısmını oynatmam olanaksızdı. Hastaneye kaldırılmamı istedim. Doktorun, bu durum gelişimin nedenlerini rapor etmesinden korkan müdür, hapishanedeki hastabakıcının gerekli bakımı yapabileceğini bahane ederek isteğimi reddetti.

Cumartesi günü yüzüm daha korkunç bir görüntü sergiliyordu. Sırtım kömürleşmiş kebaba benziyordu. Mahkemeye götürülmedik... Hastabakıcı çavuş özverili bir biçimde benimle ilgilendi ve yediğim darbelerin izleri kaybolsun diye elinden geleni yaptı. On gün içinde yüzümdeki şişkinlik indi ama sırtım, omuzlarım bir türlü iyileşmiyordu. İki ay boyunca öyle mosmor kaldı.

Bugün bile, omuzlarıma inen yüz cop darbesinin acısını

duyuyorum. Mezze'nin rüyalarımaya girdiği oluyor. Ellerinde kocaman coplar tutan, ısırmaya hazır dişlerini gösteren askeri polislerin görüntüsü, beni sıçratarak uyandıran karaba-sanlardan biridir...

Olayın geçtiği tarihten sonraki ikinci cumartesi, hapishane yöneticileri, mahkemeye götürmek üzere bizi bir araya topladılar. Bana çektirilen azaptan sözettim. Gömleğimi sıyırıp sırtımı gösterince mahkeme başkanı etkilendi ama robot gibi soğuk bir biçimde:

– Bu olaydan sözedildiğini duydum. Olan olmuştur. Külleri eşelemenin bir gereği yoktur, dedi.

Neredeyse tümünü Kürtlerin oluşturduğu izleyiciler tepki göstermeye çalıştılar. Başkan salonu boşalttı. Biz ise bir süre sonra hapishanedeydik. Mahkemedeki davranışımızdan haberi kılınan Zeynelabidin yine küplere binmişti. Yeni bir saldırıya hazırlanıyordu.

O sırada, Mezze hapishanesinden sorumlu askeri polis müdürünün telefon etmesi son anda imdadıma yetişti.

Sonunda savunma zamanımız geldi. Kürt ve Arap avukatlarımız, cesaretle ve sağlam kanıtlarla, bize yöneltilen abartılı suçlamaların saçmalığını sergilediler.

– Cezalandırılmak için ne yaptılar? Düşman bir devlet hesabına ajanlık mı yaptılar? Devlet sırlarını düşmana vererek ya da satarak büyük bir ihanet mi gerçekleştirdiler? Hayır, bunlardan hiçbirini yapmadılar, diye konuşmaya başladı Arap avukatımız. Sayın Başkan, sayın mahkeme üyeleri, karşınızda, Kürt halkının diline, kültürüne ve geleneklerine saygı gösterilmesini, onların gelişmesini isteyen namuslu, tertemiz idealist insanlar bulunmaktadır, hepsi bu. Bu cesaretli, sadık ve kahraman halk bizi, biz Arapları tarihte her fırsatta

yok olmaktan kurtarmıştır. Bunu anlamak için Büyük Selahaddin'in tarihini okumak yeterlidir.

– Neden Kürtleri kendi dillerinde okul istedikleri için suçluyoruz? Oysa aynı hakları Yahudilere, Ermenilere ve Süryanilere vermiyor muyuz? diye sordu Şam barosundan başka bir avukat. Suriye'de, ülkenin kuzeyinde yaşayan Kürtler, nüfus olarak bu saydıklarımızdan daha kalabalıktırlar. Dini bir etiket taşıyan gruplara kültürel haklar tanımak ve aynı hakları etnik kimliği olanlardan esirgemek doğru mudur? Biz mandacı gücün bu siyasetini miras aldık. On beş yıllık bağımsızlıktan sonra oraya kenetlenip kalmamız mantıklı mı?

Bu kez Halepli Kürt avukatların sırasıydı.

– Bundan sekiz yüz yıl önce Kürtler, Suriye'ye sığınmacı olarak değil, kurtarıcı olarak geldiler. Yakındoğu, Mısır dahil, Filistin ve Lübnan'ı içine alıyordu ve dörtte üçü Frank ve Anglo-Sakson işgali altındaydı. Nasıl oluyor da bugün, Mısır ve Suriye'yi birleştiren bir devlet, tarihinin en zor dönemlerinde Arapları kurtarmak ve korumak için kanını akıtan bir halkın çocuklarına eziyet çektiriyor? Kürtleri Araplaştırma siyasetine boyun eğmeye zorlamak, tarihe, adalete, ahlâka ve Arap halkının demokratik geleneklerine aldırmmamak demektir. Bu, ırkçılığa, keyfi ayrımcılığa ve faşist serüvenlere yol açmak demektir. Sayın yargıçlar, kararınızı vermeden önce bütün bunları düşününüz!

Avukatların savunmalarından bir hafta sonra mahkeme benim konuşmama izin verdi.

İlk gençlik yıllarımdan beri, Fransız lisesinde öğrenciyken, anti-sömürgeci çalışmalar yaptığımı ve İsviçre'de kaldığım dönem içinde Arabia⁷⁷ adlı derneğin kuruluşunda yer aldığımı

anlattım. Uzun uzun İsviçre demokrasisinden, bu ülkenin çoğulculuk içinde bütünlüğünden, birçok halkın, dilin, kültürün ve değişik mezheplerin barış içinde bir arada bulunmasından sözettim. İsviçre'nin özgünlüğünü, gücünü, zenginliğini ve dinamizmini sergiledim.

Suriye'nin, kendi içine kapanarak dar, uzlaşmaz bir şovenizmle soruna karşı çıkmak yerine, değişik etnik toplulukların kültürel ve dilsel özelliklerini geliştirerek Arap kültürünü zenginleştirmedeki avantajlarına sahip çıkması gerektiğini vurguladım.

Savcının kınayıcı hareketleri ve yüz buruşturmalarına karşın, söylediklerim yargıçları olumlu yönde etkiledi ve uzun uzun düşünceye daldılar.

Mısır-Suriye yöneticilerinin bizim üstümüze çullanmalarını engellemek isteyen dışarıdaki arkadaşlarımız geniş bir gösteri kampanyası düzenlediler. O sıralarda Kasım'la iyi geçinen Iraklı Kürtler, Nasır ve yönetimine veryansın ediyorlardı. Bağdat'taki Birleşik Arap Cumhuriyeti elçiliği önünde günlerce yürüyüş yapıp, sayısız delegasyonlar göndererek serbest bırakılmamızı istediler. Bir o kadarını da, demokratik eğilimli gazetelerde ve Beyrut'taki BAC elçiliği nezninde Lübnanlı Kürtler yaptılar. İsviçreli dost ve sempatizanlar, yüzlerce tanınmış aydın, yazar, sanatçı ve bilim adamının imzaladıkları bildirileri Mısır-Suriye yetkililerine ulaştırdılar. En sadık dostlarımdan biri olan İsviçre ulusal danışmanı ve avukat Gilbert Baechtold, öteki İsviçreli arkadaşlarıyla gelip Şam askeri mahkemesinin önünde beni savunma kararlılığını gösterdi. Fransa'dan, Almanya'dan, İsveç'ten, Belçika'dan, İngiltere'den, İtalya'dan Kürtler, dost ve tanıdıklar dayanışmalarını gösterdiler ve BAC tem-

silcilerinden serbest bırakılmamızı istediler.

Tüm bu müdahaleler ve dilekçeler, politik yöneticilerin bize karşı öfkelerini hayli yatıştırmaya katkıda bulundu. Ölüm cezaları, yediyle on beş yıl arasında değişen ağır hapis cezaları, bir buçuk yıla bir yıl yedi ay arasında değişen hapis cezalarına indi.

Dostların ve tanımadığım insanların imzaları sayesinde böylece darağacından kurtuldum...

Mezze'de geçirdiğimiz altı aydan sonra ben ve SKDP'li arkadaşlarım, Selahaddin'in⁷⁸ kurduğu eski bir kale olan Şam Merkez Hapishanesi'ne sevk edildik.

Mahkeme, kararını 5 Mart 1961 tarihinde verdi. Ayın on dördünde Mezze yönetimi harekete hazır olmamızı belirtti. Kentin dışında, Şam'ın tepelerinde bulunan, askeri bir disiplinle yönetilen ve işkenceci polislerin zulmüne boyun eğen bir hapishaneyi terkedip kentin ortasında yer alan, gevşekliği ve kayıırcılığıyla tanınan idari polisin yönettiği sivil hapishaneye gitmek hepimizin hoşuna gidiyordu. Eşyalarımızı toparlayıp tez elden tutuklu askerlere dağıttık. İçlerinden bizim küçük işlerimizi görerek biraz para kazanan en yoksulları, gideceğimiz için üzgündüler. Ötekiler ise kıskançlık duymadan, Ali İsa'nın, Zeynelabidin'in ve Ebu Zatour'un kabalığından, sadizminden nihayet kurtulduğumuz için bizi kutluyorlardı. Kürt mahallesinden genç arkadaşımız Adnan Wadi, bizimle aynı nedenden cezaya çarptırılıp hapsedilmediği için hıçkırığa hıçkırığa ağlıyordu:

– Bu yönetimin ömrü uzun sürmeyecek ve o zaman, haksız yere cezaya çarptırılanların tümü serbest bırakılacaklar.

Kendisini avutmak için:

– Dışarıda, özgürlüğümüze kavuşunca görüşeceğiz. Hal-

kıımıza ve insanlığa hizmet etmek, büyük tasarılarımızı gerçekleştirmek için hep birlikte çalışmaya koyulacağız. Bu arada, hapishanede kalmadan yararlanarak derslerine çalışıp sınavlara hazırlanman gerek, diyorduk.

Nakil ve taşınmayla ilgili gerekli formaliteleri yerine getirdikten sonra, Mezze müdürlüğü, bizi bir "salata sepeti"ne tıkış tıkış doldurup sıkı bir korumayla kente doğru yola çıkardı. Parmaklıklı küçük pencerelerden gördüğümüz, sokaklarda ve alanlarda dolaşan gölgeler, bir dş gibi geliyordu bize.

şam'ın en hareketli yerlerinden birinde, her türden tüccar, işportacı ve satıcıyla kaynayan Soul-el-Xoca'da bir çırpıda Selahaddin Kalesi'nin dev kapısına dayandık.

Gelişimizden haberli kılınan polisler bizi önce dış avluya, hemen ardından da içeriye aldılar. Duvarları dosyalarla dolu küçük bir büroda sivil bir memur vardı. Büyük bir masanın arkasından, yalnızca kocaman ve dazlak başı ve kara kollukları görünüyordu. Birer birer kayıt işlemlerimizi yaptı. Daha sonra, en fazla iki yıl hapis cezasına çarptırılmış olan "pansiyonerler"ın koğuşlarına dağıtıldık.

Mücadele arkadaşlarımızdan yle birlikte, idarenin tam karşısındaki koğuşa yerleştirildik. Hapishane müdürü, Hamalı bir Kürt olan albay Wcih Berazi'ydi. Orduda subayken, 1958 yılında, Golan cephesinde, bir İsrail devriyesinin saldırısı sırasında karnına yediği bir mitralyöz kurşunu yüzünden polisliğe geçmişti. Cesaretinden ve vatana bağlılığından kuşkulan herkese yaralı karnını açıp gösterme fırsatını hiç kaçırmazdı. İsteklerimize ve kendisini çok yakından tanıyan dışarıdaki arkadaşlarımızın dileklerine gereğinden fazla önem vermekten korkarak bize karşı çok sakınımlı davrandı.

Kimi kez cesaretini ve dinamizmini göstermesini de biliyordu. Ağır cezalıları ait bölümde yüksek düzeyli sınıflar oluşturup resmi programı uygulayarak yeni metodlar geliştirmişti. Öğretmenler mümkün olduğunca tutuklular arasından seçilmişti.

Birkaç diplomalı arkadaş ve ben, hapishanedeki boş "öğretmen" kadrolarına atanmak için hemen girişimde bulunduk. "Siyasi tutuklu statümüz" nedeniyle isteğimiz geri çevrildi...

Yine albay Berazi'nin girişimi üzerine tutuklular basket ve voleybol takımları kurmuşlardı. Takımlardan birine katılma isteğim de yine aynı nedenle reddedildi...

Bizi cezalandırmak için yalnızca bu ayrımcı önlemlerle yetinilmiyordu... Koğuşumuzdaki yataklar, üstü açık, kapısız, pis kokan ve sık sık taşan tuvaletlerin yanbaşıında bulundugundan ötürü, müdürlükten ya bizi başka yere taşımalarını ya da parmaklıklı kapının karşısında yer alan yataklarda yatmamıza izin vermelerini istedik. Koğuşların çok kalabalık olduklarını ve kapının yanına taşınmak için beklememiz gerektiği söylendi.

Bu açıdan her şey açıktı. Her seferinde, cezasını tamamlayıp çıkan bir tutuklunun ardından, birçok tutuklu, onun yatağını elde etmek için öne atılıyordu. Ardından kavgaya tutuşuyorlar ve gruplar birbirlerini yiyorlardı. Kapı yanına yaklaşmamız ve biraz temiz hava soluyabilmemiz için iki ay sabır göstermemiz ve aynı zamanda çavuşları bol bol görmemiz gerekti!...

Mezze'yle karşılaştırıldığında, bu hapishanenin birçok avantajı vardı. Kapılar, sabahın sekizinden öğlene, saat ikiden akşamın altısına kadar açık kalıyordu. Havalandırma sırasında Suriye'nin değişik yörelerinden ve her türden insanla karşı-

laşabiliyorduk. İşledikleri suçlardan ve cinayetlerden söz ediyorlardı. Aralarından birçoğu kaderin, saflığın, aile ve toplumsal ortamın kurbanı olmuşlardı. Öyle ki Şam'ın Kürt mahallesinden olan zavallıya, kardeş katillikinden ötürü yedi yıl hapis cezası verilmiş, ne var ki görevini kötüye kullanarak, devleti iki yüz bin İsviçre frankı değerinde dolandıran memura iki yıl hapis öngörülmüştü. Parasını güvenilir bir yere saklamakla yetinmeyen bu adi herif memur gibi davranmaya ve hapislananın avlusunda arzuhalci gibi çalışıp para kazanmaya devam ediyordu. Katlanan bir masanın arkasında, küçük bir taburenin üzerinde oturup, okuma yazması olmayan ya da resmi makamlara nasıl başvurulacağını bilmeyen mahkumlar için dilekçeler, mektuplar yazıyordu.

Yine tutuklular arasında "aile namusunu temizleyen"⁷⁹ çok sayıda insan da bulunuyordu. Bunlar, geleneksel namus kurallarına aykırı davranan kızlarını öldüren babalar ya da suçlu kızkardeşlerini boğazlayan erkek kardeşlerdi.

Tutuklulardan birçoğu, rengârenk boncuklarla para cüzdanı ya da kadın çantası yapıyorlardı. Çok sayıda tutuklu, boncuk, iğne-iplik ticareti ya da yaptığı işlerin geliriyle geçiniyordu. Arkadaşlarımızdan kimileri, bu zanaat dalında uzmanlaşarak el işlerinde daha az yetenekli tutuklular için "hapisane hatırası" işler yapmaya koyuldular...

Çekeceğimiz beş aylık hapis cezası olaysız geçiyordu. Artık ne angarya sıkıntımız, ne de Mezze'deki gibi işkence kadar aşağılayıcı sınavlarımız vardı.

Cezamız bittiğinde, kırk yaşındaki albay Berazi de, birçok Kürt subayı gibi, yönetime bağlılığına, Nasır'ın "yaratıkları"na boyun eğmesine ve eşsiz eğitici ve yönetici yeteneklerine karşın emekliye ayrıldı. Yardımcısı olan subay ise üç binden

fazla tutuklunun bulunduğu başka bir hapishaneye müdür oldu. 8 Ağustos 1961 tarihinde serbest bırakılmamızdan yana imza atanlardan biri de Berazi'dir...

Bir sabah bacaklarım tir tir titreyerek, yüreğimin gümbürtüleriyle, kendimi dışarıda buldum. Şam sokaklarında sevinç duymadan, kimi kez gözlendiğimi, izlendiğimi bilerek yürüdüm. Birdenbire günlük işleriyle uğraşan, bas bas bağırıp dondurma ya da meyve suyu satanlar arasında kendimi bulunca, bedenimin coşkuyla titrediğini duyumsadım. Şam böyle yaşamla dolup taşarken, bir yılımı nasıl da beton duvarlar arasında geçirmiştım?

Sevinçle deli gibi, Mezze duvarlarının ötesinde, kendimi daha da tümüyle serbest bir adam olarak algılamaktan uzaktım. Yavaş yavaş özgürlük ve "normal" yaşam ortamına yeniden alışmaya çalıştım.

İlk düşünkırıklığımı, 50 000'i aşkın İsviçre frankı değerinde zararla, dağıtılıp yıkılan ecza depomu görünce yaşadım.

İşleri yeniden ele almam gerekiyordu. Sıfırdan işe başlamaya koyuldum.

BÖLÜM VI

SURİYE

- ÖZGÜRLÜĞÜ YENİDEN ÖĞRENME
- SURİYE-MISIR BİRLİĞİNİN BOZULMASI
- SURİYE PARLAMENTOSUNA
MİLLETVEKİLLİĞİ ADAYLIĞI
- YENİDEN HAPİSHANE
- HÜKÜMET DARBESİ
VE BAAS PARTİSİNİN İKTİDARA GELİŞİ
- ŞAM'DAKİ KÜRT AİLELERİNİN EVLERİNDE
AYLARCA KAÇAK YAŞAM

Nasır'ın Suriye'ye el koymasıyla (özellikle bankaların, büyük işletmelerin ve toprakların millileştirilmesi politikasıyla), ekonomik yaşamın kötüleşmesi, işlerimi zorlaştırıyordu. Mısır'ın, ülkelerini "sömürgeleştirme"sine her geçen gün daha da köpüren Suriyeliler, kurtuluşları için bir yol ararlarken hoşnutsuzluklarını açıkça dışa vurmaktan geri kalmıyorlardı.

Bu anarşik ortamda kafamı dinleyebilecek miydim? Doğrusu, istihbaratın beni izlediğini ortaya çıkardığım güne kadar bunu umuyordum... Sözde ticari nedenlerden dolayı büromun tam karşısında bir büro kiralamışlardı ve zamanlarını beni izlemekle geçiriyorlardı. Kimi kez telefonlarının bozulduğu bahanesiyle büroma gelip ziyaretçilerimin kimler olduğunu öğrenmeye çalışıyorlardı. Bana bir deli gömleği

gibi geçirilen bu izlemeye karşın, Suriye'yi Nasır diktatörlüğünden kurtarmaya kararlı birçok sivil ve askeri toplantıya katılmayı başardım. Hoşnutsuzluk öyle genelleşmişti ki, Abdulhamid Sarrac bile sonunda Nasır'a sadık olup olmadığı konusunda, kendi kendini sorgular olmuştu. "Komplocular"onu başkaldırı bayrağını kaldırmaya itmeyi hesaplıyorlardı. Oysa o hemen harekete geçmiyordu. Bu arada Nasır tez elden, Suriye'ye, Birleşik Arap Cumhuriyeti ordusunun başkomutanı olarak mareşal Amer'i getirdi. Mareşal ise Sarrac'ı gözetim altına aldıktan sonra "az güvenilir" subayları ya başka yere göndermeye ya da işten el çektirmeye başladı. Ne var ki, görevini sonuna kadar götüremedi. 28 Eylül 1961 şafağında, genelkurmaylık personel şefi albay Nahlawi ve süvarilerden sorumlu Haydar Kuzberi'nin komutasındaki Suriye birlikleri, Şam'daki Abu Remmane sarayına baskın düzenlediler ve onu hemen Mısır'a postaladılar.

Ertesi gün Mısır-Suriye birliğinin bozulduğu bildirildi. O zaman bütün Suriye'ye, özellikle İsrail sınırına doğru yayılan on bin kadar Mısırlı subay ve erin, bir avuç Suriyeli subay ve ere teslim oldukları görüldü.

Nasır, bu durum karşısında askeri olarak müdahale etme cesaretini gösteremedi. İstikrarsızlığı fırsat bilerek adamlarını, Suriye ve Irak'taki kitleleri harekete geçirmeleri için yönlendirmek ve onlara yardım etmek üzere radyonun olanaklarını kullandı.

Bu arada, Suriye'nin yeni yöneticileri, Nasır'ın ajanlarına ve sempatizanlarına karşı zorlayıcı önlemler alıyorlardı. Şam Üniversitesi'nin eski profesörü Memun Kuzberi, özellikle sivillerden oluşan bir hükümet kurmakla görevlendirildi ve kısa süre sonra, 5 Aralıkta "serbest seçimler" yapılacağını

bildirdi...

Cezire Kürtleri beni hemen milletvekili adaylığımı koymam için yüreklendirdiler. Tutuklanmamızdan ve Nasır'ın egemenliği döneminde çektikleri eziyetlerden sonra çok daha duyarlı olmuşlardı. Seçimlerin gerçekten "serbest" yapılacağına inanıyorlardı.

Şam'daki hükümetin başında yüksek kültürlü, ayrıca liberal burjuvakökenli ve Suriye'yi demokratik özgürlüklerden yararlandırmak için can atan bir adam vardı. Bununla birlikte gerçek iktidar ordunun elindeydi. Genç subaylar şoven, sabit fikirli ve Kürt karşıtı olarak tanınan milliyetçilerdi.

Bu "serbest seçimler"ın ne kadar serbest olacaklarını gördüğüm için (hep illegal olan) Kürt Demokrat Partisi'nin önerilerini reddettim. Bu, Suriye Kürt Demokrat Partisi üyelerinin bana mektuplar, telgraflar ve telefonlar yağdırarak Qamişli'ye gitmemi istemelerini engellemedi. İkciklendiğimi görünce, ağabeyimin müdahale etmesini istemeye kadar vardırırdılar işi. O ise benden, halkın iradesine boyun eğmemi istedi.

Kasımın ortalarında, bir gün Qamişli'ye gittim... Havaalanında akıl almaz bir biçimde karşılandım.

Hergün aşağılanan bu insanlar için karizmatik, olağanüstü güçlü, bütün dertlerine derman bulacak bir kişilik olmuştum...

Ağabeyimin evinde yakınlar ve dostlar, zaman yitirmeden adaylığımı koymam ve liste ortaklarımı seçmem için zorladılar. Bu da o kadar basit bir iş değildi. Fransız mandası altında bir geleneğe dönüşen eksik ve sahte bir sayım temelinde seçim bölgemizin dört milletvekili (Araplaşmış kentli bir Kürt, bir Ortodoks Süryani, bir Kürt ve taşradan bir Arap) çıkarma hakkı vardı. Ayrıca Fransızlar, Suriyelilere, çoğunluğu Irak'ta,

sınırın hemen öte yakasına yerleşmiş, çok az sayıda bir bölümü ise Suriye’de bulunan, bir Arap aşireti olan Şammarlar’ın reislerinin milletvekilliğini, seçimsiz kabul etme alışkanlığını kazandırmışlardı.

Kimi şeyleri böyle düzenlemek göz göre göre adaletsizlikti. Qamişli nüfus idaresinin kayıtlarına göre, çoğunluğunu Kürtlerin oluşturduğu 50 000 seçmen arasında yalnızca dört bin Arap, beş bin de Müslüman olmayanlar (çeşitli mezheplerden Hristiyanlar, özellikle Ortodoks Süryaniler ve Yahudiler) bulunmaktaydı.

Nüfusa kayıtlı Kürtlerin dışında yüz bin kadarı ise daha da kayıtlı değildi. Vatandaşlık için yaptıkları başvurular Şam’daki eski vali konağının tozlu depolarında duruyordu. ”Suriyeli olmayan” bu Kürtler, her şeye karşın (özellikle İsrail sınırına) askere çağırılıyorlardı. Ordunun verdiği kimlik kartları, onlara yalnızca Suriye’de seyahat etme hakkı kazandırıyor ve tüm öteki kapılar gibi devlet okullarının kapıları da onlara kapalıydı.

Ayrıca, bu ”Suriyeli olmayan” Kürtler dışında, nüfusa kayıtlı on binlercesi de seçim listelerinde yer almıyorlardı. Gerektiği gibi nüfusa kayıtlı olmalarına karşın tuhaf bir biçimde kimlik kartlarından ve seçme hakkından yoksun kılınmışlardı...

20 Kasım 1961 tarihinde resmen seçimlere adaylığımı koydum. Aynı gün kaymakamla uzun bir görüşmem oldu.

– Kürtlerin karşılaştıkları adaletsizliğin kısa sürede giderilebilmesi için sorumlu memurlara gerekli talimatları vereceğim. Seçimlere çok kısı bir süre kaldığını göz önünde bulundurursak, herkesi hoşnut edemeyeceğimizden korkarım, dedi sıkılarak.

– Gençlerimiz sizin memurlarınızın işlerine yardımcı

olabilirler isterseniz, diye karşılık verdim.

Ertesi gün yüzlerce Kürt köylüsü vali konağını doldurup kimileri kimlik kartlarını bizim gönüllülere uzatıyorlar, kimileri ise adlarını ve soyadlarını yazdırtmak istiyorlardı. Her yandan baskına uğrayan nüfus memurları, kocaman, ciltli kayıt defterlerini masaların üzerine yığıp, kendilerine verilen, seçim listelerine yazacakları adları taramaya koyuldular.

Seçimlerden birkaç gün önce, kimlik kartlarını çıkartan binlerce kişi, seçim listelerinde, çoktan yerlerini almışlardı.

Seçmenlerin hemen hemen tümünü Kürtlerin oluşturduğuna ve çoğunun benim listeme oy vereceğine kanaat getiren SKDP yönetimi, mandacı güçten miras kalan seçim oyununu bozmak istedi. Benim dışımda biri kentten, ikisi ise taşradan iki Kürtle, Qamişlî'den bir Süryaninin bulunduğu listemi destekledi.

Bunlardan biri SKDP'nin üyesiydi, öteki ise eski bir sempatizan milletvekiliydi. Süryani'ye gelince, Kürtler arasında yetişmişti, Kürtçe konuşuyordu ve kendini Kürt hissediyordu. Bu "yenilik" büyük bir gürültü yarattı. Askeri istihbarat subayı, listemden haber alır almaz o zamana kadar koruduğu tarafsızlığını bozdu ve partizanlarımla benim üzerime yüklendi. Qamişlî'ye bağlı bağlı olan yerlerdeki seçim görevlilerim gözaltına alındı. Subayın adamları gelip "dostça" bu listeden vazgeçmemi ve "ordunun olurluğu alan adaylar"la yeniden oluşturmamı öğütlediler. Önerilerini reddedince, Qamişlî'nin eski bir Kürt ailesinden olan, iyice Araplaşmış, eskiden Suriye hava kuvvetlerinde komutan olarak görev yapmış Talat Abdelkader başkanlığında bir liste oluşturdular. Listesinde Tay adlı bir Arap aşiretinden iki şeyh bulunuyordu. Seçim

yasası milletvekilliğine adaylıkta okuma yazmayı öngörmesine karşın, bu şeyhlerin okuma yazmaları yoktu. Listede bulunun Süryani'ye gelince, Suriye'nin en zenginlerinden biri olan Esfer Nacar'ın kardeşlerinden biriydi.

Ordunun desteklediği ve büyük parasal varlığa sahip güçler karşısında işimiz gitgide güçleşiyordu... Listemdeki arkadaşlar ve ben halktan oy ve seçim işleri için parasal yardım bekliyorduk. Her kentte bir büro açmıştık. Partizanlarımız dinlenmeye, tartışmaya ya da çay içmeye geliyorlardı. Kendi giderlerimizle seçim listemizi, birkaç bildiriye bastırmamız ve bir yerden bir yere gitmek, partizanlarımızı seçim sandıklarına taşımak için araba bulundurmamız da gerekiyordu. Çünkü taşrada hem az sayıda seçim sandığı vardı hem de birbirlerinden oldukça uzaktılar. Arkadaşlarımla birlikte bütün bu giderleri karşıladık. Taşra halkı, kimilerinin "bilinçsiz, uyuşuk, kör" dediği okuma yazması olmayan köylüler, tüm varlıklarını bizim için ortaya koydular. Ekmeklerini kazanmak için dünyanın acılarını çeken bu köylüler, on binlerce Suriye lirası toplamayı başardılar. Kendilerine oy veren herkese yirmi beş Suriye lirası vereceklerine söz veren rakip grup, bu sonuçtan şaşkına döndü. Kürtlere karşı olan Araplar, özellikle subaylar, Kürt halkının bu tutumunu "tehlikeli ve tehdit edici" olarak değerlendirdiler. Dişlerini sıkarak Kürt milli duygusunun atılımını kıracaklarına yemin ettiler. Bu süre içinde seçim kampanyası almış başını gidiyordu. Listemdeki adaylar bölgede, köy köy dolaşıyorlar, kimi yerlerde yeni ilişkiler kurarak, kimi yerlerde konuşmalar yaparak bizimkileri, rakiplerin göz boyamalarına, yöneticilerin tehditlerine ve müdahalelerine karşı cesaretlendirip duyarlı kılıyorlardı.

Ben ise çevremin öğütlerine ve yapılan çağrılara karşın,

kampanyaya katılmak yerine, evde kalmayı yeğliyordum. O sırada, seçimlere üç gün kala, Qamişlî'ye otuz ve altmış kilometre uzaklıktaki Amûdê ve Dirbêsiye kentlerinden beni öylesine ısrarla davet ettiler ki, gitmek zorunda kaldım. 8 Aralık günü, öğleden sonra bir arkadaş beni götürmeyi üstlendi.

Kürt ulusal hareketinin eski bir merkezi olan Amûdê kentine girişte, yüzlerce genç sempatizan beni büyük bir sevinçle karşıladılar. "Hoşgeldin!", "Yaşa, varol!" çığlıkları attıktan sonra arabamızın önüne geçtiler ve neşeli bir Kürt müziğiyle halay çektiler. Sonra birden arabamızın çevresini sardılar ve bir şimşek hızıyla omuzlarına kaldırdılar. Kürt marşları söyleyerek yüz metre kadar taşıdıktan sonra yere bıraktılar. Ardından irikıyım birkaçı, beni omuzlarına alıp binlerce insanın tıklım tıklım doldurduğu parti merkezine kadar taşıdılar. Acı bir kahve ikram ettikten sonra halka bir konuşma yapmamı istediler. Kürsüde, bize verdikleri destekten, sıcak karşılamalarından dolayı kendilerine teşekkür edip Nasır rejimine lanetler yağdırdım. Ülkenin özgürlüğe ve demokrasiye kavuşmasına yardım ettiği için orduya teşekkür ettim.

"Özgür bir biçimde size buradan seslenebilmem, Suriye açısından, Arap ve Kürt halkları için bir refah ve mutluluk çağının başladığının işaretidir."

Yakında hava kararacağından, Dirbêsiye'ye gitmek üzere konuşmamı kısa kesmem gerekti. Ondan sonra Qamişlî'ye dönecektim.

Akşamleyin saat ona doğru döndüğümde, birkaç arkadaş evde beni bekliyorlardı. Haberleri merak ediyorlardı. Ben izlenimlerimi anlatırken kapı çalındı. İki polis benimle

konusmak istiyorlardı.

– Lütfen valinin bürosuna kadar gelir misiniz? Sizinle konuşmak istiyor biraz, dediler sevimli bir biçimde.

Gecenin bu saatindeki çağrıya bir anlam veremedi, kafamda binbir soruyla vali konağının yolunu tuttum. Kapının önünde duran polis, bir albay ve üniformalı başka bir komutanla birlikte oturan valinin odasına aldı beni.

– Bu öğleden sonra Amûdê'ye gittiniz ve konuşma yaptınız değil mi? diye sordu vali nazikçe.

– Evet, bunda kötü bir şey mi var? diye sordum şaşırarak.

– Hiçbir kötülük yok. Seçimlere iki gün kaldığını biliyorsunuz. Yasaya göre seçim kampanyası üç gün önce biter. Bu kuralı dikkate almamanıza üzüldük.

– Yasayı çiğnediğimi sanmıyorum sayın Vali. Zira yasak yarından itibaren başlıyor. Ayrıca Amûdê'ye bana oy vermelerini istemek için gitmedim. Oradaki insanlar bizzat beni davet ettiler. Söz alıp halka beni karşılamasından, orduya da Mısırlılar ve *Mebahess*'ten bizi kurtarmasından dolayı teşekkür ettim.

Bu sözler üzerine üç asker beni bir an incelediler. Sonra vali:

– Doktor, halkın sizi sevdiğini ve seçilmeniz için propagandaya ihtiyacınız olmadığını biliyoruz. Kişiliğiniz bölgedeki halkın duyarlılığını artırıyor, bu nedenle, seçim sonuçları alınıncaya kadar evinizden çıkmamanız daha iyi olur. Bu konuda bana söz verebilir misiniz?

– Evet, dedim, elbette, tereddüt etmeden.

– İyi, sizi rahatsız ettiğimiz için kusuruma bakmayın. İyi geceler diliyoruz, dedi elimi sıkmak için ayağa kalkarken.

– Öteki subaylar da aynısını yapıp beni kapıya kadar

geçirdiler.

Evde, ağabeyimin çevresini alan arkadaşlarım merak içindeydiler.

– Önemli bir şey değil, dedim onları rahatlatmak için. Vali, halkı daha fazla heyecanlandırmamak ve gösterilerden kaçınmak için seçim sonunakadar evden çıkmamamı öğütledi.

– Vali namuslu, değerli bir hukukçu ve inançlı bir demokrattır diye ekledi ağabeyim. Ne var ki halkın kaderi genç bilinçsiz subayların elinde. Ya Baasçı ya da Nasırcı milliyetçiliğin katı yandaşlarıdır; kibir ve hırs yiyor içlerini; hepsi kendini Napolyon sanıyor. Böyle bir ülkede valimiz gibi düşünen insanların fazla söz hakları yoktur ve görevlerinde çok ihtiyatlı olmak zorundalar. Sana böyle öğütlediyse özgürlüğünün tehlikede olduğunu hissetmiş olmalı; önerilerine kulak as ve kışkırtmalara karşı uyanık ol.

Konuklarımız tam gitmek üzereydiler ki, kapı yeniden sert bir biçimde çalındı. Karşımda asık suratlı iki polis vardı:

– Hemen valiliğe gelin, diye emretti biri kabaca.

– Daha bir saat kadar önce gittim...

– Yeniden hemen makamına gitmeniz gerek!

Yöneticilerin tavrını değiştirecek bir girişimde bulunulmuş olmalıydı. Kendimi bir kez daha parmaklıklar arkasında bulma tehlikesiyle karşı karşıyaydım.

Vali beni alt katta, konağın tam girişinde bekliyordu. Koşarak yanıma gelip aceleyle özür diledi.

– Amûdê ve Dirbêşîye geziniz üzerine bir çizgi çekilmesi için elimden gelen her şeyi yaptım. Bu ülkede bizi ne yazık ki çocuklar yönetiyor ve "yasayı çiğneme"nin bedelini mutlaka ödemeni istiyorlar.

– Gördüğüm kadarıyla niyetiniz beni tutuklamak, dedim

soğuk bir biçimde.

– Bu işte benim hiçbir günahım yok, inanın Nureddin Bey, diye karşılık verdi gözlerini oğuşturarak. Bu subaylar, onlara ”çocuklar” diyorum, Şam’a telefon edip tutuklanmanı istediler.

– Beni merak etmeyin, yalnızca tutuklanmamın yaratacağı sonuçları düşünün. Ruhu yaralı ve aşırı derecede duyarlı bir bölgenin patlaması tehlikesiyle karşı karşıya kalmayacak mısınız?

– Biliyorum, biliyorum... Şam’ı, Cezire’nin özellikleri konusunda uzun uzun bilgilendirdim ve yöneticilerden bunu dikkate almalarını istedim. Neyazık ki, onları ikna edemedim, daha doğrusu içişleri bakanını, askeri istihbarattan toy subayların uyarılarını dikkate alacak yerde, doğrudan doğruya buyruğu altında olanların raporlarını dikkate alması konusunda ikna edemedim. Şimdi bu kadar önemli bir kararı almadan önce, Şam’a yine telefon edeceğim.

Birkaç dakika sonra homurdanarak geri geldi.

– Yapacak hiçbir şey yok, her şey ordunun elinde ve başındakiler de akıllıca düşünmekten uzaklar. Ne pahasına olursa olsun sizi bırakmak istemiyorlar. Gerçekten üzgünüm. Komiserin gelmesini bekleyelim, dedi koltuğa yığılarken.

Komiser bir süre sonra geldi. Kentte asayiş kontrol etmeye gitmişti ve gece geç saat olmasına karşın birçok evin ışıklarının yanık olması dikkatini çekmişti. Bundan kaygılanmıştı. Yanıma oturdu ve dışarıdan gelen gürültüleri dinlemeye başladı. Partizanlarımın beni kurtarmak için konağa saldırmalarından korkuyordu. En ufak bir gürültüde yay gibi yerinden fırlıyor ve soru dolu gözlerle bana bakıyordu.

Türkiye sınırından yalnızca beş kilometre uzaktaydık ve

geceleyin her zaman yoğun bir hareketlilik vardı... Keyfi bir siyasi çizgi bir ülkeyi yapay bir biçimde bölmüş ve bir halkın çocuklarını birbirinden ayırmıştı. Kimi köylerin bütün evleri Türkiye’de kalırken, toprakları Suriye topraklarına katılıvermişti bir günde. Bir kardeş ”Türk”, ötekisi ”Suriyeli”ydi ve birbirleriyle ancak gizlice görüşebilirlerdi. Türkiye Kürdistanı hayvan, meyve, odun bakımından zenginken, Suriye Kürdistanı tahıl, tekstil, kahve, çay ve öteki temel ürünler bakımından zengindi. Ekonomik birlik parçalanmıştı; gerekli değiş tokuşlar kaçakçılık yoluyla gizlice yapılıyordu.

Bu bölgede kaçakçı olmak için son derece cesaretli, kurnaz, iyi nişancı olmak ve yöreyi çok iyi tanımak gerekiyordu. Türk jandarmasına rüşvet vermek az çok kolay olsa da, nasıl vereceğini ve rüşvet verilen jandarmanın nöbetiyle sınırdan geçişi iyi ayarlamayı bilmek gerekiyordu. Tanımadığın bir devriye karşısında iki seçeneğin vardı: kaçmak ya da çatışmaya girmek.

Bu bölgede geceleyin, sessizliğin sürekli silah sesleriyle yırtılmasında şaşıracak bir şey yoktu...

O akşam, Qamişlî polis komiseri, sınırın öte yanında havayı yırtan her silah sesinde ürperiyordu.

– Bu ne peki, diye sordu valiye, kulağını dikip pencereye bakarak.

Gülmemek için kendini tutan vali sakin bir sesle:

– Rahat olun, bizim taraftan değil!..

Vali, sinirlerine hakim olamayan komiserin gitmesini istedi. Odada yalnız kaldık. Beni hapishaneye götürmek zorunda kaldığı için kırgın ve üzgün bir havayla baktı.

– Başkası beni götüreceğine sizin götürmenizi tercih ederim, dedim cesaret vermek için. Haydi, beni gardiyana

teslim edin ve sonra gidip yatın.

Vali gevşek gevşek yerinden kalktı ve kendisini izlememi istedi. Beni nöbetçi gardiyana teslim ederken kulaklarına bir şeyler fısıldadı. Gardiyan beni tek tutuklunun bulunduğu bir yere soktu, iki battaniye verdi ve ağır demir kapıyı kapattı.

Hücredeki komşum Arap Tay aşiretinden bir "aydın" dı. Birkaç yıllık medrese gözlerini açmıştı; feodal ağaların halkı nasıl soyduklarını görmüştü. İkinci Şube'nin subayları tarafından desteklenen listedeki iki milletvekili adayı - aşiretinden insanlar- onu ayakbağı bularak hapse attırmışlardı.

O dönemde, göçebe Arap aşiretleri eğitime korkunç bir biçimde karşıydılar; dinsel eğitim düşüncesinden bile tiksiniyorlardı. Mollaları ve imamaları genellikle Kürttü. Hücre arkadaşım istisnaydı. Nakşibendi tarikatının en büyük dinsel önderlerinden biri olan Kürt şeyhi Ehmedê Xızna'nın kurduğu Xızna medresesinde ilahiyat eğitimi görmüştü. Fodal önderlerin diktatörlüğüne başkaldırmıştı ve her türlü parazitten, soyguncudan kurtulmuş bir dünya düşlüyordu.

Uykum gelmediği için saatlerce anlattığı, Arap feodallerin, insanları kandırmak için yerel yöneticilerle birlikte çevirdikleri dolapları, kurnazlıkları, Arap ülkelerindeki krallara yaraşır konakları, büyük derebeyler olarak nasıl zenginleşip yaşadıklarını dinledim.

Ertesi gün serbest bırakılmayı düşünürken adaylık listemde bulunan arkadaşlardan biri daha çıkageldi. O da seçim yasalarını çiğnemekle suçlanıyordu. Öğleye doğru ağabeyim kaygılı ve kızgın bakışlarla beni ziyaret etti. Askeri istihbarat subayı, adaylıktan çekilmezsem beni Türkyetkililerine teslim etmekle tehdit etmişti...

Öğleden sonra başka bir ziyaretim daha oldu. Askeri

istihbarat subayı, iki meslektaşını yanına almış, beni adaylıktan çekilmem için zorlamaya gelmişti.

– Ayak diretirseniz size yeniden Mezze hapisanesinin yolunu tutturacağız, diye bağırdı.

– Öyle mi, dedim gülererek, orasını tanıdığımdan beri korkmuyorum artık. Alıştım...

– Öyle mi? Görürüz bakalım...

Sonra potinlerinin çıkardığı sesler eşliğinde çekip gittiler.

Seçim günü olan 11 Aralık, güneşli güzel bir gün oldu. Avluya çıkmamıza izin verdiler. Saat on bire doğru, seçim sandıklarının kontrol etmekten dönen bir polis avluya bakan bir dama çıktı.

– Zaza listesi önde gidiyor. Her yerde Zaza, Zaza, diye haykırdı beni kutlamaya gelmeden önce.

Öğleyin başka polisler de gelip kutladılar. Ne var ki saat ikide bir polis kötü haberler getiriyordu.

– Senin listenin başta gittiğini gören yöneticiler, askerlere, size oy verenlere eziyet etmelerini emrettiler. Yaşlı bir seçmen dövüldü. Yine de, dayağa ve teröre karşın, insanlar sizin listenizi oy sandığına atmayı sürdürdüler. O zaman da yöneticiler, seçim bürolarındaki temsilcilerinizi tutuklama yoluna gittiler. Hepsi Amûdê hapisanesine tıklandı. Bu olayı protesto etmeye çalışan partizanlar ise korkunç bir biçimde dövüldüler. Seçmenler gitgide daha az gelir oldular ve artık sizin temsilcileriniz tarafından gözetlenmeyen oy sandıkları hükümet yanlısı oy pusulalarıyla dolduruldu... Bütün bunları sizi üzmem için değil, olup bitenden ve olup bitecektenden haberinizi olsun diye söylüyorum. Sizin listede yer alan dışarıdaki tek adayınız Şam’a protesto telgrafları çekmeye çalıştı. Hepsine askeri istihbarat subayı tarafından el konuldu...

Birden öteki polisler sustular ve hapishane tam bir ölüm sessizliğine gömüldü. Gecenin geç saatinde seçim sonuçları açıklanmıştı: Ordunun dayattığı adaylar açık bir farkla kazanmışlardı. İki gün sonra listemdeki arkadaşla birlikte sorgu yargıcının önüne çıkarıldık. İki saat boyunca saçma sorularla üstümüze üstümüze geldi, bana akıl almaz suçlamalar yükledi.

– Listenizi neden bu biçimde oluşturdunuz? diye üsteledi.

– Olabildiğince temsil edici olması için.

– Neden yalnızca Kürtlerden oluşmakta?

– Çünkü seçim bölgesinin hemen hemen tümü Kürt.

– Neden Amûdê ve Dirbêşîye’de Kürtçe konuşma yaptınız?

– Kürtlere hitaben konuşma yaparken neden Kürtçe konuşmayayım? Suriye’de de, Türkiye’de olduğu gibi, Kürt dilinin kullanılmasını yasaklayan yasalar mı var?

– Hayır, sanmıyorum, diye yanıtladı yargıç sıkılarak.

Ardından ekledi:

– Büyük Arap ulusunun geleceğini düşünen her Arap, Kürt milliyetçilerinin asılsız isteklerinden kaygılıdır. Siyonizmin başımıza bela ettiği ve etmeyi sürdürdüğü bir yığın felaket, Arap dünyasında yaşayan her halka karşı bizi kuşkucu ve güvensiz kılmıştır. General Barzani önderliğinde sürdürülen ve Kuzey Irak’ın tam özerkliğini istemeye kadar varan Kürt ayaklanması, bizi ikinci bir İsrail’in doğuşuyla karşı karşıya bulunduğumuz inancıyla Kuzey Suriye’yi, Arap ülkelerinden parsel parsel koparıp kurmayı düşündüğünüz yapay bir devlete katmak için Barzani’yle doğrudan ilişkileriniz olduğundan kuşkulunmaya itmektedir. Amûdê’deki konuşmanız bu konuda oldukça anlamlıydı. Sözcüğü sözcüğüne: ”Bugün, Kürt ulusu, Arap ulusunu yenmiştir...” dediniz.

– Şaka mı ediyorsunuz, ciddi mi söylüyorsunuz? diye sordum patlamamak için kendimi tutarak.

– Şaka etme alışkanlığım yoktur. İlçe kaymakamının bu konuda raporu var.

– Peki bir devlet memuru, bir ilçenin sorumlu yöneticisi nasıl böyle derme çatma bir rapor tutabilir? Vatandaş özgürlüğünden yoksun bırakmak ve hapislerde çürütmek için adaleti nasıl böyle kötüye kullanabilirler? Amûde’de beni dinleyen binlerce Kürt böyle ipe sapa gelmez sözler duymamışlardır. Bir tek Kürtçe sözcük bilmeyen kaymakam bunları nereden çıkarıyor?

Bana ve genel olarak Kürtlere yüklediğiniz suçlamalar tümüyle temelsizdir. Suriye’deki Kürtlerin fiziki olarak yok edilmeleri ya da Araplaştırılma bahaneleridir bunlar. Yoksa şoven Arap milliyetçilerinin gözündeki Kürtler neden siyonistler gibi olsunlar ki? Hayır, siz de biliyorsunuz ki, Araplar onları topraklarından etmeyi hedeflemekte ve kültürlerini, benliklerini yok etmek için didinmektedirler. Yalnızca Kürt okullarının açılmasına izin veriyor musunuz? Suriye radyosu ve televizyonu Kürtçe yayın yapıyor mu? Hayır, hiçbirini!... Siyonist devlet ise topraklarında kalan Araplara geniş özgürlükler tanımaktadır... Suriye’nin Nasır diktatörlüğünden kurtulduğu bir sırada, yeni bir gerçek demokrasi döneminin başlayacağına ilişkin umudumuzu saklamıyorum...

Soruşturma saatlerce sürebilirdi ama yargıç birden geç olduğunu bildirdi. Aday arkadaşımı kısaca soruşturduktan sonra bizi yeniden hapishaneye gönderdi. Orada iki gün daha kaldık. Dosyamız savcılığa iletilti. Qamişli mahkemesine çıkacağımız günü beklemekten başka yolumuz yoktu. Qamiş-

lî'de kalırsam Mehabess tarafından tutuklanma tehlikesiyle karşı karşıyaydım...

Birkaç arkadaşla birlikte tez elden Halep üzerinden Şam yolunu tuttum. Yenilgiyi kendime yediremediğim için seçimlerde yapılan hile konusunda soruşturma açılmasını istedim. İsteğim, kendi yöntemlerince öç alan Suriyelilerin hoşuna gitmedi. Amûdê'de on iki-on altı yaşları arasında iki yüz öğrenciyi duvarlara, "Araplar, ülkemiz Kürdistan'dan defolun! / Yaşasın Barzani ve Suriye'deki delegesi Nureddin Zaza" biçiminde yazılar yazmakla suçlayarak tutukladılar.

Polisler bazı çocukları soymuş ve ırzlarına geçmekle tehdit etmişlerdi.

– Haydi, Zaza'nın Barzani'den silah aldığını ve Suriye'ye karşı bir darbe hazırladığını söyleyin, yoksa...

Çocukların çok korkan büyük çoğunluğu böyle söylemişler ama tümü de Barzani'den silah almadığımı ve darbeye hazırlanmadığımı da biliyorlardı.

Parlamento Aralık sonuna doğru toplandı. Soruşturma komisyonu ise ancak Ocak ayının ortasında kuruldu. Dilekçem resmen kabul edildi ve bir alt komisyon kurulmasına bile yol açtı. Daha komisyon çalışmaya başlamadan, kısa süre sonra askerler bir hükümet darbesi yaptılar. Cumhurbaşkanı Nazım Kudsi ve meclis başkanı Maruf Dewalibi tutuklanmışlardı. Parlamento feshedildi, anayasa hemen yürürlükten kaldırıldı. Bu askeri müdahale, Nasırcı ajanların devlet işlerine burunlarını sokmalarıyla birleşince bir dizi askeri darbe girişimini başlattı.

8 Mart 1963 yılında Albay Hariri'nin yaptığı darbe Baas Partisi'ni başa getirdi. Çok az üyesi bulunan parti, ancak asker ve polis baskısıyla iktidarda kalabilirdi. Bu politik

örgüt, demokrasiye bağılılıkları ve kitleleler nazarında popülerlikleriyle tanınan insanların adlarının yer aldığı kara listeler hazırladılar. Listelerde yer alanlar, yurttaşlık haklarından yoksun bırakılıyorlar, hapis ve işkenceyle karşı karşıya bulunuyorlardı. Karalistedeki adları günde birkaç kez radyoda yayınlayıp hem listedekilere gözdağı verdiler, hem de halkı etkilediler.

20 Mart'ta, sabah yayınlarında adımın birkaç kez geçtiğini duydum. Yeni yöneticilerin bana karşı besledikleri kötü niyetlerin habercisiydi bu.

İşlerimin durumu ülkeyi terketmemi engelliyordu. Büro-magiderek hiçbir şey yokmuş gibi günlük işlerimle uğraşmayı sürdürdüm.

8 Nisan sabahı, Mebahess'in gönderdiği sivil polisler beni tutuklamaya gelmişlerdi ama ellerine düşmekten kurtuldum.

İki adam geldiğinde dışıme gitmek üzere büromdan çıkmıştım, asansörü bekliyordum.

– Buyrun, dedi asansör görevlisi.

– Hiç kuşku yok, bunlar istihbaratın adamları, dedim kendi kendime ve soğukkanlılığımı bozmadan asansöre bindim, binadan hızla çıkıp kendimi sokağa attım. Sokağın öte tarafında bir Volkswagen bekliyordu. Şoför direksiyondaydı. Şansıma, bu polisler Nasır döneminden kalma olmadıkları için beni tanımıyorlardı ve deneyimsizdiler...

Sokağın gürültülerine ve kalabalığına daldım. Dışımın muayenehanesi pek uzakta değildi. Doktor dişlerimle uğraşırken yardımcısı birdenbire:

– Tanrım, sizin adınızı da kara listeye almışlar. Bunlar herkesi listeye alıyorlar. Yakında alınmayan kimse kalmayacak.

Şam'ın eski bir burjuva ailesinden gelen doktor, askerlere

ve diktatörlere karşı derinden derine kızılıyordu. Ne ki sınıfının boyun eğmesi, onun ihtiyatlı, hatta korkak olmasını gerektiriyordu.

– Muayenehane bu tür şeylerin konuşulacağı yer değil! diye kestirip attı.

Mehabess’lerin pençelerinden kurtulmayı başarmıştım ama ne zamana kadar? Kesinlikle evime de dönemezdim. Muayenehaneden çıkar çıkmaz Suriye Kızılayı’nda görevli bir arkadaşın evine gittim. Polislerin geldiğini, ne olup bittiğini anlaması için büroma gitmesini rica ettim.

Arkadaşım hemen gitti ve on beş dakika sonra geri döndü. İstihbarat görevlilerinin geldiğini doğruladı.

Artık hiç kuşku kalmamıştı; şimdi güvenilir birinin evine sığınmalıydım. Uzun uzun düşündükten sonra, eski bir Kürt milliyetçisi, militanı ama uzun zamandır her türlü siyasal etkinlikten uzak kalan emekli öğretmen Memduh Selim’in evinin en uygun ev olduğuna karar verdim. Çok geç yaşta evlenmişti ve Muhacirin mahallesinin yukarı kesiminde kırk yıldır oturduğu evini daha da elinde tutuyordu. Oraya yalnız olarak gelip kitaplarının arasına sığınırđı.

Karısı ve kaynanasıyla birlikte oturduğu ev ise kentin aşağı kesiminde, Cistr-el-Ebyed’de bulunuyordu. Memduh Selim oraya ”kitaplık kulübesine” gittiğinden daha az gidiyordu. Bundan dolayı kendi kendime Mehabess’ler oraya gelip beni aramayı bile düşünmezler, diyordum... Memduh Selim’in Çerkez olan eşine başıma gelen olayları anlatınca beni hemen içeri aldı.

– Memduh Bey olmasa da evimize hoşgeldin, başımız gözümüz üstünde yerin var.

Rahatlamıştım. Kendisiyle ve yaşamının en güzel yıllarını

son Osmanlı sultanlarının saraylarında geçiren yaşlı annesiyle söyleşerek hoş bir zaman geçirdim. Yaşlı anne, halife sultanların saraylarına topladıkları harikalardan zevkle sözediyordu. Britanya mandası döneminde Hayfa'dan zengin bir Filistinliyle evlendirdiği kızının biri 1948 bozgunu sırasında Şam'a sığınmıştı. Memduh Selim'in eşine ait evin karşısında, ailesiyle birlikte yaşıyordu. O dönemde kocası, Nasır'a körü körüne bir güven besliyordu ve "Arap dünyasının bu devi"nin bir gün Yahudileri denize dökkeğine inanıyordu... Memduh Selim'in eşi:

– Çağırayım mı? Konuşursunuz birlikte.
– Sır saklayacağından ve Nasır'a bir yığın övgü dizmeyeceğinden eminseniz neden olmasın?

– Sır konusunda eminim. İkinci koşula gelince, size garanti veremem. Filistinlilerin bir "Kurtarıcı"ya ihtiyaçları var ve bunu da Nasır'da görüyorlar. Eğer Nasır onların düşlerini gerçekleştirmezse bu inanç uzun sürmez.

İnce yapılı, açık tenli ve mavi gözlü bu Filistinli hiç Araba benzemiyordu. Bununla birlikte, doğum yeri, dili, kültürü ve yazgısı onu tam bir Arap yapmıştı. Baas'ın ve Baasçıların ideolojisini küçümsüyordu. Beni kendi oğlumuş gibi koruyacağına yemin etti ve Nasır'ın programında da Kürt halkının kurtuluşunun yer aldığını kabul ettirmek istedi!... Olurdu da, bu kadarı olmazdı hani!

Memduh Bey öğleyin geldi. Eşi olup biteni anlatır anlatmaz evinin kendi evim olduğunu ve istediğim kadar kalabileceğimi söyledi. Onlarda on gün kadar kaldım ve bana tam bir onur konuğu gibi davrandılar. Memduh Bey kimi kez iş yerime gidiyor ve haberler getiriyordu: Mehabess'ler sık sık geliyorlarmış ve işçilerimi, kaçmama yardım etmişlerse, iş yerini

kapatmakla tehdit ediyorlarmış. Onlar ise bu şantaja pabuç bırakmayıp direniyorlarmış...

Yetmiş beş yaşından büyük olan Memduh Selim beni barındırmaktan gurur duyuyordu. Bununla birlikte, evinde sonsuza kadar kalamayacağım açıktı. Aile yaşantısını alt üst etmek istemiyordum. Üçüncü günden itibaren emin bir başka yer bulmakta bana yardım etmesini istedim. Aklımıza gelen en uygun yer, Şam'ın Kürt mahallesi oldu. Sürgünlerin ve arananların sığınma yeri olmakla ün salmıştı bu mahalle. Beni evlerinde saklayacak çok sayıda arkadaşımız ve tanıdığımız insanlar vardı. Ev sahiplerimin sadakatları ve özverileri gerekliydi ama hiç de yeterli değildi. Evin iç ve dış koşulları, aile yapısı, yakınları ve komşularıyla ilişkileri, bizi ele vermeyecek biçimde olmalıydı.

Kürtlere yakınlığından dolayı polislikten atılma Bavê Cengiz, bana kapılarını açabilecek ailelerin adreslerini aramaya koyuldu. Önce Sofi'nin evinde kaldım. O ve ailesi beni iyi bir biçimde ağırlamak ve lezzetli yemekler yapmak için sonsuz bir çaba harcadılar.

Sofi, bir okulda yaptığı hademelikten atıldıktan sonra her türlü işi yapmak zorunda kalmıştı. Hac mevsiminde, Türkiye'den gelip Şam üzerinden Mekke'ye giden Müslüman Kürtlere kılavuzluk ediyordu. Bir miktar para getiren bir işti bu.

Akşam olunca bozuk paralarını masanın üzerine yayıp:

"İşte, bunlar senin için meyve olacak" deyişi gözlerimin önündedir.

Sofi'nin kazandığı önemsiz bir şeydi... Cebimde biraz param vardı ve kendisine vermek istediğimde:

– Nasıl olur? Sen bizim konuğumuzsun... diyerek karşı

çıkıyordu.

Onun evinde üç hafta kaldım. Ardından Abu Adıl'ın, ondan sonra da beni ağırlamak üzere bütün ailesini seferber eden İzzet Ağa'nın evine konuk oldum.

Beni evlerinde saklayan Kürtlerin tümü de aşırı derecede yoksul bir ortamdan geliyorlardı ve yakalarının iki ucunu bir araya getirebilmek için didinip duruyorlardı. Güvenliğimi sağlamak, bol çeşitli güzel yemekler yapmak için büyük özveride bulunuyorlardı. Masraflara katılmak, ceplerine biraz para koymak için ısrar ettiğim her seferinde kendilerini hakarete uğramış hissediyorlar ve Kürt olarak, konukseverliğin onlara kutsal bir değer olarak kaldığını belirtiyorlardı. Çocukluklarından beri, onlara konukları karşılamak, hizmet etmek ve saygı göstermek öğretilmişti.

Kaldığım üç ev de çocuklarla doluydu. Okula gidenlerden ya da dışarıda oynayanlardan hiçbirinin ağzından, ailelerinin evde barındırdıkları "gizemli konuk" hakkında en ufak bir şey çıkmamıştı. Buna karşın bana her an hizmet etmeye, türkü söylemeye ve Kürtçe ya da Arapça şiirler okumaya hazırdılar.

Abu Adıl'ın eşi hayvanlara ve özellikle terkedilmiş kedilere olan sevgisiyle tanınmıştı. On kadar hayvan toplamış, tavuklarla bir tilki ve bir çakalı uyum içinde bir arada yaşatmayı başarmıştı. Bir gün, dokuz yaşındaki küçük oğlu, kahverengi, sarı ve beyaz renkli, ipek gibi uzun tüylü bir kedi yavrusu getirmişti. Onu sokakta bulmuştu. Kucağıma aldım ve okşadım.

– Bu durumda olmasaydım bunu bana vermenizi isterdim...

– Öyleyse, dedi Um Adnan⁸⁰, sizin olsun, istediğiniz adı verin. İşler yoluna girene kadar sizin yerinize bakarız.

Bu sözler üzerine kediye güzel bir Kürtçe ad aramaya koyuldum.

– Bugün günlerden ne?

– Cuma, dedi çocuk.

– Cuma akşamında olduğumuza göre adı *Şevin* olacak, diye bağırdım olağanüstü bir şey keşfetmişçesine.

Adını *Şevin* koyduğum bu küçük kedi benim bakımına bırakıldı. Birkaçgün sonra bana öyle bağlanmıştı ki, yastığımı paylaşır oldu. Ne var ki, bir hafta sonra *Şevin*, tuhaf bir biçimde uzak durmaya başladı. Bana yaklaşması için uzun uzadıya çağırmam gerekiyordu onu. Geceleyin artık odama gelmiyordu ve zorla kucağıma alınca da miyavlıyordu. Tavrına şaşırdığım için Um Adnan’a sordum nedenini. Um Adnan alaycı bir kahkaha attı:

– Sizden kaçıyor, çünkü kendisine bir anne buldum.

– Nasıl?

– Yavruları olan dişi kedilerimden birine onu evlat edindirmeyi başardım. Memesini zevkle emdi ve "ana"sı, "erkek" ve "dişi" kardeşleriyle kendini daha güvende hissediyor.

Kırk yaşlarındaki bu küçük boylu esmer kadın atalarından kalmakahramanlık ve iyilikle doluydu. Osmanlı Türklerinin Suriye’deki egemenlikleri sırasında ninesi, subayın birini öldürmek suçundan aranan bir kuzenini barındırmıştı. Um Adnan ninesinin bu kahramanlığını gururla anlatıyor ve kendisinin de benim için aynısını yapmaya hazır olduğunu söylüyordu...

Şam’daki Kürt mahallesinde beni evlerinde barındıran ailelerin hepsi bana karşı ruhlarının soyluluğunu ve zenginliğini gösterdiler. Bununla birlikte, o sıralarda Suriye’nin içinde

bulunduğu koşullar ve gelişen durum, Kürt dostlarımla evindeki rahatlıktan çıkıp Suriye dışında bir yere sığınmamı gerektiriyordu. Artık hiçbir şey beni bu ülkeye bağlayamazdı.

Harekete geçmeden önce, Lozan Üniversitesi'nden eski bir arkadaşı düşündüm. Ekonomik bilimler dalında doktora yapmış olan Kamal Husni, yeni hükümetin ekonomi bakanı olmuştu. Her zaman akıllı, demokrat ve insancıl bir sosyalizmi göklere çıkaran Baasçı bir aydın olarak tanınırdı. Şam'da her karşılaşmamızda Kürt sorununa (Suriye'de ve Irak'ta) karşı derin bir anlayış göstermiş, Kürt ve Arap halklarının gerçek bir kardeşliğini dilemişti.

Eskiden söylediklerine dayanarak, bakanlık ekibine katılmasından dolayı kendisini kutlayan ve polis tarafından aranmamı engellemesi için müdahale etmesini isteyen bir mektup yazdım. Kısa bir süre sonra Mehabess iş yerimin kapısına mühür vuracak, işçilerimden birini tutuklayacak ve gizli ikametgâhımı bulmak için araştırmalarını yoğunlaştıracaktı...

Artık Irak Kürtleri için de durum parlak değildi. 9 Şubat 1963 yılında yapılan ve General Kasım'ın başını çektiği bir hükümet darbesinden sonra işbaşına gelen hükümet, Irak Kürdistanı'nın özerkliğiyle ilgili sözlerini uygulamaya sokmaktan uzaktı. Barzani'ye ve adamlarına karşı acımasız ve zorlu bir savaşa hazırlanıyordu. Bana gelen haberlere göre, Baasçıların elinde bulunan yeni Suriye hükümeti, kara ve hava kuvvetlerini, Kürtlere karşı çarpışmak üzere Irak'a gönderecekti.

Birkaç aylık gizlilikten sonra, Suriyelilerin pençelerinden kurtulmak üzere Kürt mahallesinden ayrılmam ve bir an önce, özgürlüğe, barışa doğru yola çıkmam gerekiyordu.

Örneğin en yakın "sığınma yeri" ne, Lübnan'a... Arkadaşlarım sık sık sınırı geçen bir kamyon şoförü tanıyorlardı. Kendi aralarında konuşup anlaşmışlardı. Bir gün, beni götürmeyi kabul eden tanker şoförü Ebu Enwer, şafakta gelip beni uyandırdı:

– Tanker hazır. Yola çıkabiliriz...

BÖLÜM VII

LÜBNAN

- LÜBNAN'A KAÇIŞ
- BEYRUT'TAKİ KÜRT KOLONİSİNİN YAŞAMI
- LİBERAL VE ULUSLARARASI LÜBNAN BASINININ
IRAK KÜRDİSTANI'NDAKİ SAVAŞLA İLGİLİ OLARAK
YERİNE GETİRDİĞİ GÖREV
- IRAK HÜKÜMETİNİN BASKISIYLA
BEYRUT'TA TUTUKLULUK VE HAPİS
- ÖNCE ÜRDÜN'E, ARDINDAN SURİYE'YE SÜRGÜNLÜK

14 Haziran 1963 günüydü. Irak ordusu birkaç gün öncesinde, Kürtlere karşı yeni bir saldırı başlatmıştı ve on gün kadar içinde bu işi bitireceğini düşünüyordu.

– Yaptığımız şey ülkenin kuzeyine yönelik küçük bir harekâttır, diye açıklama yapmıştı Irak dışişleri bakanı General Amaş.

Bana gelince Lübnan'a gidiş serüvenim cesaretli Kürtlerin ve Suriye-Lübnan sınırını geçmede uzmanlaşmış kaçakçıların işbirliği sayesinde başlayacaktı...

Humus'a kadar yolumuzun ilk etabı olaysız geçti. Şam'a otuz kilometre uzaklıkta bulunan askeri kontrol noktasındaki nöbetçiler, kamyonumuzu görünce geçmemizi işaret ettiler. Humus'ta, El Baas gazetesinde yeni kara listeleri okuduk. Listede bulunanlar arasında tanıdığım birçok Kürt bu-

lunuyordu. Kimileri tutuklanmış ve Mezze'ye götürülmüşlerdi. Gazete "Amerikan emperyalizminin ajanları bölücülere", "Kürt eşkiyalarına karşı başarıyla sürdürülen yıldırım gibi savaş"tan da söz ediyordu. El Baas'a göre, savaş biter bitmez ülkeye ihanet edenler acımasızca cezalandırılacaklardı...

Önceleri manzara yoksul ve iç karartıcı görünürken, Bukey'e yaklaştıkça -Humus ile Lazıkiye arasındaki yolun geçtiği birkaç kilometrelik Lübnan toprağı- bitki örtüsü gitgide artıyordu. Sağda, şövalyelerin Krak'ı ya da Arap tarih kitaplarının yazdığı gibi Hosn-el-Ekrad, ovaların ve vadilerin üstünde sisle kaplıydı.

Bukey'e girişte de Suriyeli nöbetçi asker kibar davrandı. Yolumuza devam etmemiz için yapılan işareti gördüğümüzde Ebu Enwer kimlik kartlarımızı göstermeye hazırlanıyordu. Koruyucu meleşim kamyonunu birkaç yüz metre ötede, Ebu Hasan'ın dükkânı önünde durdurdu. Az sonra, kızgın bir biçimde geri döndü. Rehberler gece saat dokuzdan önce işe çıkmıyorlardı.

– Ne yapalım, dedi, yemek yemeye ve Tartus nehrinde yüzmeye gideriz. Benimle birlikteyken korkulacak bir şey yok.

Bukey çıkışındaki karakol önünde birçok araba durdurulmuştu, sıkı bir kontrolden geçiyor gibiydiler. Kamyonumuz onların arkasında durduğunda, yüreğim güm güm çarpıyordu.

– Adım sınır karakollarına bildirilmemiştir umarım, diye geçirdim içimden.

Aynı anda rütbeli bir subay gelip sıcak bir biçimde Ebu Enwer'i selamlamış, bizden önceki arabaları beklemeden geçmemizi işaret etmişti.

Bukey'den sonra yol çok virajlıydı ve yukarı doğru

tırmanıyorduk. Motor ısınmıştı.

– Hava çok sıcak, diye bağırdı Ebu Enwer, motorun kulakları sağır eden gürültüsü arasında. Tartus’a daha epey var. Buradan birkaç kilometre ötede, pişirdikleri piliçlerle ünlü bir açık hava lokantası biliyorum. Doğada serbestçe besledikleri için etleri çok lezzetlidir. Köy tavuğu yemek için Tartus’tan caymaya ne dersiniz?

– Elbette, dedim, çok güzel fikir, bir an önce gidelim!.

Kamyon sağa döndü ve dar bir yola girdi. Kayalık ve sarp, meyve ağaçlarıyla kaplı olan dağ, bana çocukluğumu, Maden’i anımsattı ve içimden, kamyonundan atlayıp kuru otlar üzerinde yuvarlanarak ağaçlara tırmanmak isteği geçti...

Lokanta cennet gibi güzel bir yerdeydi: Suları saydam bir ırmak, mavimsi bir çakıl yatağının üstünden akıp gidiyordu. Kıyıları ıslıl ıslıl kumlarla kaplıydı. Lokanta ise düz bir açıklığın üstünde, ırmağın kıyısında bulunuyordu. Çok sayıda subayın olması beni yerimden hoplattı ve gerisin geri dönmeye kalkıştım. Ebu Enwer hemen beni yatıştırmaya çalıştı:

– Korkacak bir şey yok. Bu subaylar çevreden buraya yemek yemeye gelirler, sizinle benim gibi. Bakın heleşunlara, hepsi de aileleri ile gelmişler. Bizimle uğraşmaktan başka yapacakları şey mi yok?... Şimdilik aksi bir karşılaşmadan kaçınalım yeter, gelin lokantanın ucundaki şu veranda gibi yere yerleşelim.

Piliçler, ırmağın kıyısındaki çekirgelerin ve başka böceklerin peşinde, gözümüzün önünde koşturuyorlardı. Garsonlar ikisinin ardına düşüp yakaladılar, biraz sonra bize sunmak üzere odun kömürünün üstünde pişirmeye götürdüler.

Ebu Enwer beklenmedik yemek molamızdan yararlanıp geçmişinden sözetti. İkinci Dünya Savaşı sırasında, Büyük

Britanya'nın eğittiği, Glubb Paşa'nın komutası altındaki Ürdün ordusunda hizmet etmişti. Bu ordu öncelikle Haşimi ailesine tam bağlı Bedevilerden, sonra Çerkez, Kürt ve Ermenilerden oluşmuştu. O dönemde, Ortadoğu'nun en örgütlü ve disiplinli ordusu olarak bilinmekteydi. Askerleri gözüpek, kanlı ve acımasız olarak ün salmışlardı.

– İnsanlar bizden korkuyorlardı. Ürdün'e ve Filistin'e İngilizler hükmettikleri için her iki ülkede kışlalarımız vardı. Filistin'de Yuhudiler için masallardaki "dev"dik. Bir gün, bir sinemanın gişesinde çalışan kadın beni görünce paniğe kapıldı ve hemen gişesini kapattı. Müdürü onu sakinleştirmek için epey ter döktü.

Ebu Enwer gülerek öyküsünü sürdürdü:

– Daha sonra bu kızla yine karşılaştım. Çok güzeldi. Birlikte bir şeyler içmeye davet ettim. Bana ne dedi biliyor musunuz, tiril tiril titrerken? "Paralı askerlerin insan eti yedikleri doğru mu?" Böyle olduğuna inanıyordu. Bizim hakkımızda böyle dedikodular çıkarılıyordu...

Lokantadan ayrıldığımızda saat dörttü. Bir saat sonra rehberlerim daha da gelmemişlerdi. Ebu Enwer, yola koyulmadan önce beni Ebu Hasan'a emanet etti. Yaptığı büyük hizmetten ötürü teklif ettiğim paradan bir tek metelik bile almadan gitti.

Dolambaçlı yolun sonunda gözden yitene kadar, yüreğim burkularak ardından onu izledim. Suriye sınır kapısında kendisine soru sorulmamış olması beni rahatlatmıştı. Rahatlamış bir biçimde, bir bardak çay içmek üzere Ebu Hasan'ın küçük dükkânına girdim.

Dükkan vitrinsizdi ve içerisi depo gibiydi. Bisküvi kutuları, şeker, kahve ve un torbalarıyla ağzına kadar doluydu. Dip

tarafıta karanlığa gömülü raflarda ise radyo ve televizyonlar olduğunu belli belirsiz gördüm. Ebu Hasan, dükkânının üstüne iki daire inşa etmeyi başarmıştı. Birisi eşi için, ötekisi de yeni evlenen oğlu Hasan içindi. Baba oğlu, bu dükkânın dışında tarımla da uğraşıyorlardı. Mısır, pamuk ve tütün ettikleri tarlalar evin hemen arkasındaydı.

Ebu Hasan, yalnızca elli yaşlarında olmasına karşın, Ortadoğu’da alışlageldiği üzere, kendisine yaşlı havası vermekten hoşlanıyordu. Çünkü yaşlılık, bilgelik demekti, sözlerinin bir ağırlığı vardı. Kürtlere sempati duyuyor, Baasçılardan nefret ediyordu. Onagöre Kürtler yiğit, içten ve verdikleri sözü tutan insanlardı; oysa Baasçılar çıkarıcı ve ikiyüzlüydüler. Kürtlerin Irak’ta Baasçılara iyi bir ders vereceklerine inanıyordu ve bunun gerçekleşmesi için hep dua ediyordu...

Bu dostça sözlerle kendimi kaptırmışken iki el silah sesiyle irkildik.

– Durun burada, gidip bir bakayıp, dedi Ebu Hasan taburesinden yavaş yavaş kalkarken.

İki dakika sonra gülerek geri geldi:

– Evin arkasındaki asmaya dolanmış kocaman bir yılan av tüfeğiyle ateş eden meğer Hasan’mış. Üç aylık oğlunun uyuduğu odanın penceresi önünde görünce, içeri girmesinden korkmuş. Yılan paramparça olmuş. İsterseniz gidip bir bakın.

– Sağolun, dedim. Çok yılan öldürdüm ama her zaman tüylerimi diken diken ederler. Rüyamda bir yılan görür de öldürmezsem, ertesi günü başıma mutlaka bir bela gelir. Benim bu tür şeylere inancım olduğundan, oğlunuzun yılanı ateş etmesini hayra yoruyorum.

Ebu Hasan’ın dükkânı yavaş yavaş bir salona döndü.

Çevre köylerden gelen köylüler, koyu bir sohbeta koyuldular. Hepsi aynı yaşta gibiydiler; kalın ve sarkık bıyıkları, Ebu Hasan'ınkigibi giysileri vardı. Şalvarları aynı siyah kumaşandı; ceketleri Amerika'dan balyalarla gelen ve Beyrut'ta, Trablus'ta seyyar satıcıların çok ucuza sattıkları, kullanılmış giysilerden olmalıydı. Genç yaşta yaşlanmış, kaygılı ve ağırbaşlı insanlara özgü havalarıyla çarpıcıydılar.

Hasan, yaptığı işle onları etkilemek istedi ve kurbanının korkunç boyundan sözetmeye başladı hemen. Gerçekten de, Ortadoğu'da bir yılan hikâyesi anlatmaya başlandı mı sonu gelmez, çünkü herkesin anlatacağı bir hikâye vardır. O akşam da aynısı oldu. Bu insanların büyük sorunları da var gibiydi. Tarım için su bulamıyorlardı. Büyük tüccarların Avusturalya'dan, ABD'den, Kanada'dan ithal ettikleri tahıllar düşük fiyata satılıyor, onların tahıllarının satışını engelliyordu. Tütün idaresince belirlenen fiyatlar çok düşüktü. Bölge gözden çıkarılmıştı, elverişli yollardan ve taşımacılıktan da yoksundu. Bundan başka, Suriye'nin Bukey girişi ve çıkışına kontrol karakolları yerleştirmesinden beri, alışveriş yapmak için dükkânlarının önünde çok az Suriyeli duruyordu. Küçük işyerlerinin çoğu, kapılarına kilit vurmak zorunda kalmışlardı. Lübnan hükümeti onlarla yalnızca vergi almak üzere ilgileniyordu. Memurların tek düşündükleri ceplerini doldurmaktı. Milletvekillerine gelince, seçimlerden önce verdikleri güzel sözleri unutmuşlardı. Her şey göçe itiyordu gençleri. Kimileri Trablus ya da Beyrut'a giderlerken, kimileri de Afrika'ya, Kanada'ya, hatta Avusturalya'ya göç ediyorlardı.

Lübnan hakkındaki bu şikâyetleri oturup saatlerce dinleyecektim. O sırada, küçük bir kız çocuğu kapının aralığından göründü. Rehberlerim gelmişlerdi. Bir süre sonra Ebu Hasan,

beni ağırlayarak aracılık etmesinin karşılığında, beş Lübnan lirası almakla yetinerek uğurladı. Oğlu beni yolun öteki tarafına geçirdi. Orada yirmi yaşlarında bir yardımcı şoför bizi beklemekteydi.

Pırıl pırıl bir Mercedes'in önünde duran, görünüşünden büyüklük ve güç fışkıran iriyarı bir adamı görene kadar dolambaçlı keçi yollarından, üzüm bağlarından geçtik. Hasan onu yana çekip bana göz kulak olmasını tembihledi. Konuşmaları uzun sürdü. Araba, beni Beyrut'a götürmek üzere 150 Lübnan lirasına tutulmuştu. Toni, tatsız bir olaya meydan vermemek için başka hiçbir yolcu almayacağına yemin etti.

Bu koşulları kabul ettiğimi belirtince araba hemen Beyrut yolunu tuttu. On kilometre kadar ileride, kayalık bir yerde, yolda bir adam belirdi.

– Kardeşimdir, dedi şoför ve onunla konuşmak üzere indi.

Çözülecek bir aile sorunu olduğu bahanesiyle sola döndü ve bozuk bir yola girdi. Araba, evleri dağınık bir köy alanında durdu ve şoförümüz yalnızca "birkaç dakikalığına" gideceğini bildirerek karanlıkta gözden yitti. Bir saat sonra iki adam ve kollarında iki çocuk bulunan kara çarşafli bir kadınla çıkageldi.

Toni, kendisine kızmama fırsat vermeden, bana yaklaşıp yumuşak bir sesle:

– Sizi uzun zaman beklettiğim için kusura bakmayın. Sizinle aynı durumda ve Trablus'a ulaşmak zorunda olan bu zavallı insanların gelişini beklemek zorunda kaldım. Onları da alırsam bir şey olmaz değil mi?

– Tam tersine; Suriye cehenneminden kaçmak isteyen herkese yerimi bırakmaya hazırım...

– Olur mu yerinizi bırakmak, diye çıkıştı Toni, inanın hiç

sıkışmayacaksınız.

Araba yeniden yola koyuldu. Bu gece "ganimet"inden hoşnut Toni, Lübnanlı iki büyük türkücüden, Sabah ve Feyruz'dan şarkılar mırıldanmaya koyuldu. Bir sapakta sağa dönerek, daha sarp ve kaza olasılığı daha fazla bir yola girmeyi yeğledi; ona göre hiçbir kanun adamıyla karşılaşmazdık burada. Mercedes'i inanılmaz derecede dik bir yokuşu, korkunç bir gürültüyle tırmandı. Ardından düze çıkınca, karşıdan gelen arabaların farlarını gördük. Toni farlarını yakıp söndürerek işaret verdi ve yolun kenarında durdu. Yalnızca uzun farlarını yakan arabalardan biri bize yavaş yavaş yaklaşıyordu.

– Ne olabilir bu?

– Sanırım jandarmalar, dedi Toni heyecana kapılmadan.

– Ne yapacağız onlarsa? diye sordum kendimi çoktan tutuklanıp hapsedilmiş hissederek.

– Soğukkanlılığınızı koruyun ve kesinlikle sordukları sorulara yanıt vermeyin. Onlarla nasıl konuşulacağını bilirim ben. Her şey yoluna girecek, inanın.

Birkaç saniye sonra karşımızda bir cip durdu ve birdenbire önümüzde dört jandarma beliriverdi. Toni onlara doğru seğirtti, sıcak bir biçimde selam vererek, kendileriyle pazarlık yapmak üzere onları yolun öteki tarafına çekmeyi başardı.

– Elli lira verin bırakalım sizi. Ne gördük, ne işittik, diyordu onbaşı.

– Hayır, yirmi lira, her birinize beş lira düşer, diye karşılık verdi Toni.

Pazarlık sürerken, jandarmalardan biri gruptan ayrıldı, arabaya yaklaştı ve ciddi bir hava takınarak kim olduğumuzu sordu. Yanımda oturan adam sessiz kalamadı:

– Ben Suriyeliyim ve gazeteciyim.

– Öyle mi? Suriyeli ve üstelik pazarlıkta olmayan bir gazeteci! Suriye basınında ülkemizi karalamak için geldiniz demek.

– Hiç de değil, diye atıldı genç gazeteci. Doğrusu artık Suriye’de yaşayamadığım için Lübnan’da iş aramaya geldim.

– Doğru, bu işsizlik döneminde gazetecilerimizin işlerini ellerinden alacaksınız...

– Basında iş bulamasam da olur. Ne olursa yaparım; gerekirse garsonluk, ayakkabı boyacılığı da yaparım, diye karşılık verdi delikanlı. Ülkenizde hüküm süren özgürlük ve Arap sermayesi sayesinde, işin bir yolu her zaman bulunabilir.

– Eh, göreceğiz bakalım, dedi jandarma.

Ardından bana dönüp ne iş yaptığımı sordu.

Toni’nin öğütlerine uyarak sesimi çıkarmadım. Konuşmamakta ayak diretince, elimde tuttuğum küçük çantayı açmamı emretti. Kişisel eşyalarım dokunmaya başladığında Toni geri geldi. Neşeliydi. Her şey yoluna girmişti; yola koyulabilirdik...

Yolumuzun geri kalanı da engelsiz olmaktan uzaktı. Birkaç kez arabadan indik, muavinimizin rehberliğinde anayoldan uzak, dolambaçlı, uzun veyorucu keçi yollarına girdik. Arabada yalnızca şoför ve çocuklarıyla birlikte çarşafli kadın kalıyordu. Bir jandarma karakolu önünde durdukları her seferinde, kadın Lübnanlı olduğunu söylüyordu, çünkü o dönemde Lübnanlı kadınların kimlik taşıma zorunlulukları yoktu ya da olsa bile fotoğraf yapıştırmak zorunda değillerdi.

Jandarma karakolunun ötesine geçmek üzere girdiğimiz uzun keçi yolunu tırmanmak epey güçtü. Sıra sıra dikilmiş üzüm kütükleri çok yüksek duvarlar oluşturuyorlardı. Aynı

yoldan onlarca sefer geçmiş olan Toni, güçlük çekmeden ilerlenecek yerleri tanıyordu. Öteki iki yolcu onu yakından izliyorlardı. Bana gelince, Kürt mahallesinde geçirdiğim iki ayda bacaklarım uyuşmuştu, yürümekte ve özellikle yokuş tırmanmakta güçlük çekiyordum. Bir duvarı tırmanırken elimin altındaki büyük bir taş kayıverdi. Yere düştüm ve sağ ayağım yaralandı. Yara çok derindi. Duvarın dibinde bir süre kalakaldım. Yerimden kımıldayamıyordum. Yol arkadaşlarımin ayak seslerini artık duyamaz olunca, onlara yetişmek üzere büyük bir çaba harcadım. Başaramadım. Üzüm bağlarının ortasında yapayalnız kalınca yardım istemeye karar verdim.

– Ne diye bağıyorsun böyle? Bağ sahiplerini uyandırıp bizi tutuklatmaya mı niyetlisin? diye bağırды rehberimiz kızgın bir biçimde.

– Artık yürüyemiyorum, bakın ayağım ne halde!

– Ayağın umurumda değil, diye haykırdı, yürü haydi, yoksa seni burada bırakır giderim.

– İlerleyemiyorum artık işte. Bırakın beni, gidin...

– Haydi uzat elini ve hızlı yürümek için biraz çaba göster.

Kanlı ayağımla arabaya kadar olan birkaç yüz metreyi yürümek için korkunç acı duydum. Bereket versin ki bu büyük tırmanıştan sonra, dolaylı yollarla ulaştığımız Trablus'a kadar inmek zorunda kalmadık. Yol arkadaşlarımin göz açıp kapayıncaya kadar ortadan yittiler.

Arabamızın deposunu doldurmak üzere verdiğimiz kısa bir moladan sonra Beyrut yolunu tuttuk. Batrun'da iki jandarma durmamızı işaret ettiler. Sırtıma soğuk sular döküldü sanki. Tam yolun sonuna yaklaşmışken tutuklanacak mıydım?

– Beyrut'a mı gidiyorsunuz?

– Evet, dedi şoför.

– O zaman bizi de alabilirsiniz, nasıl olsa yeriniz var.

– Elbette, binin! dedi Toni her ikisinin omuzundaki tüfekleri inceledikten sonra.

Böylece iki kanun adamı, Lübnan’a kaçak girmiş bir Suriyeli Kürtle aynı arabaya yerleştiler. Yolda, yerlerine rahatça yerleştikten sonra, iki jandarma bizimle söyleşmeye başladılar. Yalnız şoför konuştuğundan çavuş benim hangi ulustan olduğum konusunda kuşkulandı.

– Hepiniz Lübnanlısınız umarım, diye sordu bozuk Beyrutlu aksanıyla.

– Elbette hepimiz Lübnanlıyız! diye karşılık verdi hemen şoför.

Jandarmaların varlığı işimize yaradı. Beyrut’a pek uzak olmayan bir yerde başka jandarmalar arabamızı durdurdular.

– Kimliklerinizi çıkarın! diye emretti biri.

Sıkıntımız pek uzun sürmedi. Arabanın içindeki çavuş hemen:

– Gerekmez, biz daha önce kontrol ettik.

Jandarma özür dileyerek geçmemize izin verdi. Beyrut’a girmemize az kala, askeri kontrolün eline düşmemize ramak kaldı. Toni iki yüz metre kala bunun farkına varınca geri döndü ve hemen jandarmaları apar topar indiriverdi.

– Peki neden? diye sordular.

– Liman yolundan değil, üstteki bir yoldan geçmem gerektiğini anımsadım birden, diyerek bahane uydurdu.

Jandarmalar kendilerinden istenileni yapıp arkamızdan bakakaldılar. Birkaç dolambaçlı yoldan geçtikten sonra Toni beni Canons Alanı’na bırakacaktı. Gecenin saat ikisiydi. Lübnan’a kaçak girmiş olmam, doğal olarak, bir otele gitmemi

engelliyordu. Kürt mahallesi Karakon-el-Druz'daki Zarub-Aytun'a gitmek üzere bir taksi tuttum. Orada Zehra Hala'nın⁸¹ beni ana sıcaklığı ve içtenliğiyle karşılayacağını biliyordum.

Kapısını çaldığımda saat üçtü. Üst üste çaldığımı duyan Zehra Hala yatağından güçlükle kalkıp ayaklarını sürüyerek geldi. Kalın sesiyle Arapça olarak:

– Kim o?

– Beklenmedik bir misafir, dedim.

Topalladığımı görünce çığına döndü:

– Neyin var böyle? Ayakta duracak gibi değilsin. Hasta mısın, sana ateş mi ettiler? Anlat bakalım başına gelenleri.

Uzun zaman ayakta durmakta güçlük çektiğinden, Zehra Hala gidip küçük kız yeğeni Beşire'yi uyandırdı. Yeğen yalnızca dokuz yaşında olmasına karşın hasta halasına yardım etmeye alışmıştı. Hemen bir leğen sıcak su ısıtmaya koyuldu. Yaralarımı kendim baktım. On gün sonra artık kentte gezinebilecek ve güvenilir arkadaşları ziyaret edecek duruma gelmiştim... Emniyetin Lübnan'a yasal yollardan giren Suriyelilere verdiği "Pembe Kart"ım olmadığından ötürü, bir yerden bir yere giderken ve ilişkilerimde uyanık olmak zorundaydım. Suriye Halkçı Partisi'nin 1962 yılının Saint-Sylveste gecesinde giriştiği ve başarısızlıkla sonuçlanan hükümet darbesinden sonra Lübnan resmi makamları daha uyanık davranıyorlardı. Beyrut'un göbeğinde, gündüz bile, "16. Tugay" olarak adlandırılan bir tim kimlik kontrolü yapmaktaydı. Yani "Pembe Kart" taşımak zorunluydu.

Suriye Komünist Partisi'ne kayıtlı ve benim gibi aynı koşullarda kaçan bir Suriye Kürdü, Lübnan Komünist Partisi'nin aracılığıyla bu belgeyi elde etmeyi başarmıştı. Benim için elde edeceğine de söz verdi. Bir hafta sonra

Beyrut'ta ve güney sınırı dışında tüm Lübnan'da dolaşmak için korkacak bir şeyim yoktu artık. Beyrut'ta Kürtlerin bulunduğu ortama serbestçe girip çıkabiliyordum.

O dönemde Beyrut'ta büyük bir Kürt kolonisi⁸² yaşamaktaydı. Birinci Dünya Savaşı'ndan itibaren oluşmaya başlamıştı ve 1975 olaylarının arifesinde sayısı yüz bini bulmaktaydı. Beyrut'taki Kürtlerin yüzde doksan beşi Türkiye Kürdistanı'ndan, Mardin bölgesindendi. Kimi kez ekonomik, kimi kez ise siyasal nedenlerle göçe zorlanmışlardı. Birbiri ardına gelen Türk hükümetleri 1925 yılına kadar bu bölgede bir otorite kuramamışlardı. Oradan asker alabilmeleri de olanaksız olmuştu. 1925 yılında Kürt ayaklanmasını bastırmalarının ardından, bu bölge de Mustafa Kemal'e boyun eğmek zorunda kaldı. Bölgeden çok sayıda genç, dilini bilmedikleri bir devletin ordusunda askerlik yapmak zorunda kalmaktansa göç etmeyi seçti. Büyük bir ekonomik felaket de onları göçetmeye zorladı: Mardin'deki üzüm bağlarına dadanan *asma biti* (*phylloxera*) hastalığı nüfusun büyük bir bölümünün ekmeğini elinden aldı.

Sonuçta toplumsal olaylar, bölgede yaşayan en büyük aşireti, Omeriler'i çatışan iki gruba ayırmıştı: Mahmutkiler (Mahmut'un adamları) ve Atmankiler (Atman'ın adamları). Kimi kez hiç yoktan gerekçelerle çıkan kavgalar kanlı çatışmalara yol açıyor, birçok insanın yaralanmasına ve ölmesine neden oluyordu.

Türklerin bölgeye tümüyle el koymasından önce, karşı tarafların *rûspîleri* her zaman çatışmaları önler, bir ateşkes sağlar ve yapabildikleri ölçüde yaraların iyileşmesine önayak olurlardı. O zamanlar Türk askeri, bürokrasisi, polisi ve hapishanesi bilinmiyordu. Bu büyük makine çalışmaya

başladığında, yüzlerce aile yurtdışında onca eziyetle dolu bir yaşam serüvenini seçtiler. Bu yaşamı "Türk eziyeti"nden daha az aşağılayıcı buluyorlardı.

Bununla birlikte, Beyrut'taki Kürt göçmenlerin yaşamı hiç de kolay değildi. Çoğu Lübnan uyruğuna geçmek için gerekli koşulları yerine getirseler de, yalnızca on bin kadarı kabul edilmişti. Ötekilerin başvurularına gelince, dinsel inançlarından ötürü istekleri tuhaf bir biçimde askıda kalmıştı. Yüksek makamların ileri sürdükleri gerekçe, Müslüman Kürtlerin vatandaşlığa kabul edilmesinin, Lübnan'daki dinler arası dengeyi Hristiyanlar aleyhine bozabileceğiydi. Böylece binlerce Kürt çocuk devlet okullarına gidemezken, hastalar da devlet hastanelerinden yararlanamıyorlardı.

Önemli Lübnanlı siyaset adamlarının bu adaletsizliğin düzeltilmesi için yaptıkları girişimler boşa çıktı. Dürzi lider Kamal Canpolat, içişleri bakanlığı sırasında, Beyrut'ta çok güçlü olan sağcı Hristiyan güçlerin ayak diretmesine son veremediğinden ötürü, kimlik belgeleri olmayan Kürtlere, hiç değilse, özel bir oturma kartı vermeye karar verdi. Böylece Kürtler, Lübnan'da serbestçe yaşayıp çalışma hakkını elde ettiler. Yavaş yavaş milliyetçi Kürtlerle, özellikle de Lübnan uyruğuna geçmiş olanlarla ilişkiye geçip onları, kültürel ve sportif etkinliklerde bulunacak bir yardımlaşma derneği kurmaya özendirdim. Kamal Joumblatt'ın desteği sayesinde dernek kuruldu. Kısa süre sonra Kürtler her yerden Kürt sosyal sağlık, kültür ve spor merkezine⁸³ akın etmeye başladılar. Mahmutkiler ile Atmankiler arasındaki ikilik duygularına rağmen hepsi de merkezi geliştirmeye çalıştı.

Ben ise dikkati çekmemek için merkeze hiç gitmedim ama etkinliklerini ilgiyle izledim. Kürtçe öğretebilmem için bana

başka bir yer verildi.

Beyrut'a yerleşmeme karşın Kürdistan'daki olayları izlemekten geri durmuyordum. Bağdat rejimine karşı çıkmış, Kürt milli hareketine sempati duyan, Lübnan'ın başkentine yerleşmiş birkaç Iraklı Kürt politikacı, Irak'ın durumunu yakından izliyorlar ve askeri planda olduğu kadar siyasi planda olup bitenler konusunda beni bilgilendiriyorlardı. Bu yaşlı politikacıların gizlice elde ettikleri haberler, Barzani'nin sözcülerinin Beyrut'a gelişlerinde anlattıklarına tıpatıp uyuyor, Beyrut'ta yayınlanan, Bağdat'ın parasal destek verdiği gazetelerin yazdıklarına ise tamamen ters düşüyordu. Gerçekte ovada başarılı olan Arap askerleri, dağda büyük bir dirençle karşılaşıyorlar ve büyük kayıplar veriyorlardı. Suriye Baası'na yaptıkları yardım çağrısını yineliyorlardı. Bağdat yönetimi kendini o kadar tehdit altında hissetti ki, Türkiye ve İran'a "ortak düşman"a karşı işbirliği çağrısında bulundu. Türk ve İranlı subaylar, "Kuzey Irak'taki eşkiyalar"a karşı ortak bir savaş planı⁸⁴ geliştirmek üzere Kerkük'te toplandılar.

Bağımsızlığını koruyan en büyük Lübnan gazeteleriyle ilişkiye geçmem, Irak'taki gerçek durum üzerine Arap ve Lübnan kamuoyunu aydınlatmam önem taşıyordu. *El-Hayat*, *El-Nehar*, *Lisan-el-Hal*, *Orient du Jour* ve *Soir* gazetelerinin yazışları müdürlerini ikna etmek için büyük bir çaba harcadım. Hepsi de göndereceğim bilgilere yer vererek, Kürt sorunu üzerine nitelikli makaleler yayınlayacaklarına söz verdiler.

Büyük tarihçi Salahaddin Munacid, *El-Hayat*'ta, "Araplar, bugün yaşantılarını, dillerini ve kültürlerini Kürt Selahattin'e borçlulardır. Bu gerçeği inkâr etmek, tarihi ve kahraman Kürt halkının bize yaptığı iyilikleri hiç bilmemektir. Irak'ta

Kürtlere yüklenen Baas Partisi, Arap tarihini hiçe saymakta ve tarihimizin en kritik dönemlerinde bu kahraman halkın bize gösterdiği büyük kardeşliğe aldırmamaktadır.” diye yazdı. *Lisan-el-Hal'* a gelince, Baas Partisi'nin faşist ideolojisini sergiledi; yumuşaklığa ve demokrasiye davet etti. *Orient* ise, yazışları müdürünün yanılırlı bir makalesi üzerine bir takma adla yazdığım bir düzeltme yazısını yayınladı. Avrupa ve Amerika'daki radyo, televizyon muhabirleri ve uluslararası haber ajanslarıyla da ilişkiler⁸⁵ kurdum.

Irak Kürdistanı'yla ilgili doğru haberler yavaş yavaş, düzenli bir biçimde Beyrut'tan çıkıp hükümetlerin uydurmalarını açığa serdi. Savaş alanındaki Kürtler ise Irak ve Suriye'nin ortaklaşa kurdukları⁸⁶, uçak, tank, top ve napalm bombalarıyla donatılmış orduya karşı direnişlerini sürdürmekteydiler.

Irak, bu zafere destek sağlamak için bağımsız Lübnan gazetelerini satın almak ya da en direngen olanların ağızlarına kilit vurmak için elinden gelen her şeyi yaptı. Yine de Irak Kürdistanı'yla ilgili objektif haberler ortadan yitmedi. Bir süre sonra Beyrut'taki Irak büyükelçisi, Lübnan basınıyla uluslararası basını böylesine sürekli ve kesin bir biçimde kimin beslediğini ortaya çıkardı... Lübnan emniyet müdürüyle anlaşarak tutuklanmamı hedefleyen bir plan geliştirdi. Bu ise İçişleri Bakanı Pierre Gemayel'in bilgisi dışında oldu.

– Başınıza geleni çok iyi anlıyorum, demişti Gemayel bir görüşme sırasında, çünkü bir dereceye kadar bizimle aynı durumdasınız, Lübnan'ın Maruniler'siniz. Arap milliyetçileri tümüyle kendilerine benzememizi istiyorlar; çünkü Arapça konuşuyoruz. Evet, Arapça konuşuyoruz ama Arap değiliz. Başka bir tarihimiz, başka bir kültürümüz var; düşünme biçimimiz, davranma ve düş kurma biçimimiz başka. Onlar

bizim özelliklerimize saygı göstermedikleri sürece her zaman dikkatli olmak zorundayız.

15 Şubat 1966 tarihinde, Lübnan emniyetinden üç görevli Zehra Hala'nın kapısına dayandılar.

– Nureddin Zaza'yla konuşmak istiyorduk, demişler kapıyı açmaya giden Beşire'ye.

Geleneksel "Buyrun" sözünü beklemeden odamın açıldığı salona daldılar. Ekip şefi ilerledi:

– Doktor Zaza? Lübnan emniyetinden geliyoruz, işte kartım. Sizi soruşturmaya götürmek üzere emir aldık.

– Ne soruşturması?

– Korkmayın, önemli bir şey değil, birkaç soru soracağız.

– "Birkaç soru" sormak üzere götürülmeye alışkın olduğumdan, izin verin avukatıma telefon edeyim.

– Gerekirse büromuzdan edersiniz, söz veriyorum, dedi şef, hemen hazırlanmamı ve kaçmaya yeltenmememi öğütleyerek.

Zehra Hala'nın bahçeye bakan birkaç pencereli, tek katlı evi insanı kaçmaya teşvik ediyordu... Bir an düşündüm bunu. Ama bana ne yapacaklarını bilmediğimden, bir yarar getirmeyecek tehlikelere atılmakta ikirciklendim.

Polislerle birlikte evden çıkmak üzereyken Zehra Hala, Kürtçe olarak, kitaplarımı⁸⁷ ve mektuplarımı ne yapması gerektiğini sordu. Komşuların evlerine saklamasını istedim.

Yirmi dakika sonra Lübnan emniyetinin binalarından birinde gözaltındaydım. Bir saat geçmemişti ki, polisler beni oturduğum yere geri götürdüler. Beni tutuklamaları ve mahkemeye çıkarmaları için ellerinde maddi delilleri olması gerekiyordu. Bunun için eve arama yapmaya geldiler. Zehra Hala'nın aleyhimde delil oluşturacak belgeleri ortadan

kaldırmaya zamanının olmamasından korkuyor ve kendi kendime eve gitmemizi geciktirecek bir kaza filan olması için dua ediyordum. Hiçbir şey olmadı ve mucize bu ya, odama girer girmez dolabın üstündeki kitap kutularının yerinde olmadıklarını gördüm. O sırada üç polis dolabı açtılar, masanın çekmecelerini karıştırdılar, yatağın ve hatta halının altına bile aradılar. Boşuna arıyorlardı. Her şey özenle "temizlenmiş"ti. Yarım saatlik bir aramadan sonra beni yeniden, mırıldanarak emniyete götürdüler. Beyrut'taki Kürt kolonisinin acımasız düşmanı olarak tanınan başkomiser Omer Nuweyri'nin odasına alındım. Milli duygular beslediklerinden kuşkulandığı genç Kürt işçilerini tutuklayarak, dövmekten ve onlara işkence yapmaktan büyük bir zevk alıyordu. Bu Sünni müslüman, Kamal Canpolat'ın Kürtlere bir sosyal ve kültürel merkez açma izni vermesini engellemek için elinden geleni ardına koymamıştı. İşte çatık kaşları ve sert konuşmasıyla beni karşılayan bu adamdı:

– Neden Beyrut'taki Lübnan gazetelerine ve uluslararası haber ajanslarına gidip Lübnan-Irak dostluğunu bozacak haberler taşıyorsunuz. Irak hükümeti, sizin yüzünüzden, vatandaşlarının yazın Lübnan'a gitmelerini yasaklayacak nerdeyse.

– Eğer bir gün, Irak bu tür önlemler almaya karar verirse Kürtlere karşı verdiği savaştan dolayı olacaktır. Çünkü bu savaş pahalıya mal olmaktadır ve yakında Kürt petrolünün getirdiği astronomik gelirlere karşın devlet kasaları bomboş kalacaktır. Bu savaşın bitmesinde ve Irak'ın artık Kürtlerin özerkliğini tanımasında Lübnan'ın da çıkarı vardır.

– Bir yabancı olarak Lübnan'ın siyasetiyle uğraşmaya hakkınız yok, diye karşılık verdi Nuweyri sinirli bir biçimde.

Oysa siz bunu makamımda yapıyorsunuz üstelik. Olacak şey değil bu; ülkemizde size hoşgörü gösteremeyiz.

– Bu durumda bana bir çıkış izni ve benden kurtulmanız için birkaç günlük bir süre verin.

– Size çıkış izni ve Lübnan’ı terketmek için kırk sekiz saatlik süre verilecek. İzin olmadan da bir daha geri gelmeyeceksiniz.

Nuweyri’nin koşullarını kabul ettim. Yine de, yola çıkana kadar beni içerde tutmak istiyordu.

– Beni içerde tutmak için hiçbir geçerli nedeniniz yok, dedim. Avukatımla konuşmama izin verilmesini istiyorum.

– Avukatınız gelip sizi görsün, dedi gülerek. Buradan dışarıyla hiçbir ilişki kuramazsınız...

Bu sözler üzerine adamlarından ikisini çağırdı. Polisler beni bir odaya götürüp kravatımı, kemerimi ve ayakkabı bağlarımı çıkardılar. Sonra, birkaç metre ötede kalın parmaklıklıkl bir demir kapının önüne götürdüler. Aynasızın biri kapıyı açtı ve beni azıcık aydınlatılmış ve yerlere uzanmış insanlarla dolu bir tür mağaraya tıktı. Hücrenin ortasında öylece dikilip kaldım bir an ve gözlerimi çevremde gezindirdim: Burası yaklaşık iki metre genişliğinde, dört metre boyunda, ışığı ve havayı yalnızca parmaklıkların olduğu yerden alan, susuz ve tuvaletsiz bir yerdi. Dipte, suyla dolu alüminyum leğende tükürükler ve sigara izmaritleri yüzüyordu. Benim öyle hareketsiz durduğumu gören bir tutuklu örtüsünün üstüne, yanına oturmaya davet etti. Kötü bir rastlantı sonucu evde ”pembe kart”ını unuttuğu bir gece, askerlerin yaptıkları kontrol sırasında tutuklanan bir Suriyeliydi. Söylediklerinin doğru olup olmadığını araştırmak üzere evine gitmek yerine, onu buraya tıkmışlardı polisler. Beş gün geçmişti; kimse onu

arayıp sormuyordu bile. O ise bekleyip duruyordu. Onun gibi birçok insan çağdışı, kokuşmuş bir bürokrasinin, duyarsızlığın, hantallığın ve insana değer vermezliğin kurbanıydılar. Pasaportunu yitiren bir Pakistanlı da burada altı aydır çürümekteydi... Ben de beş gün geçirdim. Kimse arayıp sormadı. Altıncı gün, çıkış iznini hazırlamak üzere hücreden çıkarıldım. Şans eseri, üzerimde vesikalık fotoğrafım olduğundan, işlemler ancak bir saat sürdü. Komiserin verdiği söze göre, bir Avrupa ülkesinden vize koparabilmek için kırk sekiz saatim vardı şimdi. Ne var ki birdenbire, emniyetin verdiği iki günden yararlanacağım, kişisel olarak tanıdığım Kemal Canpolat ve Pierre Gemayel gibi yüksek düzeyli kişiler nezdinde girişimlerde bulunacağım düşüncesiyle komiser:

– Emniyetten ayrılmanız kesinlikle yasak. İstedığınız elçilikle telefon ederek ilişki kurmaya çalışın, dedi.

Bu öneri saçmaydı. Yalnızca telefon ettiğim yeri belirtmem bile diplomatların reddetmesine neden olabilirdi. O arada Hollanda ve Federal Almanya büyükelçileriyle konuşmayı başardım. Kürt sorunundan sözetme fırsatını da kaçırmadım.

– Resmi bir başvuruda bulunmanız için elçiliğimize gelmeniz şart, dedi her ikisi de.

Emniyet, ülkeden ayrılmamı çok istediği için başka bir olanak düşündü. O dönemde Suriye'den Ürdün'e geçmek için basit bir kimlik kartı yeterliydi. Lübnan'da kalıyor olmama karşın bu biçimde Amman'a sorun olmadan geçebilirdim. Komiserin düşündüğü buydu. Ben ise Ürdün'de başımın belaya gireceğine inanıyordum. Emniyetteki bu baylar tasarıları konusunda ayak dırettiler. 21 Nisan günü, akşama doğru beni Beyrut havaalanına götürüp Beyrut-Amman uçağı için bir gidiş-dönüş bileti almaya zorladılar.

Ardından beni bir güvenlik sorumlusuna teslim ettiler.

Uçak bir saat sonra Ürdün topraklarına indi. Pasaport kontrolünde Çerkez bir servis subayı, kendisini arılar sokmuş gibi yerinde hopladı.

– Nereden geliyorsunuz? diye sordu bozuk bir bedevi Arapçasıyla.

– Beyrut’tan.

– Pasaportunuz nerede?

Kim olduğumu, Lübnan emniyetinin bana ne yaptığını açıklarken kafasını salladı:

– Tuhaf, olacak iş değil...

Bu sözler üzerine beni bürosuna aldı ve genel kurmaylığa, özel servislere telefon etti.

Yarım saat sonra askeri bir cip beni Ürdün genel kurmaylığı önüne getirdi. Altı kadar subay, kısa bir süre sonra bulduğum odaya doluştu. Ardından başka bir yere gittik. Uzun boylu, açık tenli genç bir subay kim olduğumu sordu:

– Kürdüm.

– Nasıl Kürt? Yani hangi partiden?

– Yalnızca Kürdüm.

– Barzani’yi destekliyor musunuz?

– Her Kürt gibi, mücadelesini onaylıyorum.

– Bölücü ve komünistsiniz o zaman.

– Barzani ne bölücüdür ne de komünist. Halkının doğal hakları için mücadele veren namuslu bir Kürttür yalnızca.

– Yazılı olarak kısa bir özgeçmişinizi ve faaliyetlerinizi yazın bakayım, diye emretti subay.

Yorgun olduğumu gören öteki subaylardan biri sekreterliğimi yapıp bir Kürt olarak yaşamımın ve militanca eylemlerimin önemli aşamalarını yazdı. Sonra beni yalnız

bırakıp kâğıtlarla birlikte gitti. Tartışmaların ardı arkası gelmedi. Sabahleyin saat bire doğru bir asker gelip beni başka bir yere götürdü. Nereye gittiğimizi sorduğumuzda hiçbir şey söylemek istemedi. Jeep birbirinden çorak tepeleri aşarak Amman'a ulaştı; iyi aydınlatılmamış uzun bir sokağı geçip, sonunda bir polis karakolunun önünde durdu. İçeri girince nöbetçi polis, gidip nöbetçi subayı uyandırdı. Uzun boylu, sarı saçlı, çıkık elmacık kemikleriyle mutlaka Kafkas kökenli biri olmalıydı. Türkçe olarak bana ne yapacağını sorunca, şişkin göz kapaklarının ardındaki şaşkın gözlerle baktı ama bir tek söz söylemedi. Bürosuna girip, beni getiren askerin verdiği kâğıtları okudu, telefon etti ve askere kâğıtları geri verirken kulağına bir şeyler fısıldadı. Bindüğimiz cip geri döndü ve bir kilometre aşağıda bir başka polis karakolunun önünde durdu. Yüz basamak kadar aşağı indik. Sarkık bıyıklı, babacan tavırlı bir onbaşı, bizi hücrenin kapısında karşıladı. Gardiyan, büyük bir kütüğe adımı kaydettikten sonra, koridorun kapısını açtı, öteki tutukluların yaptığı gibi gidip yerde uyumamı emretti. Horuldamalar ve soluk alıp vermeler okadar berbattı ki, kapının parmaklıklarına dayanıp koridorda kalmayı tercih ettim. Böylesi yerlere uygun olmadığı anlaşılan tutumuma ve temiz giysilerime şaşırان gardiyan kendisiyle birlikte çay içmemi önerdi. Sevinerek kabul ettim ve gidip yatağının üzerine oturdum. Çay içerken onun Filistinli olduğunu, devlet memurlarının çoğunluğunun Ürdün uyruklu Filistinliler olduğunu öğrendim. Filistinliler ne kral Hüseyin'i, ne de ailesini sevmiyorlardı ve onlardan kurtulacakları gün uzak değildi.

Kalabalık bir ailesi varmış. Maaşı onları beslemeye yetmiyormuş; işinden kalan zamanlarda küçük ek işler

yapmaktaymış. Maddi sıkıntılarından yakınıp durduğu için kendisine iki Ürdün dinarı değerinde Lübnan parası verdim. Bu miktar kendisine astronomik göründü. Hemen yatağına uzanmamı ve sabaha kadar uyumamı önerdi.

– Peki ya siz?

– Geceleyin uyanık kalmaya alışkınım ve uykum gelirse masaya yaslanarak uyuyabilirim.

Böylece gecemin geri kalan bölümünü onbaşının odasında yatarak geçirdim.

Şafak sökmeden kısa bir süre önce beni sert bir biçimde sarsarak uyandırdı.

– Üstlerim gelebilirler. Koridorda, şu sandalyenin üstünde uyumaya çalışırsanız daha iyi olur.

Biraz sonra telefon çaldı. Beyrut’a geri dönmek üzere hazırlanmalıydım. Uçak iki saat sonra beni Xalde havaalanına bıraktı ve yalnızca yarım saat sonra kendimi komiser Nuweyri’nin karşısında buldum.

– Yine döndünüz mü? diye bağırdı.

– Ürdün’ün bana kollarını açmayacağını söylemiştim. Bundan böyle beni herhangi bir Arap ülkesine göndermeyin artık. Bir Avrupa ülkesinden vize alabilmem için kırk sekiz saat verin.

– Sizinle uğraşmaktan başka yapacak daha önemli işlerimiz var, diye karşılık verdi komiser. Çok basit, sizi yeniden Suriye’ye göndermeye karar verdik. Kendi yetkililerinizle başınızın çaresine bakın.

– Bunu nasıl yapabilirsiniz?

– Evet, sizin için de, bizim için de böylesi daha iyi.

– Ya kabul etmezsem?

– Bunu önermem, çünkü pişman olursunuz. Sizi Suriye’ye

geri götürmek için gereken tüm yöntemleri kullanmaya ve bunun için gerekirse sımsıkı bağlamaya bile kararlıyız! Boyun eğmekten başka çareniz yok...

İçinde bulunduğum durum korkunçtu. Lübnan'da arkadaşlarım beni bu cehennemden çıkarmak için bir şey yapamamışlardı. Önemli kişilerin yapacakları girişim kurtarılmama mutlaka katkıda bulunabilirdi, çünkü emniyetin beni tutuklaması hiçbir yasal nedene dayanmıyordu... Kimse yerinden kımıldamadı. Ne Canpolat, ne de bir tek telefonla beni kurtarabilecek Gemayel başıma gelenlerden haberdar değillerdi...

Biraz düşündükten sonra, eliinden bir şey gelmediğinden ötürü, beni Suriye'ye teslim etmelerine direnç göstermemeye karar verdim. Nuweyri hemen formaliteleri yerine getirmeye seğirtti. Onun ardından da polisler beni kentin batı kesiminde bulunan jandarma karakoluna götürdüler. Akşama doğru, ülkeler arasında "suçluların" değiş tokuş yapıldığı Eşrefiye jandarma karakoluna götürüldüm. Orada battaniyesiz, beton yerde sabaha kadar dönüp durarak korkunç bir gece geçirdim. Sabahleyin çok işgüzar bir onbaşı beni temizlik yapmaya zorladı. Kendisine Fransızca olarak karşı çıktığımı duyunca yerinden hopladı. Birbirimizi anlıyorduk artık. Fransız edebiyatını seviyordu. Pierre Gemayel'i tanıyan arkadaşlarımdan birine telefon edeceğine söz vererek benden beş Lübnan lirası aldı, verdiği sözü de tutmadı.

Ertesi gün 23 Nisandı. Üç ay önce gizlice kaçtığım Suriye'ye, bir Land-Rover'de, üç Lübnanlı jandarma eşliğinde, elimde kelepçelerle dönüyordum. Hava çok güzeldi. Masmavi gökyüzü, ilkbaharın sabah güneşi, dağı bir ipek muslinle örtüyor gibiydi. Çiçek açan badem, kayısı, şeftali ve elma

ağaçları dört bir yana büyüleyici kokular saçıyorlardı.

Türkiye Kürdistanı'ndaki çocukluğumun o büyüleyici harikadekoru beliriverdi gözlerimin önünde. O an kelepçeleri, jandarmaları ve nereye gittiğimi unuttum...

Araç Ceidide polis karakolunun önünde durduğunda gözlerime inanamadım:

– Hayır, yeniden onların eline düşmüş olmam olanaksız, dedim kendi kendime...

BÖLÜM VIII

SURİYE

- ŞAM'DA, ŞEYH HASAN HAPİSHANESİNDE YEDİ AY HÜCRE CEZASI
- BAASÇILAR, "MÜSLÜMAN KARDEŞLER" VE ÖTEKİLER ARASINDA, İŞKENCELERLE GÜNLÜK YAŞAM
- CEBEL DÜRZİ'YE SÜRGÜN
- ŞAM'DA GÖZETİM ALTINDA İKÂMET

Gerçekle yüz yüzeydim. Telefonla haber verilen Suriye resmi makamları, bir onbaşıyla üç askeri, beni almak üzere görevlendirmişlerdi. Hiç zaman yitirmeden başkentin yolunu tuttuk. Onbaşı, yardımcılarının ısrarlarına karşın bana kelepçe takmadı.

– Nereye gidecek bu dağlarda? diyordu.

Onun bu hareketi beni rahatlatı. Suriye'de, 23 Şubat 1966 tarihinde yeni bir hükümet darbesi yapıldığını biliyordum. Başında Salah Cedid'in bulunduğu Baas Partisi'nin "bölge yönetimi", Suriye devlet başkanı Emin al-Hafez'in yönettiği "ulusal yönetim"i bertaraf etmişti.

"Onbaşının takındığı bu insancıl tutum bana açık kapı bırakmak mıydı?"

Hayallerim fazla sürmedi... Şam'da bir karakoldan ötekine götürülüp durdum. Sonunda, saatlerce beklediğim Şeyh Muhyeddin mahallesi karakolunda yolculuğumuz tamam-

landı. Öğleden sonra saat birde, iki sivil polis beni bodrum katına indirdiler ve içinde bir kamp yatağıyla bir yığın kilitli sandığın bulunduğu, pencereleri yıkık dökük ve parmaklıklılı bir odaya soktular. Orada üç gün kaldım. Üçüncü günün sabahı, bilinmeyen bir yöne götürülmek üzere arabaya bindirildim. Yeniden Mezze'ye kapatılacağım düşüncesiyle yüreğim güm güm atıyordu. Kent merkezine vardığımızda, aracımız sağa dönecek yerde sola saptı.

– Merkez hapisanesine mi götürüyorlar acaba? diyesordum kendi kendime.

Hiç de öyle olmadı. Cip, Hamidi çarşısının önünden Midan yönüne gitmek üzere sağa döndü. Burası Şam'ın en eski ve en kalabalık mahallelerinden biriydi. Bir süre sonra, araç kalın duvarlı, üstünde "Şeyh Hasan Polis Karakolu" yazılı kocaman kapısı bulunan bir binanın önünde durdu.

"Şeyh Hasan'ın geleneğinde olduğu gibi, tek kişilik hücrede mi kalacağım? Bu tutukluluğa dayanabilecek miyim?"

Bu soruları sorup duruyordum kendime. Sarmal merdivenlerle birkaç basamak inince, içeriden kilitli bir demir kapının önünde bulduk kendimizi. Beni getiren polislerden biri kapıyı yumruklayarak çaldı. Bütün bina sarsıldı. Yukarıdan bir ses:

– *Ey wa!*

Bir sessizlikten sonra anahtar tıkırtıları ve merdivenlerde yankılanan adım seslerini duyduk. Dış kapı açılınca, üzerinde yalnızca bir gömlek bulunan, esmer tenli, sarkık bıyıklı, sağ yanında bir tabanca taşıyan, iriyarı bir delikanlıyla karşılaştık.

– Yeni bir müşteri, dedi gülümseyerek meslektaşlarına. Tam zamanında geldi; geri kalan son ikisiyle sıkılmaya başlamıştık...

Sarkık bıyıklı zindancı, iki metre yükseklikte, 1,80 m. uzunluğunda ve 1,5 metre genişliğindeki bir hücreye sert bir biçimde itekleyerek tıktı beni. Solda, duvar boyunca, üstü çimentoyla kaplı toprak bir seki, yatak işlevini görüyordu. Dip tarafta bir delik ve su hortumuna bağlı bir çeşme ise tuvalet olarak kullanılıyordu. Kalın parmaklıklılı ufacak bir pencere avluya bakıyordu. Ayaklarımın ucuna basarak bakınca hapishaneyi üç yandan kuşatan büyük mezarlık görünüyordu. Şeyh Hasan'da geçirdiğim günlerde oradan gelen ağıt sesleri bana eşlik ettiler.

Kapının üst kısmı lomboz görevini görmekteydi. Oranın kilitlemesi ya da açılması Mebahess yönetiminin keyfine bağlıydı. Benimki, her şeyden tümüyle uzak kaldığım bir ay boyunca, hep kapalı durdu. Yalnızca sesler duyuyordum ve öğleyin, ne yemek istediğimi sormak üzere kaba bir biçimde kapıyı aralayan polisler dışında hiç kimseyi görmüyordum. Sıcak yemekler yasak olduğundan üç tür sandviç öneriyorlardı: heyaz peynirli-yagli, reçelli ya da helvalı. Meyve de isteye-bilirdim.

Polisler, "sipariş"te bulunduktan bir saat sonra gelip yemekleri ve meyveleri önüme koyuyorlar ve parasını ödettirdikten sonra çabucak kapıyı kapatıyorlardı.

Bu içeri tıklılma bana öyle ağır geldi ki, üçüncü günün akşamı bileklerimi keserek yaşamıma son vermeye çalıştım. Bu amaçla bir sıçrayışta pencerenin çerçevesinin ucundaki çivilerden birini söktüm ve pencereyi kırıp bir cam parçası ele geçirmeye çalıştım. Amacıma ulaşmış, sınırı fazlasıyla da aşmıştım. Bütün cam çerçeveden çıktı, duvar boyunca korkunç bir gürültü çıkararak kaydı. Orada bulunan gardiyan hemen çıkageldi.

- N’oluyor? diye sordu telaşla.
- Hiç, cam düştü...
- Cam kendiliğinden düşmez. Dokunmuş olmalısın.
- Pencereyi açmak isterken düştü.
- Bana yutturmaya kalkışma, diye karşılık verdi sinirli bir biçimde. Aklından şeytanca düşünceler geçtiğini söylesene. Benden saklayamazsın. Bu tür şeylere alışığım. Kısa süre önce bir tutukluyu son anda kurtardık. Sizin yaptığının aynısını yaparak bileklerini kesmeyi başarmıştı. Bu tür şeylere başvurma, yoksa zincire vururuz. Haydi hücreden çık ve büromuza yakın bir yere yerleş. Battaniyelerini burada bırak. Başka battaniyeler vereyim, istediğin kadar.

Yeni hücreye giderken hapishanedeki öteki iki tutukluyu da gördüm. Biraz yaşlıca olanı, hüccresinin önünde, koridorda yere serilen bir battaniyenin üstüne bağdaş kurup oturmuştu. Böyle yapmasına, ilerleyen yaşı gözönünde bulundurularak izin verilmişti. Öteki tutuklu açık lombozun arkasında ayakta duruyordu. Tanıdım. Nasır döneminde Mebahess’te çalışan bir polisti. Rejime karşı olanlar arasında terör estiriyordu. Birçok tutukluya öldüresiye işkence yapmakla suçlanıyordu. İktidardakiler eskiden işlediği suçlar konusunda ondan hesap mı soruyorlardı ya da kendilerine boyun eğmeye mi zorluyorlardı? Bunu hiç öğrenemedim. Birkaç gün sonra serbest bırakıldı.

O akşam, önlerinden geçerken, "komşularım" çay içmekteydiler. Yeni kafesime kapatıldıktan kısa süre sonra yaşlı adam yaklaştı, lombozumu açtı ve bir bardak çay uzattı.

– Al, iyi gelir. Burada ilk günleri geçirmek zordur, dedi babacan bir tavırla. Sonra alışılır. Sabret biraz, her şey yoluna girer.

Bu sözler üzerine lombozu kapattı ve tespihini çekerek gardiyana hikâyeler anlatarak çayını içmeye gitti. Onun ziyareti, cesaret veren sözleri ve çay beni yatıştırmıştı. Bir süre bu yiğit insanı dinlemek üzere kulak kabarttım ve sonunda sesinin ezgisiyle uyudum. Ertesi gün ve onu izleyen günlerde düzenli bir biçimde bana çay getirdi. Her seferinde birazcık konuşuyordu. Kendisine kim olduğumu söyleyince heyecanlandı. Çok alçak sesle, Kürt mahallesinden olduğunu ve kim olduğumu bildiğini söyledi...

Bu yaşlı ve iyi insan nasıl olmuştu da Şeyh Hasan'a düşmüştü? Anlattığına göre, birkaç yıldır bir subaya evini kiralamıştı. Evlenmek üzere olan oğlu eve taşınacağı için subaya, başka bir yerde ev bulması için altı aylık süre vermiş. Aradan altı ay geçmesine karşın subay yerinden kımıldamadığı gibi hiç de çıkmak niyetinde görünmüyormuş. Doğal olarak yaşlı adam subayı mahkemeye verip hakkını aramış.

– Nasıl olur? Buna nasıl cesaret edersin? Benim kim olduğumu göreceksin, diye tehdit etmiş kiracı subay.

Birkaç gün sonra, geceleyin Mebahess'ten polisler gelmişler, kendisini yatağından alıp Şeyh Hasan'a getirmişler. Bu olay on beş gün önce olmuş. Şikayetini geri almazsa kendisini ömrünün sonuna kadar içeride tutmakla tehdit ediyorlarmış.

– Peki ne yapmayı düşünüyorsunuz? diye sordum.

– Sanırım sonunda vazgeçeceğim. Bu tür bir hapishanede uzun zaman kalmaya ne sağlığım ne de gücüm yeter. Olan oğluma olacak. Ya daha sonra evlenir ya da kendi evimizde ona ve karısına bir yer veririz, dedi boyun eğerek.

Üç gün sonra benimle vedalaşırken kentte benim için ne yapabileceğini sordu. Ona birkaç arkadaşın adını verdim; kendilerini şahsen görmesini, benimle ilgili haberleri iletmesini

ve buradan çıkmam için gerekli girişimlerde bulunmalarını istemesini tembihledim. Elinden geleni yapacağına yemin yetti ve hatıra olarak uzun tesbihini bana verdi.

– İyi zaman geçirtir ve uğur getirir.

Kısa süre sonra yeni "pansiyonerler" geldiler. Bunlar "Müslüman Kardeşler" örgütünün üyeleri idi. İşkence odasına götürüldüler. Orada kendilerinden adlar alındı ve serbest bırakılmadan önce artık bir daha siyasete karışmayacaklarına dair söz verdirtildi. Bağışmalarını ve yakarmalarını duydum.

Şeyh Hasan'a gelişimin onuncu günü, bir sabah, hücremin kapısı gürültüyle açıldı ve otuz yaşlarında, sinirli ve küstah bir adam hücreme girdi.

– Beni tanıyor musun? diye sordu kendinden emin bir biçimde.

– Hayır, dedim safça.

– Teğmen Muhammed Ramazan'dan sözedildiğini duymadın mı?

– Hayır...

– Amude kaymakamlığı yaptım. Sana bir şey hatırlatmıyor mu?

– Hayır, hiçbir şey hatırlatmıyor. Çünkü şu son yıllarda Lübnan'daydım.

Kürtlerin "Amude Celladı" olarak adlandırdıkları bu eski kaymakamın canavarlıklarını bilmez olur muydum? "Sapına kadar" Kürt düşmanı olan bu adam, olabildiğince çok sayıda Kürdü öldürmeyi kendine amaç edinmişti...

Bir gün, Amude'deki bir sinemada Cezayir üzerine bir propaganda filminin gösterimi sırasında, birden yangın çıkmış ve tüm salonu sarmıştı. Kendi kaderlerine terkedildikleri duygusuna kapılan çocuk seyirciler çıkış kapısına

doğru atılmışlardı. Oysa kapılar, ne hikmetse, dışarıdan kilitlenmişti... Paniğe kapıldıklarından ötürü, gözü kapalı bir biçimde başka bir çıkış aramak üzere çırpınmışlardı. Bunlardan dört yüz tanesi yardım gelinceye kadar cayır cayır yanmışlardı. Bu sırada kaymakam bürosunda oturmuş, rahat rahat çayını içmekteymiş...

Kaymakam, genel hoşnutsuzluğa karşın, görevinde daha uzun süre kalmış, halka, özellikle de çocuklara ve gençlere terörestirmeyi sürdürmüştü. 12-15 yaşları arasındaki ortokul öğrencilerinden yirmi kadarını Barzani'yi öğdükleri baha-nesiyle tutuklatmış, cinsel organını göstererek, "Kürt bölge-lerinden Arapları kovmak üzere" Barzani'den silahlar aldığını itiraf etmezlerse, ırzlarına geçeceği tehdidinde bulunmuştu. Korkuya kapılan birçok çocuk sonunda "itiraflar" da bulunmuşlar ve falaka yemişlerdi. Yedikleri darbelerden ötürü yaralananlar ise tıbbi tedavi görmüşlerdi. Bu yeni barbarlık yöntemlerine karşı seslerini yükselten kimi babalar topluca coplanmışlar ve Mezze hapishanesine gönderilmişlerdi.

Her türlü kitle hareketini önlemek üzere bu kaymakam Amude kentinin çevresine tanklar yerleştirmişti. Halka meydan okumak ve kendini göstermek için bizzat bir tanka binip kentin sokaklarında caka satmayı alışkanlık edinmişti...

23 Şubat 1966 tarihindeki hükümet darbesinden sonra ise Mebahess içinde soruşturmacı görevine getirilmişti.

İşte karşımda durup beni küçümseyen o alçaktı.

– Beni tanı mıyorsun demek? Ben, bir tek tankla tüm Cezire Kürtlerini titreten kişiyim. Bir tek tankla, anlıyor musun? Bir tek tank, Suriye'deki Kürtleri çiğnemeye, ezmeye ve yok etmeye yeter! Sizi yok etmeye yeter!

– Bunu yapmak için yeterince silahınız var, dedim. Peki

bir devlet için, başka bir etnik kökenden oldukları gerekçesiyle vatandaşlarının önemli bir bölümünü yok etmesi şan, şeref midir?

– Bu vatandaşlar Arap milliyetçiliğinin potasında erimeye razı olmayıp, kendi özelliklerini korumaya çalışırlar ve hatta, Barzani'nin Irak'ta, siz Suriye Kürtlerinin burada yapmaya çalıştıkları gibi ayrı bir ulus oluşturmaya kalkarlarsa elbette şandır, şereftir. Barzani'yi kişisel olarak gidip gördüğünüze ve yakında Irak'ta kurmayı düşündüğünüz Kürt devletine Suriye'nin kuzeyini katmak amacıyla kesin direktiflerle döndüğünüze ilişkin kanıtlar var elimizde, dedi öfkeyle köpürerek.

– Söyledikleriniz tam bir hayal ürünü, diye karşılık verdim. Çünkü Barzani hiçbir zaman Irak'tan ayrılmayı düşünmedi ve ben ise hiçbir zaman onunla karşılaşma onuruna erişemedim. Lübnan resmi makamları, Suriye'den çıktıktan sonra Lübnan'dan hiç ayrılmadığımı size söyleyebilirler.

– Bunu daha sonra göreceğiz. Bu arada işte, Lübnan'da kaldığınız süre içinde yaptıklarınızı rapor etmek üzere kağıt kalem...Yarın istiyorum.

Bu sözler üzerine, geldiği gibi hızla gitti.

Hemen işe koyuldum. Önce Kürt-Arap kardeşliğini, Kürtlerin Araplara, tarihlerinin en kritik dönemlerinde, haçlı seferlerinde olduğu kadar Fransız mandası altında da verdikleri desteği hatırlattım. Baasçı askerlerin iktidara gelişlerine kadar Suriye'de Kürtlerle Arapların iyi komşuluk ilişkilerinden söz ettim. Baas Partisi'nin ideolojisini eleştirip çağdışılığını ve siyasi körlüğünü sergiledim. Lübnan'daki siyasal çalışmalarımı ve Kürt halkının en meşru haklarına saygı için Kürtlerle Araplar arasında gerçek bir kardeşlik için mücadele etme

isteğimi dile getirdim. Sonuçta, koşulsuz olarak salıverilmemi istedim.

İki gün sonra alelacele penceresiz, kötü aydınlatılmış, kalın kerpiç duvarlı bir odaya götürüldüm. Amude kaymakamı bir masaya dayanmış, elinde bir copla bekliyordu. Çevresinde on kadar polis vardı.

– Söyle bakalım, dedi teğmen, hem yaptıklarının tümünü anlatmayı reddediyorsun, hem de partimizi eleştirip iftira ediyorsun ha!

Adamlarına seslenerek:

– Yatırın şu küstahı! Barzani'yle karşılaşması konusunda bizi aydınlatana ve partimiz Baas'a ettiği hakaretleri yazılı olarak geri alana kadar çekin falakaya.

İki adam beni yakalayıp yere yatırdılar. Bir üçüncüsü ayaklarımı kaldırdı, dördüncüsü de bacaklarımı falakaya bağladı. O kadar sıktı ki bacaklarımı dilimlenmiş gibi duyumsadım kendimi. Diğer iki adam da ayaklarımın altına bütün güçleriyle vurmaya koyuldular. Üçüncü darbeye ayağımın derisi kalktı, damarlarım yırtıldı ve kanlar fışkırmaya başladı. Bunu gören teğmen adamlarına bağırdı:

– Kesin, yeter! Adamı gebertip şehit etmekle birşey kazanmayız. Hemen müdürlüğe telefon edin, bir doktor göndersinler.

Doktor beklerken cellatlarımdan biri çaput bulup ayaklarıma bağladı. Birkaç dakika sonra çabut kan içinde kalmıştı. Müdürlük uygun doktor bulamadığı için bir Land-Rover'e konuldum ve Mezze askeri hastanesinin cerrahi bölümüne götürüldüm.

Kendime geldiğimde temiz bir yatakta yatmaktaydım ve ayaklarımdaki korkunç acıyı duyumsadım. Serum takmışlardı.

Şeyh Hasan'daki hücreme geri götürülmeden önce bu odada on beş gün geçirdim.

Bu olaydan sonra Mebahess polisleri bana karşı biraz hoşgörölü davrandılar. Lombozum açık kaldı. Bu da, kordorda olup biteni görmemi ve öteki tutuklularla, özellikle de yakın komşumla söyleşmemi sağladı. O dönemde hücreler boşalmıyordu. Baas Partisi'nin iktidardaki yeni ekibi, kısa süre önce yenik düşen "ulusal komutanlık" taraftarlarının peşine düşmüştü. Mebahess bürolarına getirilen bu insanlar hemen boyun eğiyorlar ve iktidardaki rejime bağlılıklarını bildirip bir önceki rejimi ve yöneticilerini lanetliyorlardı. Bunlar birkaç gün içinde serbest bırakılırlarken boyun eğmeyen, çok az sayıdaki bir kesimi ise Şam hapishanelerine ve ülkenin başka yerlerine dağıtıyorlardı. Şeyh Hasan hapishanesine düşenler, Suriye'nin yeni efendilerine başkaldıran, onların baskılarına karşı direnmeye yemin eden üniversite görevlileri ve sendikacıları. Bunlar yirmi gün kadar benimki gibi hücrelerde kalıyorlardı. Pencereleriye ilk günden itibaren açık tutuluyordu. Resmi makamlar, kendilerine muhalefet eden sendikacılara karşı daha sert davranmaktaydılar. Gece yarısı onları uyandırıp çöl ortasındaki Palmir hapishanesine götürdükleri oluyordu.

Tutuklu komşularım arasında lise öğretmenleri, mühendisler, sendika başkanları ve Milli Eğitim'in eski genel sekreteri de bulunmaktaydı.

– Söyleyin bakalım faşist yamakları sizi, yaptığınız işten hoşnut musunuz şimdi? diye seslendim onlara.

– Hangi faşistlerden, ne işinden söz ediyorsunuz? diye sordular şaşırarak.

– Sizden söz ediyorum elbette! Siz Baasçılardan! İktidara

gelmek için orduyu kullanmaya can atışınızdan ve halkınıza nasyonal-sosyalizmi dayatmanızdan!

Başlardasöylediklerim canlarını sıkıyordu onların, küplere bindiriyordu. Ne var ki sonunda bana neredeyse hak verir oldular, en azından sözlü olarak. Yine de başka bir askeri darbeyle yeniden iktidara gelme umudunu yitirmeden...

O günlerde hepsi, kahraman kurtarıcılarının komando şefi Dürzi Selim Hatum olduğuna inanmaktaydılar. Alevi subayları bir araya getiren bu komutan, Suriye devlet başkanı ve Baas Partisi "ulusal komutanlığı"nın başı olan general Emin Hafız'ın teslim alınmasında büyük rol oynamıştı...

Şeyh Hasan'da tutukluluk koşulları oldukça sertti. Hiçbir zaman ziyaretçimiz yoktu. Havalandırmaya da çıkamıyorduk. Bacaklarımın uyuşukluğunu açabilmek için koridoru silip süpürmemeye izin vermesi için gardiyana yalvardım.

Bir gün, gardiyan Fewzi yalvarmalarıma dayanamadı. Kapıyı açtı, elime bir süpürgeyle su hortumu tutuşturdu. Koridorda böyle serbestçe gidip geldiğimi ve görevimi neşeyle yaptığımı gören öteki tutuklular da ısrarla bu "lütuf"tan yararlanmak istediler. Ne var ki müdürlüğün kızmasından korkan Fewzi, gerisin geri beni hücreme gönderdi ve oradan çıkana kadar bir daha da hücremden çıkarmadı.

Kuralların sertliği gözönünde bulundurularak tutuklular genellikle yalnızca bir ay kalmaktaydılar Şeyh Hasan'da. Ben ise yaklaşık olarak yedi aydır buradaydım.

Eylül ortalarında bir gün, sabahleyin birden koridordaki telefon çaldı. Az önce meslektaşından görevi devralmış olan Fewzi, dikkatle, bana bazı hareketler yaparak dinledi. Sonra neşeli bir yüzle gelip:

– İyi haber. Çıkacaksınız. Hazırlanın! dedi.

– Ne yapacaklarmış bana? Onu da söylediler mi?

Anladığım kadarıyla Cebel Dürzi'deki Sueda'ya götürüleceksiniz. Orada gözetim altında ikâmet edeceksiniz. Tam bir özgürlük olmayacak ama buradakinden daha iyidir.

Birkaç dakika sonra, iki sivil polis eşliğinde, ellerim kelepçesiz olarak eski bir kamyonetle götürülecektim.

Cebel Dürzi'ye vardığımızda gece, kara taşlarla yapılmış evleri daha da karartmaktaydı. Mebahess'lerin bürosundaki sorumlu subay elimi sıktı, benimle ilgili kâğıtları imzaladı ve her sabah bürosuna gelmemi emretti. "Yol arkadaşlarım" beni en uygun otele götürdüler, müdüre emanet ettikten sonra da başkentin yolunu tuttular.

Hükümet konağının karşısında, kara taşlarla yapılmış binanın birinci katında bulunan otel, büyük bir alana bakmaktaydı. Dış görünüşü, mobilyaları ve yatakları dökülüyordu ve mide bulandırıcı bir pislik içindeydi.

Bu ilk "özgürlük" gecesinde uyumak için tüm çabayı gösterdim. Bereket versin ki, ertesi gün odacı kadın bütün gününü ortalığı yıkamak ve ütü yapmakla geçirdi. Akşamleyin rahat ve temiz bir yatağım oldu...

O dönemde Sueda'ya sürgüne gönderilmek cehennem azabı ve büyük ceza olarak değerlendirilmekteydi. Eskiden Fransızlar, milliyetçi Arapları buraya sürmüşlerdi. Şimdi ise bu Araplar, rahatsız edici buldukları Kürtleri buraya sürmekteydiler. Benden önce siyasal nedenlerle mahkum olan on kadar Kürt, benim kaldığım otelde olsun, Sueda hapishanesinde olsun, sürgün yaşamak zorunda bırakılmışlardı. Gelişimden iki hafta sonra otel, ansızın on beş kadar Cezireli Kürt öğretmenle doldu. Kısa süre içinde Sueda bölgesine tayinleri çıkarılmıştı. Tarihsel olarak Cebel Dürzi (Dürzilerin

Dağı) adıyla tanınan bu bölge, otuz yıl kadar önce Cebel Arap (Arap Dağı) olmuştu.

– Cezire’de daha da Kürt öğretmen var mı? diye sordum onlara.

– Bildiğimiz kadarıyla, dediler bezgin bir biçimde, Cezire’de artı bir tek Kürt devlet memuru bile yok. Hepsini ya işten attılar ya da bizim gibi başka yerlere tayinlerini çıkardılar.

Dürziler, bölgelerinin Şam tarafından bir sürgün yeri yapılmasına çok kızmışlardı:

– Başka yerden vatandaşları bu bölgeye salt cezalandırmak üzere getirmek, bölgemizi maddi ve kültürel olarak yoksun görmek, küçüksemektir.

Otelci ve arkadaşları ekliyorlardı:

– Hükümetin durumumuzu iyileştirmek için hiçbir şey yapmaması midemizi bulandırıyor.

– Evet, Arap kökenli olmadığınız halde Baas’ı ilk destekleyenler sizin aydınlarınız ve subaylarınız oldu. Üstelik, son askeri darbe sırasında bir önceki rejime Selim Hatum’la öldürücü darbeyi vuranlar da Dürzilerdi.

– Arap olmadığımız doğru. Tarihçilerimiz, kimilerimizin Kürt kökenli olabileceğini bile söylüyorlar. Kürtleri ”amca-oğlu” diye çağırmamıza karşın, bugün tümüyle Araplaştırılmışız. Arapçadan başka dil konuşmuyoruz ve kültürümüz Arap kültürüdür. Müslümanlar, dinimizi Müslümanlık içinde bir mezhep olarak görmekteler. Bununla birlikte, inanç temelinde, öteki müslümanlarla bir birlik kuramayız. Biz ruh göçüne inanıyoruz. İçimizden biri ölünce, ruhunun, aynı anda doğacak bir Dürzi çocuğa geçeceğine inanırız. Tanrının dönem dönem insan biçiminde göründüğünü de düşünüyoruz. Okullarda İslam dinini suratımızı

buruşturmadan öğreniyorsak, bu zorlandığımız içindir. Oysa Dürzi dini, tümüyle ayrı bir doktrin, bir inanç ve uygulama sistemi olup Sünni İşlam'dan ziyade, Hinduculuğun, Eflatunculuğun, Yahudiliğın, Hristiyanlığın etkisi altında kalmıştır.

Ne var ki Arap milliyetçiliğı bize, daha doğrusu aydınlarımızı büyük ilgi gösteriyor. Baas, mistik milliyetçiliğinin ötesinde, özellikle bölgemizin bir gün sahip olacağı maddi varlık ve sosyal adalet konusunda verdiği sözlerle çekiyor bizi... Elbette Selim Hatum, Suriye'nin eski devlet başkanı Emin Hafız'ın sarayına saldırdığında bu tür düşler kur-maktaydı.

Öteki Dürziler ekliyorlardı:

– İnanın, Selim Hatum uyumuyor. Kendinden yeniden sözettirecek yakında...

Birkaç gün sonra, Ceddid-Atassi⁸⁸ ekibinin başından savdığı kişinin faaliyetleri üzerine değişik söylentiler dolaşmaya başladı. Hatum'un nereye gittiğinden haberdar olan İsrail ve Ürdün radyoları, onun Havran'da bulunduğunu bildirdiler.

Sueda pek yakında olayların merkezinde bulunacaktı...

Dürzilerle yaptığım bu söyleşiden iki gün sonra tuhaf bir kargaşaya tanık oldum. Askerler uçaksavarlarını kentin büyük alanına yerleştirdiler. Dükkânlar kapılarını yavaş yavaş kapadılar ve siviller sokaklardan çekildiler. Beni gözlemekle görevli Mebahess polisleri toz oldular. Otelci de ortalıktan yitiverdi. Otelde benim dışımda, Sueda toptancılarına ayakkabı satmaya gelen yaşlı bir tüccardan başka kimse kalmadı. Hatum'un ne yaptığından haberi olup olmadığını sorduğumda yüzüme bakmaya bile cesaret edemedi. Asker kamyonunu görünce tir tir titreyerek odasına kapanmaya ve

dua etmeye koştu:

– Aileme sağ salim ulaştır beni, ya Rabbim!...

Radyo dinleyerek fazla bilgi almak istediysen de, o gece hiçbir radyo Sueda’da olup bitenler hakkında bir şey soylemedi. Otelci, şafakta şoyle bir goringdu.

– Selim Hatum burada, diye fısıldadı epeyce bekledikten sonra. Bütün Sueda garnizonu ona katıldı. Baas’ın Cebel Dürzi şubesindekilerle tartışmaya gelen Salah Ceddıd’i ve Nureddin Atassi’yi rehin aldı. Koşulları kabul edilmezse başkent üzerine yürüyeceğine and içti.

Sevincini gizlemeksizin ekledi:

– Birçok ordu birliği onu izlemeye söz verdi.

Durzilerin Alevilere karşı zafer kazanmaları pek yakın, diye düşünüyorduk. Otelin önünde hava saldırısına karşı mevzilenen askerler, sabahı ve öğleden sonrasının büyük bir bölümünü hiç hareket etmeden geçirdiler. Saat dörde doğru, şam’dan gelen dört Mig 21 uçağı, kentin üstünde şok alçaktan uçmaya başladılar. Başkentın verdiği emirden yarım saat sonra askerler eşyalarını toparlayıp kışlalarının yolunu tuttular. Akşam üzeri, Amman radyosu Selim Hatum’un⁸⁹, birkaç yüz adamıyla birlikte Ürdün’e sığındığını bildir-mektedir. şam radyosu ise, ”emperyalizme ve onun uşaklarına satılmış bir avuç hainler şetesi” ne karşı zaferini haykırıyordu.

İki gün sonra Aleviler şam’da, ordu ve devletin değişik kademelerinde ciddi bir temizliğe giriştiler. Selim Hatum’la işbirliği yapan ya da ona sempati duyan subaylar tutuklandı. Beni her gün izleyen Mebahess polisleri ortadan kayboldular. Her gün gidip imza vermem gereken bürodaki sorumlu subay da ortada yoktu. Büroda kalan tek polis:

– Geldiğinizi için teşekkürler. Sizi gördüm. şimdi otelinize

dönün, demekle yetindi.

Eskiden subaya bizzat görünmek zorundaydım.

Şam'da Hatum'un komplosunu bastırmakta önemli bir rol oynayan, o dönemin savunma bakanı ve başkomutan Hafızel-Esad, güç kazanarak iktidardaki konumunu pekiştirdi.

Cebel Dürzi'de sürgün olarak geçirdiğim kış çok sert geçti. Defalarca kar yağdı ve bir gece kalınlığı tam yarım metreye kadar ulaştı. Ertesi gün fırtınalı bir biçimde yağmayı sürdürdü. Karayollarında sokakları temizlemek için hiçbir araç bulunmadığından insanlar evlerinde mahsur kaldılar.

Bu olağanüstü koşullara karşın, Mebahess'ler telefon edip bürolarına gitmemi istediler. Bu "gezinti" bir saatten fazla zamanımı aldı.

Mebahess'ler aracılığıyla içişleri bakanlığına defalarca mektup göndermiş, sürgünlüğümü kaldırmalarını ve bana bir pasaport vermelerini istemiştim. Boşunaydı. Bütün bir kış Sueda'da tir tir titreyecek ve yeni mektuplar yazacaktım...

Mucize eseri, Sueda valiliği kanalıyla gönderdiğim son mektup ötekilerden daha etkili oldu. 1967 yılının Nisan ayı sonunda Şam'a, resmi makamlara adresimi bildirmek koşuluyla, gözetim altında zorunlu ikâmete gönderildim...

Mevsim ölüydü; ilk işim Filistinlilerin işlettikleri bir otelde bir oda tutmak oldu. Beni büyük bir sevinçle karşıladılar. Ama yaklaşık bir hafta sonra bana karşı düşman, hatta saldırgan olmaya başladılar.

Orada bulunmam nedeniyle polisler binayı gözaltında tutuyorlar ve otelciyi, bütün ziyaretçilerimin adını vermeye zorluyorlardı. Bu ise onların hiç de hoşuna gitmiyordu...

Sonuçta arkadaşlarım, Kürt mahallesinin yakınında bana küçük bir apartman dairesi buldular. Birkaç yüz metre

aşağıda, Barada ırmağıyla sulanan üzüm bağları uzanmaktaydı. Uzun, güneşli yaz günlerinde yalnızca bu yeşil enginliği görmek, içimi tazelik ve erinç duygusuyla dolduruyordu. Manzarasının güzelliği dışında başka nedenler de beni Şam'a bağlamaktaydı. Suriye'deki Kürt halkının kimliğini, hatta varlığını tehdit eden Arap faşizmine karşı burada mücadeleye devam etmek istiyordum.

Gitgide güçlenen bir ordunun egemenliği altında, özgürlüğün bulunmadığı, ha bire saçma bir Panarabizm bayrağını yükselten böylesi bir ülkede bu mücadeleyi nasıl verebilirdim?

Ya sürekli polis gözetiminde yaşamak ya da çürümek üzere Mebahess hücrelerine dönmek zorundaydım...

Bu saçma, geleceği ve çıkışı olmayan yaşamın yararsızlığı, pasaportum olmasa da, beni Suriye'yi terketmek için yollar aramaya itti. Gel gör ki nereye gidecektim? "Demokratik" Lübnan'a mı? Ürdün'e mi? Irak'a geçip Kürdistan'ın kurtarılmış parçasına mı? Bu olacak iş değildi, çünkü birkaç aylık sessizlikten sonra çatışmalar yine kızışmıştı, yollar Irak ordusunun denetimi altındaydı.

Suriye'yle sınırı olan başka bir ülke ise Türkiye'ydi. Doğduğum ülke; çocukluğumun ülkesi...

Oraya sağ salim gitmeyi düşünmek tam bir çılgınlık değil miydi?

– Hiç de değil, diye karşılık vermişti özel olarak beni görmeye gelen ve gizlice görüştüğümüz bir kuzenim. Bugünkü Türkiye on yıl öncesinin Türkiye'si değil. 1963 yılından beri rejimimiz çok yumuşadı. Vatandaşa önem verilmekte ve söz ve düşünce, örgütlenme, toplantı, seyahat özgürlüğü v.b. gibi her türlü demokratik özgürlüklerden yararlanmaktadır. Eğer istersen yirmi dört saat içinde pasaport edinebilirsin. Tür-

kiye'ye dönmeye kararlıysan sana gerekli belgeleri sağlayabilirim. Durumunla ilgili olarak bilgi aldım; Türk vatandaşlığından atılmamışsın. Bana bir fotoğraf ve bir aylık süre ver, yasal bir kimlik kartıyla geri geleceğim. Seni sınırdan geçirmek ve Türkiye'de istediğin yere götürmek bana ait.

– Evet ama Türkiye'de bana rahat verecekler mi bakalım?

– Ailenin öteki üyeleri⁹⁰ seninle ilgilenirler. Başının derde girmesi durumunda Türkiye'den rahatça çıkmanı ve istediğin yere gitmeni sağlayacak bir Türk pasaportu edinmeni ben garanti ediyorum.

– Bir kez daha Suriye zindanlarından birine düşmeden elini çabuk tut öyleyse, diye haykırdım sevinçle.

BÖLÜM IX

TÜRKİYE

- MAYIN TARLALARINDAN TÜRKİYE'YE KAÇIŞ
- OTUZ YIL SONRA TÜRKİYE KÜRDİSTANI
- AİLEYLE BULUŞMA
- YARI GİZLİLİK İÇİNDE İSTANBUL'DA
- TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN GÖZDEN DÜŞMESİ
- AVRUPA'YA KAÇIŞ
- İSVİÇRE'YE SİYASİ SİĞİNMA, İSVİÇRE VATANDAŞLIĞI

1967 yılının ilkyazı Ortadoğu'da son derece gergin geçti. İsrail ile komşu Arap ülkeleri arasındaki gerginlik doruğuna ulaşmıştı. Suriye rejimi, Filistin Kurtuluş Örgütü'nün yeniden oluşturulmasına yardım ettikten sonra İsrail'i "halk savaşı"yla yok etmeye kararlı olduğunu açıkladı. Askeri gücün başındaki Cemal Abdel Nasser de, "Yahudileri denize dökme" niyetini dile getirdi. İsrail, bu tehditler karşısında askeri gücünü pekiştirerek Filistin komandolarının giriştikleri sabotaj eylemlerine karşı misillemelerde bulundu. Davud yıldızıyla süslü uçaklar Suriye Mig'lerinin peşi sıra Şam üzerlerine kadar gelip başkentini stratejik noktalarını bombaladılar. Askerlerin ellerinde tuttukları Suriye radyosu, televizyonu ve basınına gelince, emperyalizme ve onun koruması altındaki siyonistlere veryansın edip öç almaya, "Arap toprağını gaspedenleri yerle bir etmeye" çağırdı, savaş şarkıları ve *El*

herb-el-şabiye (halk savaşı) çağrısı yayınladılar.

5 Haziran 1967 tarihinde Birleşmiş Milletler güçlerinin geri çekilmesi ve Tiran Boğazı'nın tıkanmasıyla kendini tehdit altında hisseden İsrail, saldırıya geçti. İsrail'in ani saldırısı karşısında şaşırان Suriye ordusu silahlarını, cephanelerini, giysilerini ve papuçlarını bırakıp kaçtı; Şam yolunu tuttu. İsrail güçlerinin Şam'a girecekleri korkusuyla titreyen Suriye yöneticileri, devlet hazinesini Halep'e taşıdıktan sonra Humus'a sığındılar.

6 Haziran'da hükümet, başkenti savunmak üzere halka silah dağıtmaya karar veriyordu. İnsanlar kitleler halinde dağıtım merkezine akın ettiler. Çok az sayıda tüfeği gönüllülere, devlet görevlilerine dağıttıktan sonra halkın bu silahları kendilerine çevireceklerinden korkmuş olmaları ki gerisin geri silahları teslim etmelerini istediler.

İki gün sonra Sovyetler'in Amerikalılar nezdinde bulundukları girişim üzerine İsrail Horan'ı ve Cebel Dürzi'yi işgal etmekten ve Şam üzerine yürümekten vazgeçecekti. Hükümet 15 Haziran'da Şam'a dönecek ve ülkeyi yıkımdan kurtarma atılımını başlatacaktı. Mebahess'lerin şimdi yapacak başka önemli işleri vardı... Artık bürolarına bile gitmez oldum. Beni salıvermeleri Türkiye'deki ailemle ilişkiye geçmemi kolaylaştırdı. 2 Ağustos'ta, Türkiye'deki kuzenim bir kimlik kartı ve askerlikten muaf olduğumu bildiren bir belgeyle geri geldi.

Türkiye'ye gizlice geçebilmem için bir plan da hazırlamıştı. Suriye resmi makamları tam bir düzensizlik içindeyken acele etmek gerekiyordu.

4 Ağustos'ta, Ermeni bir taksi şoförü bizi Qamişli'ye kadar götürecekti. Öğleden sonra gizlice Şam'dan ayrılıp

Halep yolunu tuttuk. Akşam saat sekizde Halep'e vardığımızda şoför birden, son derece yorgun olduğu bahanesiyle, tüm yalvarmalarımıza ve daha fazla para vermeyi önermemize karşın, daha ileri gitmeyi reddetti. Başka bir Ermeni şoför, meslektaşının yerini almayı kabul edip bizi hemen taksisine yerleştirdi. 6 Ağustos gecesini, Halep-Qamişlî arasındaki 700 kilometrelik yolculuğumuz olaysız geçti. Bir avukat arkadaşın kapısını çaldığımda güneş yeni doğmuştu. Beni görünce boynuma atıldı ve evinin geniş avlusuna götürdü. Orada, bölgede gelenek olduğu üzere bütün ailesi, üstleri ve çevresi cebinlikle örtülü, yüksek tahtlarda uyumaktaydı. Kendisine Türkiye Kürdistanı'na gitmek üzere Suriye'den ayrılma planımı açıklayınca şaşırdı. O da Türkiye Kürdistanı'ndandı. Ailesi on iki yıl boyunca Atatürk'ün ordularıyla çatışmıştı.

– Gerçekten iyice düşündün mü? diye sordu kaç kez.

– Evet, Suriye bana yalnızca ya bitkisel bir yaşam ya da hapishanelerde ölüm sunabilir. Bu durumda hiçbir zaman halkıma yararlı olamam.

– Peki Türkiye'de rahat ve özgür olabileceğine, sağ salım bir yaşam sürdüreceğine gerçekten inanıyor musun?

– Kuzenimin anlattıklarına göre evet. Denemekte yarar var. Şu anda en önemlisi sınırı geçmekten ibaret. Kürt kaçakçılar arasında güvenilir birini tanıyor musun?

– Bu sorun değil. "Prens Aliko" diye bilinen Aliko yapar bu işi. Hem Suriyeli hem de Türk gümrükçülere rüşvet vermeyi beceren biridir. Sınırın her iki tarafında da adamları var. Sınır boyunca Türklerin mayın döşedikleri tarlalardan nasıl geçeceğini iyi bilir. Gerekli bütün önlemleri alarak seni öbür tarafa geçirmeye yardım edeceğinden kuşku yok. Gidip kendisiyle görüşeyim hemen.

Arkadaşım giyinip hemen dışarı çıktı. Bir saat sonra da dev gibi bir delikanlıyla birlikte geldi.

– Emrinizdeyim -*ez benî*- ("Efendim" anlamında). Yalnızca ne zaman ve nereden geçmek istediğinizi söyleyin, yeter.

Kuzenimin planı çoktan hazırды... Alikı, 8 Ağustos'ta, akşama doğru beni Suriye'deki Kürt köyü Guirdim'e götürdü.

Köyü çıktıktan hemen sonra İstanbul-Bağdat treninin geçtiği ve Türkiye-Suriye sınırını oluşturan demiryolunun bir köprüsü altında durdurdu arabasını. Burada daha önceden saklanmış olan Alikı'nın adamları çıkıverdiler karşımıza. Giysiler, kitaplar, belgeler ve kalabalık ailem için hediyelerle tıklım tıklım valizlerimi yüklendiler. O sırada "Prens Aliko" sınır boyunca Türklerin döşemiş oldukları dikenli tellere kadar yürüdü. Mayınlı bir bölgedeydik. Daha önceden rüşvetlerini alan sınır nöbetçileri ve işbirlikçileri, telleri kaldırıp geçmemize yardım ederlerken beni sevinçle, Türkçe olarak selamladılar. Alikı benim zengin bir Türk tüccarı olduğumu ve buradan sık sık geçeceğimi, dolayısıyla kendilerini göreceğimi anlatmıştı onlara...

Mayın tarlasından çıktığımızda gece olmuştu. Rehberlerden biri, eşyalarımı taşıma işini öteki üç arkadaşına bırakarak beni hemen köye götürmek üzere öne geçti.

Sınırdan yasal olarak Nuseybîn'e geçip Girêsor'a benden önce gelen kuzenim, sevinçle yerinden sıçrarken eşyalarımın olmayışına şaşırdı.

– Zamanımız az, bu gece bizi Diyarbakır'a götürecek bir taksi tuttum bile...

Cümlesini tam bitirmek üzereyken geçtiğimiz taraftan gelen silah sesleri duyarak yerimizden sıçradık.

– Hamallarımız, diye fısıldadım.

– Bir çatışmadır, diye araya girdi kuzenim beni rahatlatmak için. Hamalların silahlı olabileceklerini ve böyle karşılık vereceklerini sanmıyorum. Silahlı kaçakçılarla askerler arasında bir şey olmalı.

– Peki ya hamallarımızın başlarına birşey gelirse? Valizlerim, içlerindeki fotoğraflar ve belgelerle Türk makamlarının eline geçerse Suriye’ye dönmekten başka çarem kalmayacak. Ayrıca bu köyden çıkıp kırdaki saklanacak bir yer bulsam daha iyi sanırım.

– Olmaz. Senin güvenliğinden sorumlu olduğumu unutma. Kimsenin gelip seni köyde rahatsız etmeyeceğine garanti veriyorum.

Böyle söyleşirken adım seslerinin ağır ağır bize yaklaştığını duyduk. Kısa süre sonra hamallarımız eşyalarını yere yıktılar.

– İşte sağ salım geldik, eşyalarınıza bir şey olmadı. Sınırdaki jandarmalarla çatışan kaçakçılar, Suriye’ye çok sayıda hayvan geçirmek üzereydiler. Öğrendiğimize göre hayvanların büyük bir bölümü çoktan sınırı geçmişti ve kaçakçılar, askerlerin geride kalan hayvanlara el koymalarını engellemek için ateş açmışlardı.

Silah sesleri köydeki kadınları uyandırmıştı. Bu tehlikeli işe kalkışan kaçakçılar arasında kardeşleri, kocaları, babaları ya da öteki akrabaları vardı.

– Zavallı kardeşim, kaç kere yalvardık size, ölümle oynamaktan vazgeçin dedik! diye ağlıyordu içlerinden biri.

– Başka nerede iş bulalım bacım? diye yanıtladı adamlardan biri. Kumaş, kimya, demir çelik, konserve ya da çimento fabrikalarımızda mı? Ankara bunları bölgemize kurma niyetinde değil hiç. Binlerce kardeşimiz buradan binlerce kilometre uzağa çalışmaya gitti. En pis ve zor işleri yapıyorlar

oralarda. Ne yapalım o zaman bacım? Açlık ve yoksulluktan ölmektense kaçakçılık yapmak daha iyi değil mi?

– Doğru kardeşim ama biz böyle sürekli gergin yaşamaktan bıktık. Kardeşlerimizden birinin daha şişmiş cesedini mayın tarlasında görmeye gücümüz kalmadı artık. Bu durumdan kurtulmamıza yardım et ya Rabbi! diye yakarıyordu kadın, ellerini kara gökyüzüne kaldırarak.

Bir saat sonra ortalığı zifiri karanlık kapladı, silahlı çatışma durdu. Suriye’ye sürü geçiren köylülerden biri köyüne geri dönmeyi başardı. Soluk soluğaydı. Hemen gidip köylüleri rahatlatı:

– Kimseye bir şey olmadı ve bütün hayvanlar hattın aşağısına geçti.

Bu bölgedeki Kürtler arasında ”sınır” sözcüğü kullanılmaz. Onlar için Türkiye’yi ve Suriye’yi ayıran demiryolu hattının yukarısı ya da aşağısı söz konusudur.

Köyün küçük alanını dolduran kalabalık sakinleşti. Kadınların ağlayıp sızlanmaları kesildi. Korkuya kapılan şoförümüz ise bütün tehlike olasılıklarını öne sürerek Diyarbakır’a doğru yola çıkmayı reddetti.

– Beynime bir kurşun yemek istemiyorum. Bu çatışmadan sonra askerler bölgede hareket eden her şey üzerine ateş etme emri almışlardır. Size de geceyi köyde geçirerek yarın çok erken bir saatte yola çıkmanızı öneririm.

Kuzenim ve ben bu yerleri hemen terketmekten başka bir şey istemiyorduk. Şoförümüz aldığı karardan vazgeçeceğe benzemiyordu. Silah sesleri onu felç etmişti. İsteğine boyun eğmekten başka çaremiz yoktu.

– Peki ama nerede yatacağız? Bu köyde ne otel var, ne de han.

– Nerede isterseniz, hangimizin evinde isterseniz, diye tek bir ağızdan karşılık verdiler çevremizdeki köylüler. Her konuğa sunacak bir yatağımız ve yiyeceğimiz her zaman vardır.

Birisi kuzenime yaklaşıp:

– Ağamız Mardin hastanesinde kısa süre önce öldü. Yoksa onun konukevinde uyurdunuz. Gelin ben sizi ağırlayayım. Damda yatarsınız. Bu mevsimde geceler çok hoştur.

Seve seve kabul ettik ve kerpiç evine gitmek üzere peşine düştük. Göz açıp kapayınca kadar *sawar*, yoğurt ve *dew*’le tıka basa doldurduk karnımızı. Ardından yorgunluk ve bedenimizi okşayan serinlikle hemen uykuya daldık.

Ertesi gün, güneşin ilk ışıklarından önce uyanmıştık. Eski bir Chevrolet’le Diyarbakır yolunu tuttuk.

Altmış kilometrelik toprak ve taşlı yollardan geçip Yukarı Mezopotamya’nın geniş ovalarına bakan bir dağın doruğuna kurulmuş olan Mardin’e varmak iki saatimizi aldı. Binlerce yıllık kalekenti, elle yontulmuş beyaz taşlarla yapılmış evleri, dar ve dolambaçlı sokakları, Kürtçe sözcük ve deyimlerin ağır bastığı bir tür Arapça konuşan halkıyla hiç de fena bir kent sayılmazdı Mardin.

Bir mola verip çay içtik ve Diyarbakır yönüne doğru yeniden yola koyulduk.

Yolda Kürt köylerinin korkunç durumunu acıyla farkettim. Yalnızca çamurla sıvanmış kulübelerden başka birşey değildi evler; elektrik, telefon, okul ve hastane yoktu.

Kimi kez güneş altında koyunların sütlerini sağan, omuzlarında testilerle, atalarından kalma uzun entari, yelek, kemer, şalvar ve rengarenk baş örtüleriyle geleneksel giysileri içindeki kadınları görünce yüreğim çarptı.

Erkekler arasında birkaç *Kürt sarığı* da gördüm... Bütün bu belirtiler, Ankara'nın Türkleştirme siyasetinin iflasını göstermekteydi. Kürt halkı, doğduğu topraklarda bozulmadan kalmıştı. Halkın ulusal iradesini dayatması ve içler acısı durumdan kurtulması için bu sezgisel ve kendiliğinden direniş hareketini yönlendirmek mi gerekiyordu?

Diyarbakır'ın dev kara surlarını gördüğümde, bu iş üzerine kafa yoruyordum. Kente Mardin Kapı'dan girdik. Surlar boyunca uzanan geniş bir cadde dışında, kara bazalt taşlardan yapılmış eski evler eski görüntülerini korumaktaydılar. Sokaklar tıklım tıklım kalabalıktı. 1930 yılından beri Diyarbakır nüfusu beş kat artmıştı: 40 000'den 200 000'e çıkmıştı. Sanayi olmamasına karşın çok sayıda resmi, tarım ve ticaret kurumları vardı. Bu da çevre köy ve kasabalardan göç eden insanların akınına uğramasına neden olmuştu.

Kuzenimin büyük feodal-burjuva ailesi bizi Ergani'de bekliyordu.

Şoförümüz Gewran ovasında patlayan tekeri değiştirirken, kuzularını otlatan on-on iki yaşlarında bir oğlan çocuğu çekingen bir biçimde bize yaklaştı.

– Bu kuzular senin mi? diye sordum Türkçe olarak.

– Türkçe bilmem ben, diye yanıtladı Kürtçe olarak, gözdağı verircesine.

– Nasıl? Okula gitmiyor musun? dedim Kürtçe olarak şaşırılmışçasına.

– Hayır, dedi sakın bir biçimde.

– Çünkü orada bizi Türkçe öğrenmeye ve dilimizi unutmaya zorluyorlar.

– Bilgisiz kalmaktansa Türk okuluna gitmek daha iyi değil mi?

– Ben bilgisiz kalmıyorum ki, diye karşılık verdi sıkılarak. Gündüz köyün kuzularını güdüyorum, akşam da mollanın evine gidiyorum.

– Öyle mi! Peki ne yapmak için?

– Kürtçe öğrenmek için, vallah!

– Peki devlet size karışmıyor mu?

– Mollamız çok akıllı. Resmi olarak Kuran ve din bilgisi öğrettiğini söylüyor...

– Peki gerçekte ne öğretiyor?

– Şairlerden söz ediyor özellikle ve bize ezberlemek için şiirler veriyor.

– Bana birkaç mısra söyleyebilir misin?

Çocuk Kürt klasiklerinden dizeleri ezbere okumaya başladı.

– Söyle bakalım, bu yörede seninki gibi çok molla var mı?

– Bilmem, çünkü köyden hiç ayrılmadım ben. Mollamızın öğrencileri olduğunu ve bazen kendisini görmeye geldiklerini biliyorum.

– Peki sen, Kürt olarak mı kalmak istiyorsun, Türk olmak istemiyor musun?

– Hayır, *ez benî*, diye yanıtladı kara ve ışıltılı gözlerini gözlerime dikerek, bizi Türk yapamazlar.

O çocukla söyleşiyi sürdürmek isterdim, ne var ki şoförümüz arabaya binmemizi istedi. Öğleden sonra, Toroslar'ın bir uzantısının eteğinde yer alan, 20 000 kadar bir nüfusu olan Ergani'ye vardık. Taksi doğrudan doğruya, kuzenimin, kasabanın en üstünde bulunan evinin önüne götürdü bizi. Büyük evleri yokuş aşağı, suyu bol bir kaynağın doldurduğu havuzdan suyunu alan geniş bir bahçeye bakıyordu. Çocukluğumu geçirdiğim yerlere benzer cennet gibi bir köşe...

Akşam olunca, başka bir taksi bizi Elazığ'a götürdü. Orada 1950 yılından beri yaşayan ve uzun yıllardır görmediğim kardeşim Reşo vardı. Demokrat Parti listesinden iki kez milletvekili seçilmişti ve Kürtlerle ilgili her türlü etkinlikten uzak yaşıyordu. Bir kuşku ve güvensizlik döneminden sonra Türk resmi makamlarının güvenini kazanmış ve onlarla iyi geçinerek yaşamaya başlamıştı. Onların horozlanmalarına neden olacak hareketlere de düşman mıydı acaba? Onun için bir tehlike oluşturmaktaydım. Yine de o ve ailesi beni sevinç gözyaşlarıyla karşıladılar. Elazığ'daki ilk haftam sevinç ve esenlik içinde geçti. Otuz yıldır görmediğim çok sayıda kadın ve erkek akrabam, ben gittikten sonra doğmuş olanlar, değişik yerlerden akın edip ziyaretime geldiler. Hepsi merakla beni görmek ve benimle tartışmak istiyorlardı. Köye davet edildim, kuzu çevirip çocukluğumdaki gibi tatlı meyveler getirdiler. Elazığ'da serbestçe dolaşp çok önce tanıdığım kentle karşılaştırabildim.

Neyazık ki Elazığ anarşik ve çirkin bir biçimde büyümüştü. Son yirmi yılda o kadar yayılmıştı ki, bölgeden milletvekillerinin çabalarıyla kurulan Kürt bölgelerindeki tek çimento fabrikası kentin içinde kalmıştı.

1920 yılında yaklaşık 20 000 olan nüfusu 80 000'e ulaşmıştı. Bunların çoğu da çevre köy ve kasabadan gelenlerdi. Bu insan akını önemli toplumsal sorunlar yaratmıştı: Perekende ticaretinde aşırı gelişme, işsizlik ve artan suç oranı... Kent merkezindeki yeşil bahçelerle çevrili kerpiç evler, sade görüntülerini dev beton binalara bırakmışlardı. Toprak ya da asfalt yollar pis ve tozlu ydu.

Elazığ'ın pek çekici bir görüntüsü yoktu. Başka bir kente olmadığı gibi, bu kente de yerleşmeye hiç niyetim yoktu.

1200 metre yükseklikte, çıplak ama ısı ısı ısı dağlarla çevrili ve küçüklüğümde geçirdiğim yılları beşiğinde sallayan gölün bulunduğu harika bir ovaya, Bermaz'a yerleşmeyi düşünmüştüm yıllar yılı. Babamın bize bıraktığı topraklar, gölden yalnızca birkaç kilometre uzaktaydı. Bu yerleri görmek için ölesiye sabırsızlanıyordum.

Düşlerimi gerçekleştireceğim günler gelmişken, kardeşimin arkadaşları gelip kulağına polisin Elazığ'da olduğundan haberdar olduğunu ve MİT'in zaman geçmeden bundan haberli kılınacağını fısıldamışlar. Aynı arkadaşlar, beni Kürt bölgelerinden bir an önce uzaklaştırmasını da tembihlemişler. Bu haber üzerine kardeşim eşyalarımı toplattı ve İstanbul'a giden bir otobüse bindirdi beni. Şans eseri, hiç kimlik kontrolünden geçmedik. O dönemde Türkiye, tarihinin "demokratik" dönemlerinden birini yaşamaktaydı.

İstanbul'da⁹¹ eski bir yüksek memur olan kuzenlerimizden birisi, resmi makamlarla iyi ilişkilerini korumuştı ve MİT şefini bile tanıyordu.

Hemen girişimlerde bulundu...

MİT sorumlusu Diyarbakır'a telefon ederek benimle ilgili kabarık bir dosyanın olduğunu öğrenmiş. Özellikle Lübnan'dan sürülmeden önce Beyrut'taki siyasal etkinliklerim yer almaktaymış bu dosyada. Kuzenime beni Türkiye'ye davet etmemesini tembihlemiş...

Bu haber hem kaygı verici, hem de şaşırtıcıydı. Türkiye'deydim ve Suriye'ye dönmem olanaksızdı. Neyapabilirdim? Bir Türk pasaportu edinip Avrupa'ya mı gitmeliydim? Ya MİT kimliğimi sınırlara bildirdiyse?

Sonuçta Türkiye'de kalmak ve Kürt halkı arasında, Kürt bölgelerinden birinde yaşamak niyetiyle gelmiştim.

Bu proje giderek suya düşüyordu...

Kardeşim sorunu çözmek için hükümetten en yüksek kişilerle görüşmenin daha akıllıca olacağı yargısına vardı. Ankara'ya gitti ve iyi arkadaşlık ilişkileri kurduğu Demirel'le ve işçileri bakanıyla görüştü.

– Maden'e sorup kardeşinin daha da Türk vatandaşlığında olup olmadığını öğreneceğiz. Kendisine mektup yazın, doğduğu ülkeye geri dönsün hemen. Burada kendisine kucak açılacaktır. Sizden istediğim, kardeşinizin Türkiye'den ayrıldığında yaşının çok küçük olduğu ve şimdi geri dönmek istediğini yazılı olarak bildirirmenizdir. En geç bir ayda size yanıt veririm.

Devletin yüksek kademelerindeki insanlardan söz alan kardeşim hemen dilekçe vermişti. Ertesi gün İstanbul'a, içi umut dolu olarak geldi. Halen Suriye'deymişim gibi gösterildiğinden, İstanbul'da yarı gizlilik içinde yaşamama karar verildi. Bu arada İçişleri Bakanlığı'nın yanıtını bekleyecektik; olumlu olacağını düşünüyorduk, çünkü vatandaşlıktan çıkarılmamıştım.

Bakanların içtenliğine inanan kardeşim, bana Beyoğlu sokaklarında küçük bir apartman kiraladıktan sonra Elazığ'a döndü. İstanbul'da kalışım uzadıkça uzarken, bakan beyden hiçbir haber yoktu. Sekizinci ay, Elazığ emniyeti kardeşimin evine gelmiş:

– Kardeşinizin Türk vatandaşlığından yararlandığını ve bir süredir Türkiye'de olduğunu biliyoruz. Hakkıdır ve bunun için ona diyecek bir şeyimiz yok. Ne var ki kendisinin bizzat gelip kimi sorularımızı yanıtlamasını istiyoruz.

Kardeşim bu görüşmeye ilişkin beni bilgilendirdi ve Elazığ'a ihtiyatlı bir biçimde gelmemi anıştırdı. Hükümetin

bir tuzağından korktuğum için, aslanın ağzına kendimi atmayı reddedip İstanbul'da yaşamayı sürdürdüm. Eskisine göre daha tedbirli davranıyor, sokaklarda çok seyrek ve o da geceleyin dolaşıyordum.

İki hafta kadar geçmişti ki, kardeşimin gönderdiği yeni haberci geldi. Polis beni mutlaka görmek istiyormuş ve isterse beni bulmakta güçlük çekmezmiş... Bu tehdit karşısında Elazığ yolunu tutmaktan başka çare kalmıyordu bana.

Ertesi gün, bir aile dostuyla birlikte görmeye gittiğim komiser, son derece basit sorular sordu. Soru soruş biçimine bakarak, en önemli olanın Suriye uyruğuyla ilgili olduğunu anladım. Gerçekten Suriye uyruğuna geçmiş miydim? Türk yasalarına göre, Ankara'daki hükümetin izni olmadan başka bir uyruğa geçmek, Türk uyruğundan atılmayı beraberinde getirebilirdi. Benim durumumda olduğu gibi başka bir uyruğa geçiş, bir yetişkinin isteği üzerine yapılmış ve çocuğa zorla kabul ettirilmişse sorun yoktu...

Kardeşim, ailesi, kızkardeşlerim komiserle karşılaşmamın sonuçlarını büyük bir sıkıntıyla bekliyorlardı. Olup biteni ve komiserin rahatlatıcı sözlerini öğrenince sevinçle hoplayıp boynuma atıldılar.

– Sıkıntılar bitti! Artık seni rahat bırakırlar, bizimle birlikte yaşarsın şimdi, eminiz.

Sevinçleri uzun sürmedi. Ertesi gün Elazığ MİT şefi beni çağırırdı. Beni karşılayan iki kişinin, özellikle emniyet müdürünün, sıkılmış gibi bir halleri vardı. MİT sorumlusuna gelince, büroda fazla ışık olmamasına karşın tuhaf güneş gözlükleri vardı...

Onun karşısında üç saat kaldım. Beni soru yağmuruna tuttu. İsviçre'de yaşadığım dönem ve Avrupa'da Kürtlerle

ilgili eylemlerim hakkında bile soruşturdu beni. Dosyamın bütün ayrıntılarıyla hazırlandığını ve şefin onu büyük bir dikkatle okuduğunu gördüm.

MİT şefinin yanında uzunca kalmam, kardeşimin evindeki cılgına çevirmişti. Kadınlar ağlıyorlar, erkekler ise sıkıntılarını gizlemekte güçlük çekiyorlarmış.

– Neyiniz var? Rahat olun. MİT kuzu gibi gibi olmuş, dedim.

– Öyle mi? diye sordu şaşırان kardeşim. Çabuk söyle, neler konuştunuz şefle?

Kardeşim, bu insanların benimle ilgili herşeyi bildiklerini ve şimdi onlar için önemli olanın, benim kesin olarak uslanıp uslanmadığımı ya da "gözü kara bir Kürt milliyetçisi" olarak kalıp kalmadığımı öğrenmek olduğuna ilişkin yargısını dile getirdi.

– Türk yöneticilerinin Kürt denen herşeye karşı allerjileri olduğunu, MİT'in temel görevinin, bu halkın milliyetçiliğini gözlemek ve ona karşı mücadele etmek olduğunu bilesin, dedi. Türkiye'de başın belaya girmeden kalmak istiyorsan, bu tür şeyleri düşünmeyeceksin.

– Yaşamımın büyük bir bölümünde acı çekmeme neden olan böylesi bir davadan vazgeçemem, dedim. İçinde bulunduğum durumu gözönünde bulundurarak en azından birkaç yıl, resmi makamların dikkatini çekmemek için elimden geleni yaparım.

– N'olur, kendini tut ve genç Kürt milliyetçilerinin çekim gücü haline gelme, dedi kardeşim gözlerini havaya kaldırarak, yakarırcasına.

Namazında niyazında olan Reşo, her zaman bir çocuk temizliğiyle, zor ve karmaşık durumlarda dualar ediyordu.

Kardeşimin evinde, başıma gelenlerden ötürü sıkıştırılmış bir durumda, hükümetten gelecek kararı beklemek üzere kaldım. İki ay boyunca ne evden çıktım, ne de kimi istisnalar dışında ziyaretçi kabul ettim.

1968 yılının haziran ayı başında Bermaz'da bir yeri olan kuzenim, yaz mevsimini orada geçirmemi istedi. Yaşamımın en güzel günlerini yaşadım orada.

Sonbaharda, resmi makamlardan bir haber çıkmayınca, Türkiye'de kalmamı onayladıkları sonucuna vardım: Diyarbakır-Ergani arasındaki Gewran ovasında babamdan kalan toprağı işleyerek tarıma atılmaya karar verdim. Babam sağken buğday ekimine elverişli 10 000 hektarlık ekilebilir toprağımız vardı. Şimdi ise yalnızca 2000 hektar kalmıştı. Kardeşim onu kiraya veriyor ve sünenin neden olduğu felaketler yüzünden yok denecek kadar düşük olan bir kârla yetiniyordu.

Traktörleri olan ama fazla toprakları olmayan insanlarla ilişkiye geçip niyetimi açıkladım. İki ortak, toprağı ve tohumu kendilerine sağlamak, elde edilen kârı yarı yarıya bölüşmek koşuluyla benimle işbirliği kurabileceklerini söylediler.

– Anlaşıldı, dedim. Peki hasattan önce *süne* çıkarsa ortaya?

– Başa gelen çekilir, dediler omuzlarını silkerek. Hükümet bu yıl harekete geçip toprakları uçaklarla ilaçlayacakmış. Sonra biz yalnızca buğday ekmeyeceğiz. Toprağın bir bölümünü "beyaz darı"ya ayıracağız. Süne dadanmaz oraya.

Birkaç gün sonra çalışmalar başladı. Büyük bir randıman sağlayabilmek için yeterince kimyasal gübre aldık. Bu işi iyi yürütebilmek için, topraklarımızdan on beş kilometre uzaklıktaki Ergani'ye yerleşmeye karar verdim. Her şey umduğumuz gibi yürüdü: Yağmur zamanında yağdı. Mayıs ayının başında ekinlerimiz boy vermeye başlamıştı. Yeşil bir

sağlık fıskırıyordu. Hasadımızın başarısından emindik ve sevinç içindeydik. Tam da o sıra, bir "Resmi gazete" kupüründen, Ankara hükümetinin beni Türk vatandaşlığından çıkardığını öğrendim... Korkunç bir şok etkisi yaptı bu.

Kendime gelir gelmez, daha önceden arkadaşlık kurduğum tahrirat kâtibi Niyazi İnce'yi görmeye Adliye Sarayı'na koştum hemen. Kürt olan ama bunu açıkça söyleyemeyen Niyazi çok iyi ve namuslu bir adamdı. Kapısını çalan herkese ve özellikle devlet memurlarının acımasızlığı altındaki insanlara hizmet etmeye can atardı.

Kürt milliyetçisi olduğumu biliyordu. Kendisine "Resmi gazete"yi gösterince çok üzgün bir biçimde bana baktı:

– Danıştay'a başvurma hakkın var. Zaman yitirmeden önce Diyarbakır'a, oradan da Ankara'ya gitmen gerek. Ne var ki önce Türk vatandaşlığından çıkarılmanın yasal nedenlerini öğrenmelisin. Diyarbakır ve Ankara'daki arkadaşlarıma iletmen için şu iki kartı vereceğim sana. Her ikisi de nüfus idaresinde çalışıyorlar; sana yardımcı olurlar.

Niyazi İnce'nin kartlarını alıp önce Diyarbakır'daki nüfus memuruyla görüştüm. Kim olduğumu anlar anlamaz, sert bir biçimde:

– Yanlış kapı çaldınız bayım, bu işlerden uzağım ben.

Bu sözler üzerine Niyazi İnce'nin kartını yırtıp çöpe attı. Gözlerimi gözlerine dikip bakınca, renginin sarardığını ve titrediğini gördüm... Kürt kökenli bu memur da Türkleştirme çarkının içine girmişti ve Kürt kokan her şeyden nefret ediyordu. Türk makamlarının resmi dairelerde çalışan çok sayıda Kürde ve özellikle en üst kademelerde bulunanlara bu kompleksi yerleştirmeyi başardıklarını çok iyi gördüm.

Niyazi İnce'nin Ankara nüfusunda çalışan arkadaşı önce kartı okudu ve bilgi almak üzere çıkıp bir yerlere gitti. Gidişi tuhaf bir biçimde uzun sürdü. Döndüğünde ses ve hareketlerindeki panik havası dikkatimi çekti. Müdürle görüşmeye çalışmamı fısıldamaya cesaret edebildi yalnızca.

Birkaç dakika sonra, kapılardan birinden geçince, dosyayı hemen bulan sekreterin odasında buldum kendimi.

– Çok basit, dedi küçümseyen bir sesle. Türk vatandaşlığınızı yitiriyorsunuz, çünkü hükümetimizin izni olmadan Suriye vatandaşlığını kabul etmişsiniz.

– O zaman çocuktum ve benim durumumda yasa geçerli değil.

– Bu bizim işimiz değil, Danıştay'a başvurun.

Şaşırmıştım ama cesaretimi yitirmemiştım daha da.

Kendisiyle görüştüğüm avukat arkadaş Galip:

– Senin davan nazik, çünkü Kürt sorunu ülkemizde insanları yerinden hoplatan bir karabasandır... Hükümetin sana karşı aldığı kararın yasal olmadığını ortaya koyma cesaretini gösteren birini bulmak gerekir, dedi bir çırpıda. Davamıza Remzi'yi katmayı başarabilirsek kazanırız.

Danıştay üyesi ve on birinci büro başkanı Remzi uzaktan bir akrabamızıdı.

– Siyasal geçmişinden değil, yasal plandan söz edeceğim. Devlet haksız ve Danıştay'ın seninle ilgili kararı iptal edeceğine garanti veririm.

Galip, Remzi'nin pozisyonundan destek alarak, hemen en yakındaki notere gidip bir vekâletname çıkarmamı istedi.

Böylece, anlaştığımız üzere, Galip itirazda bulundu. Danıştayın yirmi gün kadar sonra yapılacak toplantısını sıkıntı içinde bekledik. İtirazımız, orada beni savunacak

kimsenin olmayışı gibi basit bir gerekçeyle reddedildi. Remzi ve Diyarbakırlı Kürt arkadaş Danıştay toplantısına katılmamak için bahaneler bulmuşlardı... Galip böyle bir korkaklığı kabul edemezdi.

– Dejenere olmuş aydınlarımızın korkaklığı yüzünden, Türkler üzerimizde egemenlik kurup baskı yapıyorlar bize, diye bağırırdı masasını yumruklayarak. Ama merak etme, bir itirazda daha bulunma hakkımız var. Bu ikinci itirazı bugün yazacağım. Bu arada sen Ergani'ye dön, işlerinle uğraş.

Kendisine olup biteni anlatınca, Niyazi İnce şaşkına döndü ve görüştüğüm insanlara lanetler yağdırdı.

– Danıştay itirazını yine reddederse tutuklanma ve Türkiye'den sürülme kararını beklemen gerek. Bu emri ilk alacak ve kaymakama sunacak olan benim. Bu arada sana haber vereceğim. Sen o zamana kadar işlerini yoluna koymaya bak.

İşlerim pek parlak değildi. *Süne* kırıp geçirmişti ürünü. Ortaklarım yas içindeymişçesine bir üzüntüyle başakların üstüne gelip konan sarı haşere bulutlarını seyrediyorlardı.

– Böyle kollarınızı bağlayıp duruyorsunuz ha? dedim içim parçalanarak.

– Ne yapabiliriz ki? Saldırılarını püskürtmek için hiçbir olanağımız yok.

– Uçaklara ne oldu?

– Hükümet yalnızca iki küçük uçak gönderdi. Beşkilometre güneyde, Naci Yılmaz'ın toprağında kamp kurmuşlar.

– O da kim?

– İzmir'den bir Türk. Birkaç yıl önce bölgedeki geniş toprakları satın aldı ve ne yapıp edip pilotların yalnızca kendi toprakları üstünde uçmalarını sağladı.

– Gidip görelim şu pilotları!

– Yararı yok, dediler ortaklarım. Seni dinlemezler. Ayrıca, çok geç.

Java’ma atladım. Pilotların çadırları önüne vardığımda bir bekçi beni uyardı:

– Öğleye kadar çalıştılar, şimdi dinlenmektedirler.

Uyandıklarında, böyle taraflı davrandıkları için kızdım ve tehdit altındaki öteki tarlalarla da ilgilenmeleri gerektiğini söyledim.

Hemen beni sakinleştirmeye çalıştılar.

– Böyle nedensiz yere sinirlenmeyin. Biz buraya, nerede olursa olsun *süneyle* mücadele etmeye geldik. Sizin oraya gelmediyse olanaklarımızın sınırlı oluşundandır. Bu tarafta ilaçlanacak daha çok yer var. Ekinlerinizin nerede olduğunu söyleyin yarın sabah erkenden gelip ilaçlayalım.

Gerçekten de, ertesi gün saat sekizde uçak gelip ekinimiz üzerinde uçtu. Büyük bir gürültüyle geçerken yoğun bir beyaz bulut serpti. Daha toprağın dörtte biri ilaçlanmıştı ki ilaç bitti... Pilotların ilaçlamayı sürdürmeleri için yaptığım tüm girişimler sonuçsuz kaldı. Yeni ilaçlar istemek üzere Adana ve Ankara’ya gönderilen telgraflar hiçbir işe yaramadı. Neymiş efendim, hükümetin depolarında artık ilaç kalmamışmış, Almanya’dan ısmarlamak gerekirmiş... Döviz olmayışı yüzünden Türk hükümeti çaresizmiş... İki hafta sonra, ektiğimiz on tona karşılık, elimize topu topu dört ton buğday geçti. O da *sünenin* hışmına uğramıştı, yani tanelerin içinin yarısı boştu. Yediğimiz darbe büyüktü... Elimizde kalan ve yetismeyi sürdüren beyaz darıyla avunduk. Buğdayla uğradığımız hasarı onunla kapatacağımızı umuyorduk. Olaylar öyle hızlı gelişti ki hasadı göremedim bile.

2 Temmuz 1970 tarihinde, büyük dost Niyazi İnce beni aceleyle bürosuna götürdü. Önüme uzattığı belge İçişleri Bakanlığı'ndan geliyordu ve Ergani nüfusundan silinmemi istiyordu. Bakanlık bu değişiklikten polisin haberli kılınmasını da istemekteydi. Tutuklanmamı ve yabancı olarak sınır dışı edilmemi emrediyordu.

Türkiye'nin kimbilir hangi hoş yerlerinden birinde sürecektir bir tutukluluktan sonra Suriye'ye teslim edilmek mi?... Olacak iş değildi bu.

– Telaşlanmana gerek yok, dedi Niyazi beni rahatlatmak için. Bu emri harfi harfine uygulamayacağım. Şu belgeyi, kaymakama sunacağım bütün kâğıtların en altına koyarken, seninle ilgili öteki emri on beş gün kadar elimde tutacağım. Bu arada sen Türkiye'yi terketmek için bir şey yapamaz mısın?

– Evet, pasaportum var. Bir arkadaş Diyarbakır'daki bir polise rüşvet vererek aldı. MİT'in bundan haberi yok. Yine de, Türkiye'den ayrılmadan önce Ankara'daki avukatımı gidip göreceğim. İşi yasal yoldan halletmek üzere en ufak bir umut olup olmadığına bakacağım.

Ben konuşurken Niyazi cebinden bir ilaç şişesi çıkardı ve bir hap aldı.

– Bu Trinitrin, neden alıyorsun bunu? Kalbinden mi rahatsızsın?

– Bundan birkaç gün önce bir rahatsızlık geçirdim. Gittiğim doktor önemli olmadığını söyledi. Bu ilacı yazdı. Yüreğimin sıkışınca bir tane alıyorum.

– Bir kalp uzmanına görünmelisin, dedim ısrarla.

– Eh, bunun için ya Ankara'ya ya da İstanbul'a gitmek gerek. Benimse ne zamanım ne de olanaklarım var. Kaldı ki,

rahatsızlığım böyle bir yolculuğu gerektirmiyor...

Tanınmış bir uzmana görünmesi için kendisini Ankara'ya götürmeyi önerdim. Boşunaydı. Birkaç kez ısrar ettikten sonra gözümde yaşlarla yanından ayrıldım ve Elazığ üzerinden Ankara'ya giden bir otobüse bindim. Avukat arkadaşım benim hakkımda umutsuz ve kötümserdi. MİT'in gölgesi Danıştay üzerinde dolanıyordu. Hiç kimse hükümet kararına karşı bir itirazı dikkate almazdı. İşin peşini bırakmamı ve çok geçmeden Türkiye'den ayrılmamı öğütledi. Karamsarlığını onaylamadım ve daha mücadeleci bir avukat bulmaya niyetlendim. Buna da zamanım olmadı. Ertesi gün beni alt üst eden haberi aldım. Kurtulmam için her şeyi yapan iyi yürekli arkadaşım Niyazi İnce ölmüştü⁹².

– Gidişinden üç gün sonra seninle ilgili ve bu kez acil bir karar geldi kaymakamlığa, diye anlattı bir kuzenim. Niyazi İnce'nin sıkıntılı bir hali vardı ve nasıl yapacağını bilmiyordu. Kalp krizine tutulduğunda bir çözüm arıyorduk. Benim önümde çalışma masasının üstüne yığıldı. Kasabadaki tek doktoru çağırdım; doktor cenazeye baktı yalnızca. Zavallının yüreği atmıyordu artık. Çok yazık. Harika ve dürüstlüğüyle örnek bir insandı. Bakkala, fırına ve kasabadaki kahvelere olan borcunu ödemek üzere aramızda para topladık.

Hüngür hüngür ağlamamak için ellerimi ısırdım. Niyazi acı çekiyordu ve ben hiçbir şey yapamazdım. Özverisi ve neden olduğum sıkıntılar ölüme gitmesini hızlandırmıştı.

Yüreğim suçluluk ve acıyla doluydu. Haklarımı aramak için mücadele edecek gücüm kalmamıştı artık. Doğduğum ve çocukluğumun en güzel yıllarını geçirdiğim ülkeyi terketmeye hazırdım, çünkü öyle gerekiyordu...

Elazığ'dan komşularım, Münih'e giden otobüslerine

binmemi önerdiler. Kendi kendime, sınırda başıma bir iş gelirse, hiç değilse ailemi haberdar ederler, diye düşünerek kabul ettim...

Otobüsümüz İstanbul'dan akşamleyin hareket etti. İçimi tanımsız bir üzüntü kapladı. Sevdığım bu yerleri son kez görüyordum: Gizlice milliyetçi Kürt şair ve yazarlarıyla görüştüğüm kahveler, devrimci öğrenciler, onların faşist çetelere karşı mücadele verdikleri üniversiteler... İstanbul tiyatrolarını terkettiğim için de üzgündüm... Birden Kapıkule adını duyduğumda bunları düşünüyordum. Burası, Türk gümrüğüydü. Saat 22.30'du. Otobüs durur durmaz sivil giyimli bir memur pasaportlarımızı istedi, sonra da onları büroya götürdü. Şefleri pasaportlarımızı inceleyip ara sıra bir yolcuyu çağırırken, otomatik silahlı iki jandarma aracın her iki yanında nöbet beklediler.

Her seferinde yüreğim davul gibi çarpıveriyordu ve bir yılan, boynuma dolanıp da beni boğuyormuşçasına boğazım sıkılıyordu. İki saat süren bu gerginlik, bitip tükenmez gibi geldi bana. Sabaha kadar süreceğe benziyordu... O sırada şoförlerden birinin aklına polis kulübesine gitmek geldi. Kısa süre sonra döndü: Bütün pasaportlar sahiplerini buldu. Türk gümrükçüleri ve polisleri dudaklarında gülücüklerle bize "İyi yolculuklar!" dilediler.

Kulaklarıma inanamadım. Büyük demir kapı kapanmadan önce memurların son anda fikir değiştireceklerinden korkuyordum. Gerçekten Bulgar topraklarına vardığımızda tehlikeden uzaklaştığımızı duyumsadım. Sevinçle haykırmak geliyordu içimden: ÖZGÜRÜM, ÖZGÜRÜM, ÖZGÜRÜM!

Bir süre sonra yatışmış bir biçimde uykuya daldım. Sabahleyin Sofya'da açtım gözlerimi. 1949 yılında gezdiğim

Sofya küçük bir kır kasabasıydı. Şimdi önümde geniş caddeleri ve aydınlık alt geçitleriyle modern bir kent vardı. Bakımlı üzüm bağları ve ıslıl ıslıl üzümleriyle Bulgaristan doğasına hayran kaldım.

Gelişmeleri göre göre gidiyordum... Avusturya'da 1956 yılından beri gerçekleştirilenler çarpıcıydı.

Avrupa basınında yazıldığı ve betimlendiği biçimiyle gerçek bir tüketim toplumuyla Almanya'da karşılaştım. Alış-verişe koşuşturan bitmek bilmez insanlar topluluğuyla süpermarketleri görmek bana gerçek dışı gibi görünüyordu...

1970 yılıydı. Birkaç ay sonra siyasi mülteci statüsünü elde ediyordum.

1972 yılında Kürt sorununu bilen ve Türkiye Kürdistanı'nı da dolaşan bir İsviçreliyle evlendim.

1973 yılı baharında, Newroz'dan iki gün önce oğlum dünyaya geldi. Kürt şarkılarını olduğu kadar Fransız, Türk, Arap ve Ermeni şarkılarını da sever.

Sonunda, 1978 yılında, her zaman demokratik bir sistemin örneği olarak adını andığım ve kendimi evimde gibi duyumsadığım bir ülkenin vatandaşı oldum. İsviçre'ye her gün daha fazla bağlandım. Doğası, dağları, gölleri ve akarsularıyla Kürdistan'ın doğasını andırıyordu.

Kar, tipiyeye dönüşerek yağdığında, soğuk ve kuru havası yanaklarıma çarptığında, küçüklüğümde Kürdistan'da olduğu gibi karda yuvarlanmak geliyor içimden. Mutlulukla... Oysa ağaçlar çiçeklendiğinde ve buğday tarlaları dansederek dalgalandığında da mutluyum...

Dün olduğu gibi bugün de, 1982 yılında, Türkiye, İran, Irak ve Suriye arasında parçalanmış, kin ve zulümlere uğramış Kürdistan'ın, yine de ayakta kaldığını görüyorum.

Demokratik bir ÷lkede ÖZGÜR bir insan olarak, Orta-doğu'nun sıradan bir azınlığı oldukları nedeniyle Kürtlerin baskı ve işkence görmüş yüzlerini görmek bana acı veriyor. Çocukların, kadınların, erkeklerin ve yaşlıların bu bakışları, hergün sorguluyor beni.

İnsanlar ve yöneticiler, ne zaman tüm baskı ve egemenlik sorunlarını gerçekten çözmek için kaygılanacaklar? Bilmiyorum... Bildiğim şey, dünyada bir yığın insan ayaklar altına alınıp baskı görürken insanlığın daha güzel günler düşleyemeyeceğidir.

Bussigny, Şubat 1982

NOTLAR

01. **Raket** 16. yüzyılın ünlü gezgini Evliya Çelebi, Bitlis bölgesi Kürtlerinin, yumuşak kar üzerinde raketlerle serbestçe dolaşırlarken gördüğünde şaşkınlığını dile getirmiştir. ("Raket" benzetmesi, tenis raketine benzemesinden ötürüdür. Kürtçesi: *Lekan*. Yayınevinin notu.)
02. **Osmanlı İmparatorluğu** Osmanlılar, 16. yy'ın başında, I. Sultan Selim ve o dönemde bağımsız olan Kürt beyleri arasında imzalanan bir anlaşma sonunda Kürdistan'a girmişlerdir.
03. **Kürt ulusal hareketi** Geçen yüzyılın sonunda ortaya çıkan hareket ancak 1908 yılından itibaren, Osmanlı İmparatorluğu'nun liberal adı verilen anayasal bir rejime geçmesinden sonrakendini serbestçe göstermiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki yıllarda Hêvî gibi ilk Kürt öğrenci örgütleri ve gazeteler ortaya çıkmıştır. 1914 savaşı, her gün dafa fazla yoğunlaşan bu hareketi yarıda kesmiştir. Kürt öğrencilerinin çoğu Osmanlı ordusunda, Çanakkale ve Kafkas cephelerinde subay olarak görevlendirilmişlerdir.
04. **Akkavaklar** Serin ve sulak yerlerde bulunan akkavakların, doğramacıların ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir gövdeye sahip olabilmeleri için on yıl geçmesi gerekmektedir.
06. **Gewran** Dağlarla çevrili ve soğuklardan korunan bu ova Kuzey Kürdistan'da çöl geviş getirenlerinin yaşayabildikleri tek yerdir. İran Kürdistanı'nın, Sine ve Kermanşah bölgelerinde çoğunlukla deve beslenir.
07. **Mustafa Kemal Bkz.** H. C. Armstrong, "Bozkurt".

08. **Quisling** Kürt tarihinde bol bol Quisling (Hain) bulunur. Antik çağdan günümüze kadar Kürdistan’ a göz dikenler, Kürtler arasından insanlarla ittifaka geçmekte pek güçlük çekmediler ve egemenliklerini sürdürmek için onları kullandılar (ve kullanmaktalar). Kürt kökenli bu kişilikler, sanat, edebiyat, siyaset ve askeri alanlarda, dehalarının izlerini bırakmışlardır.
09. **Osmanlı** Yüzyıllar boyunca hiçbir yazarın aklına Türk olmayı göklere çıkarmak gelmedi. Türk, yoksul bir kır insanıydı, cahil ve kaba bir adamdı. Bir etnik gruba dahil olmaksızın bir imparatorluğun üyesi olmak 19. yüzyılın yarısına kadar daha baskın bir eğilimdi. Bu tarihten itibaren, eğitimlerini Avrupa’da gören Jöntürkler Fransız devrimi ve şoven milliyetçilik fikirlerini özümlediler.
10. **Sevgili kardeşlerim** Mustafa Kemal’in Kürt ağa ve şeyhlerine gönderdiği mektuplar söylevinde yayınlanmıştır. Ayaklanma bastırılınca Mustafa Kemal, işbirlikçilerine sırtını döndü ve onları ortadan kaldırma yollarını aradı. Kimileri tutuklanıp asıldı. Kimileri de kurtulup Suriye’ye sığınmayı başardılar.
11. **Kürdistan** H. C. Armstrong’un “Bozkurt” adlı yapıtından alıntı.
12. **Çocuklar** Midyat yakınında, Girê Sor’da, Gülizar Reşo adlı on yaşındaki bir kız çocuğu ölenlerin bedenleri altında sağ kalmıştı. Askerlerin gitmesinden sonra alttan çıkmayı başarıp gece gündüz yürüyerek Suriye’deki Kürt köyü Dugir’e ulaşmıştı. Olaydan çok etkilenen kız, her seferinde olup biteni anlatması istendiğinde donup kalıyordu.

13. **Kelle** Avukatlar, doktorlar ve din adamları 1910 (Doğrusu: 1912. Yayınevinin notu) yılında yasal olarak kurulan öğrenci derneği Hêvî'ye üye olmak ya da Kürt milliyetçi duygularını taşımak ve onları dışa vurmakla suçlanıyorlardı.
14. **Kardeşim** Ağabeyimin hareket içinde yer almaması, yurtsever ve milliyetçi duygular beslemediği anlamına gelmiyordu. Kürt halkını boğan ve varlığını tehdit eden cendereyi kırmak isteğiyle yanıp tutuşuyordu. O sıralarda sakindi, dengeli yapısı vardı ve babamdan çok etkilenmişti. Kendi çapında, doktor olarak, gürültü patırtı etmeden halkın maddi ve manevi sefaletiyle mücadele etmek istiyordu. Onun milliyetçiliği hastalarını dinlemekten, hastalıklarından, acılarından ve yoksunluklarından kendi dilleriyle söz etmekten ibaretti.
15. **Reşo** Hâlâ Türkiye Kürdistanı'nda yaşayan kardeşimin takma adı.
16. **Önemli bir şeyler** Yirmi yıl sonra, mahpusları kaçırmak ve İstiklal Mahkemesi'nin pençesinden kurtarmak üzere bir plan hazırlandığını öğrendim. Bu plan Türk resmi makamlarının aceleyle Elazığ'a gelişleriyle engellenmişti ve havaların sertliğine, yolların kötü durumuna ve tutukluların bütün gece Maden'e kadar yürümeye zorlanmalarına rağmen gerçekleştirilecekti.
17. **Mustafa Kemal** Bugün bile Türkiye'de yürürlükte olan yasaya göre, 1938 yılında ölen Mustafa Kemal'i eleştirmek ya da ona küfretmek 2 ile 5 yıl arasında değişen hapis cezası öngörmektedir.
18. **Seklavi** Etimolojik olarak "tazının oğlu" anlamına gelen Kürtçe bir ad. Bir soykan Arap atı.

19. Söğüt Kürdistan dağlarının büyük bir bölümü ağaçsızdır. Bunda keçilerin de payı vardır. Ceviz ağacı, yaprakları keçilerin hışmından korunan seyrek ağaçlardandır. Tatları acı olduğu için kuşkusuz. Buna karşılık söğüt ağaçları geviş getiren hayvanlar tarafından çok beğenilmektedir.
21. Kürt geleneği Sekizinci gün cenaze evindekilere yemek yardımı biter. Günlük işlerine dönmelerine yardım edilir yalnızca. Bununla birlikte yas bitmez. Kırk gün sürer. Kırkinci günün akşamı, rahmetlinin ailesi çok miktarda helva hazırlar, bir yufka ekmeğin içine koyar ve başsağlığına gelmiş olan herkese dağıtır.
- Kürdistan'ın kimi bölgelerinde gelenekler Maden'dekinden daha canlı olarak yaşamaktadır. Başka bölgelerde cenaze sırasında, bebek doğumunda yapıldığı gibi eğlenceler düzenlenir. Bir haftayla kırk gün arasında değişen sürede gece gündüz davul zurna çalınır ve halay çekilir. Sonu gelmez ziyafetler verilir. Bu, herkesin ebedi bir yaşantısı olduğuna ve ölümlerin bu yeni yaşantıya sevinç içinde girmesi gerektiğine inanıldığı içindir.
22. İhsan Nuri Adamlarının bir kesimiyle birlikte İran'a teslim olmak zorunda kaldı ve günlük ekmeğini karısının yaptığı el işleri ve verdiği derslerle kazanarak Tahran'da nezaret altında yaşadı. Kürt tarihi üzerine Farsça bir kitabı vardır. (Türkçeye *Kürtlerin Kökeni* olarak çevrilmiştir. (Bkz. Yöntem Yayınları, İstanbul, 1978, Doz Yayınları, İstanbul, 1991. Yayınevinin notu.)
23. Suriye Fransa (1920'den beri manda uyguluyordu) eski Osmanlı Suriye'sine Yukarı Mezopotamya'yı ya da Cezire'yi katmıştı. Bu bölgede nüfusun ezici çoğunluğunu, sınır boyunca yerleşik Kürtler ve koyunlarıyla

develerini otlatmaya gelen birkaç göçebe Arap aşireti oluşturmaktaydı.

Yağmurların bol olduğu yıl bu humuslu topraklardaki otlar tükenmek bilmiyordu ve her aşiret ancak sürülerini otlatacak kadarını bulabiliyordu. Ne var ki yağmurun az olduğu dönemlerde ise hayvanlarını otlatabilmek için kan akıtmak gerekiyordu: Araplarda olduğu kadar Kürtlerde de sık görülen bir olaydı bu. En büyük ve savaşçı aşiret gelip en zayıfların topraklarını zaptediyor ve onları güneydeki en uzak yerlere kaçırtıyordu.

Osmanlılar zamanında, göçebe aşiretlerden biri kimi kez ötekilere boyun eğiyor, bir güç oluşturuyor ve Kuzey bölgesindeki Kürtlerin ekili topraklarına saldırıyordu. Türk sultanları bu aşiretler arası kavgalardan yararlanarak büyük bir yönetim erki kurmuşlardı. “Kızıl sultan” diye adlandırılan Abdülhamit, bunu çok iyi başarmıştır. Bölgedeki üç ağaya “paşa” payesi vermiş ve birbirlerine karşı kışkırtmayı başarmıştı: İbrahim Millî ve Mustafa Mîran olmak üzere ikisi Kürt, öteki de Hadi el-Şammar adlı bir Arap.

Suriye’nin kurulmasından sonra Fransızlar ne Kürtler ne de Araplar’daki aşiretsel örgütlenmeye dokunmadılar. Aşiret reislerine saygı gösterip onurlandırarak sevgilerini kazandılar, çok seyrek olarak aşiretler arasında silahlı çatışma çıkarttılar. Osmanlı İmparatorluğu’nun paylaşılması, genel olarak Kürtler ve özellikle Cezire’dekiler için yıkıcı sonuçlara yol açtı. Aşiretler, tüm aileler ikiye, üçe bölündüler, Türkiye, Irak, Suriye topraklarında kaldılar.

24. **Babam** Gidişimizden haberdar edilmemişti ve birkaç yıl sonra bu olaydan çok etkilendiğini öğrendim. “Tamam,

büyük gitti, diye yineleyip duruyormuş, peki küçüğü ne diye kendisiyle birlikte götürdü?” İki yıl sonra da öldü.

25. **Nizameddin Kibar** Osmanlı döneminde yüksek bir memur olan bu Gürcü, eskiden İstanbul mahkemesine girip çıkmıştı. Tam bir anti Kemalist olan Nizameddin, Mustafa Kemal’in birliklerinin gelişinden kısa süre önce, 1924 yılında, yeğeni Memduh Selim ile birlikte bir İngiliz gemisine binip önce Mısır’a kaçmış, oradan Lübnan’a ve Suriye’ye geçmişti.
26. **Kürt mahallesi** Büyük Selahaddin’in [Selahaddin-i Eyubi] kurduğu bu mahalle uzun zaman Şam’a ve çevresine kendini kabul ettirebilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde ezilmiş, ama Cebel Dürzi ve Horan gibi başkaldıran bölgeleri dize getirmek için de kullanılmıştır.
27. **Emir Celadet Bedir Xan** 1846 yılında Bab-ı Ali, Bedir-Han beyliğine son vermiş ve bütün beylik ailesini önce Girit adasına, oradan da İstanbul’a sürgün etmiştir. Kürtlerle uzlaşmak isteyen Abdülhamit, Kürt prensi Bedir-Han’a paşa payesi vermiş ve dört oğlundan her birini önemli görevlere getirmiştir. Bedir-Han’ın torunları, beyliği yeniden kurmaya çalışmışlarsa da başaramamışlardır. Bu girişim birçoğunun ölümüne neden olmuştur. Ötekiler, yani Celadet ve Kamuran Avrupa’ya kaçmışlar, orada eğitimlerini yapmışlar ve dünya kamuoyunu Kürt sorunu konusunda duyarlı kılmaya çalışmışlardır.
28. **Ekrem ve Kadri Cemil Paşa** İki kuzen Kafkas ve Gazze cephelerine subay olarak gönderilmişlerdir. Kadri’yi İngilizler tutuklamış ve Mısır’daki tutuklu kamplarında bir yıl alıkoymuşlardır.

1925 yılındaki Kürt Ayaklanması'ndan sonra bu kuzenler ağabeyimle birlikte tutuklanarak İstiklal Mahkemesi'ne çıkarılıp on beş yıl ağır hapse mahkum edilmişlerdir. Karadeniz kıyısındaki hapishanelerde iki yıllık hapis yattıktan sonra aftan yararlanmışlardır. Evlerine döndükleri sırada durumların karışıklığı yüzünden Suriye'ye sığınmaya karar verirler.

29. **Hevêrkan aşireti** Müslüman Kürtlerle Yezidi ve Süryani-lerden oluşmaktaydı. Bütün büyük Kürt aileleri gibi bu aşiret de kan davası yüzünden parçalanmıştır.
30. **Haco Ağa** Önce Osmanlı yöneticileri, daha sonra da Kemalistler 1925 yılına kadar Midyat bölgesine kadar yaklaşamadılar ve Haco Ağa'nın aşiretiyle serbestçe ilgilenmesine fırsat verdiler. 1925 yılındaki Kürt ayaklanması sırasında Mustafa Kemal, Haco Ağa'yı kandırmayı başardı ve güçlerini Şeyh Sait'in adamlarına karşı kullandı. Bir yıl sonra Kürdistan'ı pasifleştiren Atatürk, kendisini destekleyen aşiret reislerine sırtını döndü. Haco Suriye'ye sığınmayı başardı. Fransızlar ona on kadar köy ve düzenli maaş verdiler. 1963 yılında, Baas Partisi'nin iktidara gelmesinden sonra Kürt toprak sahiplerinin hemen hepsinin elinden mülkleri alındı.
31. **Fransızlar** Ulusal haklara saygı ve özgürlüklerin genişletilmesi konusunda sözler vermişlerdir. Ali Ağa Zilfo, ulusal blok içinde yer almak için silahlı mücadeleden vazgeçmiştir.
32. **Kerpiç** (Yazar burada Avrupa okurunu dikkate alarak kerpici ve yapımını açıkladığı için çevirme gereğini duymadık. Ç. N.)
33. **Ceylanlar** Tarımın makinalaşmasıyla ceylanlar bu böl-

geden yavaş yavaş kayboldular. Onlara hiçbir ekim yapılmayan bölgelerde ve özellikle Şam'ın doğusundan Irak'a kadar uzanan çölde rastlanmaktadır. Büyük bir bölümü av hastalığının kurbanı olmaktadır.

34. **Qamişlî** O zamanlar Qamişlî 30 000 nüfuslu, elektriksiz, susuz ve kanalizasyonsuz büyük bir kasabaydı. Kürtler, Süryaniler, Ermeniler, Araplar, Yahudiler, Keldaniler, Asurlular ve başka gruplar yan yana yaşamaktaydılar burada. "Bişêrî" Ermenilerinin kendilerine ait bir mahalleleri vardı. Adını Türkiye'deki bir Kürt aşiretinden alan, tümüyle Kürtleşmiş, yalnızca Kürtçe konuşan, Kürtler gibi giyinen ve tam bir Kürt ortamında yaşarken Ortodoks tapınmalı bir Ermeni dininden olan Ermenilerdi bunlar. Din adamlarının kutsal kitapları Kürtçe olarak ama Ermeni harfleriyle yazılmıştı. Ermeni siyasi partileri, insanlarına Ermenice öğretmek ve Kürt kültürünün etkisinden uzaklaştırmak için büyük çaba gösteriyorlardı.
35. **Olağanüstü zenginlikler** Yıllar sonra bir Fransız şirketi petrol buldu ama işletmedi. Şam yöneticileri, otuz yıl sonra, Sovyet uzmanlarının yardımıyla "kara altın"ı çıkarmayı başardılar.
36. **Ayn-Diwar** Tepelerinden birinin dibinden su fışkırması yüzünen "Duvarın Kaynağı" anlamına gelen Kürtçe-Arapça yerel bir ad.
37. **Ermeniler** Ağabeyim Ermenice de biliyordu, çünkü İkinci Dünya Savaşı'ndan önceki birkaç yıl boyunca, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki orta dereceli okulların eğitim programlarında Ermenice de yer almaktaydı.
38. **Halk oyunları** Kürt folkloru şiirde olduğu kadar, halk

oyunları ve müzik bakımından da çok zengindir. Ermeni besteci Aram Haçaturyan, içinde “Kürt Dansı”, “Kürt Gençlerinin Dansı” ve “Ninni” gibi tipik Kürt ezgilerinin bulunduğu “Gayanneh” balesini bestelemek için Kürt folklorundan büyük oranda esinlenmiştir.

39. **Dini tarikatlar** İslama sonradan giren tarikatlar arasında Kadirilik ve Nakşibendilik, Kürtler arasında sağlam bir yer edinmiştir. Tarikat reisleri müritlerinin üzerinde mutlak bir manevi iktidara sahiptirler. Bunlardan Piranlı Şeyh Said gibileri, halklarının tarihinde kurtarıcı rolünü oynamışlar da, büyük bir çoğunluğu, halkı, özenle cehalet ve itaat içinde tutmuşlardır.
40. **Hawar Kürt gazetesi** (Yardım çağırısı; çığlık) ancak 1941 yılında, İngilizlerin Suriye’ye gelişleriyle yeniden yayınlanacaktır. O dönemde Türkler, Almanlara yaklaşmaktaydılar. İngilizler, Celadet Bedir-Han’a Kürt gazetesini yeniden yayınlaması için destek verdiler.
41. **Baş** Daha sonraları Fransızların ağabeyimi sürmeyi tasarladıklarını ama Qamişlî’deki tüm ileri gelen insanların karşı çıkışları üzerine vazgeçtiklerini öğrendik. Bununla birlikte, Suriye’de Fransız siyasetini eleştirmesini kabul edemediklerinden, onu ortadan kaldırmak için eşkiyalara başvurmuşlardı.
42. **Elîyê Yûnis** Değişik cephelerde komutanlık yapan altı oğluyla birlikte Türklere karşı 1925 yılında çatışmalara girmişti. Bir çatışma sırasında ölümünden sonra, yerini büyük oğlu Aburrahman almıştı. 1938 yılında Fransızlar, Ankara’daki yöneticilerin ısrarı üzerine, onu Türkiye’ye teslim etmeye çalıştılar. Sonuçta Yûnis’in Suriye’de kalmasına ve hatta Cezire’ye dönmesine izin verildi.

1956 yılında, Sason dağlarına duyduğu özlemle, halkını bölünmüş ve egemenlik altında görmenin üzüntüsünden çıldırarak orada [Cezire'de] öldü.

43. **Uçakları Mustafa Kemal'in** pilot olan evlatlık kızı Sabiha, Türk gazetelerinden birinde, Cumhuriyet'te yaptığı bir söyleşide, alçaktan uçup dağlarda sığınacak yer arayan çocukları mitralyözle taramakla övündü.
44. **Nuri Dersimi** Birkaç yıl sonra Türkiye'deki Kürt gençliği arasında çok yayılan bir kitap yayınladı: "Kürdistan Tarihinde Dersim"
45. **İskenderun Sancağı** Fransa, Milletler Topluluğu'nda yapılan bir oylamanın sonucuna karşın, İskenderun Sancağı'nı Türkiye'ye bıraktı. Bu da on binlerce Arabın, Kürdün, Çerkezin ve Ermeninin, Türk ordusu karşısında sürülmesine neden oldu. Hatay adını alan İskenderun Sancağı bir Türk bölgesi oldu ve Antakya'ya bağlandı. İşte o dönemde, Antakya lisesinde Türk Edebiyatı öğretmenliği yapan, Milletler Topluluğu komisyonunda Kürtlerin temsilcisi olan ve sancağın Suriye'de kalması için mücadele eden Memduh Selim sürgün yolunu seçti ve gelip Şam'a yerleşti.
46. **SKDP (Suriye Kürt Demokrat Partisi)** Benim kurduğum ve ilk başkanı olduğum parti, ardı ardına gelen rejimlerin baskısına ve binbir güçlüğü karşın bugün de çalışmalarını gizli bir biçimde sürdürmektedir.
47. **Medreseler** Kürtlerde medreseler yalnızca basit okullar değildir, din eğitimi yapılan okullardır. O dönemlerde en iyileri Amude'de bulunmaktaydı. Eğitim on iki yıl sürüyordu. İslam dininin dışında Arap ve Fars edebiyatı öğretiliyordu. Kimya, fizik, biyoloji dersleri üzerinden

şöyle bir geçilirken, matematik dersleri büyük yer tutmaktaydı.

Medreseler Kürt kültüründe önemli yer tutmuşlar; değerli bilgin, şair ve edebiyat adamı yetiştirmişlerdir. Kürt edebiyatının klasik şairleri Melayê Cizîrî ve Ehmedê Xanî, o dönemde bütün Kürdistan'a yayılan bu medreselerde eğitilmişlerdir. Genellikle derin bilgili birinin yönetimine verilen bu okulların giderlerini halk karşılamaktaydı. Genel olarak çok yoksul öğrenciler oralarda barındırılır ve beslenirlerdi.

48. **Cegerxwîn** Epik, satirik ve lirik şiirlerinin dışında Cegerxwin, -bugün İsveç'e sığınmıştır- türküler ve marşlar da yazmıştır. (Cîgerxwîn 1984 yılında İsveç'te vefat etmiştir. Yayınevinin notu)
49. **Beyrut** Levant Radyosu'ndeki Kürt spiker Emir Kamuran Bedir-Han'ın yerine Amerikan Üniversitesi'nde İngilizce dersleri veriyordum. Ayrıca Kürt topluluğuyla da ilgiliniyordum. Geceleyin Emir Bedir-Han ve ben, onlara Kürtçe okuma yazma öğretmek üzere dersler veriyorduk.
50. **Süne** Rusya'nın güneyinden gelen bu böcekler buğdaya, arpaya ve öteki tahıllara daha yeşil ve yumuşakken dadanıyorlardı. Suriye, süne daha uçmaya başlamadan önce olgunlaşan İtalyan buğdayı getirterek bu parazitten kurtuldu. Buna karşın, Türkiye, yalnızca Kürt bölgelerini etkileyen bu böceklerle mücadele etmeyi başaramadı.
51. **Remzi** İnsanı alt üst eden bir durumda bulunuyordu. İngilizler, ölüm cezası tehdidinde bulunarak kendisini yargılamayı reddediyorlardı. Çok sayıda hatırı sayılır Kürt ve Arabın girişimlerine karşın Remzi ne yargılandı, ne de affedildi. Hapsedilmesinden dolayı duyduğu maddi

ve manevi acılara dayanamadığı için, 1946 yılında, yirmi yedi yaşında hapiste öldü.

52. **Tewfiq Wehbî** Londra Üniversitesi'nde Kürtçe öğretmeni.

53. **Rüşdî Bey** Türkiye Kürdü Rüşdî Hevêrki, Maden'de doğmuş, çocukluğunun bir kısmını orada geçirmişti. Onunla ilk kez 1935 yılında, Şam'da karşılaştım. Babası, 1925 yılındaki Kürt ayaklanmasından sonra Irak'a yerleşmiş, Rüşdî Bey ise orada mühendislik öğrenimini görmüştü.

54. **Mir Hac** 1945 yılında serbest bırakıldıktan sonra Barzani'yekatıldı, hem İran'a hem de Sovyetler Birliği'ne gittiğinde kendisine eşlik etti.

55. **Awnî Yussef** Kararında bu Kürtlerin Kürdistan'dan gelip Kürdistan'a gittiklerini, Irak Kürdistanı'yla Türkiye Kürdistanı'nı ayıran sınırların yapay olduklarını bildirmişti. Bu sözler onun hapsedilmesine neden olmuştu.

56. **Abdullah Şerefanî** İki suç işlemişti. Onun Almanlara sempati duyduğundan kuşkulanan İngilizler bir kampta alıkoymak yerine aşiretinin başında tutmayı daha akıllıca bulmuşlardı.

1961 yılındaki Kürt ayaklanması sırasında tehlikeli bir işbirlikçi, Kürt devrimcilerin Irak yöneticilerinin hizmetindekileri adlandırdıkları üzere bir "caş" (sıpa) olmuştu.

57. **Sadık Şanşal** 1958 yılında, Abdülkerim Kasım'ın darbesinden ve Irak'ta cumhuriyeti ilan etmesinden sonra Sadık Şanşal'ı Şam'dayeniden gördüm. Kürtlerden yana duygularını dile getirdi ama Arap şovenizmini her zaman korudu. 1962 yılında Bağdat'ta bakan oldu.

58. **Şiiler Şiiler**, Emevilerin, Muhammed'in amcası oğlu ve damadı Ali'nin iki oğlunu öldürmelerine neden olduk-

larından ötürü kendilerini affettirmek için Kербela'ya hacca giderler. Bütün yol boyunca "Ya Hasan! Ya Hüseyin!" diye bağırırken büyük zincirler ve hançerlerle bedenlerine vurarak kendilerine eziyet ederler. Bu eziyet yüzlerce insanın ölümüne neden olmaktadır. Irak'a girişlerinden yıllarca sonra İngilizler, Iraklıların kaldırmaya çalıştıkları bu tapınmaya izin verdiler.

59. **Seyyar birlikler** O dönemde, motorlu polisler ordudan çok daha güçlüydüler. Ordu İngilizlere düşmanlık gösterdiği için, 1941 yılında işgalci gücün ve kuyrukçularının en güvenilir olarak gördüğü polisin hizmetine verilmişti.
60. **İngiliz siyaseti** O sıralarda İngiltere, bir Arap Birliği gerçekleştirmişti ve himayesini Arap devletlerine bırakmak istiyordu. Bu yüzden Kürt isteklerine karşı çıkmıştır.
61. **Yenileceğini bile bile savaşmak** Daha sonra, Ortadoğu'daki İngiliz başkomutanının Fransız birliklerine bir ultimatom verdiğini, askeri eylemlerini durdurmalarını istediğini (30 Mayıs 1945) öğrendik. Bunun üzerine Fransızlar, kentlerin ve halkın üzerine ateş açmaktan vazgeçip Ortadoğu ülkelerinden yavaş yavaş çekilmeye hazırlanmışlardı. Ama hem Fransız, hem de Britanya birlikleri ancak Nisan 1946 tarihinde kesin olarak oradan çekip gittiler.
62. **Barzani** Irak ordusu 7 Ağustos 1945 tarihinde Barzani güçlerine saldırdı, ama yenildi. Kürtler hemen birkaç kenti işgal ettiler ve Erbil Ovası'na yöneldiler. Krallık Hava Kuvvetleri, müdahale etmek ve uçaksavarları olmayan Kürt birlikleri üzerine ölüm serpmek üzere bu anı seçti. Barzani Kuzey Irak'ı boşaltmaya ve İran

Kürdistanı'nın kurtarılmış bölgesine yerleşmeye karar verdi. Kısa süre sonra bu bölge, İran çerçevesi içinde özerk bölge olarak ilan edildi. Barzani'ye general rütbesi verildi ve silahlı birliklerin komutanlığına getirildi. Bir yıl sonra, ABD tarafından yeniden örgütlendirilen İran birlikleri bu küçük Kürt cumhuriyetine saldırdılar, başkent Mehabad'a girdiler ve insanları korkunç bir biçimde kırdılar. Cumhurbaşkanı Qazî Mehemed ve öteki yöneticiler asıldılar. Yalnızca Irak Kürt birliklerine güvenen Barzani aylarca direndi ve Irak'ta ailesini bıraktığı bölgesine dönmeyi başardı. Sonra beş yüz adamının başında Türkiye ve İran üzerinden geçip Sovyetler Birliği'ne sığındı. General Kasım'ın Irak'ta krallığı devirdiği 1958 yılına kadar orada kaldı.

63. **BM Örgütü** BM, Kürtlerle ilgili olarak pasif kaldı ama 1963 yılında, Irak'ta savaş tüm hızıyla sürerken -Iraklılar köy ve kasabalardaki insanlar üzerine napalm bombası attılar- Moğolistan, Kürt sorununun gündeme alınmasını istedi. O zaman Arap ülkeleri ve Türkiye, Sovyetler Birliği'nden Moğolistan'ın, isteklerini hemen geri çekmemesi durumunda onlarla diplomatik ilişkilerini keseceklerini bildirdiler. Böylece Kürt sorunu tartışılmadan gündemden çıktı.

64. **Komünistler** Türkiye Komünist Partisi, ancak 1970 yılında Türkiye'de Kürt halkının varlığını ve demokratik haklarının "yasallığını" kabul etti.

Sovyet yanlısı Irak Komünist Partisi, aynı şeyi kesin olarak 1966 yılında yaptı ama 1974-1975 savaşı sırasında, Barzani'nin yönettiği Kürt devrimini ezmek için Bağdat'taki Baas Partisi'nin yanında yer aldı. İran'daki

Tudeh Partisi bu konuda belirsizliğini hep sürdürdü. Suriye Komünist Partisi ise hükümete katılarak, Baas Partisi'nin Kürtleri atalarının topraklarından etmesi ve Suriye vatandaşlığından yoksun bırakması karşısında hep sessiz kaldı.

65. **Kürt Öğrencileri Derneği** 1956 yılında, Suriye'ye dönmeden önce, böyle bir derneğin zorunluluğu inancıyla, Wisbaden'de yeniden bir öğrenci derneği kurmak için elimden gelen her şeyi yapıp ikinci bir dernek kurdum. Günümüze kadar KSSE (Kurdish Student's Society in Europe) adı altında varlığını sürdürdü ve yüzlerce üyesi bulunmaktadır.
66. **Tezim** Felsefi bir konu seçtim ve başlığını "Etude critique de la notion d'engagement Chez Emmanuel Mounier" (Emmanuel Mounier'de Bağlanma Kavramının Eleştirel İncelemesi) koydum. (1957, Editions Droz, Cenevre)
67. **Celal Talebani** Günümüze dek kusey Irak'ta halen mücadele vermekte olan Kürdistan Yurtsever Birliği'nin lideri.
68. (Yazar, Avrupa okuruna yönelik olarak falakanın ne olduğunu açıkladığından bu not çevrilmemiştir Ç. N.)
69. **Suriye Bastille'i** 1927 yılında kurulan bu hapisane, mandacı gücün bıraktığı işkence yöntemlerini sürekli olarak daha da zenginleştirip kusursuzlaştırdı. Nasır ve onun Suriye'deki uygulayıcısı Abdülhamid Sarrac, 1958 yılında bu hapishanenin ününü daha korkunç ve ürkütücü kıldılar.
70. **Kamçı** Nasır egemenliği boyunca Mısır ürünleri Suriye pazarını istila edince Suriye ekonomisi yıkıma uğradı. Ne var ki, Suriyelilere göre Mabahess'lerin öküz deri-

sinden yapılma kırbaçları iyi satıldı. O kadar sık kullanıyorlardı ki, yeni stoklar ısmarlıyorlardı.

71. **Yiyecek** Mabahess hapishanelerindeki tutuklular yiyeceklerini kendi olanaklarıyla elde etmek zorundaydılar, yoksa açlıktan ölme tehlikesiyle karşı karşıyaydılar, çünkü bir parça ekmekle yetinmek zorundaydılar ya da en fazla durumları biraz daha iyi olan tutuklulara güvenebilirlerdi.
72. **Kurdistan - Divided Country** Iraklı bir Kürdün yazdığı ve İngiltere’de basılan bu yapıtta, uzun erimde bağımsız bir Kürt devletinin kurulabilmesi için Kürdistan’ın içinde bulunduğu ülkelerde izlenecek yolun açıklandığı bir bölüm bulunuyordu.
73. **Su Şam**’da yapılan uluslararası bir sergi yüzünden havuzları ve çok sayıdaki fiskiyeleri beslemesi için kullanıldığından, Eylül ayı boyunca hapishanede sular akmadı. Aynı dönemde Şam’daki mahallelerde de su kesintisi vardı.
74. **Dürziler** Kendilerini Müslüman gibi gösterecekler de, Dürziler aslında İslamdan çok uzaktırlar. Birkaç ay sonra tümüyle aklandılar. İsrail’le işbirliğinde bulundukları konusunda hiçbir kanıt yoktu. Bu arada iki Dürzi işkence altında can vermiş, otuz kadarı da sekiz ay boyunca gözaltında kalmışlardı.
75. **Bir telgraf** Şöyle yazmıştı: “Kürt olduğum ve Birleşik Arap Cumhuriyeti’nin kuzeyinde yaşayan Kürtlerin yasal haklarını istediğim için Mezze hapishanesinde bulunmaktayım. Gelecekte bu tür ayrımcılıklar ve adaletsizliklerin olmaması ve tarihsel Kürt-Arap kardeşliğinin pekişmesi için yeni anayasanın Kürt halkının kimliğini ve tüm kültürel haklarını tanımasını istiyorum.”
76. **Ali İsa Aleviydi.** Aleviler ya da Nusayriler, Sünni İslam’dan

çok uzaklaşmış bir Şii mezhebini oluştururlar. Öteki dinsel azınlıklar -Dürziler, İsmaililer, Ortodoks Grekler- gibi Aleviler de Arap milliyetçiliğinin bayrağı altında yerlerini almışlardı. İkinci Dünya Savaşı'ndan beri bu milliyetçilik gittikçe artan bir biçimde fanatik ve uzlaşmaz bir duruma gelmişti. Böylece bu azınlıkların aydınlarının kafalarında Baas Partisi filizlenmeyi başarmıştır. Kendilerini Sünni Müslüman Araplardan daha milliyetçi göstermek için bu azınlıklardan insanlar, Kürtlere karşı gösterdikleri kinle dikkati çekmişlerdir.

77. **Arabia** Daha sonra Avrupa'daki Arap Öğrencileri Derneği'ne dönüşen İsviçre'deki Arap Öğrencileri Derneği.
78. **Selahaddin Kürt Selahaddin** [Selahaddin-i Eyubî], Şam'da kaldığı sırada bunun bölümlerinden birinde yaşamış ve orada ölmüştür.
79. **Aile namusunu temizleyenler** Mahkemeler genellikle bu türden cinayetlere karşı daha hoşgörülüdürler. "Yoldan çıkmış" kızkardeşini öldüren lise mezunu bir genç, yalnızca üç yıl hapis cezasına mahkum olmuştu.
80. **Um Adnan** Araplar tanıdıkları evli ve çocukları olan erkekleri büyük oğullarının adlarının önüne Ebu (babası) koyarak adlandırırılar. Ana ise "Um" olur. Arap ülkelerindeki Kürtler bu geleneğe genellikle uyarlar. Bazen bu sözcüklerin Arapçalarının yerine Kürtçelerini koyarlar: "Bavê" (babası) ya da "Dîya" (anası).
81. **Zehra Hala** Gerçekte halam olmayan ama sadık bir dost olan Zehra Hala, Emir Bedir-Han'ın torununun kızıydı. Zehra Hala'nın anası ve ninesi Kürt kökenli Lübnanlılarla evlenmişlerdi. Lübnan'da doğmasına ve Lübnanlı biriyle

evlenmesine karşın, Zehra Hala anadilini ve Kürt geleneklerini kıskançlıkla korumuştur.

82. **Kürt kolonisi** Jean-Pierre Alem'e göre ("Liban", Presses universitaires de France) Dürzi aileleri -Canpolatlar ve Arslanlar- Kürt kökenli olabilirlerdi.

83. **Sosyal sağlık merkezi** Bu sağlık merkezinden Kürtlerin yanı sıra Araplar da yararlanmışlardır. Kültür merkezinin ise etkinlikleri yaygınlaştıysa da, Lübnan'daki sivil savaş döneminde yaşamına son verilmiştir.

84. **Savaş planı** Iraklı komünistleri kırıp geçirmesi yüzünden Baas'a karşı tavır alan Sovyetler Birliği, Türkiye ve İran'ı, Irak'ın içişlerine karışmamaları için uyarımasaydı bu plan çok özenli bir biçimde uygulanacaktı.

85. **İlişkiler** O dönemde Ortadoğu'daki New York Times'ta çalışan Dana Schmidt'i ve İsviçre radyosundan Richard Anderegg'i yakından tanıyordum. Her ikisi de daha önce Irak Kürdistanı'na gitmişler ve ellerinde yazılar, filmler ve kitap projeleriyle dönmüşlerdi.

1962 baharında Richard Anderegg İran üzerinden giderken, Dana Schmidt'i Suriye'den Irak'a geçirmeyi başarmıştık. Dana Schmidt, yolculuk notlarına ve fotoğraflarına dayanarak, ABD'de "*Among brave men*" başlığıyla çok güzel bir kitap yayımladı.

86. **Suriye-Irak ortaklığı** Haziran ayının sonuna doğru, "Al-Yermuk" adlı, on bin askerden oluşan, Fahd el-Şaer komutasındaki bir Suriye birliği, Irak birliklerine destek sağlamak üzere İsrail sınırlarından geri çekilmişti. Çok büyük adam ve malzeme kaybına uğrayan birlik, çarpışmaktan vazgeçerek 1963 yılı Aralık ayının ortasında Suriye'ye döndü.

87. **Kitaplarım** Beyrut'ta gizlice yayınladığım iki kitaptan biri, "*Şerê Azadî*" (Özgürlük Savaşı) başlığını taşıyan, Arapçaya da çevrilen, Irak'taki Kürt ayaklanmasını anlatan bir destan ve bunun Arapça çevirisidir. İkincisi ise "*Le problème kurde et la presse arabe*" (Kürt Sorunu ve Arap Basını) adıyla, Lübnan ve Mısır basınından parçaları içeren, Iraktaki olayları yorumlayan ve Bağdat'taki iktidarın siyasetini sergileyen bir kitaptır.
88. **Ceddid-Atassi** Baas Partisi'nin bölge yönetiminin sekreteri Salah Ceddid ve Cumhurbaşkanı Nureddin Atassi.
89. **Selim Hatum** Selim Hatum, 1967 yılında Altı Gün Savaşı sırasında, kendisine sadık kalan birkaç subayla birlikte Suriye'ye döndü. İktidarı ele geçireceğini düşünürken daha Şam'a giremeden tutuklandı ve idam edildi.
90. **Ailemin öteki üyeleri** Türkiye'de hâlâ iki kız ve bir erkek kardeşim var.
91. **İstanbul** O dönemde (1968) ağabeyim Nafiz'in Beyrut'ta öldüğünün haberini aldım. Kardeşim Reşo, onun Türkiye Kürdistanı'nda toprağa verilmesini istedi. Sonuç olarak, Suriye'deki Kürtlerin baskısı sonucu ağabeyim, Suriye'deki Kürt milliyetçiliğinin en yüce yerlerinden birinde toprağa verildi.
92. **Niyazi İnce** (Yayınevinin notu) Niyazi İnce'nin İsveç'te yaşayan oğlu Salih İnce, babasının 1 Temmuz 1970 tarihinde vefat ettiğini belirtmektedir. Bu anlamda, Zaza'nın verdiği tarih, aradan yıllar geçmiş olduğu düşünülrse yalnızca birkaç günlük bir bellek yanılmasına uğramış bulunmaktadır.

SÖZLÜKÇE

Bayê reş	Karayel.
Benis	Kolyeye benzer, bademli ya da cevizli sucuk.
Blûr	Kaval.
Dengê Kurdistan	Kürdistan'ın Sesi.
Dew	Ayran
Doşav	Pekmez
El harb-el-şabiye	Sivil halk savaşı.
El tafrika-el-Unsuriye	Etnik ayrımcılık. "Bölücülük".
E min Kurd im	Kürdüm
Ey wa	Evet; tamam.
Ez benî	Kulunuz
Govend	Halay
Hêvî	Umut
Hancar	Hançer
Hoşweled	İyi çocuklar
Hoybun	Bağımsızlık
Kalkum-al-rakaa	Herkes diz çöksün!
Kalkum-el-sukrah!	Herkes angaryaya!
Mebahess	İstihbarat
Meftune	Koyun eti yahnisi, patlıcan ve sarmısak ezmesiyle yapılan bir Diyarbakır yemeği.
Mêrxas	Yiğit
Mêvanxane	Konukevi

Müfettiş-i umumi

Nuriye

Rûspî

Sawar

Şirta

Şevin

Tarbuş

Um Ali

Weli

Genel müfettiş.

Diyarbakır'ın ünlü tatlısı.

Etimolojik olarak "Beyaz sakallı" anlamına gelir: Derin bilgili insanlar için kullanılır.

Bulgur

Jandarma ve polis

Cuma gecesi.

Ortadoğu'daki kentlerde kullanılan karartma (Farsça)

Ali'nin anası.

Aziz kişi; ermiş.

Nureddin Zaza Bibliyografyası

KİTAPLARI

- ♦ **Contes et poemes Kurdes**, (Kürt Masal ve Şiirleri), Écrits ou recueillis par (Derleyen ve yazan) Nouredine Zaza, Resimleyen: Jeanclaude Rouiller, Editions Peuples et Création, İsviçre, 1974, 60 s.
- ♦ **Ma vie de Kurde**, (Kürt Olarak Yaşamım), Pierre-Marcel Favre, Publi SA, Lozan, İsviçre, 1982, 226 s. (İkinci basım: Labor et Fides, Cenevre, İsviçre, 1993, 259 s.)
- ♦ **El-Meseletu'l-Kurdiyye we'l-Suhûfu'l-'Erebiyye** (Kürt Sorunu ve Arap Basını), Beyrut, ? (Yazarın *Contes et poemes Kurdes* adlı kitabının bibliyografya bölümünde yer alan ve ayrıca anılarında da anılan bu Arapça yapıtın ne zaman ve nerede yayınlandığı bilinmiyor.)
- ♦ **Suriye Kürtleri ve Arap Şovenizmi**, (Yazarın *Contes et poemes Kurdes* adlı kitabının bibliyografya bölümünde yer alan bu Arapça yapıtın ne zaman ve nerede yayınlandığı bilinmiyor.)
- ♦ **Demokrasi ve Eğitim**, (Yazarın *Contes et poemes Kurdes* adlı kitabının bibliyografya bölümünde yer alan bu Türkçe yapıtın da ne zaman ve nerede yayınlandığı bilinmiyor.)
- ♦ **Şerê Azadî**, (Özgürlük Savaşı), Epik şiir, Beyrut, 1965?
- ♦ **Etude critique de la notion d'Engagement chez Emmanuel Mounier**, (Emmanuel Mounier'de Bağlanma Kavramının Eleştirel İncelemesi), Doktora tezi, Librairie Droz, Genève, 1956

YAZILARI

Hawar'da yayınlanan yazılar

(Hawar'da yayınlanan yazılarda Nûrîdîn -ya da Nûredîn- Üsif imzası kullanılmıştır.)

- ♦ Xurşîd, *Anlatı/Kısa öykü*, Hawar, Sayı: 27 (15 Nisan 1941), s. 10
- ♦ Gulê, *Anlatı/Kısa öykü*, Hawar, Sayı: 29 (10 Haziran 1941), s. 8-9
- ♦ Derketî, (Gurbet; Sürgün) *Lammenais'in "L'exilé" adlı bir yazısından uyarlama*, Hawar, Sayı: 29 (10 Haziran 1941), s. 8-9
- ♦ Keskesor, (Gökkuşağı), *Anlatı/Kısa öykü*, Hawar, Sayı: 30 (01 Temmuz 1941), s. 4-5
- ♦ Ji Xortan Re (Gençlere), *Rudyard Kipling'den gençlerle ilgili alıntılar*, Hawar, Sayı: 30 (01 Temmuz 1941), s. 14
- ♦ Şîretên Ehmedê Xanî (Ehmedê Xanî'nin Öğütleri), Hawar, Sayı: 32 (01 Eylül 1941), s. 12
- ♦ Stêrk (Yıldız), *Alphonse Daudet'in "Les étoiles" adlı öyküsünden bir uyarlama*, Hawar, Sayı: 33 (01 Ekim 1941), s. 4-6
- ♦ Perîşanî, *Deneme*, Hawar, Sayı: 35 (12 Kasım 1941), s. 7-8
- ♦ Hevîna Perîxanê (Perihan'ın Aşkı), *Öykü*, Hawar, Sayı: 37 (20 Aralık 1941), s. 5-7
- ♦ Xatûn an Piling (Hanım mı, Kaplan mı?), *Frank Stockten'den bir masal çevirisi*, Hawar, Sayı: 44 (20 Mayıs 1942), s. 5-6
- ♦ Dê an Xûşk? (Ana mı, Bacı mı?), *Frank Stokten'den çeviri anekdot*, Hawar, Sayı: 47 (25 Temmuz 1942), s. 4

Hêvî'de yayınlanan yazılar

(Hêvî'de yayınlanan yazılarda Dr. Nûreddîn Zaza imzası kullanılmıştır.)

- Çend gotin li ser zimanê Kurdî (Kürt Dili Üzerine Birkaç Söz), *Deneme*, Hêvî, Sayı: 1, Eylöl 1983, s. 21
- Bîranînên Nûreddîn Zaza: Gihaştina min a mala Mihemed Elî Wanlî (Nurettin Zaza'nın Anıları: Mihemed Eli Wanlî'nin Evine Geliş), *Anı*, Hêvî, Sayı: 8, Havîn-1992, s. 5-20

Hêvîya Welêt'te yayınlanan yazılar

(Hêvîya Welêt'te yayınlanan yazılarda Dr. Noureddine Zaza imzası kullanılmıştır.)

- Pêşgotin (Önsöz), Hêvîya Welêt, s. 11, Küçültülerek yayınlanmış tıpkıbasım, Yayınlayan: Hem reş Reşo, Hazeran 1976
- Şerê Mêşa (Sinek Kavgası), *Anı*, Hêvîya Welêt, Newroz 1965, Sayı: 3, s. 4-6

Çîya'da yayınlanan yazılar

(Çîya'da yayınlanan yazılarda Dr. N. Zaza imzası kullanılmıştır.)

- Mizgînî (Müjde), *Nazım Hikmet'ten bir şiir çevirisi*, Çîya, Sayı: 2, s. 4-5
- Xortê delal û hêja (Sevgili ve sayın gençler), *Mektup*, Çîya, Sayı: 2, s. 12
- Parastina Namûsê (Namusun Savunması), *Xebat* adlı derginin Şubat 1966 tarihli 485. sayısında Bir devrim şairi (*Şa'îrekî şoreşê*) tarafından yayınlanan bir şiirin soranca lehçesinden kurmanci lehçesine çevirisi, Çîya, Sayı: 3, s. 11-12

Yayınlanan öteki yazıları

- ♦ **Les Kurdes et l'accord d'Algerie** (Kürtler ve Cezayir Antlaşması), *Travaux et jour* adlı dergi, 56-7 (1975), s. 43-54
- ♦ Beyrut'ta yayınlanan *Orient de jour* adlı gazetede takma adla Irak-Kürt savaşına ilişkin yazı. (Yazarın, anılarında verdiği bu bilgiyi, ne tarih, ne de hangi takma adla yazdığına ilişkin bir açıklama bulunmadığı için yalnızca anmakla yetiniyoruz.)

Kendisiyle yapılan söyleşi

- ♦ **Bı Nurettin Zaza ra hevpeyvîn** (Nurettin Zaza'yla söyleşi), Roja Nû, Sayı: 13 (1986), s. 8-9

ÖTEKİ ÇALIŞMALARI

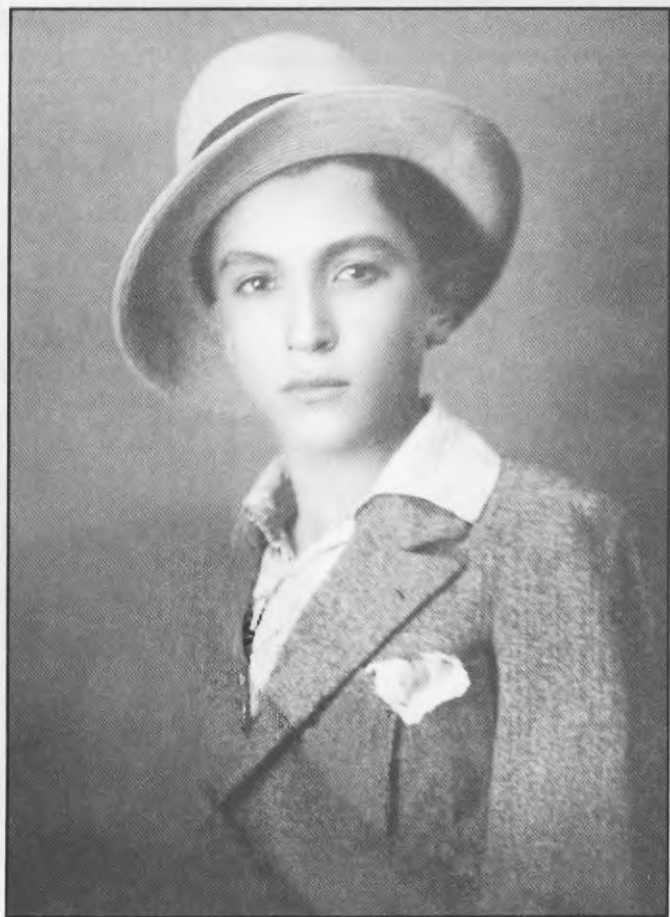
- ♦ **Destana Memê Alan**, Roger Lescot tarafından derlenip *Textes Kurdes* (1940) adıyla yayınlanan destan, Nureddin Zaza tarafından *yabancı sözcüklerden arındırılarak* ve *Çîroknîvîs* imzasıyla ayrıca kaleme alınmış bir önsöz ile birlikte yayınlanmıştır (Çapxane Kerem, 1957, Şam). Daha sonraki basımlar için bkz. *Rêxistina Têkoşer û Şoresgerên Kurdistan* (Kürdistan Eylemcileri ve Devrimcileri Örgütü) adlı örgütün yayın organı *Bahoz*'un 7. sayısı olarak kitap biçiminde yayınlanmış özel sayısı (*Destana Memê Alan*, 1973, 150 s.) ve *Destana Memê Alan*, Özgürlük Yolu Yayınları, İstanbul, 1978.
- ♦ **Şivanê Kurd**, (Kürt Çoban), Erebb Şemo'nun 1935 yılında Tiflis'te, Kiril alfabesiyle yazılmış olan romanının Latin alfabesine uyarlanarak yeniden yayımı (Beyrut, 1947).

Nureddîn Zaza tarafından yapılan bu transkripsiyon çalışmasının, daha sonra Almanya (Özgürlük Yolu Yayınları, 1990) ve Türkiye’de (Özgürlük Yolu Yayınları, 1977, Deng Yayınları, 1994) yeni basımları da yapılmıştır.

- ♦ **Pêşgotin - "Hawar" û Çanda Kurdî** (Önsöz - "Hawar" ve Kürt Kültürü), Lozan, 22 Nisan 1975. Celadet Bedîrxan ve bir grup Kürt aydını tarafından, 15 Mayıs 1932 - 15 Ağustos 1943 tarihleri arasında Suriye’de yayın yaşamını sürdüren *Hawar* adlı derginin, Hemreş Reşo tarafından boyutları küçültülmüş olarak yayınlanan (Eylül 1976, Berlin), 24 - 57. sayılarının, tıpkıbasımına önsöz.
- ♦ **Osman Sabrî - Nivîsevar û helbestvan** (Osman Sabri - Yazar ve şair), Hemreş Reşo tarafından derlenip yayınlanan Osman Sabrî’nin *Apo* (1981, Almanya) adlı şiir kitabına önsöz.

Hazırlayan:

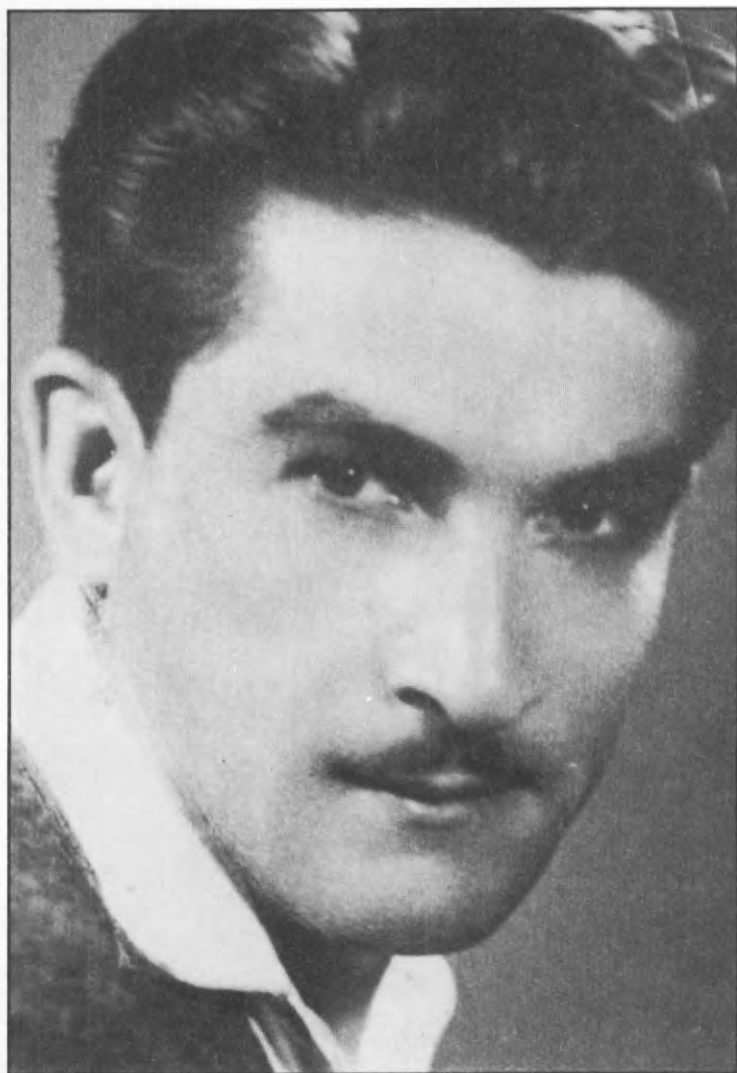
Nedim Dağdeviren

FOTOĞRAFLARLA
NUREDDİN ZAZA

Nureddin Zaza Maden'de kardeşleriyle
(En büyük olan Nafız)

Nureddin Zaza (1947-Suriye)

Nureddin Zaza (1947-Suriye)

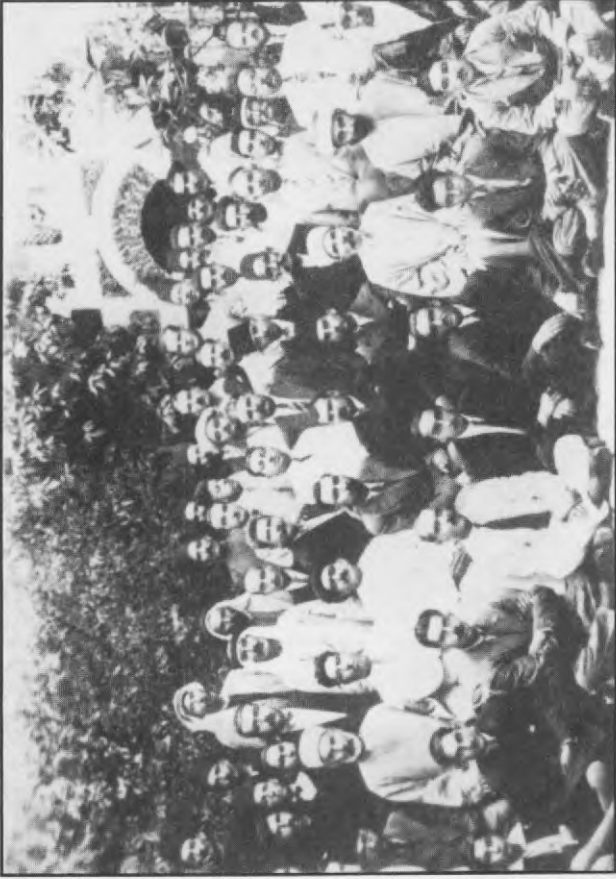
Nureddin Zaza (ayakta, ortadaki) Kamuran Bedir Han ve Ekrem Cemil Paşa ile

Nureddin Zaza oğlu Cengo ile (İsviçre, 1975-1976)

Nureddin Zaza oğlu Cengo ile (İsviçre, 1975-1976)

Suriye'deki Kürt sürgünler toplu halde (1930-1940 yılları)

Nureddin Zaza'nın ağabeyi Dr. Nafiz (ayakta soldan ikinci)

DÜZELTMELER

Özellikle 1. ve 2. bölümde daha önceden yapılan düzeltmeler bir yanlışlık sonucu, grafik düzenleme sırasında ilk metinle yer değiştirmiştir. Bu nedenle kitapta bulunan kimi yanlışları burada not ederken okuyucularımızdan özür diliyoruz.

Yanlış	Doğru	Yanlış	Doğru
Ayn-Diwar	Eyn-Dîwar	Ali Ağa Zilfo	Elî Axa Zilfo
Hasetçe	Hesîçe	Thrace (s. 132)	Trakya
Deyrezor	Dêyrezor	Hêvî	Hîwa
Derik	Dêrik		

YANLIŞ "Memduh Selim'in amcası..." (s. 97)
DOĞRU "Memduh Selim'in dayısı..."

YANLIŞ "Fransız siyasetinin kurbanları arasında, o zamanlar Türk yanlısı olan..." (s. 98, par. 3)

DOĞRU "O zamanlar Türk yanlısı olan Fransız siyasetinin kurbanları arasında..."

YANLIŞ "Bu yüzden, Türkiye'ye sığınan Kürt ve Suriyeli militanlar..." (s. 129, par. 5)

DOĞRU "Bu yüzden, Türkiye'den Suriye'ye sığınan Kürt militanlar ve Suriye asıllılar..."

Fotoğraflarla Nureddin Zaza bölümünde ilk fotoğraftaki en büyük olan çocuk yanlışlıkla Nazif olarak yazılmış; ayrıca yazarın oğlunun adı ise Şengo yerine Cengo olarak geçmiştir.

Sayfa 4: "Kürt halkıyla gönül birliği içinde, ağabeyim Dr. Nafiz'in anısına, bu tanıklıkları eşim Gilberte Favre'a ve oğlum Şengo Valery'ye adıyorum."

Nureddin Zaza'nın Maden'de başlayıp Lozan'da noktalanın *Kürt yaşamı*, Kürt halkının yıllardır yaşadığı trajedinin de birtutanağıdır. Tarihsiz kılınmaya çalışılan Kürt genç kuşakları için ise bir tarih özetidir.

Kürtlerin anayurdunda tarihin, nasıl oluyor da bu denli yaman bir inatla tekerrür etmekte olduğunu tüm kitap boyunca düşünmeden edemiyor insan.